

तथा धारण प्रमाणे तैयार करेल.

निबंध रिपोर्ट संग्रह

रचयिता

भारतवर्ष वल्लभभाई मोतीलाल शर्मा, - बाल सूरत.

(लघुभाषा वर्गार्थ प्रयोग)

प्र. गणेशदास मधुसूदन शर्मा.

जन्म, जयपुर, जम. जम. (कलकत्ता)

जयन्तीदास नारायणदास मोतीलाल शाह.

मुद्रितकाल जयपुर प्रिन्टिंग.

रीटिंग-अमहावाह.

तथा

मुद्रितकाल बल्लभभाई अमलभाई-आर.

भाषा-अमहावाह.

R

मुद्रितकाल बल्लभभाई अमलभाई-आर.

भाषा-अमहावाह.

मूल १९००

प्रत ३०००

मूल

मूल १२ आना.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાલી કોર્પોરાશન વિભાગ]

અનુક્રમાંક

૧૧૧૯૫

શ્રીક

પુસ્તકનું નામ

મિહ રીપોર્ટ અંગે

વિષય

નવાં ધોરણ પ્રમાણે તૈયાર કરેલ.

નિબંધ રિપોર્ટ સંગ્રહ.

રચનાર,

મોરારજી વલ્લભભાઈ મહેતા,—અમદાવાદ.

(સુધારો વધારો કરનાર.)

ડૉ. મગનલાલ મથુરદાસ સારડા.

એલ. એચ. એમ. એસ. (કલકત્તા).

— ૮૦ —

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

જયંતી નારણલાલ મોતીલાલ શાહ.

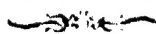
બુકસેલર એન્ડ પબ્લિશર.

રીયોરોડ—અમદાવાદ.

તથા

બુકસેલર ચીમનલાલ લલ્લુભાઈ

ઠે, માણેકચોક—અમદાવાદ.

[સર્વ હક્ક સ્વાધિન રાખ્યા છે]

આવૃત્તિ ૬ મી. (સુધારા વધારા સહિત.)

સંવત ૧૯૮૬]

પ્રત ૩૦૦૦

[સને ૧૯૩૦]

કીમત ૧૨ આના.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
મુદ્રાણી ઓફીસ—સંગઠ
૧૯૩૬

શ્રી પ્રજાહિતાર્થ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં પા. સેતુભાઈ દલપતરામે છાપ્યો.
ઠે. શાહપુર નવી પોળ—અમદાવાદ.

રાવ બહાદુર નંદશંકર તુળજશંકરનો આ પુસ્તક વિષે મત.

નિબંધ તથા રિપોર્ટ સંગ્રહ સમજીતીના નમુના સાથેનું પુસ્તક; મોરારજી વલ્લભભાઈ મહેતા સુરતની એક મ્યુનિસિપલ સ્કુલના હેડ માસ્તરે રચેલું. તેમાંના ભાગ મારી આગળ ગ્રંથકર્તાએ વાંચી સંજ-ળાવ્યો; તે ઉપરથી મને લાગે છે કે જે છોકરાઓ પબ્લિક સર્વિસ પરીક્ષામાં અથવા હાઈ ધોરણની પરીક્ષામાં જાય, તેઓને એ પુસ્તક ધણું ઉપયોગી થઈ પડશે. નિબંધના કેવી રીતે ભાગ પાડવા તથા સરળ રચનાઓ ગ્રંથમાં દર્શાવેલી છે. તથા તેવા કેટલાક પ્રકારના નિબંધના નમુના આપેલા છે, તે ઉપરથી છોકરાને એવા અથવા એને લગતા વિષયો ઉપર નિબંધો લખવાનું સહેલું પડે એમ લાગે છે. એજ પ્રમાણે રિપોર્ટો તથા ચાર એ જુદા જુદા વિષયો ઉપર જુદા જુદા અમલદારોને કેવી રીતે કરવા તેની સમજીતીના નમુના સાથે આપ્યા છે નિબંધો તથા અગ્રજીઓમાં ભાષા વાપરી છે, તે સહેલી ચાલુ વહીવટ પ્રમાણે છે. એ પ્રમાણે સવળી રીતે જોતાં એ પુસ્તક વિદ્યાર્થીઓને ધણું ઉપયોગી થઈ પડે એવું લાગે છે, માટે મારી એવી ભલામણ છે કે કેળવણી ખાતાના અધિકારીઓએ એ પુસ્તક ઇનામમાં આપવા તથા સ્કુલ લાઇબ્રેરીઓમાં રાખવા યોગ્ય ડેરવવું જોઈએ. એ પુસ્તક રચવાની મહેનત સરળ થાય એવું હું અંતઃકર-ણથી ધન્ય હું.

પ્રસ્તાવના.

નિબંધ, રિપોર્ટ અથવા, નિહી ૧ કામળ અને દમ્તાવે તેના વિષય પ્રાપ્તિના નિશાળોના ઉપલાં ઘેરોમાં દખલ છે, એ વિષય શીખનાર શીખનારના રચાયેલો ઉપયોગી થઈ પડે એવું પુરાક ન હોવાથી આ આપડા બહાર પાડવાના અમને જરૂર જણાય છે.

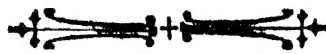
મરહુમ રા. રા. મનમોહન કૃત “નિબંધ માળા” નામે પુસ્તક પ્રગટ થયેલું. “નિબંધ માળા” પ્રજ્ઞા નિબંધો ગોટા ઉમરના માણસોને ઉપયોગી છે; એટલે એ પુસ્તક વિદ્યાર્થી ને ઉચોગી થઈ પડ્યું બહાતું નથી.

“નિબંધ ચોટી” નામે નાનું પુસ્તક શુદ્ધગતી બાપા માધુર વિદ્વાન મરહુમ રા. રા. નવલરામ લક્ષ્મીનાથ તરફથી બહાર પડેલું છે, નિબંધ ચોટીમાં નિબંધના વિષયના ગોટા લખ્યા છે; અને વિસ્તાર કરવાનું વાંચનારની જુદાપર રાખ્યું છે. શીખનારને આ પુસ્તક ગોખણરૂપ ન થાય અને ગોતની જુદા પીતરાયનું સાધન મળે એ હેતુ રાખેલો બહાય છે. ગોટ ને વિસ્તાર કરવાને બીજાં પુસ્તકો જેવાં જોઈએ તેથી એ પુસ્તક માત્ર શાળાઓના વિદ્યાર્થીને રચનાર ન થઈ પડે એ સ્વાભાવિક છે.

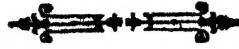
આ વિષય ઉપર ત્રીજું પુસ્તક “નિબંધ ત્રયિક” નામે બહાર પડ્યું છે, તેમાં નો ફક્ત નિબંધો આપેલા છે. તેમાં એ પુસ્તક વડે વાંચનારની જુદા પીતરાયને બહાલે એવું ગોખણ વધે

આ પુસ્તક તૈયાર કરવાની વધારે જરૂર તો એટલાજ માટે લાગી કે નવાં ધોરણોમાં વાક્ય રચતાં શીખ્યા પછી વાર્તાનો સાર, નાના નાના નિયમો, ચિટ્ટોઓ, કાગળ, દસ્તાવેજો, રિપોર્ટ, અરજી-ઓ અને છેવટ મેટ નિયમો લખાણ કર્યા છે, અને ઉપરનાં પુસ્તકોમાં એ સખંધી ખીટકુલ હસારો સરખોએ નથી, માટે નવાં ધોરણોને અનુકુળ થાગ એવું હોયુથો, આ પુસ્તક એક અનુભવી વિદ્વાન અને ચાક-ક શિક્ષકને હાથે તૈયાર કરાવવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં કળાપૂર્વક કામ કરવામાં આવ્યું છે કે વિદ્યથાની તર્ક શક્તિ ખીલે; અને તેથી કેટલાક નિયમો, અને કેટલાં નિયમના નામજ આપેલાં છે. અરજીઓમાં પણ તેમજ કરવામાં આવ્યું છે; તથા મનાયતો આપી શકાશે તે છોકરાંનો બુદ્ધિ ખીલશે.

નવમી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તકનાં અત્યંત ઉપયોગીપણાને લઈ તેનો બહોળો ઉઠાવ થવાથી સાતમી આવૃત્તિ સુધારા વધારા સિવાય પ્રસિદ્ધ કરવા અમેને ફરજ પડી હતી, તેમજ તેની છપામણીમાં પણ તાકીદ કરવાની જરૂર પડવાથી ત્રેસની ફેટલીએક ભૂલે જેમની તેમ રહી ગયેલ હતી; છતાં તે આવૃત્તિ એકદમ ખપી જવાથી આ આઠમી આવૃત્તિ સુધારા વધારા સહિત પ્રસિદ્ધ કરવા અમેને આનંદ થાય છે. અને આશા છે કે આ પુસ્તક વધારે ને વધારે લોકપ્રિય નિવડી તરતમાં નવમી આવૃત્તિ તેવીજ રીતે છપાવવા ઉત્તેજન મળશે. આ નવી આવૃત્તિમાં જામનગર સ્ટેટનાં માજી મામલતદાર તથા હરદ્વાર ગુરૂકુલ કોલેજનાં માજી કૃષિ પ્રોફેસર ડૉ. મગનલાલ મથુરદાસ સારડાએ ત્રેસનાં પ્રુફો વિજેર તપાસી ખાસ સુધારો કરી નવા દશ બોધદાયક નિબંધો વધારેલા છે. જેથી વિદ્યાર્થી વર્ગને તેમજ શિક્ષક વર્ગને આ પુસ્તક પોતાનાં ઉપયોગીપણા માટે અતિ પ્રિય થશે એવી આશા છે. એજ સુક્ષેપ્તુ કિં ઘણુના.

અમદાવાદ.

તા. ૨૦ ડીસેમ્બર સને ૧૯૨૬.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

શિક્ષકને સૂચના.

આ પુસ્તકના પહેલા પ્રકરણમાં વાક્ય રચનાનો વિષય રાખવામાં આવ્યો છે; માટે કર્તા, કર્મ અને ક્રિયાપદના વધારાનાં વાક્યો અસામાન્ય પાઠાં આવડ્યા પછી આગળ ચાલવું. બીજાં પ્રકરણમાં નાની નાની રસીક વાતો આપેલી છે તેમાં વાક્ય રચના, અક્ષર જોડણી સુધારવાનો હેતુ સમાવેલો છે; માટે તેવી બીજી વાતો લખાવી વાક્ય રચના અને જોડણી સુધારતા રહેવું. ત્રીજા પ્રકરણમાં પેહેલી નાની ચિઠ્ઠીઓ અને પછી કાગળ આપેલા છે, તેથી જણાશે કે વાતો કરતાં એક પગથીયું વધારે છે. પછી નાના નિબંધો શરૂ કરવાનું રાખ્યું છે કે જેથી નાનાં નાનાં પેઠાં પાડતાં તથા બે બે કે ત્રણ ત્રણ વાક્યો જોડીને લખતાં આવડે. ઉવટના ભાગમાં મોટા નિબંધો અરજીઓ અને રિપોર્ટ આપવામાં આવેલાં છે. દસ્તાવેજ બહુજન મુદ્દાના મણાય છે કે છોક્ર છેલ્લે આપેલા છે. આ પુસ્તકમાં દરેક વિષય કેમ શીખવવો તે, વિષયની સાથેજ આપવામાં આવ્યું છે; તે વાંચી દરેક વિષય શરૂ કરવો. પણ એટલું યાદ રાખવું કે દરેક વિષય પાઠો થયા સિવાય આગળ ચાલવું નહિ.

સાંકળીયું.

ભાગ ૧ લો.

પ્રકરણ ૧ લું.

	પૃષ્ઠ.
નિબંધ વિષે સામાન્ય સૂચના-નિબંધનો સાર ...	૧
નિબંધની ભાષા ...	૫
જોડણીના નિયમ ...	૧૦
વાક્ય રચના ...	૧૫
વાક્ય પૃથક્કરણ અને રચના ...	૧૬
કર્તાનો વધારો ...	૧૬
કર્મનો વધારો ...	૧૭
ક્રિયાપદનો વધારો ...	૧૮
વિરામ ચિન્હો ...	૨૧
નિબંધ લખવા માટે સ્મરણમાં રાખવાની સિખામણો ...	૨૫

પ્રકરણ ૨ જું. (વાતો વિષે).

અરણ્ય અને લાકડાં વાઢનારો ...	૨૭
ખાલી ઘોડો અને લાદેલો ગધેડો ...	૨૮
છોકરાં રાખનારી અને વર ...	૨૯
ખાજ અને યુદ્ધયુદ્ધ ...	૩૦
ભરવાડ જે વેપારી થયો હતો ...	૩૧
વર અને ઘેટાં ...	૩૨
ઘોડો અને સાખર ...	૩૩
માળી અને કુતરો ...	૩૪

શિયાળ અને દ્રાક્ષો ... ૪૫

સાપ અને રેતરડા ... ૪૫

પ્રકરણ ૩ થું. (ચિટ્ટીઓ અને કાગળ વિષે.)

કાગળ અને ચિટ્ટીઓનાં જથ્થામાંની સમજુતી ... ૩૬

કાગળ અને ચિટ્ટીઓનો વચ્ચે ભાગ (મુદ્દો) ... ૪૨

કામળ અને ચિટ્ટી પાના છેદતો ભાગ ... ૪૩

નાના મોટા અને ચિટ્ટીઓ ... ૪૪

વેપારીની ચિટ્ટી ... ૪૫

દાક્તર કાગળ ચિટ્ટી ... ૪૫

ખેડુત વર્ગની ચિટ્ટી ... ૪૬

બાપ કપડો કાગળ ... ૪૭

મુકનો શાળ્ય કપડો કાગળ ... ૪૭

વિદ્યા શી નવામાં મદદ માટેનો શેડીઆ ઉપર કાગળ ... ૪૮

વેપારીના કામના કા જો ... ૫૧

મોના ભાગ કે રતો કાગળ ... ૫૨

કાળોત્રી અથુમ) ... ૫૪

કોકોત્રી ... ૫૫

પ્રકરણ ૪ થું. (નાના નિબંધ.)

રજમર વિષે ... ૫૬

ઉંન વિષે ... ૫૭

ચામડા વિષે ... ૫૭

સાકર વિષે ... ૫૮

વાદળા વિષે ... ૫૮

પાણી વિષે ... ૫૯

મીણુ વિષે ... ૫૯

રોટલી વિષે	૫૯
શાહચૂમ કાગળ વિષે	૬૦
દૂધ વિષે...	૬૦
ચા વિષે...	૬૦
કાશી (બુંદ દાણા) વિષે	૬૧
લાકડાના ધન વિષે...	૬૧
મીથુનની વિષે	૬૨
ચોપડો વિષે	૬૩
છંડો વિષે...	૬૩
ચપ્પ વિષે	૬૩
કુંચી વિષે	૬૪
કાતર વિષે	૬૪
મધપુડા વિષે	૬૪
સોય વિષે	૬૫
સીથુ વિષે	૬૫
કોચીજ વિષે	૬૬
કપુર વિષે	૬૬
લીપી વિષે	૬૬
શીંગડા વિષે	૬૭
મધ વિષે	૬૮
સરેસ વિષે	૬૮
રૂપા વિષે	૬૯
પારા વિષે	૭૦
સીસા વિષે	૭૦
તાંબા વિષે	૭૧

ચોટા વિષે	૭૨
કજાઇ વિષે	૭૨
કોયલા વિષે	૭૩

પ્રકરણ ૫ મું. (વસ્તારથી નિબંધો વિષે).

રથજી નિબંધ વિષે પેટાં અને સૂચના	૭૩
મુરત શહેર વિષે	૭૪
મુંગમ વિષે	૭૮
જનાવર વિષે નિબંધનાં પેટાં ને સૂચના	૮૨
હાથી વિષે	૮૪
ઉગંગ ઉટાંગ વાનર વિષે	૮૭
વાધને પકડવાની કે મારવાની રીતો વિષે	૮૭
ઝાડ વિશે નિબંધનાં પેટાં ને સૂચના	૮૯
આંખા વિષે	૯૦
વર્ણન રૂપ નિબંધનાં પેટાં ને સૂચના	૯૨
નેલ્લે સ્ટેશન વિષે	૯૩
જાહેર બાગ વિષે	૯૩
ખુરશા વિષે	૯૪
ખુરશી વિષે	૯૭
ખી વિષે...	૧૦૦
ઝાડુ વિષે	૧૦૨
વિજ્યા દશમી (દશેરા વિષે	૧૦૪
તહેવારો વિષે નિબંધોના નામ અને સૂચના	૧૦૬
ટપાલ ખાતા વિષે...	૧૦૬
ખીજાં ખાતાં વિષે નિબંધોનાં નામ અને સૂચના	૧૦૯
ક્રિકેટ રમત વિષે	૧૧૦
ખીજી રમતોનાં નામો ને સૂચનાઓ	૧૧૧

કચન ૩૫ નિબંધોનાં નામો, પેટાં અને સૂચના	૧૧૨
છાપવાના હુતર વિષે	૧૧૩
હરકોઈ તાત્કાળીક ખનાવ વિષે નિબંધોનાં નામ પેટાં અને સૂચના	...	૧૧૫
મુંબઈમાં થએલા દુલ્લહન વિષે	૧૧૬
નેહરો વિષે	૧૧૮
સ્થાનિક સ્વરાજ્ય	૧૨૧
માળાપતી આજ્ઞા માનવા વિષે	૧૨૩
નાત વરા વિષે	૧૨૫
દેશાટણ (મુસાફરી) વિષે	૧૨૮
છાંજાંડની મુસાફરી વિષે	૧૩૦
ધરણી બાલવા વિષે	૧૩૩
શાંતિબેદ વિષે	૧૩૫
અંગ્રેજ લોકની ચઢતી વિષે	૧૩૭
દેશી કારોગરી વિષે	૧૪૦
વિવેચનરૂપ નિબંધોનાં પેટાં વિષે સૂચના	૧૪૪
સત્ય વિષે	૧૪૫
સબ્યતા વિષે	૧૪૭
પરોપકાર વિષે	૧૫૦
જીવહયા (અહિંસા) વિષે	૧૫૨
કેશ ન કરવા વિષે...	...	૧૫૫
ઉદ્ધોભ વિષે	૧૫૭
ખત વિષે	૧૬૦
મિત્રાચારી વિષે	૧૬૨
કરકસર વિષે	૧૬૪
કળવણી વધે	૧૬૭

સ્ત્રી કેળવણી વિષે	૧૬૬
વિદ્યા વિષે	૧૭૨
ખાળ લગ્ન વિષે	૧૭૫
કુળ વિષે	૧૭૭
રોવા કુટુંબના ચાલ વિષે	૧૭૯
અંગ્રેજ રાજ્યથી ફાયદા વિષે	૧૮૨
આગગાડો વિષે	૧૮૫
પેટાં પાડવાં અગર ન પાડવા વિષે સૂચના	૧૯૦
અંગ્રેજોના સહવાસમાં પાળવાના નિયમ વિષે	૧૯૧
ગુલામગીરી વિષે નિષેધનાં પેટાં	૧૯૩
નિયમિતપણા વિષે પેટાં	૧૯૪
વહેલા ઉઠવા વિષે પેટાં	૧૯૪
ગરમ કપડાં વિષે	૧૯૫
શહેરમાં રહેવા વિષે પેટાં	૧૯૫
અંગ્રેજી ભણવાના ફાયદા	૧૯૬
સ્વદેશાભિમાન	૧૯૭
વાંચનનો શ્રાવ્ય	૧૯૭
ચોપડીઓ પસંદ કરવા વિષે	૧૯૭
વાર્તાની ચોપડીઓનું વાંચન	૧૯૮
વર્તમાનપત્રોનું વાંચન	૧૯૯
સંસ્કૃત ભણવાના ફાયદા	૧૯૯
નદીમાં રેલ આવવા વિષે	૨૦૦
ચોરી વિષે	૨૦૧
નિષેધ લખવાના વિષયોની યાદી	૨૦૧
અનુષ્ઠ યત્ન ધર્મર કૃપા	૨૦૪
ઉચ્છૃં તેટલું દુધ હોતું નથી	૨૦૮

ગયો અવસર પુનઃ આવતો નથી	૨૧૧
કહેવા કરતાં કરી યતાવવું એ વધારે હિતમ છે...	૨૧૪
શાન એજ શક્તિ છે	૨૧૬
નાણાંનો સંપયોગ...	૨૧૮
કરે તેવું પામે અને વાવે તેવું લણે	૨૨૧
કન્યા વિક્રય	૨૨૪
ખેતી	૨૨૬
નદા	૨૨૬

પ્રકરણ ૬ હું

રીપોર્ટ તથા અગ્રજીઓ વિષે સૂચનાઓ તથા જીવ જીવ
ખાતાના અધિકારીઓનાં શિરનામાં ને પ્રલક્ષ્ય વિષે ... ૨૩૧

પ્રકરણ ૭ મું.—(રિપોર્ટ અરજીના નમુનાઓ.)

પૈસા લીધા છતાં કામ કરી ન આપ્યા વિષે માજીસ્ટ્રેટને અરજી	...	૨૪૫
મજૂરી ઠગવા આપેલો માલ તફરકે કરવા વિષે	...	૨૪૬
માર માર્યા વિષે માજીસ્ટ્રેટને અરજી	...	૨૪૭
માર માર્યો ને ગાળો દાધી તે વિષે	...	૨૪૮
જંગલમાંથી લાકડાં કાપવા મામલતદારને અરજી	...	૨૪૯
ચુનો પકવવા મરગીઆ ઠાઢવાની અરજી	...	૨૫૦
ઉપરા અધીકારીનું મામલતદાર તરફ લખાણ	...	૨૫૧
માઠી ખોદી લેવાની અરજી	...	૨૫૨
રૂપમુદ્રી સેનિટરી કમિશનરનું મામલતદાર તરફ લખાણ	...	૨૫૩
વાડ કરવા કંટા લેવા મામલતદારને અરજી	...	૨૫૪
પરજા માંડવા મંડપ બાંધવા માટે અરજી	...	૨૫૫
રજા માગવાનો તલાટીનો મામલતદારને રિપોર્ટ	...	૨૫૬
ઝાડ કાપી જવા વિષે તલાટીનો રિપોર્ટ	...	૨૫૭

ગામનો હવાડો રીપેર કરાવવા પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ ...	૨૫૬
ખેતરની જમીન પાડોસીએ દબાવ્યું કરવાથી મામલત- દારને અરજી	૨૫૭
હરકત કરતું ઝાડ કાપવાની અરજી	૨૫૮
તાડી લઇ જવાનો પાસ મેળવવાની અરજી	૨૫૮
પગાર માગવાને પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ	૨૫૯
મામલતદારોનું એક બીજા તરફ લખાણ	૨૬૦
ફોરેસ્ટ ઓફીસરનું મામલતદાર તરફ લખાણ	૨૬૦
૨૬ થએલા સ્ટાંપના પૈસા મળવાની અરજી	૨૬૧
છ માસ અંદરનો કબજો છોડવવાને અરજી	૨૬૧
મામલતદારના હુકમથી નારાજ થઇ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરને કરેલી અરજી	૨૬૪
જમીન પોતાને નામેથી કમી કરવાની અરજી	૨૬૫
જમીન પોતાને નામે ચડાવવાની અરજી	૨૬૬
આગથી લાચાર થએલાંએ આશરો મેળવવા કરેલી અરજી	૨૬૭
ખંડુકના બદાર કરવાની અરજી	૨૬૮
પોલીસનાં માણસની મદદ માટે પોલિસ પટેલનો રિપોર્ટ	૨૬૯
કુવામાં પડવાથી મરણ થવા બાબત પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ	
ફોજદારનો પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબને રિપોર્ટ	૨૭૦
મિલકતનો કબજો લેવા દીવાની કોર્ટમાં અરજી	૨૭૧
ભરણુપોષણ માટે ખાદ્યની ,, ,, ,,	૨૭૩
નાદારીની અરજી	૨૭૬
સગીરનું સર્ટિફિકેટ લેવાની અરજી	૨૭૬
ઇન્કબેટ્સ ઓછો કરાવવાની અરજી	૨૭૯
સખ રજસ્ટ્રાર ઓફીસમાંથી દસ્તાવેજની નકલ માગવાની અરજી	૨૮૦
વેકસિનેશન ખાતામાં નોકરી માટે અરજી	૨૮૦

મોજણીદાર વિષે ફરીઆદ અરજી	૨૮૧
સર્વે ખાતામાં કામ લીખવાની અરજી... ..	૨૮૨
જમીનનું દબાણ કચેરું બોડવા મોજણીદારનો રિપોર્ટ ...	૨૮૩
બેતરમાં ક્રાતર પડતી નેટાની જમીન બાદ કરવાને અરજી	૨૮૩
જમીનપર ચઢેલો કર ઓળો કરવાની અરજી	૨૮૪
ખાળકુવો દહાવવા મ્યુનિસિપલિટીના એજેન્ટને અરજી ..	૨૮૫
જમણવાર તથા માંડવો બાંધવા જમીનનું મોકલણ કરવાની અરજી	૨૮૬
રેલવેમાં માલ ગેરવસ્તુ પડ્યા વિશેની અરજી	૨૮૬
વર્તમાન પત્રના મેટરને અરજી	૨૮૭

પ્રકરણ ૮ મું. દર નાંજી વિષે સૂચના.

દરતાવેજનો આરંભને બાગ	૨૮૮
દરતાવેજનો વચડો (મુદતને બાગ)	૨૮૯
દરતાવેજનો છેવટનો બાગ	૨૯૨

પ્રકરણ ૯ મું. (દરતાવેજના નમુના)

કુખજા ગીરો ખત	૨૯૩
વેચાણ ખત	૨૯૬
ફારગતી	૨૯૭
ગણવત પત્ર	૨૯૮
ભાડા ચિટ્ટો	૩૦૦
વિલ (વસંચતનામું)	૩૦૨
બક્ષીસ નામું	૩૦૫
પાવતી (પત્રીય)	૩૦૬
કરમઉ ખત	૩૦૭
ટકીટનાળું ખાતું	૩૦૮
કાંધા ખત	૩૦૯

॥ श्री गणेशायनमः ॥

निबंध संबंधी सामान्य सूचना.

प्रकरण १ लुं.

१. दरकोष्ठ मुकरर विषयनी छप्पारत जाडवी ते संभंधी वर्णन करवुं तेनुं नाम निबंध. साधारणु रीते कायदासर यथा-योग्य पूर्णु करेला दरकोष्ठ प्रबंध-ग्रंथ करता ते वधारे दुंका ते वधारे ओछो पद्धतसर लખवामां आवे छे.

२. निबंधमां विषयनो सार अने विषयनी लाषा ओ आगत मुख्य छे.

निबंधनो सार.

३. विषयनो सार जेमां यथास्थित लખ्यो होय, ओटवे तेमां नोछती आगत परापर लंभावी, -अपती रही गर्भ न होय, अने जरूर वगरती वर्णवी न होय, ते निबंध सारो कहेवाय. जे आगत संभंधी निबंध लખरा ओका होछओ, ते विषेनो विचार जेम संपूर्ण-पक्षे दर्शावाय, तेम ते निबंध श्रेष्ठपक्षे लખ्यो कहेवाय. निबंध लખतां शीभववानो मृग समंध ओज छे. ओथी काजल लખतां, अरुओ करतां, यथापत्र लખतां, अने छेवट ग्रंथ लખतां आवडे

છે, કહેવત છે કે “ જ્યાં ન પહોંચે રવિ, ત્યાં પહોંચે કવિ ” તે મુજબ લખનાર જે વિષયનો નિર્બંધ લખતો હોય તે વિષે સંપૂર્ણ વિચાર પોતાની બુદ્ધિ લંબાવીને કે તે બાબતમાં પૂર્વના થઈ ગયેલા વિદ્વાનોના વિચાર ટાંકીને કે ઇતિહાસિક દૃષ્ટાન્ત આપીને કે બીજી કોઈ રીતે તેનું પૂર્ણ સ્કેટન કરે ત્યારે તે નિર્બંધ સારો લખ્યો કહેવાય; એટલું ચોક્કસ છે કે જેમ સારું કામમાં પણ સ્પષ્ટ હોય તેમ તે નિર્બંધ સારો, ખાટે અગત્યના વિચાર રહી ન જાય, ને વગર મહત્વના લંબાય નહિ તેટલું ધ્યાનમાં રાખવું. કુવામાંના કાચબાની માફક ઘણી વખત વિદ્યાર્થીઓ પોતાની ન્યાત, જ્ઞાન, ધર્મ ગામ, શેરી કે શહેરમાં તે સંબંધી જે કાંઈ હરકત હોય તેટલી લખી મૂકે છે, પણ તેમણે યાદ રાખવાનું છે કે સ્થાનિક નિર્બંધ લખવાનો કહો ન હોય ત્યારે આપણે આખી દુનિયાનો વિચાર લઈ નિર્બંધ લખીએ છીએ, ખાટે બહોળા વિચાર ચલાવી નિર્બંધ લખવો.

૪. હરકાંઈ બાબતનો નિર્બંધ આપણે લખવા માંડીએ તે પહેલાં તે બાબતના કેટલા મુદ્દા છે તે પ્રથમ વિચારપૂર્વક મુકરર કરવા. નિર્બંધ સંબંધી સંપૂર્ણ વિચાર કરી રહ્યા યાદ તેના ચોક્કસ મુદ્દામાં ભાગ પાડવા, મુદ્દા ગોઠવતા પહેલાં જે વિષયનો નિર્બંધ લખતાં હોઈએ તે સંબંધી જે માહિતી આપણને હોય તેનું સ્મરણ કરી નોંધણી કાગળ કે સ્લેટ પર લખી કાઢવું; આપણા વાંચતા કે સાંભળવામાં તે વિષેનું જ્ઞાન અમુક પુસ્તકમાં છે એમ હોય તો તે પુસ્તક મેળવી વાંચી જવું, અને તેમાંથી અગત્યની નોંધ કરતા જવું; વળી કોઈ વિદ્વાન તે સંબંધી જ્ઞાન ધરાવનાર આપણા જાણ્યા મુજબ નજીકમાં હોય તો બનતાં મુંત્રી તેનો સમાગમ કરી તેની પાસેથી

ગોઝ્ય હકીકત ગેળતી લેવી-ઁટલું કર્યા પછીજ આપણી કરી રાખેલી
 ટુંક નોંધને આધારે નિર્બંધના મુદ્દા ઁટલે પેટાં મુકરર કરવાં. દરેક
 મુદ્દે મુદ્દે લખતાં પરેચાર (પરિલેખ) બદલવો, અને તે બદલતાં મ-
 થાળે કે હાંસીઆમાં પ્રથમ મુદ્દાનું નામ મોટે અક્ષરે લખવું, બાદ
 તેનો વિચાર તે નીચે ગોઝ્ય રૂપમાં લખવો. છેલ્લે સાર પાછો ટુંકમાં
 વર્ણવી જવો, અને તે પરથી બોધ લખવાનો હોય તો, તે રસીકી
 ને સરળ ભાષામાં લખવો.

મુદ્દા પાડી નિર્બંધ લખવાનો મહાવરો પડ્યા પછી લખનારને
 આગળ જતાં સ્વતઃ મુદ્દા પોતાની મેળે મનોમય ગોઠવાઈ જશે. અને
 તે આધારે તે સ્વાભાવિક પ્રેરણાથી લખ્યો જશે; નિર્બંધ લખશે
 ઁટલુંજ નહિ પણ એ મુજબ પેટાને બદલે પ્રકરણમાં ભાગ પાડી
 આખો ગ્રંથ લખી શકશે. કોર્ટમાં અરજ દાખલ કર્યા પછી
 દાખલ કરનાર અરજી આપનાર વાદીનો પુરાવો પ્રથમ લે છે
 બાદ પ્રતિવાદી તે વિષે જવાબ લેશે. પછી વાદી પ્રતિવાદીના
 વકીલો સમક્ષ કોર્ટ તે દાવાના મુદ્દા (issues) મુકરર કરે છે,
 અને તે મુદ્દા સંબંધીજ પુરાવો લઈ પડેલા પુરાવાને આધારેજ તે
 દરેક મુદ્દા બાબતમાં પોતાનો અભિપ્રાય કારણ સહિત લખતા બંધ
 છે. ન્યાયાધીશ ફેંસલો કરે છે, કે જેથી ઉપલી કોર્ટમાં જતાં પણ
 વાંચનાર તેનો અરત્યનો ભાગ ઝટ ખ્યાલમાં લઈ શકે; તે મુજબ
 નિર્બંધ લખનારાના મુદ્દાની માફક તે નિર્બંધનો વાંચનાર ઝટ ધ્યા-
 નમાં લઈ તેનું તોલ કરી તેનો આબેહુબ વિચાર લઈ શકે. ઁટ-
 લુંજ નહિ. પણ વાંચનાર તે વિચારને મળતો થાય, ત્યારેજ નિર્બંધ
 વાસ્તવિક લખાયો કહેવાય. નવા લખનાર પાસે ઁટલી આશા રાખી

ન શકાય, છતાં પહેલેથીજ પેટાં પાડી નિબંધ લખતાં શીખવવાની જરૂર છે; છેવટ એની જરૂર નથી. સહેલી નજીવી બાબતના નિબંધમાં પેટાં પાડવાની જરૂર નથી. પેટાંથી નિબંધ ક્રમ પ્રમાણે લખી શકાય છે, અને અગત્યની બાબત રહી જતી નથી.

૫. નિબંધ લખવાનાં ત્રણ રૂપ છે; વર્ણન, કથન, અને વિવેચન. હરકોઇ પ્રાણી, પદાર્થ ગામ કે શહેરનું વર્ણન તાદૃશ ચિતાર આપે એ રીતે રસમય ભાષામાં લખ્યું હોય, ત્યારે તે વર્ણનરૂપ નિબંધ કહેવાય. વર્ણનરૂપ નિબંધ એ ખરું જોતાં અક્ષરોના સમુદ્ધવાળું તેનું ચિત્રજ છે. તેના દરેક અવયવ પૃથક્ પૃથક્ લઈ વર્ણવ્યા હોય, તેથી નિબંધ પુરો થતાં વાંચનારને ચિત્રની માફક આંખેહુબ મનોમય આકૃતિ ખડી થાય, તેથી અક્ષરોના સમુદ્ધવાળું ચિત્રજ કહેવાય.

હરકોઇ બાબત સંબંધી તેનો આગલો પાછલો ઇતિહાસ વર્ણના ક્રમવાર લખ્યો હોય, ત્યારે તે કથનરૂપ એટલે તે કથા-વાર્તારૂપ નિબંધ કહેવાય. દુકાળ, વીમા ફંડ, રેલવે છાપખાનું ઇત્યાદિ બાબતના નિબંધો કથનરૂપ લખી શકાય.

હરકોઇ વિષયના કાયદા ગેરકાયદા પ્રમાણ સહિત લખીએ ત્યારે વિવેચનરૂપ નિબંધ કહેવાય. સત્ય, સત્યતા, પરાપકાર, અહિંસા, લાંચ, ચોરી, બાળલગ્ન, ન્યાતવરો ઇત્યાદિ ધણાક વિષયના નિબંધ આ રૂપે લખી શકાય.

હરકોઇ નિબંધ લખનારમાં એ ત્રણમાંનું એકજ રૂપ આવે એવો કાંઈ મેળ નથી; ત્રણે રૂપની હકીકત આવે છે, પણ જેનો વિષય તે પ્રમાણે, તેનું પ્રાધાન્યરૂપ આવતું જોઈએ.

વર્ણનરૂપ નિબંધ લખવા સહેલા છે, માટે નવા શિષ્યનારને આરંભમાં તેવાજ વિષયો શીખવવા.

નિબંધની ભાષા.

૧. નિબંધની ભાષા શુદ્ધ, સરળ, રસમય, ઉંચી હપતી અને નાગરી હોવી જોઈએ.

૨. નિબંધમાં પ્રાંતભેદના, ગામડીઆ કે રૂડ શબ્દો મૂકવા નહિ.

૩. ભાષાના પેટામાં સારા અક્ષર, શુદ્ધ જોડણી, નિયમસર વાક્ય રચના; અને યોગ્ય સ્થળે વિરામચિન્હો મૂકવાં, એ સુધર્મોનો સમાવેશ થાય છે.

૪. ડોપીની માફક ચીપી ચીપીને અક્ષર નિબંધમાં લખવાની જરૂર નથી. છતાં પાકા અને લાંબા મરોડદાર અક્ષર લખવા; તેમ શબ્દો શબ્દ છુટા લખવા.

૫. શુદ્ધ જોડણી લખવામાં ધણો વિચાર કરવાનો છે. એ સંબંધી નિયમો આગળ આપ્યા છે. તે પરથી વિચાર કરી તેમજ સાક્ષર વર્ગમાં વિદ્વાનો ગણાતા હોય. તેમને પગલે ચાલી જોડણી લખવી; જોડણીના શુદ્ધપણા માટે સર્વ વિદ્વાનો હજી એક મત પર આવ્યા નથી, એ દીલગીરી ભરેલું છે; આપણી ભાષાનું જોડણી હવે દિન પરદિન સાફ થવા લાગ્યું છે, માટે ભાષાનો એક સંપૂર્ણ ડોષ તૈયાર કરે, અને ઇંગ્રેજીની માફક દરેક શબ્દની જોડણી સ્થાપિત કરી દે, ત્યારે લખનારની વિટંબણા દૂર થાય એમ છે. સાધારણ લખનારે પણ જોડણીની મોટી ભૂલો નજ કરવી. માત્રા રહી જવાથી અજમેર ગયા તે ખદલે અજમેર ગયા તેમજ અદુરવાર રહી જવાથી કુંતીને

અદલે કુત્તી થઈ જાય છે, માટે એવી ન સહન કરી શકાય એવી મોટી ખામી તો દૂરજ થતી જોઈએ.

૭. વિરામચિન્હો એટલે ટાંપો ખરાબર મુકવી જોઈએ, આગળ વિરામચિન્હો વિષે ટુંકામાં હકીકત છે, તે પરથી વિચાર કરી ટાંપ મુકવી. અદ્વવિરામ, અને પૂર્ણવિરામ એ બે મુખ્ય ટાંપની ભૂત તો નજ થતી જોઈએ. ચોરી કરે નહિ, કરે તો સરકારનો ગુન્હેગાર થાઉં; એ વાક્યમાં નહિ આગળ અદ્વવિરામ વગર ફેટલો ખોટો અર્થ નીકળે તેનો વાચનારે વિચાર કરવો.

(ફ) કાંઈ નામને છઠ્ઠી વિભક્તિનો ના પ્રત્યય લાગ્યો હોય, અને તેની પછીનું નામ નાન્યતરજ્ઞતિના બહુવચનમાં આવે ત્યારેજ તેના પર અનુસ્વાર આવે છે; જેમ ધરનાં માણસ, શહેરનાં ધર વગેરે.

(સ્વ) સારૂ શબ્દયોગી અવયવ હોય, ત્યારે તેપર અનુસ્વાર આવતું નથી, પણ તે વિશેષણ હોય ત્યારે આવે છે; જેમ આ ઘોડાને સારૂ સારૂ ઘાસ લાવ.

(ગ) મા એટલે જનેતા-જન્મ આપનારી એવો અર્થ હોય, ત્યારે તે પર અનુસ્વાર આવતું નથી, પણ માએ સાતમી વિભક્તિનો પ્રત્યય હોય, અગર 'મા' નો અર્થ નહિ એવો થાય, ત્યારે તે પર અનુસ્વાર જોઈએજ.

(ઘ) ઘણાંખરાં નાન્યતરજ્ઞતિનાં હ્રસ્વ ઉકારાંત નામના છેવટ ઉપર; તેમજ ક્રિયાપદનાં ઉં છેડાપર અનુસ્વાર આવે છે; જેમ અકરૂં કુતરૂં, કરવું ઇં એ વગેરે અનુસ્વારના કેટલક ધોરી નિયમ શીખવવા.

૮. પેરેગ્રાફ જરૂર હોય ત્યાં બદલવા જોઈએ. લખતાં લખતાં વિષયનું રૂપ બદલાય. એટલે તે લીટી છોડી દમ બીજી લીટીના આરંભથી સહેજ જગ્યા પડતી મૂકી લખવું, તેનું નામ પેરેગ્રાફ, પેરેગ્રાફ ઇંગ્રેજી ભાષાનો શબ્દ છે. સંસ્કૃત 'પરિલેખ' શબ્દ એને બદલે મૂકીએ તો ચાલે. તેજ વિષયસંબંધી વિચારની સંકળના પરિલેખથી બદલાય છે.

૯. નિબંધના માંહેનું લખાણ વગર લીટીનું હોય તો મથાણું લીટીમાંથી મોટા અક્ષરથી અગર લીટીમાંથી અંદરનું લખાણ હોય તો મથાણું બાજબીથી અક્ષરથી બહુજો માલમ પડી આવે એમ લખવું. તેમજ લખતાં ચેતાવવા લાયક ખાસ બોલ અગર બાબત આવે તો તે સાધારણ લખાણથી મોટા અક્ષરે લખવાં.

૧૦. કવિતા, કહેવત કે બીજામાંથી ઉતારેલું લખાણ આવે, ત્યારે ત્યાં અવતરણ ચિન્હ આરંભમાં ને પૂરું થતાં મૂકવું. તેમજ જરૂર હોય તો બીજી લીટીથી પેરેગ્રાફ બુદો પાડી લખવું. કવિતા લખીએ ત્યારે સાધારણ ગદ્ય લખાણની માફક લીટીમાંથી લખી ન જવી, પણ છંદના માપસર બુદી બુદી લીટીઓ તેના પ્રાસ પ્રમાણે માલમ પડે તે ઢાળે લખવી.

૧૧. સંસ્કૃત શ્લોક આવે, ત્યારે તે બાજબીમાં શુદ્ધ અસત્-રૂપે લખવો; અને બને ત્યાં સુધી તેનો અર્થ તે નીચે ગુજરાતીમાં જણાવવો.

૧૨. નાણાં, તોલ, માપ ૬૦ કેન્ટીનાં નામ આવે ત્યારે તે વહીવટ પ્રમાણે લખવાં, સંખ્યા આવે ત્યારે અક્ષરને બદલે બનતાં સુધી અંકસ્થાનમાં જણાવવી.

૧૨. એકજ વિષયની પેટા ખાખત આવે. ત્યારે તે દરેક નીચે પેરેચાક્રથી બદલી (ક) (ખ), (ગ), (ઘ), વગેરે અક્ષરોથી તે દરેક જુદી પાડવી.

૧૪. નિબંધના દરેક પેટે પેરેચાક્ર બદલવો. અને દરેક પેટું ટુંકામાં હાંસીઆમાં કે પેરેચાક્રના મથાળે લખવું. અને તેનો વિસ્તાર મહિલા ભાગમાં કે તે તળે લખવો. પેટાં પાડ્યા વગર વાચનમાળાની ચોપડીઓમાંના પાઠોની માફક નિબંધ લખીએ, ત્યારે પણ તમામ લખાણ જરૂર લાગે ત્યાં પેરેચાક્ર બદલતા જઘ યોગ્ય ઢાંચે ક્રમ મુજબ સાંકળાઈ ગયેલું લખવું.

૧૫. વાક્યરચના નિયમસર જોઈએ. અશુદ્ધ વાક્ય કદી ન લખવું. એ સંબંધી થોડી સચના નીચે મુજબ લખી છે.

કાં. છટ્ટો વિભક્તિનો સંબંધ બેવડાવવો નહિ. જેમ આ ચોપડીના માલિક દાદાભાઈ નવરોજીની છે એમ કદી ન લખવું. આ ચોપડીના માલિક દાદાભાઈ નવરોજી છે, અગર આ ચોપડી દાદાભાઈ નવરોજીની છે. એમાંથી ગમે તે એક રીતે લખવું.

સ્વ. વચ્ચે કૃદંત અવ્યય રાખીને અગર કૃદંતને ક્રિયાપદનું રૂપ આપીએ તો આગલાં પાછલાં એકજ કાળ, પુરૂષ, વચનમાં આવે તે રીતે જુદાં પાડીને લાંબું વાક્ય હોય તો લખવું,—જેમ તે હીને આવ્યો અગર તે ઉડ્યો ને આવ્યો; ને ખાઈ સૂઈ ગયો, અગર તેણે ખાધું ને સૂઈ ગયો.

ગ. મૂળભેદ અગર શક્યભેદ બેમાંથી ગમે તે ઢાંચે વાક્ય લખવું. જેમ મેં કામ કર્યું, અગર મારાથી કામ કરાયું; મેં ખાધું, અગર મારાથી ખવાયું. શક્યભેદમાં ક્રિયાપદનો કાળ, વચન હોય, તેમ મૂળ-ભેદમાં લખવાં.

૧૬. કર્મને છૂટું પાડવું, અથવા અને તો ક્રિયાપદમાં ભેળા દેવું. જેમ તે ગાયન કરે છે, તેને બદલે તે ગાય છે, તે રંગ ચડાવે છે, તેને બદલે તે રંગે છે. ઇત્યાદિ.

૧૬. નિબંધ કે રિપોર્ટનો સાર અધુરો રહી જાય, એમ ટુંકામાં ન પતવતાં સંપૂર્ણ રીતે દર્શાવાય એમ અનેક ટુંકાં ટુંકાં વાક્યોથી આરંભમાં લખવું. પાછળથી લખતાં લખતાં ભાષાનું પ્રૌઢપણું પ્રાપ્ત થાય. તેમ વાક્યનો વિવિધ રીતે વધારો કરી લંબાણુ ઢાળથી લખવું. વાક્યનો વધારો એક અર્થના શબ્દોથી, ગુણ વિશેષણથી, છઠ્ઠી વિભક્તિથી, અને ક્રિયા વિશેષણથી એમ અનેક રીતે થાય છે; તેમાંથી હરેક રીતે વાક્યો લંબાવતાં જ્યાં વિષયનું સ્પષ્ટિકરણ જેમ ખુલાસાબંધ થાય તેમ કરતા જવું, કે જેથી નિબંધ લખનાર આગળ જતાં ગ્રંથકર્તા થઇ શકે. જરૂરી લખણુજ શોભે, માટે અનુચિત સ્થળે વધારો ન કરવો.

૧૭. આગળ આપેલો વાક્યરચનાનો ભાગ પાકો શીખવેલો, કે નિબંધ લખતાં તેવી ભૂલો ન થાય. જેમ એક સાધારણ નિયમ લખ એક વિશેષની જાતિ, વચન, વિશેષણને લાગે, હવે વાક્ય વાળું લાંબું હોય, ને વિશેષ ને વિશેષણ દૂર દૂર રહ્યાં હોય, ત્યારે આ નિયમથી કિલટા પ્રકારની ભૂલ થયાનો સંભવ હોય છે; પણ સંભાળ રાખે તો તેવી ભૂલો ન થાય.

૧૮. વાક્ય લખી રહ્યા પછી બનતાં સુધી ફરી વાંચી વિચાર કરવો કે એમાંના શબ્દો ખરાબર ગોઠ્યા છે કે નહિ. એકનો એક શબ્દ જુદે જુદે સ્થળે લખવાથી અર્થમાં ધણો ફેર પડી જાય છે, જેમ તેણે સારું કામ કર્યું, કામ સારું કર્યું; અને સારું કામ તેણે

કર્તુઃ એ ત્રણે વાક્યોમાં “સારં” શબ્દનું સ્થળે ફેરવવાથી અર્થનો ફેર પડે છે.

૧૯. ખનતા સુધી નિષ્ક્રમમાં ત્રીજેજ પુરુષ વપરાય, એવી ભાષાની ઢાળ રાખવી, કે જેથી તે એક માગી ન થતાં સર્વામાન્ય થાય.

જોડણીના નિયમો કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કરેલા.

૧ શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દોની જોડણી મૂળ પ્રમાણે કાયમ રાખવી, પણ તેમાં નીચેના ફેરફારો કરવા.—

(અ) અનુનાસિક અક્ષરોને સ્થળે અનુસ્વાર વાપરવું, જેમકે—
સંબંધ, અંગ, અંક, વગેરે અન્ન, સન્મતિ, ઉન્માદ અને એવા બીજા શબ્દો અપવાદ રૂપ છે.

(બ) હ્રસ્વ ઇકારાત સંસ્કૃત શબ્દોનાં ખતેલાં સ્ત્રીઓનાં વિશેષ નામો દીર્ઘધથી લખવાં; જેમકે હરી, મણી, શાંતી, વગેરે.

(ક) અકસ્માત્ એવા શબ્દો, જે વ્યંજનાંત છે અને જેને ગુજરાતી પ્રત્યયો લાગી શકે છે, તેમને અંતમાં અ છે એમ ગણીને લખવા.

૨. જે ઈંગ્રેજી શબ્દો ગુજરાતીમાં રૂઢ થએલા નથી, તેમના ઉચ્ચારો તેટલી એ કસાઈથી સાચવીને ગુજરાતી જોડણીથી દર્શાવવા, પણ તેમ કરવામાં કોઈ નવી નિશાની ન દાખવ કરવાની કાળજી રાખવી. ‘૧’ નો ઉચ્ચાર હ્રસ્વ ઇથી દર્શાવવો.

૩. સંસ્કૃત ઈંગ્રેજી કે બીજી પરભાષાના જે શબ્દોમાં કે તેમના કોઈ પણ ભાગમાં જરાપણ ફેરફાર થયો હોય, તેવા બધા શબ્દોને અસદ્ શબ્દો ઉપરથી અપભ્રંટ થએલા ગુજરાતી શબ્દો ગણવા.

ફરસી અને અરબી શબ્દોના ઉચ્ચારો ગુજરાતી અમલ પ્રમાણે શુદ્ધ હોય કે તેમાં ફેરફાર થએલો હોય, તો પણ તેમને અપભ્રંટ ગુજરાતી શબ્દો ગણવા આ પ્રમાણે વરસ, શુકન, ઈન્સાફ મૃગશર, મારગ, ખેતર, ઇશક, ઇજતેર; અંથ્રજ, વગેરે શબ્દોને ગુજરાતી અથવા અપભ્રંટ શબ્દો ગણવાના છે.

સુચના—જોડણીમાં મતભેદ થાય છે, તેવા ગુજરાતી અથવા અપભ્રંટ શબ્દોને માટે નીચેના નિયમો છે.

૪. ન્યાં ટોઠ શબ્દો જુદા જુદા પ્રાન્તોમાં જુદો જુદો ઉચ્ચાર થાય છે. પણ તેમાંનો એક, સાક્ષર વર્ગના લખાણના લાંબા રૂઢ થએલા પ્રચારની જોડણીને માટે લાંબા વખતથી સ્વીકાર-એલો છે, ત્યાં તે શબ્દની તેજ જોડણી કાયમ રાખવી; જેમકે—આંખ, લાવ, શું, ફહીયું, ખેસ, ખેસી (ખેશી' નહિ), પીરસ, પીરસ્યું ('પીરસ્યું' નહિ.) પીરસી ('પીરસી નહિ') ટોસો, ડોસી ('ડોશી' નહિ,) વગેરે.

૫. શબ્દોના ઉચ્ચારમાં 'હ' નો અવાજ મળેલો હોય, ત્યાં હાલ જેમ લખાય છે તેમ લખવાનું જરૂરી રાખવું.

(અ) રહે, કહે, પહોંચવું, વહેંચવું, રાખવું.

(ક) હોદું, મોદું, ચઢવું.

(ડ) નાતો, મોટો, મારો, અમારો, મોં (ચહેરો) અને ખીટ (ખીવું) .

૬. જોડાક્ષરનો પડેલો અક્ષર અનુનાસિક હોય ત્યાં બધા શબ્દોમાં તેને બદલે અનુસ્વાર લખવું; જેમકે—અંગારો; ઉંમર, કિંમત, વગેરે.

અનુસ્વારસ હત કે અનુસ્વારરહિત છ કે છ અથવા ઉ કે ઊ

નિયમો (નિયમ ૭ થી ૯ સુધી)

૭. (૧) શબ્દના અત્યં કે ઉપાંત્ય એકાચ્માં, અથવા અંતેમાં છ નો ઉચ્ચાર દીર્ઘ છે, અને તે દીર્ઘ ઇથી દર્શાવે. જેમકે ગી, ચીં, કડી, બીખ, શીખ, કીડી, અહીં, હીંડ, વસીલો, દરીઓ, વગેરે.

(૨) અત્યં કે ઉપાંત્ય, સિવાયના એકાચ્માં આવનાર છની પછી હસ્વ એકાચ્ આવે તો તેનો ઉચ્ચાર દીર્ઘ દીર્ઘ એકાચ્ આવે તો તેને ઉચ્ચાર હસ્વ છે માટે તે પ્રમાણે, લખવામાં (દીર્ઘ) છ કે (હસ્વ) છ થી દર્શાવવું. જેમકે- ખિલાડી, ખાયડી, ખીસકાલી, નાળિયેર, ઘડિયાળ, વગેરે. પણ જોડાક્ષરની પહેલાં આવનાર છ હમેશા હસ્વ જોઈએ; જેમકે-હિરસો, ચિટ્ટી, ગિદ્દી, વગેરે; હિંદુ, સિંધ, વગેરે શબ્દોમાં પણ તેમજ સમજવું.

૮.

(૧) સ, જ, લ, ર, વગેરે જેવા એકાચ્ શબ્દો સિવાય જ્યાં ચૂક, મૂક, સૂંદ, વગેરે જેવા દ્વિસ્વર શબ્દો સિવાય જ્યાં ઉ આવે તે સધળે ઠેકાણે ઉ નો ઉચ્ચાર હસ્વ છે અને તે હસ્વ ઉ થી દર્શાવે; જેમકે-હું, ધું, લીંબુ, લાકુ કુવો, છુંદ, પુરું, જીવું, જીદું, કરવું સુધી, સુરજ, વસુદ, ખેડુત, વસુલાત અઠવાડીક, વગેરે.

(૨) જૂઓ, જુઓ, જુવો, (જોવું); ધૂએ ધુએ ધુવે, દૂઓ કુએ કુવો: વગેરે વિશ્લેષ લખાતાં રૂપોમાં અંતે ઓટલે જુઓ,

* જેમાં એક અચ (સ્વર આવ્યો હોય તેવા અક્ષરો, જેમકે “કડી”માં ‘ક’ અને ‘ડી’ એ બે જુદાં એકાચ છે.

ધુએ, અને કુઓ એ રૂપો સ્વીકારવાં.

૯. જે શબ્દોમાં ઇ, ઈ કે ઉ, ઊ, આવતા હોય, તેમને સ-
 લ્લભેદ કે પ્રેરક ભેદ સિવાયના ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાનના, તથા
 વિલક્ષિતના તમામ પ્રત્યયો પહેલાં, અને તે શબ્દોનો અંત્ય
 એકાદર્શ ન મળી જાય તેવા બીજા પ્રત્યયો પહેલાં,
 તે શબ્દોનો મૂળ ઇ, ઈ કે ઉ, ઊ માં ફેરફાર કરવો નહિ
 સહ્ય કે પ્રેરકભેદના, અને શબ્દોના છેલ્લા પદમાં મળી જાય
 એવા પ્રત્યયો પહેલાં ઇ ને માટે ૭ માનો (૨). અને ઉ
 ને માટે ૮ માનો (૧) નિયમ લાગુ કરવો; જેમકે-ધીએ,
 કડીમાં, જૂઓ (વાળની), દૂધે, કડીઓ, નદીઓ, પીએ,
 મૂકે, મકશે, મૂકવું, લૂટે, લૂટવું, સૂએ, ધીવાળો, ખુખીદાર
 હાથીખાનું, મૂકનાર, દૂધવાળો; વગેરે પણ—

પિવાડ, શિખાડ, શિખામણ,

પિવાય શિખાય, રિસાળ.

સુવાય, સુવાડ, દુધાળો, લુટારો.

૧૦. ગોળ (ખાવાનો) ગોળ (વર્તુળ) ફેરી, કેળ જેવા શબ્દો
 હાલ લખાય છે તેમજ લખવાના છે.
૧૧. સાંમાસિક શબ્દોમાં મૂળ શબ્દોની જોડણી કાયમ રહે છે; •
 દૂધબાધ, ચિટ્ટીયપાટી.
૧૨. નીચે લખેલા શબ્દો, જેવા શબ્દો જે જુદી જુદી રીતે
 બોલાય છે, અને ઘણું કરીને જુદી જુદી રીતે લખાય છે,
 તે નીચે પ્રમાણે લખવા:—

નહિ, રાયતું, પૌઆ, બાઇડી, લક, લડાઈ, દુઃખ (પણ 'દુખે' ચોટું, ચંપેલી, ગળણી.

૧૩. (અ) સંયુક્ત ક્રિયાપદોમાં અવયવો છુટા લખવા; જેમકે—કૂની પડે છે.

(બ) સામાનિક નામો એકકાં લખવાં, પરંતુ બાળકોના ઉપયોગ માટે લખેલા શરૂઆતનાં પુસ્તકોમાં મૂળ શબ્દો છુટા પાડવા; જેમકે—કચરો પુંજે, વાસણ કુસણ, મા બાપ.

ક) શબ્દયોગી અવ્યયુ, જે નામને લાગેલા હોય, તેમનાથી છુટા લખવા.

(ડ) એ (ત્રીજી વિભક્તિના 'એ'ની પછી ન આવતો હોય તેવો). જ. ('કેમકે'માં) કે, અને ('તોપણ'માં) પણ, જે શબ્દોને લાગેલા હોય તે શબ્દો સાથેજ લખવા.

૧૪. એ મહાપ્રાણુ વ્યંજન જોડાયેલા હોય તો પહેલો અલ્પપ્રાણુ અને બીજો મહાપ્રાણુ લખવો; જેમકે—પથર, બુઢા, ચિઠ્ઠી.

૧૫. કારસી અને અરબી મૂળના શબ્દો અને ગુજરાતી શબ્દો જુદી જુદી રીતે બોલાય છે અને લખાય છે તે, ત્યાર પછીના આધુનિક સર્વામાન્ય પ્રમાણભૂત કોષને અલવે, નર્મકોષ પ્રમાણે લખવા, પણ તેમાં ઉપરના નિયમોનું ઉલ્લંઘન થવું ન જોઈએ કે. 'અજમાશ' લખવું, 'અજમાએશ' અથવા 'અજમાઈશ' નહિ, પણ 'હુકમ' લખવું, અને 'હુકમ' કે 'હુકૂમ' નહિ.

વાક્યરચના.

“ એક છોકરો બહુ રિસાળ હતો. ”

“ એક દહાડો એને રીસ ચઢી ”

“ તે એક ખુણે બેઠો ”

“ ત્યાં તેને વીંછી કરડ્યો ”

આ દરેકને વાક્ય કહે છે, તેમાં ‘એક’ ‘છોકરો’ ‘બહુ’ ‘રિસાળ’ ‘હતો’ વગેરેને શબ્દ કહે છે. શબ્દો મળીને વાક્ય બને છે. એક અથવા વધારે શબ્દો મેળવી મનમાં ધારેલો પૂરો વિચાર જણાવાય ત્યારે વાક્ય બન્યું એમ કહેવાય.

ઉપર આપેલા પહેલા વાક્યમાં આપણે છોકરા વિષે વાત કરીએ છીએ, અને તે બહુ રિસાળ હતો એમ કહીએ છીએ. એલે એમાં બે વાનાં આવે છે.

(૧) જેની વાત કરીએ છીએ તે, (૨) તેને વિષે જે વાત કરીએ છીએ તે, આ રીતે દરેક વાક્યમાં ઓછામાં ઓછા બે વાનાં હોવાં જોઈએ, પહેલાંને એટલે જેની જે વાત કરતા હોઈએ અથવા જે કામ કરે વ તેને કર્તા કે કર્તૃપક્ષ કહે છે. કર્તા વિષે જે બોલવામાં આવે છે તેને વિધાનપક્ષ કહે છે. “ છોકરો જાય છે ” એ વાક્યમાં “ કર્તૃપક્ષ ” અને “ જાય છે ” “ એ વિધાનપક્ષ છે. ” “ તું જા ” એમાં “ તું ” કર્તૃપક્ષ, અને “ જા ” વિધાનપક્ષ છે. કોઈ વખત “ અધ્યાહાર ” રહે છે. અને “ જા ” એટલુંજ બોલીએ છીએ; છતાં ત્યાં પણ “ તું ” એ કર્તૃપક્ષ છે. ઉપર જોવામાં આવ્યું કે કર્તૃપક્ષ અને વિધાનપક્ષ એ બે વિના પૂરું વાક્ય બને નહિ, માટે

દરેક વાક્ય તપાસતાં જોવું કે એ બંને છે કે નહિ. તેમાંથી, એક હાજર ન હોય અથવા તેનો અધ્યાહાર ન હોય તો બીજાનું કે વાક્ય અધુરું છે. વાક્યમાં ઘણું કરીને પહેલો કર્તા, અને પછી વિધાનપદ ગોઠવવામાં આવે છે.

વિધાનપદમાં ક્રિયાપદ હોય છે. તેથી તેને ક્રિયાપદ પણ કહે છે. ક્રિયાપદ જ્યારે સકર્મક હોય છે ત્યારે તેની સાથે કર્મ આવીને ક્રિયાપદનો અર્થ પુરો કરે છે.

“ છોકરો ચોપડી વાંચે છે ” એમાં “છોકરો” એ કર્તા, “ચોપડી” એ કર્મ. “ વાંચે છે ” એ ક્રિયાપદ, સાધારણ રીતે વાક્યમાં પહેલો કર્તા પછી કર્મ અને પછી ક્રિયાપદ એમ ગોઠવવામાં આવે છે, “મણીલાલ રોટલી ખાય છે ” એમાં મણીલાલ “ કર્તા છે ” રોટલી કર્મ છે, અને “ ખાય છે ” એ ક્રિયાપદ છે.

વાક્યપૃથક્કરણ અને રચના.

આસુગ વાક્યના ત્રણ ભાગની વાત કરવામાં આવી, કર્તા, કર્મ અને ક્રિયાપદ. આખા વાક્યના ભાગ જૂદા કરી તેમનો એક બીજા વચ્ચે સંબંધ બતાવવો તેને વાક્યનું પૃથક્કરણ કહે છે. “ બુલાખી ચોપડી લાવશે ” એ વાક્યમાં “ બુલાખી ” કર્તા, “ ચોપડી ” કર્મ, “લાવશે” ક્રિયાપદ છે. એમ ભાગ કરી જુદું બતાવવું તેને વાક્યનું પૃથક્કરણ કહ્યું કહે છે.

“ છોકરો ” “ ઘોડો ” “ દોડાવે છે ” એવા છુટા ભાગો એકઠા કરી “ છોકરો ઘોડો દોડાવે છે ” એમ આખું વાક્ય બનાવીએ તેને વાક્યરચના કહે છે.

કર્તાનો વધારો.

ધણી વખત કર્તા વિષે કંઈ વધારે કહેવાની જરૂર પડે છે, ઘોડો દોડ્યો. આ વાક્યમાં “કર્યો ઘોડો” એ સવાલ ઊડે છે, ત્યારે ઘોડાને ઓળખાવવાને “કાળો ઘોડો દોડ્યો,” એમ કહેવાની જરૂર પડે છે. એજ રીતે નીચેના વાક્યોમાં થાય છે.

એક છોકરો બેઠો.

આ ગાડું આવે છે.

પેલી બાઇએ કાગળ આપ્યો.

એ છોકરે માને છેતરી, છત્યાદિ.

આ વાક્યોમાં એક, આ, પેલી, એ, શબ્દો છોકરો, ગાડું, બાઇએ, છોકરે, એ કર્તાઓને ઓળખાવે છે, તેમના અર્થમાં વધારો કરે છે. માટે તેમને કર્તાનો વધારો કહે છે.

વાક્યની રચનામાં પહેલો કર્તાનો વધારો અને પછી કર્તા ગોઠવવામાં આવે છે.

કર્મનો વધારો.

જેમ કર્તા ઓળખાવવાનો અથવા તેના અર્થમાં કાંઈ વિશેષ-પણું બતાવવાને તેનો વધારો કરવો પડે છે, તેમ કર્મનો વધારો કરવાની પણ જરૂર પડે છે; જેમકે,

વાઘરી બે બચ્ચાં લઈ ગયો.

પોપટ ભુંડી ગાળો દેવા લાગ્યો, વગેરે.

પહેલા વાક્યમાં “કુટલાં બચ્યાં” એવો સવાલ થાય છે ત્યારે “એ” એમ કહીએ છીએ. બીજા વાક્યમાં “કેવી ગાળો” એ બાળુવા માટે “ભુંડી ગાળો” એમ કહેવામાં આવે છે. એજ પ્રમાણે નીચેના વાક્યોમાં થાય છે.

બેંસો ઘણું દુધ દે છે.

લલ્લુએ મોટી પાઘડી દીધી.

હું એક કૂકડી લખશ.

ગાય બહુ દૂધ દેશે.

હું ઘણા રૂપિયા કમાઈશ, વગેરે.

આ વાક્યોમાં ઘણું, મોટી, એક, બહુ, ઘણા. એ કર્મના વધારો કરે છે. વાક્યમાં કર્મના વધારો સાધારણ રીતે કર્મની પહેલાં મુકવામાં આવે છે.

ક્રિયાપદનો વધારો.

જેમ કર્તા અને કર્મના અર્થમાં વધારો કરવામાં આવે છે, તેમ ક્રિયાપદના અર્થમાં પણ વધારો થઈ શકે છે.

“છોકરો ગયો.”

એ વાક્યમાં “ક્યાં ગયો,” “ક્યારે ગયો,” “કેવી રીતે ગયો.” પ્રત્યાદિ સવાલો ઉઠે છે. ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે,

છોકરો ગામમાં ગયો,

છોકરો ત્યાં ગયો,

છોકરો હુમણાં ગયો,
 છોકરો સવારે ગયો,
 છોકરો હીંડીને ગયો,
 છોકરો જલદી ગયો, વગેરે.

આ વાક્યોમાં, ગામમાં, ત્યાં, હુમણાં, સવારે, હીંડીને, જલદી, એ શબ્દો થયા એ ક્રિયાપદના અર્થમાં વંધારો કરે છે, તેથી તેમને ક્રિયાપદનો વંધારો કહે છે.

ઘણું કરીને વાક્યની રચનામાં ક્રિયાપદનો વંધારો પડેલો આવે છે. અને પછી ક્રિયાપદ આવે છે.

એ રીતે વાક્યમાં વંધારેમાં વંધારે છ ભાગ હોઈ શકે છે, જેમકે,
 કર્તા,
 કર્મ,
 ક્રિયાપદ,
 કર્તાનો વંધારો,
 કર્મનો વંધારો,
 ક્રિયાપદનો વંધારો,

નીચેનાં વાક્યોમાં છએ ભાગ જોવામાં આવે છે.

બે બિલાડીઓ ત્યાંથી એક રોટલો લાવી.

ડાહ્યા છોકરો આજ બીની રોટલી ખાય છે.

ફટલાંક ક્રિયાપદની સાથે બે કર્મો આવે છે. જેમકે—

હું છોકરાને ચોપડી આપું છું,

રાજ્યએ સિપાઇને હુકમ કર્યો,
સિપાઇ ચોરને લાકડી મારે છે, વગેરે.

પહેલા વાક્યમાં “હું” કર્તા છે, “આપું છું” વિધાનપદ છે. અને “છોકરાને” તથા “ચોપડી” એવાં બે કર્મ છે. “ચોપડી” ઉપસ્થ (એટલે પાસનું-મુખ્ય) કર્મ કહેવાય છે, અને “છોકરાને” એ અનુપસ્થ (દૂરનું) કર્મ કહેવાય છે. ક્રિયાપદની જેના ઉપર પ્રત્યક્ષ ક્રિયા ચાલે છે, અને તેનો અર્થ પૂરો કરવાને જેની ખાસ જરૂર છે, તેને ઉપસ્થ કર્મ અને જેના ઉપર ક્રિયાપદની અસર નજીકની તેને અનુપસ્થ કર્મ કહે છે.

ઉપસ્થકર્મ પ્રત્યય વિનાની બીજી વિભક્તિમાં આવે છે; અનુપસ્થ કર્મ પુરુષવાચક હોય છે, અને તે, તે પ્રત્યયવાળી ચોથી વિભક્તિમાં આવે છે. ક્રિયાપદને શક્યભેદમાં મૂકતાં ઉપસ્થ કર્મ કર્તા બને છે, અને અનુપસ્થકર્મ એમનું એમ કાયમ રહે છે, જેમકે,

મહારાથી છોકરાને ચોપડી અપાય છે,
સિપાઇથી ચોરને લાકડા મરાય છે, વગેરે.

વાક્યની રચનામાં સાધારણ રીતે પહેલો કર્તા, પછી અનુપસ્થ કર્મ પછી ઉપસ્થકર્મ, અને છેલ્લું વિધાનપદ આવે છે. એમાંથી કોઇનો વધારો સાથે હોય તો એ વધારો તેની પહેલાં મૂકાય છે.

(૧) નામ (૨) નામની પેઠે વપરાતા શબ્દો (જેવાકે સર્વનામ, વિશેષણ અને કૃદંત) કર્તા કે કર્મ થઇ શકે છે.

છોકરો ગય છે.

છોકરો લાકડા મારે છે.

હું આવું છું.
 અમે તેને તેડીએ છીએ.
 ગાંડીઓ બંદ છે.
 તેણે આંધળાને દેખ્યો.
 તરવું રહેલું છે.
 તે માળાપનું કહ્યું કરે છે, એ વગેરે.

વિરામ ચિહ્નો.

ચાર મુખ્ય ચિહ્નો છે, અદ્ધવિરામ, અર્ધવિરામ, વૃદ્ધવિરામ, ને પૂર્ણવિરામ.

વાક્યમાં થોડું સહેજ અટકવાનું આવે ત્યાં અર્ધવિરામ, તેથી સહેજ વધારે અટકવાનું આવે ત્યાં અર્ધવિરામ, અને તેથી સહેજ વધારે અટકવાનું હોય ત્યાં વૃદ્ધવિરામ, અને વાક્ય સંપૂર્ણ થતાં ઘણું અટકવાનું થાય ત્યાં પૂર્ણવિરામ મૂકવામાં આવે છે.

અદ્ધવિરામ તે (,) આવી સાતડા જેવી ટાંપ છે, અર્ધવિરામ તે (;) આવી મીડું ને નીચે સાતડો, વૃદ્ધવિરામ તે બે બિંદુ (:) અને પૂર્ણવિરામ તે ફક્ત (.) એક બિંદુ છે.

૧. અદ્ધવિરામ ક્યાં મૂકવું તે વિષે:—

(ક) એકાદિ વાક્ય ઘણુંજ લાંબુ થાય, ત્યારે વચલા ભાગે અદ્ધવિરામ આવે છે. જેમકે પોતાના દેશનું બહુ ઇચ્છનાર બધા સન્નનોએ, આ દેશમાં બનતીજ બધી ચીજો વાપરવી જોઈએ.

(જ) એકજ પ્રકારના બે કે વધારે શબ્દો જોડે આવે; ત્યારે દરેક શબ્દ પાછળ અદ્વૈતવિરામ મૂકવું; જેમ મારા હાથી, ઘોડા અને રથ હાજર છે. એ શાસ્ત્રી વિદ્વાન, વિવેકી અને વિખ્યાત, યએલો છે.

(ગ) ઉલયાન્વયી અવ્યય જ્યારે બે શબ્દોને જોડે, અને તેવા કેટલાક જથ્થા સાથે આવે, ત્યારે જથ્થે જથ્થે અદ્વૈતવિરામ આવે છે; જેમ રામ અને પ્રજા, નાના અને મોટા, મૂખ અને જ્ઞાતી, ગુરુ અને ચેલો બધા એવાજ છે.

(ઘ) સમાન અર્થના શબ્દ સાથે વપરાય, ત્યારે તેમની વચ્ચે અને છેલ્લાને છેડે અદ્વૈતવિરામ આવે છે; જેમ દલપતરામ કવીશ્વર, અમદાવાદના વાશી અને પધાર્યા.

(ઙ) ઇત્યાદિ, વગેરે એ શબ્દોની પહેલાં અદ્વૈતવિરામ લખાય છે; જેમ કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ, ઇત્યાદિ દુર્ગુણો છે. આંખ, જ્ઞાન, વગેરે પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, અને વાચા, હાથ, પગ, વગેરે પાંચ કર્મેન્દ્રિયો એઓ મળીને દશ બહારની ઇન્દ્રિયો છે.

(ઞ) સંબોધન એટલે કોઈનું નામ દઈ બોલાવીએ, તે તે નામ વાક્યને આરંભે હોય તો તેને અદ્વૈતવિરામ જોઈએ; જેમ દીકરા, એવું કરીશ અદ્વૈતવિરામને કોઈ લઘુવિરામ પણ કહે છે.

૨. વાક્યના બે કે વધારે ભાગોમાં અર્થનું જુદાપણું બહુ હોય, અને અદ્વૈતવિરામ કરતાં ત્યાં સહેજ વધારે અટકવાનું હોય તો તેવે સ્થળે અર્ધવિરામ આવે છે. જેમ તેઓનામાં હઠ નથી; તેઓના

ગુરને જતિ કહે છે; તેઓનો પોશાકથી જુદો; પણ કટલેક દરજ્જે સરખો હોય છે. ૬૦

અર્ધવિરામને કોષ ગુરુવિરામ કહે છે.

૩. વાક્યના ખંડખંડની આગળ અલ્પવિરામ કે અર્ધવિરામ વાપરવામાં આવ્યા પછી વાક્ય સંપૂર્ણ થયું ન હોય, અને તેમાં કાંઈ વધારો કરીએ તો એ વધેલા ખંડની પહેલાં વૃદ્ધવિરામ મૂકવું જોઈએ જેમ ઘાસ ઢિગતું નથી દેખાતું પણ ઉગેલું જણાય છે; છાયા શરતી નથી દેખાતી પણ ફરેલી દેખાય છે; તેમ આપણી બુદ્ધિ થોડે થોડે પરાતાં વધી ગયા પછીજ પ્રગટ થાય છે.

૪. પૂર્ણવિરામ વાક્યને છેડે આવે છે; જેમ રણુછોડદાસ ગયા. શબ્દના એક બે અક્ષર લખીને બીજાને રહેવા દઈએ તો કોષકલેખ પૂર્ણવિરામની સંજ્ઞા વપરાય છે. પણ એનું ચિન્હ ૦ મીડું છે—મી૦, નાન્ય.

પૂર્ણવિરામને કોષ અત્યંતવિરામ પણ કહે છે.

૫. એ ઉપરાંત પ્રશ્નાર્થ (?) ઉદ્દગાર ચિન્હ (!) કાશ્ચ () [], અવતરણ ચિન્હ “ ” સમાન ચિન્હ=, ગુરુ કે લઘુ રેખા-, વગેરે ચિન્હો છે; તે કોષ કોષ સ્થળે જવડેલે વપરાય છે.

(અ) પ્રશ્ન એટલે સવાલ દેખાડનારું વાક્ય હોય, તો તેને છેડે પ્રશ્નાર્થ ચિન્હ મૂકવું; જેમ રેશમનો તાર એક કીડો ઉત્પન્ન કરે છે ? હા.

(બ) પ્રશ્નાર્થ વાક્યની માહિ મનનો ઉભરો ખતાવવાનો ભાવ હોય તો ત્યાં ઉદ્દગાર ચિન્હ મૂકવું; જેમ ઇશ્વરની લીલા કેવી આગમ્ય

છે ! કેમકે સુખ, દુઃખ, આશ્ચર્ય, ધિક્કારાદિક મનના ઉભરાની છેલ્લે.
અરે ! હાય હાય ! ઇં

(બ) કોઇ શબ્દ કે વાક્યનો અર્થ જણાવવો હોય, ત્યારે તે કૌશમાં લખાય છે; જેમ વડોદરાના અધિરાજ (મહારાજ) પધાર્યા હતા.

(ક) કહેવત અથવા કોઇના કહેલા કે લખેલા ખોલ ઉતારી લખ્યે ત્યારે આરંભે “ એવું, અને અંતે ” આવું ચિન્હ કરીએ. તેને આવતરણ ચિન્હ કહે છે; જેમ “ ફરીથી કરો ” એ ખોલ હર-ધડીએ યાદ રાખવા જોગ છે. ઉતારી લીધેલા ખોલ ધણા લાંબા હોય, અને તેની મહિ કોઈ ખીજ કે ત્રીજનું કહેલું આવે, ત્યારે ત્યાં એકવડું આવતરણ ચિન્હ આવે છે.

(દ) એક શબ્દ કે વાક્યનો અર્થ ખીજના જેવોજ છે; એવું જણાવવાનું હોય તો સમાન ચિન્હ વપરાય છે; જેમ રવિ=સૂરજ.

(ક) વાક્યમાં કોઇ શબ્દ કે નાનું વાક્ય આગળ આવ્યું હોય અને પછી તેજ અર્થનો શબ્દ કે નાનું વાક્ય તેના વિશેષ ખુલાસા-માં લખવું પડે, ત્યારે ગુરૂંખા વપરાય છે. જેમ હિંદુમાં બધી વર્ણો છે-બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી, વૈશ્ય શૂદ્ર.

(ગ) છાપતાં લીટીનો છેલ્લો શબ્દ અધુરો રહે, ત્યારે પહેલી લીટીના છેડે નાની લીટી આવે. તેને લઘુરેખા કહે છે.

(હ) કોઇ અક્ષર રહી જાય તો જે બેની વચ્ચે રહી જાય, ત્યાં નીચે આવું ફાંકીઉં વાંચનારને ઝટ સમજણ પડવા માટે કરવામાં આવે તે પણ એક ચિન્હ છે.

નિબંધ લખવા માંડવા પહેલાં સ્મરણમાં રાખવા ચોગ્ય અમુદ્ય શિખામણો.

(૧) લખવા માંડવા પહેલાં વિચાર કરો.

(૨) નિબંધના વિષય પર જેટલું કહેવું હોય, તેની ટુંક નોંધ પ્રથમ કરી લેવી; બાદ સ્વસાવિક રીતમાં વિચારોને ગોઠવવા.

(૩) નિબંધ લખવા જેટલો વખત આપ્યો હોય, તેટલા વખતમાં દરેક પેટા બાબત કેટલી લખાવી શકાશે, તેનો વિચાર કરી તેટલો વખત પુરો થવા પહેલાં દરેક બાબતને તે પ્રમાણમાં લખાવી નિબંધ યથાચોગ્ય પુરો કરવો.

(૪) છેવટ, લખેલો નિબંધ ફરી વાંચી જોવો; અને જોડણી વિરામચિન્હોને વ્યાકરણ દ્વારા એકની એક બાબતનું પુનરાવર્તન થયું હોય તે, અને અપ્રસિદ્ધ વાક્યો જે લખાયાં હોય તે તમામમાં ઘટતો સુધારો કરવો.

“લખવા માંડવા પહેલાં વિચાર કરો” એ નિબંધ ચોજવામાં પ્રથમ ઘણી જરૂરની બાબત છે. છતાં સાધારણ નિયમ એ પડી ગયો છે કે ઘણાક લખનાર એ બાબત તદ્દન ભૂલી જાય છે. કાંઈ વિચાર કરતા નથી, ને આપેલા વખતમાં પોતાનું કામ પુરું કરવાનું છે, એમ સમજી પોતાના નિબંધના વચલા અને છેવટના ભાગમાં શું લખવાનું છે, તેનો વિચાર કરવા પહેલાં આરંભનું વાક્ય લખવા મંડી પડે છે. આવી વગર વિચારની ઉતાવળનું પરિણામ એ થાય છે કે લખવાનું હોય તે, વખતે તેઓ આરંભમાં લખે છે અને

આરંભમાં લખવાનું હોય તે છેવટ લખે છે. નિમ્ન લખવામાં આવી ભૂલો મોટી ભયંકર કહેવાય, સખખ “લખવા માંડવા પહેલાં વિચાર કરો” એ આરંભમાં કહ્યું. તે બહુજ જરૂરનું છે. વળી એ સાથે એ પણ તેટલું જરૂરનું છે કે જે વિચાર કરીએ, તેની ટુંક નોંધ લખતા જવી. અને તે પરથી નિમ્નધનું ખોખું તૈયાર કરવું; બાદ લખવો શરૂ કરવો. આથી આપણા વિચારો સંબંધપૂર્વક નિયમાનુસાર ગોઠવાશે. એક વાર નિમ્ન લખી કાઢવા પછી તે રદ કરી ફરી લખવાનું બાંધેજ બની શકે છે, માટે પ્રથમથીજ એ રીતે વર્તવું. આપેલા વખતમાં નિમ્ન લખી કાઢવાનો છે, માટે ખોખાપરથી વિચાર કરી લેવો કે વખતના પ્રમાણમાં એમાંની કયી પેટા બાબત લખાવવી જરૂરની છે, અને કયી બાબત ટુંકમાં પતવી કાઢતાં નભે એમ છે; તેનો વિચાર કરો વખત પુરો થવા પહેલાં તે મુજબ લખી કાઢવું. ફરી વાંચી જોતાં તેમાં વાક્યરચનામાં શું ખામી છે, તથા વ્યાકરણદોષ શું છે, તથા શબ્દ ધોંચવામાં કાંઈ ભૂલો થઈ છે કે નહિ તેનો વિચાર કરી સુધારવું, વળી બોલવાની ઢબની વિરૂદ્ધ વાક્ય લખાયું હોય, કે નિરક્ષર વર્ગના લોકો બોલતા હોય, તેવો શબ્દ અણુધટતો મૂકાયો હોય તે સુધારવું. શુદ્ધ ને સરળ ભાષામાંજ નિમ્ન લખવો, પાંડિત્ય બતાવવા શબ્દો વધારવા જરૂરનું નથી. લખનાર કાંઈ ગુચવણીઈ વાક્ય લખે તે પોતે તેનો અર્થ તે સ્થળે સમજતો હોય, એ વાત સાચી, પણ વાંચનારને તેમાં ગુચવણુજ ઉત્પન્ન થશે. તેટલા માટે એવા જે વાક્યો લખાયાં હોય, તે સંપૂર્ણપણે કાળજીથી સરળ ભાષામાં બરાબર સમજાય એટલે સુધી સુધરવાં. જોડણી અને વિરામચિન્હોની ભૂલો સુધારવા પણ એ ફરી વાચન વખતે

ખુબ ખત રાખવી. ઠાઠ વિદ્યાર્થી ઉપરની શીખામણો ધ્યાનમાં રાખશે, અને બાકરણ તથા શબ્દમાનનો ભડોળ ધરાવતો હશે, તો જરૂર ખુબીદાર નિયંધ લખી શકશે.

પ્રકરણ ૨ જી.

નિયંધ લખતાં શીખવા આરંભમાં શિક્ષક મોટે અથવા ચોપડીમાંથી મનોરંજક વાતો વર્ગનાં બાળકોને કહી જાય અથવા વાંચી સંભળાવે અને બીજે દિવસે તે સાંભળેલી વાત ઉપરથી પોતાને સ્મરણ હોય તેટલું બાળકો પોતાની બાપામાં ઘેરથી કાગળ પર સારા અક્ષરે લખી લાવે, અને તે લખેલામાંથી શિક્ષકે જોરણીની, વિરામચિન્હોની કે વાક્યરચના વગેરેની જોખામી હોય તે રાત્રી શાહીએ સુધારવી; એમ મહાવરો કરાવવાથી આગળ જતાં નિયંધ સારા લખી શકે, એમ ધારી ઇંસુપનીતિની વાતોમાંના ફક્ત ૧૦ નમુના આપ્યા છે. તેજ મુજબ બોધકયા, ડાડરલીલી વાતો, પંચોપાખ્યાન વગેરે અનેક પુરતકો શિક્ષકે વાંચી રમુજ વાતો કહેવી જોઈએ.

વાતો.

અરણ્ય અને લાકડાં વાઢનારો.

એક લાકડાં વાઢનારો એક દહાડો રાતમાં ફરતાં ફરતાં આસપાસ જોઈને શોક કરવા લાગ્યો. ત્યારે ઝાડોએ તેને પૂછ્યું કે તારે

શુ જોઇએ છે ! તેણે જવાબ દીધો કે મારી કુહાડીનો હાથો નથી, તે માટે એક નાનો સરખો લાકડાનો કટકો, તે કાળે બધાં ઝાડોએ મળીને વિચાર કર્યો, અને તે માણસને સારો ચીકણો આમલીન લાકડાનો એક કટકો આપ્યો. લાકડાં વાઢનારે તે કુહાડીમાં ધાલીને નાનાં મોટાં ઝાડો અરણ્યમાં હતાં તે સઘળાં વાઢી નાખ્યાં, તેનારે સાગનું ઝાડ બીજાં ઝાડોને કહે છે, યારો ! આપણે આપણા હાથે પોતાનો નાશ કરાવ્યો, એમાં બીજા કામનો વાંક નથી.

સાર.

શત્રુની દયા જાણીને વગર વિચારે જે તેને સહાયતા કરે છે. તે અંતે પશ્ચાતાપ પામે છે. શત્રુ ઉપર ઉપકાર કરવો, તેના અન્યાયની ક્ષમા કરવી એમાં મોટામ છે; પણ જેણે કરીને તે બળવાન થાય અને ઉલટો આપણને ઉપદ્રવ કરી શકે, તેમ કરવું એ મૂર્ખામ છે.

ખાલી ઘોડો અને લાદેલો ગધેડો.

એક ખાલી ઘોડો અને એક ભાર લાદેલો ગધેડો, જેઉ માર્ગે ચાલતા હતા; તેઓની પાછળ તેઓનો ધણી પણ તેમને હાંકતો જતો હતો. જ્યારે ગધેડાને બોળ્યો. ભાર લાગ્યો, અને તેને ઘુંટણીઆ ટેકવવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે તેણે ઘોડાને ધણી વિનંતિ કરી કે દાદા, મારી પીડ ઉપરનો થોડો ભાર લઇને મને સડાય કરો, મને દાણું સંકટ છે. ઘેડો નિર્દય, તેથી તેણે તેનું સાંભળ્યું નહિ. આગળ ચાલતાં તે ગધેડો અર્ધ રસ્તેજ ઠેકર ખાઇને

નીચે પડ્યો; તે ઉઠે નહિ; તે સમયે તેના ધણીએ તેનો તંગ ઢીલો કર્યો અને ખીખ ધણા ઉપાય કર્યા પણ તે મૂઝો તે કેમ ઉઠે! પછી ધણીએ તેના ઉપરનો ભાર તથા તેનું ચામડું ઉતારી લીધાં, અને તે સઘળું ઘેડાની પીઠ પર લાધ્યું. એ પ્રમાણે તે ઘેડાએ થોડો ઉપકાર ન કર્યો માટે તેને પોતાને વધારે શ્રમમાં પડવું પડ્યું.

સાર.

આપણે એક ખીખને કામ ન આવીએ તો તેમાં બન્નેને નુકશાન થાય છે. બારીક નજરે જોતાં માંહેનાંદે એક ખીખને સહાય કરીએ છીએ, તેથીજ સૃષ્ટિનો વહેવાર ચાલે છે. માટે એ વાત જ્યાં જ્યાં થતી નથી, ત્યાં ત્યાં સંવળાનો સ્વાર્થ બગડે છે.

છોકરાં રાખનારી અને વર.

એક દહાડે રાત્રે, એક હઠીતું છોકરું રડી રડીને બારે કંકાસ કરતું હતું: તેને જાનું રાખવા માટે છોકરાં રાખનારીએ ધણે પ્રકારે સમજાવ્યું પણ તે સમજ્યું નહિ. છેલ્લે તેણીએ તેને કહ્યું કે, જો તું જાનું રહીશ નહિ તો તને બારણે વર આવ્યું છે; તેને આપી દઈશ તો વખતે એક વર બારણે ખરેખર આવ્યું હતું, તેણે તે બોલ સાંભળ્યા, અને તે બાપડી કહ્યા પ્રમાણે કરશે એ ભરોસે વાટ જોતું ધણીવાર બેસી રહ્યું. અને છોકરું રડી રડીને થાક્યું. ત્યારે ઉઘી ગયું; અને બાપડા વરને ભૂખ્યું પાછું જંગલમાં જવું પડ્યું, તેને રસ્તામાં

શિઆળ મળ્યું. તેને પૂછ્યું, બાપ; તારી શી ખબર છે? આજ તારા પગ કેમ ઉપડતા નથી? વાર ઉત્તર દે છે, માર તે વાત કાંઈ પુછીશ નહિ; હું ઘેલું, તેથી એક ખાયડીનું બોલવું ખરું માનીને ઠગાયું.

સાર.

ધણું કરીને માણસની ચાલ એવી છે કે, મનમાં કંઈ કરવાનું ન હોય તો પણ અમથુંજ મોઢે બોલ્યા કરે છે, માટે કેવળ એવા બોલવા ઉપર ડાહ્યાએ વિશ્વાસ રાખવો નહિ; બોલ્યા પ્રમાણે કરશે કે નહિ, એનો વિચાર કરીને વિશ્વાસ રાખવો હોય તો રાખવો.

બાજ અને બુલબુલ.

એક બુલબુલ પંખી તમામ વૃક્ષ ઉપર બેસીને સારે સ્વરે ગાયન કરતું હતું, તે નાદે કરીને સઘળું જગલ નાદયુક્ત થઈ ગયું. તેનો નાદ સાંભળીને ત્યાં પાસેજ એક ભૂખ્યો બાજ ફરતો હતો, તેણે તે પક્ષી ઉપર ઝડપ મારી પોતાના પગના નખમાં પકડ્યું. પછી તેને ખાઈ જવાની તૈયારીમાં હતો એટલામાં તે પક્ષી નેને કહે છે, અરેરે, મારા પર દયા કર! આ નહાડે કર્મ તારે કરવા જોગ નથી; જો મેં તારું કંઈ બગાડ્યું નથી, મને ખાધાથી તારા પેટમાં એક કોળીઓ પણ અવવાનો નથી, જાણ્યે તો કોઈ મોટું પક્ષી માર, તેમાં તારી વડાઈ થશે, અને પેટ પણ ભરાશે. મને ગરીબને જવા દે. બાજ તેને કહે છે, હાહા બાઈ! તું તારે ગમે તેટલું બોલ હું આજ આખા દહાડાનો ભૂખ્યો છું, અને દૈવજોગે તું મારા હાથ લાગ્યું છે. તું કહે

છે અને મેક્ષી દે. અને બીજા કાષ્ઠ મોટા પક્ષીને માર ! જો હું તેમ કરું તો લોક ઘેસો કાને કહશે વાર ?

સાર.

ઉઘોગી પુરુષ છે તે ઓછા કે અધિક લાભ સામું જોતા નથી, જે રહેજામાં મળ્યું તેનો અંગીકાર કરે છે. કાગની ગતિ સમજતી નથી. હજાર પ્રકારનાં વિધો વચ્ચે આવી પડે છે; માણસની બુદ્ધિ ચંચળ. દેહ ક્ષણભંગુર, એવી અડચણો જોઈને જે હાથમાં આવેલો લાભ મૂકીને, આગળ ઉપર મોટો લાભ થવા ભરેસો રાખે છે, તે મૂર્ખ જાણવો, અને તેને પરતાવો થાય છે.

ભરવાડ વેપારી થયા હતા.

એક ભરવાડ એક દહાડો દરીઆ કિનારે ઘેટાં ચારતાં મેક્ષીને પોતે એક શિક્ષા ઉપર શીતળમંદ વાયુ ખાતો ખેટો હતો; દરીઆનું પાણી હાલતું નહોતું તે દેખી તેને આનંદ થયો, અને ધમ્મ જાત્રી થઈ કે, આપણે વેપારી થઈએ, તે બોલ્યો; અરે હું જે ઘેટાં ચરાવતો અહિંઆ નકામો ખેસી નહું છું, તે કરતાં એક સાળું વહાણ વેચાતું લઈને જો દરીએ જઈ તો કેવો માતખર થાઉં ? દૂર દેશમાં માલ લઈ જઈ તો મને દેટલો બધો લાભ થાય ! પૈસા અને માતખરી મેળવવાને આ રસ્તો કેવો સુલભ છે ! એવી કલ્પના કરીને ત્યાંથી જઈને તેણે પોતાનાં સર્વ ઘેટાં બજારમાં વેચ્યાં, બીજું પણ જે કાંઈ હતું તે સર્વે વેચીને, તેનું એક વહાણ વેચાતું લીધું, તેમાં માલ

તથા ખલાસી માણસો ભરી હંકારીને થોડેક દૂર ગયો તેટલામાં તોફાનનો આરંભ થયો; મોટી મોટી છોળો, ઉછળવા માંડી; દિશાઓ ખાવા ધાઈ; વહાણ ફૂંચવા લાગ્યું. પછી ભાર હલકો કરવા સાર તેણે માંહેનો માલ સઘળો પાણીમાં નાખ્યો. તેમ કરતાંજ વહાણ વાયરાથી હઠી ગયું, તે એક ખડક ઉપર અથડાયું, અને તેના કડકે કડકા થઇ ગયા; ખલાસી સર્વ ડૂબી મૃત્યા; તેજ એકલો ડૂબતો ડૂબતો મહા મહેનતે તેડે આવ્યો. પછી અગાઉ જેને ઘેટાં વેચ્યા હતાં તેને ત્યાં આકર રહેવાને ગયો તેણે મને તેનાંજ ઘેટાં ચરાવવાને રાખ્યો. ત્યારે ફરીને એક દહાડો ફરીઆ કિનારે શિમા ઉપર ખેડો હતો, તે વેળા સમુદ્રને નિશ્ચય જોઇને કહે છે. “અરે હા, વળી તું મને બીજીવાર લલચાવવા ઇચ્છે છે, હવે તારો પ્રયત્ન વ્યર્થ જશે. અરે, હવે હું તને જોઇને પાછો ભૂલો પડું ? હું હમણાં ઘણો નિર્ધન છું. અને એકવાર અનુભવ લીધો છે હવે હું તારો વિશ્વાસ કરનાર નથી.”

સાર.

વેચાતું ડહાપણ ભણું, એવી કહેવત છે, માટે જે પુરુષ એકવાર જાને દુઃખ તથા કષ્ટ વેઠી અનુભવ લઇને ઠંડો થયો, તે પોતાથી સંતુષ્ટ રહે છે, તે બીજા ઇચ્છા કરતો નથી.

વર અને ઘેટાં.

એક વખત વરઓ અને ઘેટાંની બહુ દહાડાથી લડાઇ ચાલી હતી તે વખત કુતરાંની હિમાયતથી ઘેટાં વરઓથી હાર્યા નહિ; છેલ્લે

એમને સલાહ થઈ, અને અરસપરસ ઝોળો આપવી હતી. વરુએ ઘેટાંને કહ્યું કે અમે પોતાનાં બચ્ચાં તમારે હવાલે કરીએ છીએ; અને તમે તમારાં કુતરાં અમારે સ્વાધીન કરો, ઘેટાએ તે માન્ય થયું. પછી વરુએનાં બચ્ચાં ઘેટાં પાસે આવતાં વારને તેમણે પોતાની માએને સાંઠે એકજ ચીસ પાડી તે સાંભળીને તરત વરુએ દોડી આવ્યાં, અને ઘેટાંને કહ્યું, રે દુષ્ટા ! તમે અમારાં છોંકરોને મારીને સલાહ તોડી, માટે અમારે તમારે લડાઈ એમ કહીને તેઓ ઘેટાં ઉપર તૂટી પડ્યાં; તે સમયે કુતરાં પાસે નહોતાં, તેથી સરેજમાં તેમના પ્રાણ ગયા.

સાર.

શત્રુ સાથે સલાહ કરતાં ઘણી ચોક્કસામ્મ રાખવી, જે વસ્તુ આપણી બરોંસાની ને જે વગર આપણે નિર્ભળ, તે વસ્તુ ઝોળને સાંઠે શત્રુના હાથમાં આપણે આપવી નહિ; આપીએ તો પછી તેને વઢવાનાં આનાં કાઢવાની અડચણ પડતી નથી.

ઘોડો અને સાબર.

એક ઘોડો અને એક સાબર બીડમાં એકઠાં ચરતા હતાં, એક દિવસ બેઉ જણને ખોલાયાલી થઈ; સાબરે પોતાનાં શીંગડાંને બંને ઘોડાને બીડની બહાર કાઢી મૂક્યા. ત્યારે સાબરને નશીયત પહોંચાડવા સાંઠે ઘોડો માણસ કને ગયો; અને ઉપરાણું કરવા માટે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો; માણસે તેની પીઠપર બોગીર માંડ્યું. મોંઢામાં લગામ બાંધી, અને ઉપર ચડી બેઠો; આમ તેમ ફેરવી બેતાં કુલા

ઉપર એ ત્રણ ફટકા પથ્થુ લગાવ્યા. ઘોડાએ સધળું સહીને માણસને હાથે સાબરનો ખાંગ વાળ્યો; પછી માણસને કહે છે, હે ભત્રા માણસ ! માઈ કામ થયું, હું તારો બહુ ઉપકારી થયો. હવે આ ખોગી-રને લગામ કહાડીને મને જવાદે. તે સાંભળીને માણસ કહે છે. અત્યા તું આટલો કામનો છે એ હું જાણતો નહોતો. હવે તું આ અંધનથી છુટીશ એમ મને જણાતું નથી.

સાર.

ક્રોધને નશિયત પહોંચાડવા સાર ખીજીને શરણે જતાં ધણો વિચાર કરવો; એકવાર જેરાવરના કમળમાં આવી પડ્યા, એટલે પછી છૂટકો થશે એનો ભરોસો નહિ.

માળી અને કુતરો.

એક માળીનો કુતરો વાડીના કુવાને કંઈ ફૂદતો હતો, તે માંહે પડ્યો અને ખરાડા પાડવા લાગ્યો. તે સાંભળીને માળી દોડતો દોડતો આવ્યો, અને તેને બહાર કાઢવા સાર કુવામાં હાથ મૂક્યો; ત્યારે કુતરાએ તેના આંગળીને બચકું ભર્યું, તે વખત માળીએ તેના પર રીસે ભરાઈ કહ્યું; અરે દુષ્ટ, તને બચાવવાને જે હાથ આપ્યો. વળી જે હાથે આજ સુધી તારે પાલણુ પોપણુ ર્યું. તે મારાજ હાથને તે બચકું ભર્યું ! તો મર હવે, તારો જેવો અપકારી પ્રાણી જીવતો રહેવા દેવો યોગ્ય નથી; એમ કહીને કુતરાને કુવામાં તરત ડુબાવી નાંખીને ચાલતો થયો.

સાર.

જે કૃતખ્ત છે, તે કરેલો ઉપકાર ધુળ મેળતીને ઉલટો આપણને અપકાર કરે છે. માટે જેગો પરાપકારી પુરૂષો છે તેમણે ઉપકાર કરવો તે પાત્ર જોઈને કરવો; ને દુષ્ટના ઉપર ક્યો હોય તો ફાગટ જાળ અને આપણને નુકશાન થાય, અને લોકોમાં હાંસી થાય છે.

શિયાળ અને દ્રાક્ષો.

એક ભૂખે પીડાએલું શિયાળ ફરતું ફરતું દ્રાક્ષોના માંડવા તળે આવ્યું; ઉપર જુએ છે તો સુંદર પાકેલો દ્રાક્ષોનાં જુમખાં લટકે છે. પણ માંડવો ઉચો તેથી મોં પહોંચાયું નહિ, મટે કુદકા મારી મારીને થાતું તો પણ એકે દ્રાક્ષ મળી નહિ. છેલ્લે જરા આધું જઈને દ્રાક્ષો ભણી જોઈને કહે છે. આ દ્રાક્ષો જેને લેતી હોય તે લે! હું તો મારે કાચી અને ખાટી ભણીને મૂકી જઈ છું.

સાર.

દેટના એક પુરૂષ એવા હોય છે કે, તેમને હાથ જે વસ્તુ આવતી નથી, તેને કાંઈ એક દોષ દઈને પોતાનું હલકાપણ દેખાડે છે.

સાપ અને રેતરડી.

એક સાપ લુહારની દુકાનમાં જઈને કાંઈ ખાવાના પદાર્થ સારું નીચે ઉચે તકાવતો, એટલામાં તેણે એક રેતરડી દીડી. તેને કરડવા

લાગ્યો ત્યારે રેતરડી તેને ધિક્કાદીતે રહે છે, અરે મૂર્ખા. તું મને છેડીશ નહિ, હું તો મોળા અને તીખા લોઢાને ઘસનારી છું. મને કરડીશ તો તારા દાંત પડશે.

સાર.

શત્રુનું બળ જોઈને તેને ઉપદ્રવ કરવાનો હોય તે કરવો. જેને સર્વે લોક માને છે, અને જેનું કશું કરે છે, તેની સાથે વિરોધ કરીએ તો આપણાજ નાશનું કારણ થાય. વળી મોટાની નિંદાથી આપણી મૂર્ખાઈ દેખાય.

પ્રકરણ ૩ જી.

ચિઠ્ઠી અને કાગળો લખવાની સમજૂતી.

દરેક ચિઠ્ઠી અને કાગળના ત્રણ ભાગ પડી શકે; આરંભમાં પહેલો મથાળાનો ભાગ તેમાં—જેનાપર લખવું હોય તેનું નામ, ઠામ અને ઘટારાત વાંચવાના શબ્દો.

બીજો મુદ્દો (ચિઠ્ઠી કે કાગળ) નો સાર—મતલબનો ભાગ જે અર્થે ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખવામાં આવે તેનો. પુરો સમાસ એમાં જ થાય છે અર્થ જોઈએ તો કાગળ, કલમ ને ખડીઆનો ઉપયોગ એને લીધે જણાય છે, ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખવામાં મુદ્દાનો ભાગ ખામી લ-

રેલો હોવાથી જે અર્થે તે લખ્યું હોય તે અર્થ પાર પડતો નથી; માટે તે ચોક્ષી ભાષામાં અને સામાને ઝટ સમજાય, એ રીતે લખેલો હોવો જોઈએ.

ત્રીજો ભાગ ચિટ્ટી કે કાગળનો છેવટનો છે; તે વિવેકનોજ છે. જોઈતું કરતું મંગાવજો; કામ કાજ લખજો વગેરે વાક્યો એમાં આવે છે.

શિક્ષકે પહેલો અને છેલ્લો ભાગ સારી રીતે શીખવવો જોઈએ, કેમકે વિવેકની રહી ગયેલી ખામી મોટી ઉમ્મરે સુધરતી નથી; મુદ્દાનો સાર પાકી ઉમ્મરે દુનિયાનો અનુભવ વધે તેમ આપોઆપ લખતાં આવડે છે; પણ વિવેક અને ભાષાની ખામી સુધરતી નથી; પરીક્ષામાં ચીટ્ટી કે કાગળ લખાવે છે તેની ખરી મતલબ એજ છે.

(૧) મથાળાનો પહેલો ભાગ વિવેકનો લખવાનો છે. તેમાં વપરાતા શબ્દો વગેરે.

(અ) પોતાના કરતાં પોતાના વડિત્તપર ચિટ્ટી કે કાગળ લખતાં મુરખખી^૧ લખવા જોઈએ; તેમજ ગુરૂ કે પિતાપર કાગળ લખવો હોય ત્યારે જોડે તીર્થંકૃત શબ્દ પણ જોડવો. વડિત્ત નાનાને કામજ લખે, ત્યારે પ્રિયભાઈ એમ લખે ને દીકરાને ચીં^૩ ભાઈ એમ લખે; ને પોતાના નામ પહેલાં શુભેચ્છક^૪ લખે.

(બ) સરકારી નોકરપર ચિટ્ટી લખવામાં તેમને રાજ્યમાન^૫

૧ મુરખી-મોટા. તીર્થંકૃત-નવાના ધામ જેવા. ૩ ચીં-ચીરણુજીવી
ભાંખી ઉમ્મર સુધી જીવવાવાળો-છોકરો ૪ શુભેચ્છક-ભલું ચાહનાર.
૫ રાજ્યમાન-રાજ્ય તરફથી જેને માન આપ્યો પદવી, નોકરી છે એવો.

રાજ્યેશ્રી^૬, અથવા એકલા રાજ્યેશ્રી એમ લખવું.

(ક) મિત્રપર કાગળ લખતાં તે વડિલ હોય ત્યારે પરમ સ્તેહી ભાષ અગર એકલા સ્તેહી એમ લખવું. પોતાનાથી નાની ઉમ્મરના મિત્રપર લખતાં તેને પ્યારાભાષ અગર પ્રિયભાષ એમ લખવું.

(ઢ) કોઇ અધિકારી કે ઇલકાબી^૭ માણસપર ચિઠ્ઠી લખવામાં બનતા સુધી તેનો દરજ્જો કે ઇલકાબજ લખવો. અને કાગળમાં તે જોડે નામ પણ લખવું. પણ તે મોટા દરજ્જાનો માણસ હોય, તે પહેલાં મહેરબાન શબ્દ ઉમેરવો. જેમકે મહેરબાન ખાનસાહેબ, મે. રાવસાહેબ, મામલતદાર સાહેબ, મે. મુનસફ સાહેબ, મે. એડિટર સાહેબ, વગેરે.

(ઘ) બ્રાહ્મણપર ચિઠ્ઠી કે, કાગળ લખતાં તેના નામ પહેલાં ખંડ્યા^૮ ત્રવાડી^૯ વેદમૂર્તિ^{૧૦}, શુક્લ ભટ્ટ^{૧૦} યાજ્ઞિક^{૧૧} વગેરે વગેરે- તેમની અટકના શબ્દો લખવા. હાલના ભણેલા યુનિવર્સિટીના^{૧૨} પંડિતોને એમ. એ. બી. એ વગેરે શબ્દોની તેમની ડીગ્રી^{૧૩} તેમને જોડવામાં આવે છે. પણ તે તેમના નામ પછી લખાય છે. જેમ રા. ભીમભાઈ જીવણુ એમ. એ. રા. માધવજીલ હરીલાલ બી. એ. વગેરે.

૬. રાજ્યેશ્રી-રાજ્ય તરફથી જેને શ્રી એટલે લક્ષમાં પેંસા પગાર મળે છે એવો ૭ ઇલકાબી-જેને સરકાર તરફથી રાવસાહેબ, ખાનખડાદુર, એવો ઇલકાબ મળેલો હોય એવો. ૮ ત્રિપાઠી ત્રણે પાઠ જેને મોઢે છે એવો ૯ ત્રવાડી-ત્રિવેદી, જેને ત્રણે વેદ મોઢે છે એવો. ૧૦ ભટ્ટ-અસલના વખતમાં મોટા સંસ્કૃત વિદ્વાનને એ પદવી મળતી. ૧૧ યાજ્ઞિક્યની ક્રિયા કરાવવાનું જે ભણેલો છે એવો ૧૨ યુનિવર્સિટી-પાઠશાળા. ૧૩ ડીગ્રી-હોદ્દો.

- (ક) વાણીઆપર ચિટ્ટી કે કાગળ લખવામાં તેના નામ પહેલાં પરી.^૧ શેઠ.^૨ શા.^૩ વગેરે શબ્દો લખાય છે. તેમ શેઠ કે શેઠજી ફલાણા એમ લખાય છે. તેમની અટક હોય અને તે લખવી જરૂર હોય તો પાછળ આવે છે. ભાટીઆ કે લવાણા^૩ ઠા.^૪ એટલે ઠક્કર લખાય છે. કણુખી, કાળીને પટેલ-પાટીદાર લખાય છે.
- (ગ) મુસલમાનમાં પઠાણને ખાં, શેખને શેખ, સૈયદને સૈયદ અગર મીર, ને મોગલને મીરજાં લખાય છે.
- (હ) સાહેબ લોકને કાગળ કે ચિટ્ટી લખતાં મહેરબાન શબ્દ લખી તેના નામનો પહેલો અક્ષર લખી તેની અટક પુરી લખ્યા બાદ છેવટ એસ્કવાયર વગેરે.

ઉપર મુજબ પરમસ્તેહીભાઈ, મુરખમીભાઈ, રાન્યમાન રાન્યેશ્રી શેઠજી, પરી., શા. મહેરબાન ફલાણા પંડયાજી^૫ કે પટેલ ફલાણા વગેરે વગેરે લખી, તેની જોડે તેનું નામ લખી ચિટ્ટી લખવાનો આ-રંભ કરવો; બાદ બીજી લીટીમાં છેવટ ટુંકાણમાં મુ. એટલે મુકામ ફલાણો એમ લખવું. કાગળમાં ઉપર મુજબ માણસનું નામ અને તેની પહેલાં વિવેકના શબ્દ આવે તે પહેલાં જે ગામ કે શહેર કાગળ લખ્યો હોય તેનું નામ આવે, અને તેની પહેલાં તે જો મોટું શહેર હોય તો, “ મહામુમસ્થાને ”^૬ એવો શબ્દ આવે; તેમ જો

૧. પરી-પારેખ, રૂપીઆ પારખનાર. ૨ શા.-શાહ શાહુકાર ૩. લવાણા-મુખમાં કચ્છી લેપારીની ન્યાત છે. ઠા. ઠક્કર, ઠાકોર. તાલુક-દાર. ૫ પંડયાજી-પંડિતજીની બ્રાહ્મણની અટક છે. ૬ મહામુમસ્થાને-મોટું સારું ઠેકાણું.

માણસપર કાગળ લખ્યો હોય, તે પિતા કે ગુરુ જેવા પૂજ્ય હોય તેમના નામ પહેલાં '૭ પૂજ્યા રાધે' એ શબ્દ આવે, વળી કાગળના આરંભમાં શુભ ચિન્હ તરોડે 'સ્વસ્તિ' ૮ અગર 'સદાહેતકારી' ૯ એ શબ્દો લખ્યા હોય, તે સ્થળના નામ પહેલાં આવે છે.

એ રીતે જેના પર ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખ્યો હોય, તેનું વિવેક સહિત નામ ને ઠેકાણું લખ્યા પછી ચિઠ્ઠીમાં બીજી લીટીના આરંભમાં—જત લખવાનું કે, 'વિનંતિ કે', 'સલામ દીગર' ૧ અરજ કે 'સલામ સાથે નમ્રતા પૂર્વક વગેરે વગેરે વાક્યો જેવો પ્રસંગ તે મુજબ લખાય છે; અને કાગળ જેના પર લખ્યો હોય તેનું સ્થળ ને નામ આવ્યા પછી તરત 'એતાનશ્રી' ૪ અથવા પરતે અથવા જોગશ્રી' અથવા જોગ લી. ૫ એમાંના હરકોઇ શબ્દ લખ્યા પછી જે સ્થળથી કાગળ લખ્યો હોય, તે સ્થળનું નામ અને લખનારનું નામ વિવેક સહિત લખવું જોઈએ, લખનાર નાનો માણસ હોય તો પોતે 'આજ્ઞાકિત' અથવા તાબેદાર સેવક એમ લખે, અને જેના પર લખ્યો હોય તે ખુબ પૂજ્ય વડિલ હોય તો પોતે ચર્ચરજ કિંકર સેવક એમ લખે; તથા લખનાર વડિલ હોય તો—શુભેચ્છક મામા, કાકા ઇત્યાદિ જે સગપણ હોય, તે લખી જોડે પોતાનું નામ લખે.

૭. પૂજ્યારાધે—પૂજનને આરાધના કરવા યોગ્ય તે. ૮. સ્વસ્તિ શ્રી—સારૂં સ્થાન. ૯. સદા હેતકારી હંમેશાં હેત કરનાર.

૧. જત બીજું, વિશેષ. ૨. દીગર બીજું સાથે. ૩ નમ્રતા પૂર્વક—હાલાવાલા સાથે. ૪. એતાનશ્રી—આ તરફનું સારૂં, ફલાણી જગ્યાથી. ૫. લી—લખીતંબ, લખનાર. ૬ આજ્ઞાકિત—આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનારો, તાબેદાર ૭ ચર્ચરજ કિંકર—પગની ધુળ ખરાબર સેવક.

ઉપરની હકીકત લખ્યા પછી ખરો વિવેકને દર્શાવવાનો^૮ છે. તે એમ લખનારના ‘ફલાણા’ વાંચવા, એ જગ્યાએ શો બોલ લખવો તે વિષે બહુ જુદા જુદા શબ્દો છે; તેમાંના મુખ્ય ત્રીયે લખ્યા છે.

સરકારી નોકરોને તેમજ મુસલમાન પારસી વગેરેને કાગળ લખતાં લખનાર પોતાની સલામ વાંચતી એમ લખે છે.

હિંદુ તેમાં વિશેષ કરીને બ્રાહ્મણ વર્ગમાં પોતાના વડિલોને કાગળો લખતાં લખનાર પોતાના પ્રણામ^૯ અથવા દંડવત^{૧૦} પ્રણામ વાંચવા એમ લખે છે. મોટા પોતાનાથી નાનાને કાગળ લખે ત્યારે લખનાર પોતાના આશીર્વાદ^{૧૧} આશીશ વાંચવા એમ લખે છે. બ્રાહ્મણ હિંદુ તમામ કેમોમાં પોતાને શ્રેષ્ઠ ગણે છે, માટે પોતે પોતાનાથી નાની ઉમ્મરના પોતાની જ્ઞાતિના અન્ય જ્ઞાતિના તમામ વયના કે દરજ્જાના માણસોને કાગળ લખતાં પોતાના ‘આશીર્વાદ’ કે આશીશ વાંચવા, એમજ લખે છે. વહેવાઇને ‘નમસ્કાર’ વાંચવા એમ લખે છે. વાણીઆ પોતાની જ્ઞાતિમાં કે અન્ય^૧ જ્ઞાતિમાં કાગળ લખતાં લખનાર પોતાની જીવાર, જેગોપાળ, જેશ્રીકૃષ્ણ એમાંના હરકોઇ બોલ વાંચવા, એમ લખે છે. બ્રાહ્મણને લખે, ત્યારે દંડવત કે પાયે લાગણું લખે છે.

કોળી કણબી વગેરે જ્ઞાતિમાં ‘રામરામ’ વાંચવા એમ લખે છે, એ ઉપરાંત જયમહાદેવ, જે નારાયણ, જેખંદગી, વગેરે વાંચવાં

૮. દર્શાવવું-ખતાવવું. ૯. પ્રણામ-નમવું તે ૧૦ દંડવત-લાકડીની પેઠે વાંકા વળવાની માફક ૧૧. આશીર્વાદ-કલ્યાણકારક શબ્દ.

૧ અન્ય બીજી.

એવા બોલે, અમુક પંથ કે ધર્મના લોક લખે છે. મિત્રને લખતાં ઘટારત કે યોગ્ય^૨ વાંચવા. એમ લખાય છે. ચિઠ્ઠીમાં ઉપરના બોલ તેમજ લખનારનું નામ તે ઠેકાણું છેક છેવટ ચિઠ્ઠી પુરી થયે નીચે. ભાગમાં ટુંકાણુમાં લખવામાં આવે છે, ઠેકાણાની જોડે તારીખ કે મીતિ^૩ ટુંકાણુમાં લખાય છે. અને કાગળમાં લખવાનું નામ તથા ફલાણું વાંચવું એ બોલ આરંભના વિવેકના ભાગમાં આવે છે. એટલે છેવટ ફક્ત મીતિ માસ તે સંવત અગર અંશ્રી તારીખ, માસ તે સત લખવામાં આવે છે.

ચિઠ્ઠી કે કાગળનો વચલો ભાગ એટલે તે લખવાનો મુદ્દો.

શિક્ષકે ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખાવવામાં શું મતલબસર તે લખવાનું છે, તે મતલબ ટુંકામાં કહેવી જોઈએ, વિદ્યાર્થીઓને કાગળ કે ચિઠ્ઠી લખાવતા શિક્ષકે બે મુખ્ય મતલબપર ધ્યાન આપવાનું છે. તે એ કે નાના બાળકને કાંઈક નીતિનો બોધ મળે અને તેમની વૃત્તિ^૪ સુમાર્ગે^૫ વળે એવો સાર આવે, જેમકે પોતાના મિત્રપર કાગળ લખતાં તેમાં કેળવણી લેવાના ફાયદા, અગર કરજ કરવાથી થતાં નુકશાન વગેરે ટુંકામાં વર્ણવે^૫ અને બીજા વ્યવહારી કાગળો-મંસારમાં જનવ્યવહારમાં અનેક મતલબસર કાગળો લખાય છે. તેમાંની હરકોઈ મતલબ આવે, એવા કાગળ લખાવવા, વેપારી કાગળ લખતાં માત્ર મંગાવવા પર-દેશના ભાવ મંગાવવા વગેરે કાગળ લખે છે; નોકર તરીકે પરદેશ

૨. યથાયોગ્ય-જે પ્રમાણે ચટે તે મુખ્ય ૩ મિતિ-તિથિ ૪. વૃત્તિ-વલણ, કામ કરવાની મરજી. ૫. વર્ણવે-બ્યાન કરે, લખે.

ગયેલા માણસપર કાગળ લખતાં પોતાની ખમર અંતર વગેરે લખે, અને સામાની નોકરીની હકીકત, શરોરસ્થિતિ વગેરે સામાની બાબતો પૂછે. કારીગર પોતાના ધંધાને લગતાં ઓળખે, સંખ્યા વગેરે મંગાવવા લખે, પડિતો અનેક વિષયના વિવાદમાં^૧ કે વિધાનો વિનોદમાં^૨ કાગળો લખે, ધર્મ જિજ્ઞાસુઓ^૩ ધર્મની ચર્ચાઓ^૪ વર્ણવે, ખેડુત પોતાની ખેતીના ઉપયોગની વસ્તુઓ મંગાવવા કે ખેતીમાં નીપજેલા પદાર્થો વેચવા ઇંચ સંબંધે લખે-વગેરે વગેરે અનેક મતલબસર કાગળ લખાય છે, તેમાંની દરેક જુદી જુદી મતલબ આવે એવા વ્યવહારિક કાગળો-લખવાનો મહાવરો વધારે પડે. એમ કાળજી રાખવી; વિશેષ કરીને વર્મના છોકરા જે જ્ઞાતિ કે ધંધાના હોય, તે જ્ઞાતિ કે ધંધાને લગતા કાગળો લખવાનો મહાવરો કરાવ્યાથી છોકરાને રમુજ જોડે જ્ઞાન મળશે.

ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખતાં છેવટનો ભાગ.

કામકાજ લખજો, જોઇતું કરતું મંગાવજો, ખેડા,^૫ તમારું ભલું કરો, આ તરફ પધારજો,^૬ એકવાર લખ્યું તે અનેકવાર કરી માન-જો, સીધાવો ત્યારે પ્રત્યક્ષ^૭ દર્શન લાભ આપશે; વગેરે વિવેકનાં વાક્ય, પ્રસંગ મુજબ લખવાં જોઇએ.

ઉપરનાં વાક્યો પહેલાં સ્વાભાવિક વાનો. અકસ્માત^૮ અન્યા હોય તે લખવાં. જેમ વગસદ ફટકો પડ્યો, ઋતુ કેવી ચાલે છે; માંદગીનું જોર કેમ છે; ઉષ્ણતામાપક^૯ યંત્રમાં પારો ફટકો ચડે છે, વગેરે.

૧. વાદવીવાદમાં-તકસારી વાત. ૨. વિનોદ-ગમતની વાત. ૩. જ્ઞાસુ જ્ઞાનની ઈચ્છા રાખનાર. ચર્ચા-વાત, વિષય. ૪. ખોદા-પરમેશ્વર ૬ પધાર-જો આવજો. ૭ પ્રત્યક્ષ દર્શન ખરેખર રૂપે દેખાવું તે. અકસ્માત-એકાએક, એકાંમ. ૮ ઉષ્ણતામાપકયંત્ર-ગરમીની શીશી.

વગી ન્યાત-ઝત મેળા વગેરે પ્રાસંગિક^૧ બનાવો વિષે પણ એક બે વાક્યો કાગળમાં આવવાં જોઈએ, પોતાની ન્યાત ઝત કે સગા વહાલામાં કોઈનું મરણ થયું હોય તે, કે કોઈને ત્યાં લગ્ન ઇત્યાદિનો મોટો હર્ષોત્સવ^૨ હોય, તે પણ લખવું. એથી વાંચનારને તે જગ્યા, ત્યાંના લોક વગેરેનો ખરો ચિતાર^૩ આવી આનંદ થાય છે. અને દૂરનું મળવું પત્રવડે છે, એમ જે લખાય છે તે ખરું દરે છે. ઉપરની બંને બાબતો મુદ્દાના ભાગ નીચે લખવી. દસ્ત^૪ કોના છે; તે તથા મીતિ છેવટ લખાય છે.

(નમુનો ૧ લો.)

શ્રી ૧।

મુરખી ગમચંદ્રભાઈ

વિનતી કે, ગઈ કાલે રાત્રે આપણે વાત થઈ હતી, તે મુજબ ચિં છોટાલાલ જેડે દાંતનું મંજન થોડું મેકલ્યું છે; તેનો દાંતણ કરતી વખતે રોજ ઉપયોગ કરતા ન્હેશે, એટલે તમારા દાંતને કળતર થાય છે, તે મટી આરામ થશે, એજ તાં ૨૪-૩-૯૧

લી. તાબેદાર કૃષ્ણરામના પ્રણામ વાંચજો.

[સૂચના તથા અર્થ—નામપરથી જોતાં ખાત્રી થાય છે કે, ચિટ્ટી બાહ્યણ વર્ણમાં પોતાના વડિલપર લખી છે, માટે તેને મુરખી અને પોતાને તાબેદાર લખ્યો છે તેમ લખનારના “પ્રણામ” પણ લખ્યા છે. મંજન-દાંત સાફ કરવાનો ભૂકો. કળતર-દુઃખાવો.

૧ પ્રાસંગિક વખતે વખતના બનાવો. ૨ હર્ષોત્સવ-હરખનો એ. ચ્હવ, હમંગનો દિવસ. ૩ ચિતાર-આબેહુબ વિચાર ૪ દસ્ત-અક્ષર.

(નમુનો ૨ નો)

પ્રિયભાઈ કૃષ્ણરામ.

આશીર્વાદ સાથે લખવાનું કે તમોએ મારા દાંત કળતા હતા તે જાણી દાંતનું મંજન મોકલ્યું. માટે મારાપર તમારો ઉપકાર થયો છે, ઇશ્વર હૃદયએ મને એથી આરામ થશે. તા. સદર.

લી. રામચંદ્રના આશીર્વાદ.

(ઉપરની ચિઠ્ઠીનો જવાબ છે. કળતા-દુઃખતા. સદર-તેજ ઉપરની.)

:(નમુનો ૩ નો.)

શેઠ પ્રેમચંદભાઈ,

જત લખવાનું કે ચિઠ્ઠી લાવનાર અમારા ગુમાસ્તા નાનચંદ સાથે રૂ. ૧૫૧) અંક એકસો એકાવન કલદાર અમારા નામે લખી જરૂર મોકલજો.

હુંડી એક મુંબાઈ મધ્યે શા. કેશરીચંદ બાણુભાઈ ઉપરની રાખ્યાવાળા દેશાઈ વસનજી લલ્લુભાઈનો અમદાવાદથી આવેલી આ જોડે મોકલી છે, તે જખરભાવે વટાવી રૂપીઆ અમારા ખાતે જમા કરજો. દા. કલ્હાનદાસના છે. મિતિ મદા શુક ૧૩ સંવત ૧૯૪૮.

(કલદાર=પોળીઆં. નામે-ઉધાર ખાણુએ. રાખ્યાવાળા-હુંડી કરાવનાર માણસ જખર ભાવે-જખરમાં તે દિવસે જે ભાવ ઉપજે તે. વેપારી વર્ગમાં લખાતી ચિઠ્ઠીનો એ નમુનો છે.)

સુરત નવાપરા.

સલામ સાથે નમ્રતા પૂર્વક લખવાનું કે, તમારી ગઈ કાલની

દવાથો અમારી માતૃશ્રીને ઝાડાની હાજત કમી થઇ છે, પણ કંઈનું
જેર નરમ પડ્યું નથી; રાજના કરતાં દમ વિશેષ ચાલે છે; અને
આખી રાત એ મુજબ ચાલે; તો સવાર સુધીનો અમને ભરોસો
રહેતો નથી; સમય તરહી લઇ ધર સુધી આવી જશો; આવવું નજ
અને તો છેવટ દમ અને પેટનો ઉછાળો નરમ પડે એવી દવા મોકલશો;
અને સવારમાં સાત કલાક અવલ જરૂર પધારશો.

તા. ૧૧-૪-૫૨ વાર રવેઉ.

લી. રાંધેરથી શેઠ ઇન્દિરદાસ જગજીવનદાસ
ની સલામ વાંચશો.

(ઝાડાની=હાજત ઝાડો થયા કરતો હોય ને, અવલ, પહેલાં.)

(નમુનો ૫ મો.)

પટેલ ઉકા જેરામ ડુંગરી.

ખજુડીથી લી. પટેલ રામા કલાના રામ રામ વાંચજો. બીજું
લખવાનું કે દુખળા નાણીઆને મોકલ્યો છે, તે જોડે રસની ગાગર
પુરી ભરી આપજો; તેમજ શેરડીના કકડા પાંચ આપજો. મારી માની
વરસી છે; તેમાં ખીર કરવા રસની જરૂર છે; માટે ગાગર પુરી ભરી
આપજો-જરૂર-દુખળાને ફેરો પડે નહિ; અમારો કાલ ફરવાને હજુ
પંદર દિવસ વાર છે, તેથી તમારે ત્યાં માણસ મોકલવું પડ્યું છે, તે
માફ કરશો. મિતિ માગસર વદ ૪ સંવત ૧૦૪૬

લી. પટેલ રામા કલાની વતી તેના છોકરા
દુલલ રામાના રામરામ વાંચજો.

ડુમરી } સુરત જીલ્લાના વઘસાડ તાલુકામાં નાનાં ગામડાં છે.
ખજુડા }

રસ—શેરડીનો રસ. કોલુ—શેરડી પીણવાનો સંચો.

વરસી—માણસ મરી જવાને વરસ દહાડો થાય ત્યારે તે મિતિએ જીજ્ઞાસા કરે છે તે.

ખીર—અડધો રસ અને અડધું દૂધ ઉકાળી માંહે ચોખા નાંખે છે, તેને ખીર કહે છે.

કોળી વગેરે લોકોમાં લખાતી બ્યવહારીક ઢબની એ ચિટ્ટી છે.

(નમુનો ૬ ફો.)

તોથરૂપ પિતાજી—ગોરીશંકર ઉદેશંકરજી

લી. લાવનગરથી ચર્ચરજી કિંકર તનમણીશંકરના સાષ્ટાંગ દંડવતપ્રણામ વાંચશે. અત્રે ખુશી છે, વિશેષ આપે મુંગધથી સંધ્યાનો સરસામાન વગેરે મંગાળ્યો હતો, તે પૈકી દલની સાદડીનો વીંટો વગેરે આવેલી ચીજો આપણા ધરના જગદૃષ્ટુ જોડે મોકલી છે તે પહોંચશે. અત્રે કુટુંબના સર્વ આનંદમાં છીએ; નારાયણની કૃપાથી તમે એમજ હશે. માગસર સુદ ૨ ને વાર સોમે સંવત ૧૯૪૪.

લી. આપનો રુદાનો આજ્ઞાદિત મણિશંકરના સાષ્ટાંગ દંડવત વાંચશે.

(નમુનો ૭ મો.)

ચીં ૦ પ્રિયલાલ વલ્લભરામ.

મુકામ વાડાસિનોર.

લી. ડાકોરથી શુભેચ્છક પદ્માનંદજી રામીના આશીર્વાદ વાંચશે.

અમે ખુશી છીએ; તમારો પત્ર માગસર શુદ્ધ ૨ ની મીતિનો લખેલો મળ્યો; વાંચીને આનંદ થયો, એ પ્રમાણે લખતા રહેશો; કેમકે દૂરવું મળવું પત્ર વડેજ થાય છે, એમ તમે સારી પેઠે જાણો છો. વિશેષ મારી તખીયત હાલ સારી ચાલે છે. ગિરનાર હેઠ્ઠી શરદ ઋતુમાં મને જે તાવ આવ્યો હતો, અને શરીર લેવાઈ ગયું હતું, તે કેટલેકે અંશે સાફ થયું છે; ને આરામ છે. તમે ગોધરા સુધી આવી ગયાં, ને પ્રત્યક્ષ દર્શન ન થયું; એ વાસ્તવિક નહિ; પણ હવે પત્ર આવવાથી શાતા વળી છે. વિશેષ હજુ હું એક માસ અત્રે રહેવા ધારું છું. તે દરમિયાન મને તો આરી જશે. મૃગચંદ્ર વ્યાધ અર્ધ મળી આવે તો લેતા આવશે, ચી. બાલુ વગેરે મારી જોડે સારી પેઠે છે. તમે સઘળા એ તરફ સારી પેઠે હશો. કામકાજ લખશો. મિતિ માગસર શુદ્ધ ૧૦ સં. ૧૯૫૯.

૧લી. સ્વામી બ્રહ્માનંદજી તરફથી માણેકલાલના
જેગાપાળ વાંચશો.

શરદઋતુ—અશ્વિન કારતક માસ, લેવાઈ ગયું હતું—નવળું પડી ગયું હતું, અંશે—દરજે, પ્રત્યક્ષ દર્શન—જાતે આવવું જવું તે; વાસ્તવિક—ચામળી, ખરું. શાતા ટ.ઢક, નિરાંત, મૃગ—હરણ વ્યાધ—વાધ, અર્ધ—ચામડું, આ કાગળ ગુરૂ બ્રહ્માનંદજીએ પોતાના શિષ્ય વલ્લભરામ પર, વશિક ઝાતીના પોતાના શિષ્ય માણેકલાલ પાસે લખાવ્યો છે.

(નમુનો ૮ મો.)

(મોટા માણસને વિનંતિપૂર્વક કોઈ પ્રકારની ગરીબાઈ તરીકે, માગણી કરવાના કાગળનો નમુનો અંગ્રેજી લખવાના ફાયદા સાથે નીચે મુજબ.)

શ્રી ૧।

સ્વસ્તિ શ્રી મુંબઈમાંદરે મહાશુભસ્થાને પૂજ્યારાધે સર્વે શુભો-
પમા જોગ રાજ્યમાન રાજેશ્રી પરમ દયાળુ મુંબઈ શ્રી શેઠ
જેવરદાસ ગોકળદાસજી પરતે સુરતથી લી. વીશાલાડ જાતિના રંક
સેવક ગિરધરલાલ મોટાભાઈ મોદીની નમ્રતાપૂર્વક સલામ આપ નામ
દારની પવિત્ર સેવામાં અંગીકાર કરશેજી. શેઠજી પરમકૃપાળુ પ્રભુ
પાસે ખરા અંતઃ-કરણથી આપની કુશળતા ચાહી આપને જોજો
માથું મૂકી એક અરજ ગુજરે છું તે દયાળુ અંતઃકરણે મારી ગરી-
બાઈ તરફ નીચા પહોંચાડો જરૂર સ્વીકારશે. મુરખી શ્રી આપના
ઉદાર પિતા શેઠ ગોકળદાસ તેજપાળના નામે જે ખોડાંગિદાઉસ આજ
પર્યંત આપના શ્રેય આશ્રય હેડળ ચાલ્યું જાય છે. તેમાં દાખલ થઈ
અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન મેળવવાની મારી ખાચ છે. હું હાલ અંગ્રેજી
હાઈસ્કૂલમાં ફિક્સ રટાન્ડની અભ્યાસ કરે છું, મારા પિતા વર્ષ
દહાડો થયાં ગુજરી ગયા છે. તે હુંક વર્ષાશનમાં કાપડીઆને ત્યાં
ગુમાસ્તી કરી ગુજરો ચલાવતા, એટલે તેમની પાછળ ઉપજીવિકાનું
કાંઈ સાધન મૂકી ગયા નથી; મારી માતૃશ્રી ધરમાં રહી થતી મજૂરી
કરી પરાકાષ્ટે ગુંજશે નિભાવે છે. શેઠજી એવી સ્થિતિ હોવાથી
લાચારોએ અરજ ગુજરી છે. સાંઝે અંગ્રેજી ભણ્યા વગર રેલવે
કે ગવર્મેન્ટ નોકરી હવે મળી શકતી નથી; તેમ મોટા વેપારીની
પેઢીમાં પણ કોઈ રાખે નહિ; તેમજ એ આપણા રાજકર્તાની
ભાષા છે. આગલા વખતમાં મુત્સદા વર્ગના લોકો જેમ ફારસી ભણી
સરકાર દરબારમાં દાખલ થયા તેમ રાજકર્મ વર્ગ જોડે હળવા મળ-
વાનો ફક્ત એટલોજ રસ્તો છે, કે હાલના લોકોએ સાંઝે અંગ્રેજી

ભણવું. વળી સાંભળવા મુજબ એ ભાષામાં વિદ્યા, હુતર, કાવ્ય ને જ્ઞાનના ઉંચા મથકો છે. તે સધળાનો લાલ પણ તેથી લેવાય-વગેરે વગેરે અગણિત લાલ એ ભાષા ભણવામાં છે, એમ મનમાં સચોટ લાગવાથી હરકોઈ ઉપાયે અંગ્રેજી પુરો અભ્યાસ કરી યુનિવર્સિટીની કોઈ ડીગ્રી મેળવવી, એમ મારા મનમાં તર્કવિતર્ક ઉઠ્યા કરવાથી પત્ર લખ્યો છે, શેઠજી અંગ્રેજી ભણવાથી હું રોજગારે લાગીશ કે જેથી મારી જીંદગી પર્યાંતનો આપનો આભારી થઈશ. કલાસમાં મારો નંબર પહેલો બીજો રહે છે. આપના તરફનો જવાબ મળે, હું મારી છેલ્લી પરીક્ષાનો માર્કવાર દાખલો બને મારા માસ્તરનું સારી ચાલ વિષે સર્ટિફિકેટ જરૂર મોકલી આપીશ. ટુંકમાં એજ વિનંતિ છે કે બોર્ડિંગમાં દાખલ કરી મારી ઇચ્છા પાર પાડા જેથી હું પરમ કૃપાળુ સ્વયંભૂ આપને લાંબુ આયુષ્ય બક્ષી આપના ઉદાર પિતાના નામની અમર કીર્તિ જાહેર ફલાવે એવું સદા તેની પાસે માગતો રહીશ; તથાસ્તુ. તારીખ ૧૮-૧૨-૯૨.

મુ. સુરત બેગમપરં ખાંગડશેરી,

અર્થ-શુભોપમા-શુભ+ઉપમા-સારી ઉપમા. પરમ-મોટી અંગિકાર કબુલ પુર્વક-ભરેલી સાથે; કુશળતા-સુખકારી બોર્ડિંગ હાઉસ છોકરાઓને ખાવાપીવા ભણવા વગેરેનું સાધન મળે એવો મુકામ. ખાચશ-ઈચ્છા હાઈસ્કુલ-મોટી અંગ્રેજી ભણવાની નિશાળ. ફિફ્થ સ્ટાન્ડર્ડ પાંચમું ધોરણ, ઉપજીવિકા-ગુજરાત, પેઢી-વખાર, મુતસદી-બહેલા શોક, સરકારી નોકરી કરતા શોક રાજકિય-રાજ કરનારા. સચોટ-પાકું યુનિવર્સિટી-ડિગ્રી આપવાની જગ્યા પાઠશાળા. ડિગ્રી-હોદ્દો. માનની પદવી, બી. એ. એમ. એ. એલ એલ બી. વગેરે. તર્કવિતર્ક-સારા માઠા વિચાર. સર્ટિફિકેટ-ખાત્રી થતક સ્વયંભૂ પોતાના તેજથીજ પ્રકાશ પાડનાર, પરમાત્મા. બક્ષી-આપી માલવાર-દોકડા સાથે તથા અસ્તુ-તે પ્રમાણે થાઓ.

(નમુનો ૯ મો.)

શ્રી ૧।

સ્વસ્તિ શ્રી સુરત અંદરે શા. કહાનદાસ રાજરામ, પરતે ગોવા
અંદરથી લી. રા. રંગરાવ કૃષ્ણ દાંડેકરના જોગોપાળ વાંચજો; અત્રે
સૌ ખુશી છે. બોળું પડાઉ ૧ એક ટોડે હીરા ગોવન વાળા મધ્યે
ડાંગર ખાંડા ૧૧૧ સાડા અગ્યાર તથા ચોખા ગુણો ૨૦ વીસ
ભરીને વૈશાખ સુદ ૧ ને વાર ભે.મેનું રવાના કર્યું છે, અને તેજ
મિતિએ તમને ટપાલમાં કાગળ લખ્યો છે; તેને લગભગ એક મ-
હીનો થવા આવ્યો, છતાં તમારો જવાબ આવ્યો નથી; અને વહાણ
પહોંચ્યું કે નહિ, તે કાંઈ માલમ પડ્યું નથી, તેથી શીઝ ઘણી થાય
છે; વારતે આ કાગળ પહોંચતાં વાર તુરત જવાબ લખજો બૂલશે
નહિ. અત્રે હવે ચોમાસાની શરૂઆતનો પવન ફુકાવા માંડ્યો છે.
અને વહાણો અંદર પર અંધાધ ચૂક્યાં છે, એજ મિતિ વૈશાખ વદ
૦)) ને વાર રવેડ.

અર્થ ને સુચના.

આ કાગળ વેપારી વર્ગનો ટુંકામાં વ્યવહારી રૂપે છે, પડાઉ-
નાનું વહાણ, ટોડે-વહાણનો ઉપરો, ખારવો, ડુંકાવવા-વાવા,
ભોમ-મંગળવાર.

(નમુનો ૧૦ મો.)

શ્રી ૧।

સ્વસ્તિ શ્રી રાજકોટ મહા શુભરથાને પૂજ્યારાધે સર્વે શુભો-
પમા જોગ મોદી જેડીસનદાસ ગોરવનદાસ, એતાનશ્રી સુરતથી લી.

સેવક દિનશાહજી બીખાજી ખાનની કંપનીની સલામ વાંચજોજી. અત્રે ખુશી છે, બીજું તમારા તરફથી શુદ્ધ ૮ વાર લુધનો તથા કાગળુ વદ ૪ વાર શુદ્ધનો લખેલો મળી બે કાગળ ટપાલ મારફતે આવ્યા, તે અમને પહોંચ્યા છે, વાંચી સમાચાર સર્વે જાણ્યા છે, વળી એજ રીતે લખતા રહેજો,

બીજું તમારા માટે દાળ તુવેરની ગાલો ૩ ત્રણ રૂ. ૪૭ સુડતા-ળીશના ભાવે તમારા કાગળ મુજબ લીધી છે; તે દાળ સારી રીતે વીણાવી સાફ કરાવી ગુણોમાં ભરી રેલવે મારફત થોડા દિવસમાં મોકલી આપીશું તાકીદથી મોકલી આપીશુ તે જાણજો. બીજું આ તરફ ખાનદેશ તરફના નવા ધઉંની આવક થવા માંડી છે, થોડા દિવસ પછી ખાંડીનો રૂ. ૨૪) ચોતીશને આશરે ભાવ નીકળવા ધારીએ છીએ, પછીની વાત સારું જાણે. તમારા તરફ અત્રેના ધઉં પોષાતા હોય તો લખજો, ભાવમાં વધારો ઘટાડો થયે વળી લખી જણાવીશું, એજ કામકાજ લખજો, એમતું કરતું મંગાવજો; મતિ ચૈત્ર વદ ૨, સં. ૧૯૪૯ અંગ્રેજી તા. ૭-૧૫-૯૨.

દા. મહેતા ખાલમુકંદદાસ મકનદાસના જેગોપાળ વાંચજો.

મોદી-વાણીયા લોકની અટક છે. } આવક થવા માંડી-આવવા રૂ
કંપની-વપારી મંડળી. } થાય છે.
સાહ્ય-પરમેશ્વર.

(નમુનો ૧૧ મો.)

શ્રી ૧૧

સ્વસ્તિશ્રી અમદાવાદ મહાશુભસ્થાને મુરખી મોટાભાઈ ગંગા-શંકર નરોત્તમ, જેગશ્રી મુંબાઈથી લી. આગાંકિત પ્રાણુગોવિંદ નરો-

તમના દંડવત પ્રણામ વાંચશે. અત્રે ખુશી છીએ વિશેષ આપણી માતૃશ્રીના અણુધાર્મા મરણનો શોક યુક્ત પત્ર ગદ્ય ટપાલમાં તમારા તરફથી આવ્યો, તે વાંચી બારે દીલગીરી થઈ, જગતમાં માતા સમાન ખીજું કામજ નિઠરું સગું નથી, અને તે માતા આપણે ખોઈ; ઇશ્વર આગળ આપણે ઉપાય નથી. તમોએ માતૃશ્રીની ઉત્તર ક્રિયાના પ્રસંગપર રૂ. ૬૦૦) છસેં સુધી ખરચ થશે, એમ લખ્યું તેમાં રૂ. ૨૦૦) સુધીની સવડતા છે, અને બાકી માટે સાહુકારને ત્યાંથી લગગભ ચૌદ આનાની તેરીખ સુધીના ધર ગીરો મૂકી કાઢવા પડશે, એમ લખ્યું તેથી મારો જીવ બહુજ નારાજ છે. અને હું હજારો વિચારમાં ગરકાવ થાઉં છું, મુરખી બાઈ, સંસારી ખીજા માણસો જેવા અભણ હોત, અને જુના ચાલ મુજબ ગાડું હાકતા હોત ત્યારે મારાથી ના કહેવાત નહિ, પણ જ્યારે તમે આપણી જ્ઞાતિના સુધારામાં આગળ પડ્યો બાગ લ્યો, ખીજાએને ખોઈ આપો ને આપણે ઘેર આવેલ પ્રસંગે ધારો તોડી લોકમાં ફિટકાર થવાની ધાસ્તીને લીધે કરજ કરી વરો કરવા તૈયાર થાઓ, તો જ્ઞાતી સુધારો અટકવાનો અને આપણે દુખી થવાના. મુરખી શ્રી આપ વળી ને જ્ઞાને વધારે છો એટલે વધારે લખી શકતો નથી, વળી કરજ વાળવાની આપણી શક્તિ નથી, તેથી કરજ કરવાની મારી તદ્દન સલાહ કે મરજી નથી; અને હું તમને ચોકખું લખું છું કે, ધર ગી. મૂકવાને જે દરતાવેજ થશે તે પર હું કદી મતું કરનાર નથીજ, જે રૂ. ૨૦૦)ની સવડતા ત્રિપે તમે લખ્યું તે, ને રૂ. ૫૦) મારી પાસે છે તે હું લેતો આવોશ તેટલામાં રીતસર ખરચ કરીશું સગાં વહાલાં જમાડી આવેલા દિવસને વીતાડવો. કહેવત છે કે “બવહાર હિજીનો છે,” ધણું થશે તો જેમને ત્યાં આપણે નોતરાં નહિ ઇછએ તે

આપણે ત્યાં નહિ દે. તો તે વધારે સારૂ છે, આપણે ખંતે સદા બહાર રહીએ છીએ ને ઘર આગળ ક્યાં સાત પાંચ રહે છે કે જમ્યા વગર તેઓ રહી જવાનાં છે. માટે લાઘ જરૂર મારા લખવા મુજબ દરાવ રાખી તેટલીજ તૈયારી રાખજો. હું આવતા સોમવારે મેલમાં આવીશ. ચી. રામાનંદને જોડે લાવીશ. રટેશન પર કાંઈ માણસને મોકલજો. એજ તા. ૧૭-૧૨-૬૨

મુચ્ચના ને અર્થ.

[આ કામળ બણેલા બે લાઘ વચ્ચે કરજ કરી વરો ન કરવાની મતલબ વિષે છે, શોકયુક્ત-દીલગીરી ભરેલો. ઉત્તરક્રિયા-મરી ગયેલાંની પાછળ દિવસપાણી વગેરેનો ખરચ કરે છે તે, ગીરો મુકવું-માલેદી બીજને લખી આપી રૂપીઆ કરજે કાઢવા તે. ગરકાવ થાઉં છું-ઉંડો ઉતરૂં છું, મતુ-દસ્તાવેજ લખી આપનારની તેના ખરાપણા ખાખતની નીચે સહી, મેલ-ટપાલ લખ જનારી ઉતાવળે ચાલનારી ગાડી.]

અશુભ છે. (નમુનો ૧૨ મો.)

(લુગડાં ઉતારીને વાંચજો.)

સદા હેતકારી ગામ સરખેજ મધ્યે ભટ્ટ દામોદરભાઈ ઇશ્વરદાસ પરતે નડિઆદથી પંડયા હરિનાથ વિશ્વનાથના નાંચવા. બીજું લખવાને અત્યંત દીલગીરી ઉપજે છે કે, તમારા પિતા પંડયા વિશ્વનાથ ચૈત્ર વદ ૧ ને બુધવારે દેવલોક પામ્યા છે, એ ઘણુંજ માહું થયું છે; પણ ઇશ્વર આમળ કાંઈ ચક્ષુ નથી. મુખ દુઃખ પડે તે માણસે મહેલુંજ જોઈએ.

ખીન્નું એમની દાદશાની ક્રિયા વદ ૧૩ ને વાર રહેવેએ છે, તે તમને સહેજ જાણવા લખ્યું છે. એજ તિથિ ચૈત્ર વદ ૪ સં. ૧૯૪૮

અર્થ—અશુભ-માઠી ખખરનો ઠાગળ; મથાળે ઉપર લખ્યા તેવા બોલ લખવા કે જેથી શ્નાન વગેરે કરવું હોય તે લુગડાં ઉતારી વાંચે. ના વાંચવા-અહીં નમસ્કાર, પ્રણામ, વગેરે જે બટ તે સમજ લેવું. પણ માઠી ખખર હોવાથી તેનો અધ્યાહાર રહે છે; સ્પષ્ટ લખાતું નથી, દેવલોક પામ્યા છે-મરણ પામ્યા છે. દાદશા-આરમ્ભ,

(નમુનો ૧૩ મો.)

કંકોત્રી એટલે લગ્ન પત્રિકા.

શ્રી ગણેશાયનમઃ

સ્વસ્તિશ્રી મુખ્ય બંદરે મહાસુભસ્થાને પૂજ્યારાધે, સર્વે શુભોપમા જોગ મુરખી રા. રા. ભાણુભાઈ રામભાઈ, પ્રતે સુરતથી લી. આગ્રાંકિત અનુપરામ કોરપરામના દંડવત પ્રણામ વાંચજો વિશેષ અમારે ત્યાં અમારા ભત્રિજા નાગજીની દીકરી ચી. કીકી ચી. જોનનું શુભ લગ્ન દેગામકર રા. રા. વસનજી હરિભાઈના દીકરા ચી. દોલત રાવ જોડે મહા સુદ ૫ ને વાર ગુરૂએ કરવા નિરધાર્યું છે. તે શુભ પ્રસંગ પર આપ સહકુટુંબ મિત્રમંડળ સંહિત પધારી મંડપને શોભા આપશો. એક વાર લખ્યું તે ૧૦૦ કરી માનજો, મહા સુદ ૧ સંવત ૧૯૫૭.

(કંકોત્રીમાં કયા ગામના કોના કયા દીકરા જોડે લગ્ન કરવા

કાગ્યું છે તે લખવાનો રિવાજ ન હોવાથી દુરના આવનારને તે જાણવાની ઉત્કંઠા રહે છે, માટે તે રૂપ બદલ્યું છે.

પ્રકરણ ૪ થુ.

વાતો અને ચિહ્નો કાગળના સહેલા રૂપના આગલા બે પ્રકરણના નિબંધ આવડ્યા પછી જાણીતા પદાર્થોના નિબંધ લખતાં શીખવવા જોઈએ. આ પ્રકરણમાં તેવા કેટલાક પદાર્થોના નિબંધ આપ્યા છે. એવા નિબંધો લખતાં સવડ પડે માટે તેનાં પેટાં પ્રથમથીજ પાડતાં શીખવવું. ધણાખરા નમુના વર્ણન કે કથનરૂપ નિબંધના ટુંકા ટુંકા છે. તે આવડ્યા પછી તેના બહારના નમુના ઘેરથી જાણીતા પદાર્થ વિષે કાળી મંઝાવવાથી પેટાં પાડી બાળકો ઝટ લખી શકશે.

આ પ્રકરણમાં આપેલા પદાર્થોના ધણાખરાનાં મુખ્ય ત્રણ પેટાં (પદાર્થોના દેખાવ ગુણ અને ઉપયોગ) છે અને તેનો વિસ્તાર ટુંકમાં જણાવ્યો.

રખખર વિષે.

(૧) દેખાવ—તેનો રંગ કાળો ભુરો અથવા કાળાશપર હોય છે.

(૨) ગુણો—પકડવાથી જણાય છે કે તે અપારદર્શક હોય છે. એટલે તેની આરપાર જોઈ શકતું નથી. તેના પર દેવતા લગાડવાથી જણાય છે કે તે બળી શકે છે એટલે તે જવાળા આહી છે. તે વળી લીસું ને ચિવટ છે. અને બેઝ્યા પછી તે પોતાની આગલી સ્થિતિમાં પાછું આવી શકે છે, તેથી તે સ્થિતિસ્થાપક છે,

(૩) ઉપયોગ—પેન્સિલના ડાગા બૂંસી નાખવામાં અને દડા બનાવવામાં તે કામ આવે છે,

ઝિન વિષે.

(૧) દેખાવ—રંગ ઘોળાશ્વ પર હોય છે.

(૨) ગુણો—તપાસથી જણાય છે કે તેનામાં નીચેના ગુણો છે.—શોષક છે, એટલે કાષ્ઠ પણ ચીજ ચુસી લેવાને તે શક્તિમાન છે. તે નરમ એટલે વાંકું વળાય તેવું છે. વળી તે ચિવટ, ટકાઉ અપારદર્શક, હલકું અને સુકું છે.

(૩) ઉપયોગ—ફ્લેનલનું કપડું, ધાખળીઓ, કામળા, પખાનાં મોજાંઓ વગેરે બનાવવામાં તે ઉપયોગી છે.

ચામડા વિષે.

(૧) દેખાવ—ચામડું તરેહ તરેહના રંગોનું હોય છે. કેટલીક વખતે રાતું, અને ઘણી વખત એક બાજુએ કાળું હોય છે, પણ સાધારણ રીતે આછા સુત્રા રંગનું હોય છે.

(૨) ગુણો—ચામડામાં ખાસ ગંધ હોય છે તે ઘણું નરમ હોય છે અને જ્યારે ચમારે સારી રીતે કેળવેલું હોય છે, ત્યારે તે-માંથી પાણી ગળતું નથી, તે વળી ચિવટ, લીસુ, ટકાઉ, અપાર-દર્શક હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—તે જોડા, હાથનાં મોજાં, લગામ, જીન, જા-મદારી (કપડાં લઈ જવાની પેટી) અને ચોપડીઓ બાંધવાના પટા વગેરે બનાવવામાં કામ આવે છે.

સાકર વિષે.

(૧) દેખાવ—તેના દેખાવ સફેદ, તેજસ્વી અને અપારદર્શક હોય છે.

(૨) ગુણો—તે પાણીમાં ઓગાળી શકાય છે, અને ગરમીથી પીગળાવી શકાય છે. ઘરડ છે, એટલે તેના સહેલથી કંકડા થઈ શકે છે, કંઠણ નક્કર અને સ્વાદે મીઠી હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—ખોરાક મીઠો કરવાના કામમાં આવે છે.

વાદળી વિષે.

(૧) દેખાવ—આછા ભુરારંગની, ઝાંખી, અને અપારદર્શક હોય છે.

(૨) ગુણો—તે નરમ કાણુંદાર, સ્થિતિસ્થાપક અને શોષક એટલે કાષ્ઠ પણ પ્રવાહી પદાર્થ ચુસી લેવાને શક્તિવાન છે.

(૩) ઉપયોગ—ગડ, ગુમડાં, ઘોરા અથવા સ્વચ્છ કરવામાં તે કામ આવે છે.

પાણી વિષે.

(૧) દેખાવ—પાણી કાચ જેવા દેખાવનું પારદર્શક હોય છે. તે એવું કહેવાય છે કે તે રંગ વિનાનું છે.

(૨) ગુણ—તે પ્રવાહી છે. અને અપારદર્શક પદાર્થો પરનાં કિરણ તેમાં વક્રિભવન પામે છે, જ્યારે તે સ્વચ્છ હોય, ત્યારે તે સ્નાદ અને વાસ વગરનું હોય છે; અને ત્યારેજ તે ગુણકારી છે.

(૩) ઉપયોગ—તે પીવાના, ધોવાના, જમીન દ્વિત્વ કરવાના, અને રસોઈ કરવાના કામમાં આવે છે.

મીણુ વિષે.

(૧) દેખાવ—મીણુ પીળાશ પડતા રંગનું, ઝાંખું, અને અપારદર્શક છે.

(૨) ગુણ—તે નક્કર, ચિવટ, લીધું, અને ચોટે એવું હોય છે. તે ગાળી શકાય એવું અથવા પીગળાવી શકાય એવું, અને ખુશખોદાર એટલે મીઠી સુવાસવાળું હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—તે મીણુમત્તીઓ કરવાના કામમાં આવે છે.

રેટલી વિષે.

(૧) દેખાવ—ગર પીળાશ પડતા ધોળા રંગનો હોય છે, અને પોપડી કઠણુ હોય છે.

(૨) ગુણ—રેટલી દાણાંદાર, નક્કર અપારદર્શક, અને ઘણી શોષક હોય છે. ખાવાન્નેગ, ગુણકારી, અને પુષ્ટિકારક છે. જ્યારે નવી હોય ત્યારે તેનો ગર નરમ અને ભેજવાળો હોય છે. પોપડી કઠણુ અને બરડ છે.

(૩) ઉપયોગ—તે ખોરાકની એક ઘણી જ જરૂરી ચીજ છે.

શાહી ચૂસી લેવાના કાગળ—(બ્લોટિંગ પેપર.)

(૧) દેખાવ—જુદા જુદા રંગના, કેટલા ગુલાબી કેટલાક ભુરા વગેરે હોય છે.

(૨)—ગુણો—તે ઘણા નરમ, પાતળા અને વળે એવા હોય છે. સહેલથી ફાટે એવા કાણાંદાર, અને શોષક હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—તે જોષ્ટએ તે કરતાં વધારે શાહી ચૂસી લેવાના કામમાં આવે છે.

દૂધ વિષે.

(૧) દેખાવ—તે સફેદ રંગનું હોય છે.

(૨) ગુણો—તે અપારદર્શક, જર ચરખીવાળું, અને માફકસર સ્વાદનું, ઘણું ગુણકારી, ધાતુપુષ્ટ ને પ્રવાહી છે.

(૩) ઉપયોગ—મુખ્યત્વે કરીને છોકરાં વાસ્તે તે એક ખોરાકનો પદાર્થ છે. દહીં, પનીર, માખણ તેમ માવો, ખરશી વગેરે બનાવવામાં આવે છે.

ચા વિષે

(૧) દેખાવ—પાંદડાં સાંકડાં, અણીદાર અને દાંતાદાર છે. કેટલાંક પાંદડાં લીલાં, અને કેટલાંક કાળાં હોય છે.

(૨) ગુણો—જુસ્સો આણવાના અને ઘેનના ચોકસ ગુણો તે ધરાવે છે.

(૩) ઉપયોગ—જ્યારે માફકસર રીતે એટલે એ ખાસ રીતે ખાંડને દૂધ સાથે લેવામાં આવે ત્યારે તે અનુકૂળ અને ધાતુપુષ્ટ પીવાનો પદાર્થ છે.

કોફી (ખુંદદાણા.)

(૧) દેખાવ—ખુંદદાણા જ્યારે પાકેલા હોય ત્યારે ઝાંખા રાતા રંગના હોય છે, પણ જ્યારે ઉકાળીએ ત્યારે તેનો કાગો ભુરો રંગ થાય છે.

(૨) ગુણો—તે ઘણો જુસ્સો આણવાના ગુણો ધરાવે છે. તેની ખુશબો લહેજતદાર હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—તે ઉકાળી પીવાના પદાર્થ તરીકે કામ આવે છે.

લાકડાનો ધન,

(૧) ભાગો—ધનની સપાટીઓ છ હોય છે.

(૨) દેખાવ—ઝાંખો, ભુરો અપારદર્શક છે.

(૩) ગુણો—કઠણ, નક્કર, લીસો અને જવાળા ગ્રાહી છે.

(૪) ઉપયોગ—આળકે.ને આકાર ને કદ સાથે શીખવવાના સાધન તરીકે ઉપયોગી છે.

મીણુખત્તી.

(૧) ભાગો—દીવેટ, મીણુ, સપાટીઓ છેડાઓ, કારણો, મથાળું તળીઉં વગેરે એના ભાગો છે.

(૨) દેખાવ—(આકાર)—લંબગોળાકાર હોય છે, મીણુ પીળાશ પડતા સફેદ રંગનું હોય છે.

(૩) ગુણો—મીણુ ચીકણું, ગાળી શકાય એવું, ઠઠણુ અને અપારદર્શક હોય છે. દીવેટ ચિવટ, રેસાવાળી, પોચી અને જવાળા-ગ્રાહી હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—પ્રદાશ આપે છે.

ચોપડી વિશે.

(૧) ભાગો—અહારતી બાજુના ભાગોમાં કારણો ખૂણાઓ. આંધણી પીઠ, બાજુઓ, મથાળું તળીઉં વગેરે છે; અંદરતી બાજુના ભાગોમાં કાગળ, પાનાં, પૃષ્ઠો, નામનું પાતું, પ્રસ્તાવના ઉપોદ્ધાત, બીના છેડો, હાંશીઓ, શરૂઆત, અક્ષરો આંકડાઓ ટાપો શબ્દો વગેરે છે.—

(૨) ઉપયોગ—ખચર લઈ જવાને અચર ગમત આપવાને વાસ્તે ઉપયોગી છે.

દંડા વિશે.

(૧) ભાગો—કાચલું, છાલ, સફેદી, ઇંડાની દાળ, અંદરની બહારની સપાટી વગેરે છે.

(૨)—કાચલું અંડાકાર ને સફેદ છે. અંદરની બાજુએ સફેદીને દાળ હોય છે, દાળ પીળી હોય છે.

(૩) ગુણો—કાચલું બરડ, લીસું પ્રાતળું ને કઠણુ હોય છે. સફેદી કાચી હોય ત્યારે પ્રવાહી હોય છે; અને ઉકાળેલી હોય ત્યારે નક્કર હોય છે, ચીકણું ચિવટ અને ફિક્કું છે, દાળ પ્રવાહી, નરમ ખુશખોદાર અને મનને પસંદ પડવા જેવી છે.

(૪) ઉપયોગ—ભોજન કરવા લાક્ષક અને પુષ્ટિદાયક છે.

ચપ્પુ વિશે.

(૧) ભાગો—હાથે, પાનું, ખાંચા, હાથાની પીઠ, પાનાની પીઠ, અણી, કોરણ, સમાન, ખાલીઓ, વગેરે છે,

(૨) દેખાવ—પાનું ચળકતું હોય છે, આગલી કોરણ પાતળી ને પાછલી કોરણ જાડી, ને હાથે ચપટો હોય છે,

(૩) ગુણો—પાનું કઠણુ ને બરડ હોય છે. આગલી કોરણ તિક્ષ્ણ હોય છે, પાછલી કોરણ ખુદી હોય છે અને હાથે પોલો હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—કલમો કરવા વગેરેના કામમાં આવે છે.

કુંચી.

- (૧) ભાગો—કળી, નળી, ખાંચા કારણો, સપાટી, ખુણાઓ.
 (૨) દેખાવ—ચળકતી, નળીનો ભાગ પોલો ને લંબગોળાકાર હોય છે, કડી વાંકી વળેલી હોય છે.
 (૩) ગુણો—લોહાદની કે પોલાદની બનાવેલી, કઠણુ, અપાર-દર્શક, લીસી, ચિવટ અને કાટ ચડે એવી છે;
 (૪) ઉપયોગ—ખારણું દરવાજા વગેરેને તાળું દેવાના કા-મમાં આવે છે.

કાતર.

- (૧) ભાગો—પાંખીઆં, કમાન. પાનાં, ખીલીઓ, અણીઓ, સપાટીઓ વગેરે છે.
 (૨) દેખાવ—ચળકતો.
 (૩) ગુણો—પોલાદની બનાવેલી, પ્રતિબિંબ પડે એવી, કઠણુ, અપારદર્શક ને નક્કર છે પાનાઓ અણીઓ હોય છે. એક સપાટી ચપટી ને બીજી વળેલી, આગલી કારણુ ધારવાળી ને પાછલી ટુકડી હોય છે, ને કમાન વળેલી હોય છે.
 (૪) ઉપયોગ—શણનું અગર હરકોષ જાતનું કપડું કે કાગળ તેમ ભરતનું ઝીંક, ચળક વગેરે પદાર્થ કાતરવામાં કા આવે છે,

મધપુડો.

- (૧) ભાગો—ખાનાંઓ, ભાગો, કારણો, ખાનાંનો પાયો, ખુણાઓ.

(૨) દેખાવ—પીળાશ પર છે.

(૩) ગુણો—એ પ્રાણીથી થયેલી નીપજ, 'હલકી, પીગાવાળી શકાય એવી, ચિવટ, અડધી પારદર્શક; પાતળી અને દાખવાથી થેડામાં રહી શકે એવી, ખાનાં પટ્ટખૂણાકાર સમાન અને પોલાં હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—મીણુ ને મધ બનાવવામાં ઉપયોગી છે.

સોય.

(૧) ભાગો—વહે. નીચેનો ભાગ, અણી, મધ્ય ને મથાણું.

(૨) દેખાવ—ચળકતા પોલાદના રંગની, અણીદાર હોય છે.

(૩) ગુણો—પોલાદની બનેલી તેટલા માટે ધાતુમય, અપારદર્શક અણીદાર. પાતળી. ઠંડક, ચળકતી ને નક્કર છે.

લીંબુ.

(૧) ભાગો—અંદરનો ભાગ. અંદરનો ભાગ, છલ, રસ.

(૨) દેખાવ.—પીળાશપર, ગોળ યા ઈંડાના જેવા આકારનું.

(૩) ગુણો—રસ પાટો ને ઠંડક આપનારો.

(૪) ઉપયોગ—શરબત વગેરે બનાવવામાં ઉપયોગી છે.

કોખીજ.

- (૧) ભાગો—કોખળી, પાંદડાં.
 (૨) દેખાવ—બહારનાં પાંદડાં ભુરાં, અંદરનાં પાંદડાં પીળાં કે રૂદેદ રંગનાં હોય છે.
 (૩) ગુણો—પુષ્ટિકારક ને જરા મીઠી હોય છે.
 (૪) ઉપયોગ—ખોરાકમાં શાકભાજીની ચીજ તરીકે ઉપયોગી છે.
-

કપુર.

(૧) કપુર એ એક જાતના ઝાડનો રસ છે. (૨) ચીન, બો-નીઓ ને લંકામાં તે પુષ્કળ થાય છે. (૩) હવામાં ખુદ્દું મૂકવાથી ઉડી જાય છે. (૪) પોતાના ઓરડામાં રેશની કરવાને હિંદુસ્થાનના રાજાઓ તેને કામે લગાડે છે.

- (૫) ગુણો—તીખું, જલદી ઉડી જાય તેવું, ને સુગંધિત હોય છે.
 (૬) ઉપયોગ—ઓસડ તરીકે ઉપયોગી, અને માંદીઓના ઓરડામાં ચેપ અટકાવવાને ઉપયોગી છે. ચોપડીઓની અવળાઇ પર એક જાતના જંતુઓનો નાશ કરવા માટે પણ તે મૂકવામાં આવે છે.
-

લાપી.

(૧) લાપી—એ એક નરમ, ચીકણો, તેલીઓ પદાર્થ છે, ને હવામાં ખુદ્દો મૂકવાથી કંઠણ થઇ જાય છે.

(૨) ઉપયોગ—ખારીનાં તખ્તાને કાચ જડવા સારૂ કાચ જ-
ડનારાઓને તે ઉપયોગી છે.

(૩) તે અળસીનું તેલ અને રુફેતાથી બને છે; કેટલીક વખત
કલાઈ સફેદો મેળવવામાં આવે છે.

(૪) જે ચાક, જમીનમાંથી એક સુંદર ભુકા તરીકે નીકળે છે,
તેમાંથી સફેદો બનાવે છે.

શીંગડું.

(૧) તૃણુભક્ષી ખરીવાળાં સધળાં જનાવરોના માથા ઉપર પુટી
નીકળેલો કંકણ ભાગ, તેને શીંગડું કહે છે.

(૨) તૃણુભક્ષી એ સંસ્કૃત શબ્દ છે (તૃણુ=ધાસ+મક્ષ=ખોરાક
ધી=રાળો)=ધાસ ખાવા વાળા, શીંગડાં વાળાં સધળાં જનાવરો
ધાસ ઉપરજ જીવનારાં છે. શીંગડું જ્યારે ઉઘાળવામાં આવે ત્યારે
એક નરમ લોચો થાય છે. અને તેનો ગમે તે આકાર વાળીને કરવો
હોય તે થાય છે.

(૩) એક ખાસ રીતથી તે અર્ધ પારદર્શક બને છે. અને તેનાં
પાતળા પતરાં થાય ત્યારે તે જ્ઞાનસના કાચને ઠેકાણે પણ વપરાય છે.

(૪) કાચની શોધ પહેલાં તેની જગ્યાએ એજ પદાર્થ વપ-
રાતો હતો.

૫) તે મુખ્યત્વે કરીને કાંસકીઓ, છરીઓ, કાંટાના હાથા,
અને ખડીઆ બનાવવામાં વપરાય છે.

મધ.

(૧) મધમાખીઓએ ઝુલોમાંના મધ્યસ્થાનમાંથી એકઠો કરેલો વનસ્પતિમાંનો એક જાતનો મીઠો રસ છે.

(૨) આ માખીઓને લાંબી પહોળી મુંદ હોય છે તે તેઓ ઝુલની અંદર ઘોંચી તેમાંનું મધ ચુસી લે છે. આ મધ તેઓ શિ-આળાના ખોરાક માટે પોતાના પૂડામાં અનામત રાખી મૂકે છે.

(૩) વનસ્પતિની ફળદ્રુપતા માંખીઓને જોઈએ તેટલો જથ્થો પુરો પાડે છે. તેઓના મધપુડા ખડકની ફાટેમાં અથવા પોલાં ઝાડોમાં ઘણો જોવામાં આવે છે, અને મધપુડા પુષ્કળ હોય તેવી પહાડી કડાણોમાં સુરજના તાપથી ઓગળી ઝરાઓમાં એ મધ વહે એ વાત કલ્પિત નહિ પણ ખરી માની શકાય છે.

સરેસ.

(૧) સરેસ—એ એક ચીકણો ટકાઉ સીમીટ (ગાર) તરીકે વપરાતો પદાર્થ છે.

(૨) સારામાં સારો સરેસ પ્રાણીઓની ચામડીમાંથી થાય છે. મુખ્યત્વે કરી કસાઈને ત્યાં રદ પડેલા ચામડાના કડકાઓ વગેરેમાંથી મેળવાય છે.

(૩) હલકી જાતનો સરેસ પ્રાણીની ખરીઓ, જ્ઞાનતંતુઓ. વગેરેમાંથી મેળવવામાં આવે છે.

(૪) એ ત્રણ દિવસ સુધી પાણીમાં ચામડાને બોળી રાખી ઉકાળવાથી તેનો ઘાડો જામેલો પાક થાય તેમાંથી સરેસ બનાવે છે. ગરમી હોય ત્યાં સુધી વાંસના ઝાડની ટોપલીમાંથી તેને ગાળે છે. એ... સરેસ ચીરાઓમાંથી નીકળી આવે છે, અને કચરો હોય તે

ટાપલીમાં રહે છે, બીજવાર તેને ઓગાળે છે, ને ચોરસ બીબામાં રેડે છે, અને ધીમે ધીમે ઠંડો પડી જતાં સુધી તેને ખુશી હવામાં મૂકે છે.

(૫) ઉપયોગ—સુતાર, કડીઆ, પુસ્તક બાંધનારા વગેરે વાપરે છે.

રૂપું.

(૧) દેખાય—સફેદ, ચળકતું.

(૨) ગુણો—ઘડાય; તાણી શકાય, ચિવટ, ભારે, નરમ, ગાળી શકાય એવું અને અક્ષય, અપારદર્શક, નક્કર ને ઘટ્ટ છે.

(૩) ઉપયોગ—રૂપાની જોડે ત્રાંબુ ભેળવવામાં આવે ત્યારે તે શિક્કા તરીકે વપરાય છે, સમેદાની, થળીઓ, તાસકો, પ્યાલા, લોટા વગેરે વાસણો બનાવવામાં તે ઉપયોગી છે. જ્યારે તેને સુરા-ખારના તેજા જોડે ઓગાળી નાંખવામાં આવે ત્યારે તે વૈદાના કામમાં આવે છે.

(૪) ભૂગોળ પરનાં સ્થળો રૂપું ખાણોમાં અને જમીનમાં પથરાયલું શુદ્ધ અને મિશ્ર બન્ને રૂપમાં મળી આવે છે, રૂપાની ખાણો અમેરિકામાં પુષ્કળ છે. યુરોપખંડ માંડેલા સેક્સની, બોહીમીઆ, નોર્વે, હંગરી અને ઈંગ્લાંડમાં પણ છે, પણ પેરૂ અને મેક્સિકોની ખાણો આખો યુરોપ મળીને જેટલું પુરું પાડે તેનાં કરતાં દસગણ વધારે રૂપું દર વર્ષે પુરું પાડે છે.

પારો.

(૧) દેખાવ—સફેદ, ચળકતો, અપારદર્શક છે.

(૨) ગુણો—ઝોસડના ગુણો ધરાવનાર ખાણમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો એ એક પદાર્થ છે. ભારે મંદવાહક, ઠંડો, પ્રવાહી, ભેદ, જલદી ઊંડી જાય એવો, ને ગરમીથી પ્રભાવ પામે એવો છે.

(૩) ઉપયોગ—પારો વાતાવરણથી ઝટ અસર પામે છે, તેથી વાયુમાપક અને ઉષ્ણતામાપક યંત્રમાં તે વપરાય છે, વાયુમાપક યંત્ર માં તે હવાનું વજન તથા સુકી કે ભીનાશવાળી હવા કેટલી છે તે બતાવે છે અને ઉષ્ણતામાપક યંત્રમાં પારાના સંકેતો ને પ્રસારના આંકડાથી ગરમી ને ઠંડકનો વધારો ઘટાડો જણાય છે; પારો આર-સીના કાચ જડવામાં કાચ પાછળ લગાડવામાં આવે છે. ઝોસડમાં પણ કેટલીક વખત કામ આવે છે, ચોમાસામાં શરદીથી અનાજમાં જીવ ઉત્પન્ન થઈ બગડી ન જાય માટે તેમાં ભેળવવામાં આવે છે.

(૪) સ્થળ—ખાણોની ખાંચોમાં નાનીગોળીઓ (રવા) કુદરતી સ્થિતિમાંજ તે જડી આવે છે, પણ ઘણી ખરી વખત તે ગંધક જોડે મિશ્ર રૂપમાં લજેલો મળે છે. આર્ગાટિકની ઉત્તરમાં અને સ્પેનમાં તે જડે છે. પણ લજેલો મળે છે.

સીસું.

(૧) દેખાવ—ઢાળા લીલા કે જુરા રંગનું હોય છે, જ્યારે ગાળેલું કે કાપેલું હોય ત્યારે ચળકતું હોય છે.

(૨) ગુણો—ભારે ગાળી શકાય એવું; ધડાય એવું, ને તાણી શકાય એવું, ધણું નરમ અને વળે એવું છે, ઝાંખુ પડી શકે એવું છે;

(૩) ઉપયોગ—જ્યારે ગાળેલું હોય ત્યારે સા પારા ઉપર કાટ વળે તેમાંથી ઓછા વત્તા તાપના પ્રમાણમાં જુદા જુદા રંગો થાય છે, સિંદુર અને કલાષ્ટ સફેદો. રંગવામાં ઘણો વપરાય છે, તે સીસાના કાટજ છે, ગટરને વાસ્તે નળો, નળીઓને બંદુકના છરા બનાવવામાં સીસાનો મોટો ખપ છે.

(૪) સ્થળ—ઇંગ્લાંડ અને વેલ્સમાં તેમજ સ્કોટલેન્ડ; આયર્લેન્ડ. જર્મની, ફ્રાન્સ સ્પેન, અને અમેરિકામાંથી સીસું ઘણું નીકળે છે.

ત્રાંખું.

(૧) દેખાવ—ભૂરા નારંગી રંગનું અને ચળકતું છે.

(૨) ગુણો—ભારે, ચિવટ, ઘણું રણકાવાળું, ગાળી શકાય, એવું, રિચ્તિસ્થાપક, ધડાય એવું. તાણી શકાય એવું, ઘટ, ખનિજ પ્રતિબિંબ પડે એવું, કઠણ નક્કર અને સરેલથી કાટ ચઢી જાય એવું છે.

(૩) ઉપયોગ—જ્યારે કાગળના તાવ જેવાં પત્રાં રૂપે ફરેલું હોય ત્યારે વહાણોને ઝટ હંકારવાને અને નીચેનાં લાકડાનાં પાટીઆને માછલાં વગેરે કાણાં ન કોરે તે સારૂ તેને તળીએ ત્રાંખાનાં પત્રાં જડે છે. તથા તેનાં ઘણાં વાસણો બને છે. જંગાલ એ ત્રાંખાનો કાટજ છે, ત્રાંખાના કેટલાક ભેગ થાય છે, પિતળ એ જસત અને ત્રાંખું ને કલાષ્ટ મળીને કાંસુ થાય છે. પંચ રસમાં ત્રાંખું આવે છે. તેનાં ધાતુનાં પુતળાં બને છે.

સ્થળ—સ્વીડન, સેક્સની, અમેરિકા, અને ગ્રેટબ્રિટનમાંથી ત્રાણ જડે છે.

લોહ.

(૧) દેખાવ—ઝાંખા જુરા રંગનું હોય છે.

(૨) ગુણો—તાણી શકાય એવું, ભારે, ચિવટ, ઘડાય એવું, કાટ ચઢી જાય એવું, ખનિજ, ગાળી શકાય એવું, કઠણ, પ્રતિબિંબ પડે એવું, નક્કર મંદવાહક, અને ઓપ ચઢી શકે એવું છે.

(૩) ઉપયોગ—એ ધણીજ ઉપયોગી ધાતુ છે. સળીઆ, ચીમનીની પીટા, વરાળચંત્રની ટાંકીઓ, નળો, રેલ્વેની સડકના પા-ટાઓ, સાધારણ તોપના ગોળાઓ, વગેરે એના બને છે. લોહના તાર, સઘળી જાતના સંચા ને હથિયારો બને છે. પોલાદ એ પણ લોહમાંથી બને છે.

સ્થળ—લોહ ઘણા દેશોમાંથી નીકળે છે, પણ મુખ્યત્વે કરીને ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, સ્વીડન, અને રશીઆમાંથી પુષ્કળ નીકળે છે.

કસાઇ.

(૧) દેખાવ—સફેદ, ચળકતી છે.

(૨) ગુણો—ભારે, નરમ, ઘડાય એવી, તાણી શકાય એવી, ગાળી શકાય એવી, અપારદર્શક, નક્કર, વળે એવી ખનિજ, પ્રતિ-બિંબ પડે એવી છે.

(૩) ઉપયોગ—રસોઇનાં વાસણો બનાવવામાં, તાંબાપિત્તળનાં વાસણપર ચઢાવવામાં તે ખાસ ઉપયોગી છે. પૂર્ણ સ્વચ્છ રીતે કસાઇ

દીધેલી (લોઠાની બનાવેલી કલાઈના રસમાં બોળા કાઢેલી) ચાળીઓ હોય તેને કલાઈની ચાળીઓ કહે છે. બીજી કેટલીક ધાતુના ભેખથી કલાઈની મિશ્ર ધાતુઓ પ્રણ બને છે.

સ્થળ—જર્મની, ચિલિ, મેક્સિકો અને ખાસ રીતે ઇંગ્લેન્ડના કોર્નવેલ પરગણામાં થાય છે.

કાચલો.

(૧) દેખાવ—ચળઃતા કાળા રંગનો હોય છે.

(૨) ગુણો—ધણોજ દાઢા. કાર્બન અને મેટાલીનો કંઈક ભાગ મળીને બનેલો હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—ખજાતણ, ગ્યાસ વગેરે માટે ઉપયોગી છે.

(૪) સ્થળ—ગ્રેટબ્રિટન, જર્મની, સ્વીડન, ફ્રાન્સ, કેનેડા ન્યુ-શોટ્લેન્ડ, ચીન, ન્યુહોલાન્ડ તથા હિંદુસ્થાન.

પ્રકરણ ૫ મું.

નિષ્ક્રિયતાં પેટાં અને નમુના.

હરકોઈ જગ્યાનો વર્ણનરૂપ નિષ્ક્રિય માગ્યો હોય, ત્યારે તેનાં નીચે પ્રમાણે પેટાં પાડવાં.

૧. તે સ્થળનું નામ, અને તે ક્યાં આવેલું છે ?

૨. તે જગ્યાનાં હવા પાણી, અને ગ્યાસપાસની જ-મીનની ઉપજ વગેરે.

૩. તે ગામનો આકાર તથા વિસ્તાર, મોટા મોટા સ-
રિઆમ રસ્તાનો દેખાવ તથા લંબાઈ, પહોળાઈ, વસ્તી
કેટલી, તે કયા કયા લોકની છે વગેરે.

૪. તે સ્થળમાં દરબાર, દહેરાં, ગઢ, નિશાળ, ઇસ્પિ-
તાલ, પૂલ. મહેલ, મોટાં મોટાં મકાનો વગેરે જે કાંઈ હોય, તે.

૫. તે જગ્યાના લોક સંબંધી-એટલે તેમની નાત, જાત,
ધર્મ, ધંધો રોજગાર વગેરે બાબત.

૬. તે સ્થળે અથવા તેની પાડોશમાં કાંઈ જાણુવા લા-
યક ઇતિહાસિક બનાવ બન્યો હોય, તેની ટુકી હુકીકત.

ઉપરનાં પેટાં મોટે કરાવી શિક્ષકે પ્રથમ શીખનાર છોકરાઓના
ગામનો; તેની આડોશ પાડોશના કર્યાનો; તેમજ તેના જિલ્લા કે
સંસ્થાનના શહેરનો; આદિ બીજા સપ્રસિદ્ધ શહેરોના નિબંધ લખાવવા.
આ ચોપડીમાં ફક્ત સુરત અને મુંબઈ એ બે શહેરના નિબંધ આ-
પ્યા છે. તેમ વડોદરા, અમદાવાદ વગેરે હરકોઈ શહેરનો નિબંધ
લખી શકાય. તમામ ગામ કે શહેરના નિબંધ લખાવવાનો કાંઈ
વખત મળશે નહિ. માટે 'સ્થળ' વિષે નિબંધ લખવો હોય, ત્યારે
ઉપરના ધોરી નિયમ ગોખી મૂકવા જોઈએ. નમુના માટે તો રહેવાના
ગામનો તે નજીકના કર્યા કે શહેરનો એવા ચાર પાંચ નિબંધ ફક્ત
દરેક શિક્ષકે લખાવવા.

સુરત શહેર.

સુરત શહેર ગુજરાત પ્રાંતના છેક દક્ષિણ ભાગમાં તાપી નદીના મુખથી દસખાર મૈલને અંતરે છે. શહેરથી ઉગમણે સ્થળનું નામ, લગભગ ૪૦-૫૦ મૈલને છેટે જંગલ ને પહાડો વચ્ચે ઠેકાણું. છે, તેમ દરીઓ આથમણો દરખાર મૈલપર છે, હવા પાણી ને એટલે હવા પાણી એકંદર સારા છે. મેઢું પાણી આસપાસની જવાને શહેરમાં ગટરો નથી, તેમ વચકા ભાગમાં જમીનની ધરના ભોંયતળીઆનો ભાગ ભેજવાળો રહે છે. ઉપજ. જીલ્લાની જમીન સપાટ ને બધા પ્રકારનો પાક પાકે એવી છે. શહેર ફરતા કતારગામ, વરીઆવ,

રાંદેર, અડાબજી વગેરે ગામોમાં નદીનાં ભાડાં છે તે જમીનમાં વીધે રૂ. ૨૦૦-૨૫૦ સુધીનો માલ પાકે છે. જીલ્લાના ઉત્તર ભાગમાં કપાસ ધઉં વગેરે પાકે છે, ને દક્ષિણભાગમાં ડાંગર પાકે છે ગણુદેની તાલુકામાં શેરડી પાકે છે, તેના રસનો જેળ તથા ખાંડ બનાવે છે.

શહેરનો ફરતો ઘેરાવો લગભગ ૭ મૈલ છે; પૂર્વ પશ્ચિમ કે ઉત્તર દક્ષિણ મધ્ય રેષા માપતાં એક સરખી ચ- શહેરનો વિ- ચ્યાર મૈલ થાય છે. શહેરની જમીન પરાં મળીને સ્તાર વસ્તી, ૩૧૦૦ વીધાં છે. વસ્તી એક લાખ ઉપર માણુ- વગેરે. સની છે. મુંગઈ વસવા અગાઉ આ શહેર બ્યારે તેની પૂર્ણ જહોજલાલીમાં હતું. ત્યારે વસ્તી આઠ લાખ માણુસની હતી. હાલ તેમાં હિંદુ, મુસલમાન પારસીની વસ્તી છે. હિંદુમાં બ્રહ્મણ, વાણીયા કણુબી, ધાંચો, ગોલા વગેરે ધણી સંતિઓ છે. મુસલમાનોમાં વહોરાઓ પણ છે.

શહેરના રસ્તા મ્યુનીસીપાલીટી થવાથી ધણા સુધર્યા છે. સ્ટેશ-

નથી કીલ્લા સુધીની ધોરી સડક છે. કતારગામથી નાનપરા થઇને કુમસ સુધી ગયેલી સડક પણ વખાણુવા લાયક છે; બહાનપુરી ભાગળથી નવસારી દરવાજા સુધીનો કોટ, શ્રીક્ષ્મો રસ્તો, તેમજ નવસારી બજારથી કેળાંપીઠ સુધીના બજારમાં રસ્તો, હરીપરાની સડક વગેરે ધણી રસ્તા શુભરેલા છે.

શહેરમાં સરકારી તેમજ ખાનગી ધણાં મકાનો જોવા લાયક છે. સરકારી મકાનોમાં મુગલાઇ રાજ્ય વખતનો સાર્વજનિક તાપી નદીના કિનારા પરનો એક કિલ્લો ને એક મકાનો. નાની સરખી મઢી જોવા લાયક છે, તેમાં કલેક્ટર સાહેબની તેમજ તેમના તાપ્તાની ધણી કચેરીઓ, ત્રિજેરી વગેરે છે. જડજ સાહેબની તેમજ બોજ દિવાની કોર્ટનાં મકાનો નાનપરામાં નદીના કાંઠાપર છે. હાઇસ્કૂલનું મકાન, સિવિલ હોસ્પિટલ, વીકટોરીયા બાગ, હોપ પૂલ, ને ખ્રીસ્તી દેવળ, વગેરે ક્ષાત્રે કરતાં ભવકાજંધ છે. મ્યુનિસિપાલ હોલ, ફેઝરનો બંગલો મિસન હાઇસ્કૂલ વગેરે મકાનો પણ સાગં છે. નવાજ સાહેબનો મહેલ, મુલ્લાજીનું મકાન; દરિઆમહેલ વગેરે પણ સારાં છે. સુરતનું રેલ્વે સ્ટેશન ને તેની પાસેનાં મકાનો પણ જોવા લાયક છે. સૈયદ એફુસનો મિનારો તેમજ કેઝરનો નવો મિનારો ને તે પરનું ઘડીઆળ જોવ લાયક છે. વળી સોદાગરવાડામાં જીતાં મકાનો, મસ્જિદો, કતારગામના દરવાજા આગળનાં મકાનો ને અગ્રેજોનું કબ્રસ્તાન, શાહપોરમાંનું જીતી ટ્રેનિંગકોલેજનું મકાન, ઝાંપાપરના બહેરાઓનાં મકાનો વગેરે ધણાં ખાનગી ને સરકારી મકાનો જોવા લાયક છે, શહેરની બહાર ઉગમણી બાબુએ વરાછા આગળથી શહેરમાં નળ વાટે મીઠું પાણી

લાવવા વરાળયંત્ર ને ટાંકી જે ઢેલાં છે તે જોવા લાયક છે. શહેરમાં કપાસ લેઢવાનાં ફેટલાંક યંત્રો છે, તેમજ કાપડ વણવાની પણ મીલો છે. ચોખા ખાંડવાની એક રાઇસ મીલ છે. છાપખાનાં પાંચ છ છે.

હિંદુઓમાં બ્રાહ્મણની ધણી જતો છે. નાગર બ્રાહ્મણ, કાયસ્ત ને બ્રહ્મક્ષત્રી મુત્સદી વર્ગમાં ગણાય છે; આગલા લોકકથંધો. વખતમાં તેઓ પોતાના ભાષા ઉપરાંત ફારસી બણુતા, ને હાલ અંગ્રેજી બણુ છે, તેથી સરકારી નોકરીમાં પણ ધણા સારા ઓફીસર છે.

વહેરાઓ સારા વેપારી છે; તેઓ બ્રહ્મદેશ, સિયામ, અરબ-સ્તાન, જંગપાર વગેરે દેશોમાં જાય છે, અને સારી કમાણી લાવે છે. ખોળ મુસલમાનો ગરીબ હાલતમાં છે, કેમકે તેઓ બણુતા નથી, તેમ વેપાર ને હુન્નરમાં પણ આગળ નથી. પારસીઓની વસ્તી પણ સારી છે. શાહપોર, માછલી પીઠ, વાંકી જોરડી તેમજ નાનપરા ને રસ્તમમાં એમની ધણીક વસ્તી છે; તેઓ સરી રીતે બણુ છે, ને પરદેશ નોકરી અર્થે ધણા જાય છે, વાણીઆ શહેરમાં તેમજ મુંબઈમાં વેપાર કે ગુમાસ્તી કરે છે કણુખીની સારી સંખ્યા અને તેઓમાંના ધણાખરા રેશમ કે સોનારૂપાના તાર તૈયાર કરવાના ધંધામાં છે. ટાપ્પી વેલી રેલવેથી ખાનદેશ, મધ્યપ્રાંત વગેરે જોડે ખેતીને જંગલના મલતો વેપાર ચાલે છે.

સોજમા સેંકડાની શરૂઆતમાં આ શહેર વસ્યું છે, તે પહેલાં રહિર મોટું શહેર ગણાતું. સુરજ નામની ખાંડના ઇતિહાસિક નામપરથી સુરત નામ પાડ્યું છે; તેના દ્રવ્યથી અનાવ. ગોપી નામના માણસે વસાવેલું કહેવાય છે. ગોપીના નામપરથી ગોપીપર નામ પડ્યું છે, ગોપી એ અના-

વલો બાહ્ય હો, ને કોઈ કહે છે કે નાગર બાહ્ય હો. મુગલાઈ રાજ્યમાં મકકે હજ કરવા જનારા આજ બંદરેથી જહાજમાં ખેસતા અંગ્રેજ, વલંદા, ફ્રેંચ વગેરેની કોઠી આજ શહેરમાં હતી. અંગ્રેજોએ પ્રથમ આજ શહેરમાં પગ મૂકી આખા ભરતખંડનું રાજ્ય મેળવ્યું છે. આજે મુંબઈ જેમ ગણાય છે, તેમ મુગલાઈ રાજ્યમાં સુરત ૮૪ બંદરનો વાવટો હતું. સુરતના દ્રવ્યથી લોભાઈ શિવાજી બે વાર લૂંટી ગયો હતો. આજ ને રૈલની આફતથી, નદા પૂરાઈ જવાથી, ને મુંબઈ વસવાથી આ શહેરનો વેપાર તુટી ગયો છે, મુગલાઈ વખતમાં નવાબો દિલ્હીથી કમાઈ આવતા ને રાજ્ય કરતા. ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં છેલ્લા નવાબને પેન્સન બાંધી આપી બોર્ડ મેનિંગલનના વખતમાં આ શહેર અંગ્રેજોએ મેળવ્યું છે. સુરત જીલ્લાનાં પરગણાં પેશ્વા સરકાર પાસેથી વસાઈના કાલકરાર મુજબ ઇ. સ. ૧૮૦૨-૩ માં મળ્યાં છે. એ વખતથી આજ સુધી અહિં અંગ્રેજોનું રાજ્ય છે.

મુંબઈ શહેર.

મુંબઈ એ પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનનું મુખ્ય બંદર ને રાજધાનીનું શહેર ઉત્તર, અક્ષાંર ૧૮૦, ૫૦, ને પૂર્વ રેખાંશ સ્થળનું નામ. ૭૨૦. ૫૩, ઉપર આવેલું છે. મુંબા દેવીનું જીવું અને તે ક્યાં દહેરું છે, તે પરથી એ મુંબાઈ નામ પાડ્યું છે; આવેલું છે? અંગ્રેજોમાં બોમ્બે કહે છે, તે નામ પોર્ટુગીઝ લોકોએ પાડ્યું હતું જેટાપરની ટેકરીઓના જથા- પર એ શહેર બાંધવામાં આવ્યું છે. સાધારણ લોકો મુંબઈ બેટ કહે છે, પણ ખરું બેતાં હવે એ દ્વીપકલ્પ છે.

ફરતો દરીઓ હોવાથી હવા સમઘાત છે-સિઆળામાં ધણી ટાઢ પડતી નથી. તેમ ઉનાળામાં ધણો તાપ પડતો હોવાપાણી ને નથી. ૨૦૦ વર્ષ ઉપર એ બેટની હવા ખડક, ખાડી આસપાસના ડુંગરા, અને જંગલોથી અંગ્રેજોને મારક આવે જમીન. એવી નહોતી. પણ હાલની હવા તો એવી સારી છે.

કે ધણાક યુરોપીયનો ને દેશીઓ સુખે રહી શકે છે વરસાદ વર્ષે સરાસરી ૭૦-૭૫ ઇંચ પડે છે. પીવાનું પાણી દૂરથી વિહાર ને તુળસી તળાવ ડુંગરોપર આવેલાં છે, ત્યાંથી નળ મારફતે આણેલું છે. એકવાડ વગેરેનું ગંદું પાણી વહી જવાને ગટરો કરેલી છે; ગટરોનું જોડાણ દરેક ઘર જોડે કરવામાં આવેલું છે; એ પાણી છેવટ દરીઆમાં વહી જાય છે; ડુંગરા લગોલગ છે; તે પર શ્રીમંતોની ધણીક વાડીને ખંગલા આવેલા છે; નીચાણ જમીનમાં ડાંગર પાકે છે, તેમ નાળિયેરીનાં ઘણાં ઝાડ જોવામાં આવે છે. તળ મુખ્યમાં વાલકેશ્વરને મહાપ્રારહિલનો ભાગ ડુંગર પર આવેલો છે. બીજો ધણાક ભાગ સપાટ જમીનપર છે; પૈલ ને એલ્ફિન્સ્ટનરોડથી મહાલક્ષ્મી તરફનો ભાગ નિચાણમાં હતો, પણ મ્યુનિસિપાલિટીએ સુધારો કરવાથી હાલમાં કાપડ વણવાની ધણીક મિલો તે ભાગમાં બંધાઈ છે.

લગભગ ૨૨ ચોરસ માઇલપર એ શહેર છે. કોલાબા તરફનો ભાગ છેક સાંકડો છે, અને સાલસેટ બેટ તરફનો આકાર, વિ- ભગ લગભગ ત્રણ માઇલ પહોળો છે. કોલાબાથી સ્તાર, રસ્તા, માહીમ તરફનો પશ્ચિમ ભાગ લગભગ આઠ માઇલ વસ્તી વગેરે. લાંબો છે, અને તેનો દેખાવ સારો છે; ચોપાટીપર દરીઆકિનારે ફરવાનો સરસ રસ્તો એ ભાગપર છે. વાલકેશ્વરનો રસ્તો ને ને પર શેઠીઆના ખંગલા ને વાડીઓ ખરે ર-

મણિક દેખાવ આપે છે. ગવર્નર સાહેબનો મહેલ વાલકેશ્વરમાં છેક ફરીઆનો અણીપર આવેલો છે. ચર્ચગેટ સ્ટેશનથી ટાઉનહોલ સુધીનો તેમજ લાંથી કોફર્ડ મારકેટ તરફનો રસ્તો ધણી પહોળો છે, તે તેની બંને બાજુપર રોતકદાર નવી તરેહનાં લવ્ય મકાનો આવેલાં છે. એકંદરે મુંબઈના રસ્તા બીજા શહેર કરતાં ધણી પહોળા છે. ટ્રે મ્મે તેમજ ગાડીધોડાની ડોડદોડ ને રાહદારીની પુષ્કળ જ આવતે લીધે પહોળા રસ્તાની ત્યાં જરૂર પડે છે. યુરોપનો કાંઈક ચિતાર મુંબઈ જોવાથી આવે છે. આઠ લાખ ઉપરાંત માણસના વસ્તી છે. અગ્રેજોને હાથ એ શહેર આવ્યું ત્યારે ફક્ત ૧૦૦૦૦ માણસની વસ્તી હતી. હિંદુ, જૈન, મુસલમાન, પારશી, દેશી, ક્રિશ્ચિયન, યાહુદી યુરોપીયન, સીંધી; વગેરે પંચરંગી લોક મુંબઈમાં રહે છે. હિંદુમાં ગુજરાતી ને મરેઠી બોલી બોલનારા ધણી લોકો છે ધણીક વેપારીઓ ગુજરાતીજ છે. દુનીઆના તમામ દેશોમાંનો એકાદ માણસે મુંબઈમાં ખરો.

સેક્રેટરિયટ તથા હાઇકોર્ટનાં સરકારી મકાનો ધણાં સરસ છે, બોરીખંદર નામનું જી. આર્ચ. પી. રેલવેનું સ્ટેશન દરબાર, હાઉસ, તથા મ્યુનિસિપાલ ઓફીસનું મકાન હાલ થોડા શાળાનાં મકાનો વર્ષમાં ભારે ખર્ચ કરી મોટાં લવ્ય ખંધાબ્યાંદે નો, ઇસ્પતાલ કોટનાં બીજાં મકાનો પણ ધણાં સારાં છે. ટેકનિકલ વગેરે. ઇન્સ્ટિટ્યુટ એ હુન્નરી કેળવણી લેવાનું સાધન છે. ગ્રાન્ટ મેડીકલ કોલેજ એ વૈદ્યાની કેળવણી લેવાનું સાધન છે. ગાડીઓની હોસ્પિતાલ પણ એ શહેરમાં છે. એલિફન્ટા કોલેજ, વિલ્સન કોલેજ, સેંટ ઝેવિયર કોલેજ વગેરે બેંચી કેળવણી

લેવાનાં સાધનો છે, હાથરૂઝો પણ ધણી છે, હિંદુઓનાં દહેરાં ધણી છે. મુખ્યમાં વાલકેશ્વર તથા ભૂદેશ્વર મહાદેવનાં દેવળ, મહાલક્ષ્મી નાગદેવી, બાબુલનાથ, મુંબાદેવી વગેરે ધણી છે. વૈષ્ણવોનું મોટું મંદીર જીજ્ઞલાલજી મહારાજનું છે, મુસલમાનોની મસીદો પણ ધણી છે. મોટામાં મોટી બુમામસ્જિદ છે. ક્રાફ્ટ મારકેટ પાસે તે છે. પાંડસીઓની અગિઆરી પણ ધણી છે. આતસ બેહેરામ સૌથી પ્રખ્યાત છે. મુંબઈ નજીક કનેરી ને ધારાપુરીની ગુફા જોવા લાયક છે.

મુંબઈનો વેપાર ભરતખંડનાં તમામ શહેરો કરતાં ચઢિઆનો છે. અંગ્રેજો આ દેશમાં રાજકર્તાને વેપારી છે; તેનો લોકોનો ધંધો, જે લાગ આજ બંદરે ઉતરે છે. દુનીયાના ધણીક રોજગાર. દૂરના દેશોમાંથી જહાજો ને આગબોટો અહીં આવે છે. રૂ. અશીણ, ધડ વગેરે અનાજ, તલ અળશી, સરસવ વગેરે તેલીમીઝાં, તથા અગણિત પદાર્થો આ દેશમાંથી જાય છે. રૂનું, ઉનનું ને રેશમી કાપડ, લોકોનો સામાન, કોયલા કાગળ, સંચા આવે છે, તેમાંનો ધણો માલ મુંબઈ બંદરે ચઢે ઉતરે છે. મુંબઈ બંદરનો વેપાર ખરે જંગા છે. ચોમાસામાં વહાણો બોટો ને જહાજો સહિસલામત રહી શકે તે સારૂ બંદરો પણ ચાર પાંચ ઉગમણી બાબુએ દરીઆકિનારે સગવડવાળાં બાંધેલાં છે. બોરીબંદર, પ્રિન્સડોક વગેરે તેનાં નામ છે, કાપડ વણવાની મિલો ૧૦-૧૫ મુંબઈમાં છે; લગભગ ૧૦ હજાર માણસો તે ધંધામાં કામે લાગેલાં છે. લાટીઆ, ખોજ, પારસીઓ ને યુરોપીઓએ મુખ્ય વેપારી છે. ભરતખંડમાં ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર મધ્યપ્રાંત, વાયવ્યપ્રાંત, પંજાબ, રજપુતાના વગેરેનાં તમામ શહેરોને યુરોપી માલ પહોંચાડવાને અને ત્યાંનો

માલ યુરોપમાં પહોંચાડવાને મુંબઈ વચ્ચે એક એબ્રિસ તરીકે છે; એટલે મુંબઈનો વેપાર ભવિષ્યમાં ઘટશે એમ નથી.

માહીમમાં પહેલો મૂર લોકાનો કિલ્લો હતો, પોર્ટુગીઝને હાથ મુંબઈ ખેટ આવ્યો, તે પહેલાં માછીઓની વસ્તીનું ઇતિહાસિક એ એક નાનું ગામ હતું. પોર્ટુગીઝના રાજની દીકરી બનાવ. ઇંગ્લાંડના રાજના દીકરા જોડે પરણવાથી પહેરામણી માં ઇ. સ. ૧૬૬૨ માં એ ખેટ ઇંગ્લાંડના રાજને મળ્યો હતો, રાજએ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને ઇ. સ. ૧૬૬૮ માં એ ખેટ દર વર્ષે અમુક રકમ લેવાનો કરાવ કરી આપ્યો. કંપનીને એ મળ્યો ત્યારથી સુરત મટી મુંબઈ વેપારનું મુખ્ય મથક થયું, સુરતના ધણાક લોકો તે વખતથી મુંબઈ જઈ વસ્યા. ગુજરાતના બીજા ભાગ માંથી તેમજ મહારાષ્ટ્રમાંથી ધણા લોકો જઈ વસવાને લીધે તેમજ મલાકાના ગવર્નર સાહેબની ઓફિસ સંકેટરીયટનું ને હાઇકોર્ટનું સ્થળ હોવાને લીધે, ધણાજ મોટા અંગ્રેજ અને અમલદારોનાં રહેવાને લીધે, બહોળા વેપારનું જળરજસ્ત બંદર હોવાને લીધે મુંબઈ આજે ભરતખંડના તમામ શહેરોથી ચઢિઆતી પહેલા નંબરની અક્ષયેલી નમરી થઈ પડી છે.

અહીં પ્લેગ (ગાંડીઆ તાવનો) રોગ ચાલવાથી ને ચીનમાં લક્ષ્મ સળગાવાથી કાપડની ખિલ વિગેરે ઉદ્યોગને કાંઈક ધક્કો લાગવો શરૂ થયો.

કોઈ જાનવરનું વણું ન માગ્યું હોય ત્યારે નાંચે મુજબ ચેટાં પાડવાં.

(૧) જાનવરનો દેખાવ, હંદ, બળ, વગેરે, શરીરની રચના.

(૨) તે સાધારણ કે નવાઈનું છે ? કયા કયા દેશમાં દાય છે ? તેમજ પ્રાણીના કયા વર્ગમાંનું છે ?

(૩) તેનો સ્વભાવ અને રીતભાત; તે જંગલમાં કે શી રીતે પકડાય છે, અને પળાય છે ? અક્કલ, માયાળુપણું, વગેરે ગુણો, અને તેનાં થોડાંક દ્રષ્ટાંતો.

(૪) માણસને શા ઉપયોગમાં આવે છે ? અસહન લોકને શા ઉપયોગમાં આવતું ?

ઉપરનાં પેટાં મુજબ હાથી, સિંહ, વાઘ, ઘોડો, કુતરો, બેંસ ગાય વગેરે હરકોઈ જનાવરનો નિબંધ લખી શકાય:—આ પુસ્તકમાં ફક્ત હાથી વિષે નિબંધ લખ્યો છે. તે હંમે હરકોઈ વિષે લખાવવો વખત મળે તે મુજબ છોકરાં ઘેરથી ઉપરનાં પેટાં પાડી નિબંધો લખી લાવે, અને શિક્ષકે તેમના લખાણમાં યોગ્ય વધારો ઘટાડો કરવો તથા તેમની ભાષા સુધારવી; અને પાછળથી બીજી વાર નોટ (સ્વચ્છ ચોપડી) માં કોપીની માફક ઠેરવેલા અક્ષરે શીખનાર લખી લાવે એવી શિક્ષકે ટેવ પાડવી કે જેથી પોતાની જાતે લખતાં વિદ્યાર્થીઓને આવડશે લખવાની ખામી સુધરશે અને અક્ષર ઠરશે.

ઉરાંગ ઉટાંગ વાંદર અને વાઘ પકડવા કે મારવાની જુદી જુદી રીતે એનાં પેટાં ટુંકમાં છે. ફક્ત એટલુંજ ખતાવવાને કે ઉપરનાં પેટાં વગર પણ નિબંધ લખી શકાય.

હાથી.

સર્વ પ્રાણીમાં હાથી એ ઘણું મોટું, પ્રચંડ કાયાનું અને
 જાડી ચામડીનું જનાવર છે એ ૮-૧૦ ફુટ ઉંચું
 દેખાય, કદ, હોય છે, મોટામાં મોટા હાથીનું વજન ૩૮૦ મણ
 બળ, વેગ, થાય છે, એના ચારે પગ જાડા ચાંભલા જેવા, કાન
 શરીરની રચના સુપડા જેવા, આંખો નાની ને પૂંછડી છેક ટુંકી
 વગેરે. હોય છે. વળી એક સૂંઢ હોય છે; તે હાથની ગરજ
 સારે છે; ખોરાક તે વડે પકડી મોંમાં મૂકે છે.
 ઝાડનાં શળાં પાતરાં તે વડે ખાય છે; બારે વસ્તુ જાંચકવી હોય,
 ત્યારે સૂંઢ વડે તે વસ્તુને ચૂસી ભેરવી ઉપાડે છે, એટલે હાથની
 ગરજ સારે છે. સૂંઢને છેડે માણસની આંગળી જેવા અવયવ હોય
 છે. તે વતી નાનામાં નાની ટાંકણી સૂઝાંત તે જાયજી લે છે. તેને
 દંતશ્રળ હોય છે ચાવવાના દાંત મોંમાં જુદા હોય છે, તે ઉપરથી
 કહેવત છે કે “હાથીના દાંત ચાવવાના ને દેખાડવાના જુદા.”
 એટલે કોઈ માણસના વિચાર કંઈને મોંડે કહેવાનું કંઈ. ખોરાક-તે
 વનસ્પતિ ખાય છે તેમાં મુખ્યત્વે કરીને ઝાડનાં પાંદડાં અને મોંયપર
 મોટું ઉગેલું ઘાસ ખાય છે.

હાથી મોટું લયંકર જનાવર છે ખરું, છતાં માણસ તેને પકડે
 છે, પાળે છે. તે પર સ્વારી કરે છે, અને બાર ભરી ખેંચાવે છે.

ભૂચર પ્રાણીમાં સર્વથી મોટો ને જવલ્લે જોવામાં આવે એવો
 એ છે, માટે નવાઇના જનાવરમાં ગણાય છે; વસ્તીમાંથી

જતો હોય ત્યારે છાકરાં ને માણસોનાં ટોળેટોળાં તે સાધારણ છે એની પાછળ જોવા માંડે છે. સીલોન (લંકા) કે નવાઈનું છે ? આફ્રિકા વગેરે ગરમ મુલકમાં એ નીપજે છે. કયા કયા દેશમાં જંગલોમાં એનાં ટોળેટોળાં ભેગાં થઈ ચરે છે. થાય છે? કયા પ્રાણી કરોડવાળાં પ્રાણીમાં જાડી આમડીવાળાં જનાવરના કયા વર્ગમાં છે? ના વર્ગમાં એનો સમાસ થાય છે.

જંગલોમાં હાથીનાં ટોળાં ચરતાં ફરે છે, એને પકડવાને જંગલમાં લાકડાનો મોટો ઉંચો ઢોરો ચોમેરથી બાંધી પકડવાની રીત, લઈ એક તરફ દરવાજો રાખે છે. પછી હાથીની સ્વભાવ.

પાછળ ચોમેરથી પડે છે, ને પેલા ઢોરમાં આણી દરવાજો બંધ કરે છે. ત્યાં તે ખીજવાય છે, ને ઝાડ ઉખેડી નાંખે છે. એમ કરતાં તેનું બળ નરમ પડે છે એટલે પકડનાર શિકારી પાળેલા હાથી લઈ ઢોરમાં જાય છે, અને યુક્તિથી તેની જોડે પેલા નવા હાથાને બાંધી દેછે, થોડા દિવસે તે પાળેલા હાથી જોડે તે બળી જાય છે, એ પ્રથમ જંગલી કૂર સ્વભાવનો હોય છે, પણ પાછળથી સોજતે માયાળુ અને અસીત્ર થાય છે. કેટલાક દેશમાં ભોંયમાં ખાડા ખોદી ઉપર ઘાસ પાથરે છે, ખાવા આવતાં હાથી તેમાં પડે છે, ત્યાં ભૂખથી તેનું જોર નરમ પડે છે, પણ તેને ખાડામાંથી કાઢતાં ઘણી હરકત નડે છે. માટે ઉપરની રીતેજ ઘણાં જંગલોમાં કમ્પાઉન્ડવળી તેમાં ઘાલી બળ આપું કરી હેળવે છે.

હાથીના હાંકનારને મહાવત કહે છે તે તેની ગરદન પર બેસી પોતાના હાથમાં અંકુશ નામે લોઢાનું હથિઆર માણસને તેનો રાખીને તેને હાંકે છે. રાખરજવાડાને સ્વારો કરવા ઉપયોગ. હાથી ઉપયોગી છે; તે પર અંખાડો મૂકી તેમાં

બેસી રાજઓ સ્વારી કરે છે. લશ્કરમાં પણ એનો ઉપયોગ છે. પૂર્વકાળમાં એને રથે બેઠી તેમાં બેસી રાજઓ યુદ્ધ કરતા; એને ફરતા રાખી કાઢ બનાવતા. હાલ તો જ્યાં ગાડાં ચાલે નહિ, એવો કાઢ રરતો વિકટ હોય ત્યાં તંબુ, તોપખાનું વગેરે એના પર લાદી લઈ જાય છે. એને દર પાંચ ગાંડો બનાવી દુશ્મનના લશ્કરમાં વખતે છોડી મૂકે છે, કે જેથી લશ્કરનો કચરચાણ વાળે છે. વાખનો શિકાર કરવામાં પણ એ ઉપયોગી છે. મરી ગયા પછી એના દાંત ને હાડકાનાં રમકડાં, ચપ્પુના હાથા, ખાયલીઓના હાથના ચુડા વગેરે ઘણી ઉપયોગી ચીજો બનાવે છે, દાંત તેમજ ચામડું બંને ઉપયોગી છે; તેના ઘણા પૈસા ઉપજે છે; તેથીજ કહેવત છે કે “ જીવતો લાખનો, ને મુઝો સવાલાખનો. ” વળી કહેવાય છે કે જંગલી હાથીઓના ટોળામાં એક સરદાર હોય છે.

વિશેષ હુકીકત—હાથી જમીનપર સુધને ઉંઘતો નથી, પણ ઉભો ઉભો ઉઘે છે. હાથી ધુમનો ચાલે છે, તેથી તેની રીતે આવનાર માણસોને “ગજગામી” કહે છે, આવી ચાલથી જોનારને બહુ આનંદ ઉપજે છે. તેના કાન સુપડા જેવા હોય તેને હમેશાં હલાવ હલાવ કરે છે. એમ કહેવાય છે કે તેના કાનમાં કીડી કે મગતર પેસે તો તેનું મોત થાય છે. આ દેશની હાથણીઓને ખીલકુલ દંતશુળ હોતા નથી. પણ હાથીને હોય છે. કેટલાક હાથીને નથી પણ હોતા, ને તે ઉપરથી હિંદી હાથીની બે જાતો ગણાય છે, દંતશુળ વાળાને ગેડા, હાથી અને દંતશુળ વગરનાને નકના હાથી કહે છે. લોકના હાથીઓને દંતશુળ ભાગ્યેજ હોય છે. પરંતુ આફ્રિકા ખંડમાં તો નર માદા બંનેને દંતશુળ છે.

ઉરાંગ ઉટાંગ વાનર.

વ્યુત્પત્તિ—ઉરાંગ ઉટાંગ (ઉરાંગ માણસ ઉટાંગ જંગલી) જંગલી માણસ, એ પ્રાણી માણસ જાતને એટલું બધું મળતું આવે છે કે તેની ઉત્પત્તિ વિષે ત્યાંના લોકમાં એવી વાત ચાલે છે કે સરકારે લોકો ઉપર વેરા નાખ્યા, ત્યારે સતતંત્ર વિચારના માણસો તે કર ન આપતાં જંગલમાં જમીને વસ્યાં. તેમની ઓલાદના એ વાંદરા છે. આ દંતકથા ખોટી માનીએ તો પણ એટલું તો ખરું કે પ્રખ્યાત તત્ત્વવેત્તા ડારવીનના અભિપ્રાય મુજબ માણસ જાત વાંદરામાંથી ઉત્પન્ન થઇ છે, તેનો પુરાવો ઉરાંગ ઉટાંગની ચાલુ ઓલાદથી કાંઈક સાબીત થઇ શકે છે.

દેશ—મલાકા, ફાચીનચીન, ખોનીઓ અને તેની આસપાસના ટાપુઓમાં આ વાનર થાય છે.

રહેઠાણ અને ખોરાક—એ વાનર ઝાડપરજ રહે છે, અને ઘણું ખરું ફળફળાદિ અને વનસ્પતિના ખોરાકપરજ જીવે છે.

વાઘ પકડવાની કે મારવાની જુદી જુદી રીતો.

ચીન દેશમાં—એક મોટી ભારે પેટી બનાવી તેમાં કાચના આરસા ગોઠવે છે, વાઘ જતાં પોતાની પ્રતિમા જોઈ તે કાચ ઉપર પંખે મારે છે એટલે ઢાંકણું દેવાઈ જાય છે તેથી વાઘ કચરાઈ મરે છે, અથવા પેટીમાં કેદ પકડાય છે.

અયોધ્યા પ્રાંત—વાઘને જવાના રસ્તામાં એક જાતનો ચી-કણો લેપ કરેલાં પહોળા પાંદડાં પથરે છે; તેથી તે રસ્તે જતાં વાઘના પંજને પાંદડાં વળગે છે. આ પાંદડાં ઉખેડવાને વાઘ પોતાનો પંજો મોંપર ધસે છે એટલે પાંદડાં મોંપર ચોટે છે, આમ વારંવાર થવાથી વધારે વધારે પાંદડાં ચોંટવાથી આખરે બરાડા પાડી જમીન પર આજોટે છે, તેથી એટલાં બધાં પાંદડાં ચોટે છે કે તે લગભગ આંધળા જેવો થઇ જાય છે, આવે પ્રસંગે આસપાસ સંતાપ રહેલા માણસો દોડી આવી તેને મારી નાખે છે.

બ્રહ્મદેશમાં—રસ્તામાં દોરડાં પાથરી તેમાં ઝેર પાચેલાં તીર એવી રીતે ગોઠવેલાં હોય છે કે દોરડાંપર પગ પડવાથી તીર છુટે છે, તે વાગવાથી વાઘ મરણ પામે છે.

કેટલાક ભાગોમાં ભારે થાંભલાને ઉભા કરીને તેમને છોડે દોરડાં બાંધી બકરાં કે ઘેટાં ટાંગે છે, તે ખાવા સાથે વાઘ ખેંચ તાણુ કરે છે તેથી થાંભલો તેના ઉપર પડવાથી તે દબાઇ મરે છે. કેાઇ કેાઇ ઠેકાણે ખાડા ખોદી તેમાં બકરાં કે ઘેટાં રાખે છે, અને તેના પર ભારે ઢાંકણું અર્ધાં ઉઘાડાં રાખી તે પર પથરા ગોઠવે છે, વાઘ ખાડામાં ઉતરી ગ્રાણીને મારવા કે ખેંચવા જાય છે એટલે દોરી ખેંચાવાથી ઉપરનું ઢાંકણું તથા પથરા તેના પર પડી તે દબાઇ મરે છે.

અજમેર, જેપુર, અને ગુજરાતના કેટલાક ભાગોમાં ઉલાળી વાળાં પાંજરાં ઉઘાડાં મૂકી તેમાં જનાવર ટાંગે છે, પંખી વાઘ જ્યારે પાંજરામાં પેસી ટાંગેલું જનાવર ખેંચે છે એટલે ઉલાળી પડી જવાથી બારણું વસાઇ જાય છે.

આ ત્રણે ભાગોમાં લોકો ટાંગેલાં જનાવરમાં ઝેરચોલાંનું સત્વ કે એવું કાષ્ટ બીજું ઝેર ભરી રસતામાં નાંખે છે, તે ખાવાથી પણ વાધ મરી જાય છે.

શિકારીઓ ગામડાના કાળી વાઘરી વગેરેને ભેગા કરી તેમની સાથે જંગલમાં જઈ ઉંચા ઝાડપર માંચડા બંધાવી તૈયાર બંદુક લઈ બેસે છે. લોકો દોલ વગેરે વગાડી વાઘને ખીજવે છે, તેથી તે જ્યાં ભરાઈ રહ્યો હોય ત્યાંથી દોડી આવે છે, એટલે માંચડા ઉપર રહેલો શિકારી ગોળીથી તેને મારે છે, કેટલાક શિકારીઓ માંચડા ન બંધાવતાં હાથી પર બેસે છે. કેટલાક હાથી પણ એવા શીખવેલા હોય છે, કે વાઘને લાગ ફાવેથી સુંઢમાં પકડી પટકી મારે છે.

કોઈ ઝાડનું વર્ણન માગ્યું હોય તો તેનાં નીચે મુજબ પેટાં પાડવાં.

- (૧) તે ઝાડનો દેખાવ, કદ તથા રચના.
- (૨) કયા દેશમાં, કઈ ઋતુમાં અને કેવી રીતે થાય છે ?
- (૩) તેને વાવી મોટું કરવાની રીત.
- (૪) તેનો ઉપયોગ.
- (૫) તે ઝાડની જુદી જુદી નીપજ તથા તેનો વેપાર.

એ પેટાંની રીતે આંબો, નાગિએરી, ખજુરી, તાડ, વડ, ખાવળ, આવળ, ખેર લીમડો, પીપળો, વડ, આસોપાલક, સાગ, સીસમ, આમલી, ગુલમોર વગેરે હરકાષ્ટ મોટાં ઝાડનો, તેમજ મોગરો, ગુલાબ, ચંપો, કરણ; કેવડો વગેરે હરકાષ્ટ ટુકા ઝાડનો, તેમજ વેલાનો

નિખંધ લખી શકાય. આ ચોપડીમાં ફક્ત આંખા વિષેનો નમુનો આપ્યો છે. પોતાના ગામમાં થતાં ઝાડ છોડવા. વેલા વગેરે વનસ્પતિ શીખનારની નજરે જોવામાં આવી હોય, તેના નિખંધ ઉપરની ઢાંચે પેટાં પાડી—નોટમાં લખતા જવું, અને તેમ આરંભમાં લખવાનો મહાવરો પડવાથી આગળ લખ્યા એવા સામાન્ય વિષયોના વર્ણનરૂપ નિખંધ લખી સકશે,

આંખો.

આંખાનું ઝંડ પાંચ છ હાથ ઉંચું ગોળ ધુમટદાર દેખાય છે, એની છાયા વડની માફક ડંડી છે; થડ બે ત્રણ દેખાવ, કંદ, હાથ ઉંચું, અને જાડું હોય છે; તેમાંથી પુષ્કળ રચના. ડાળાં પુટેલાં હોય છે, ડાળાંમાંથી ડાળીઓ અને છેવટ પાંદડાં હોય છે; પાંદડાં લગભગ બે આંગળ થોડાં, ને છ સાત આંગળ લાંબાં હોય છે. પાનખર ઋતુમાં પાંદડાં ખરી પડ્યા પછી નવાં પક્ષવ પુટે છે, અને મહા ફાગણમાં મોર આવે છે, મોર આવેલો હોય ત્યારે આંખો શુશોભિત દેખાય છે, મોરમાંથી મરવા ને ફરીઓ બાજે છે. ફરીઓ આવે, ત્યારે તેના ભારથી નીચે નમી ગમેલો, પોતાનાં ફળ આપવાને માણસને જાણે સૂચના કરતો હોય, એવો દેખાવ તે આપે છે.

સમશીતોષ્ણ તથા ઉષ્ણ કટીખંધના બધા દેશોમાં આંખા ધણું ફરી નીપજે છે.

કયા દેશમાં મોસમમાં પાંદડી સારી ફરીઓના ગોટલા ખેડુતો કંઈ ઋતુમાં, તપાસ કરી મેળવી રાખી સંઘરી મૂકે છે, વરસાદ

અને કેવી રીતે પડ્યા પછી જ્યાં રોપવા હોય, તે જમીનમાં ઢીંચણુ થાય છે. જેટલો ખાડો કરી તેમાં બહુજ જીણી માટી પાથરે છે; અને વેંત ખાડો ખાડો રહે, ત્યારે તેમાં જે ત્રણ ગોટલા નાંખી ઉપર પાછું ઝીણું મટોડું વાળી દે છે. થોડા દિવસે તે ઉગી નીકળે છે. ઉનાળામાં પાણી પાય છે; અને ફરતી વાડ કરે છે, કે બકરાં વગેરે જાનવરો તેનાં પાંદડાં તોડી ન ખાય; પાંચ છ વર્ષનો થાય ત્યારે ફરીએ આવરા માંડે છે. થડ આગળ દરવર્ષે મટોડું ને ખાતર પૂરતા રહે છે.

બાગમાં કલમીઆ આંબા કરવા હોય, ત્યારે તેની કલમો વે. ચાતી લાવે છે; કલમો કરવાની એવી રીત છે કે જે આંબાપરથી કલમો કરવી હોય, તે આંબાની હરકાઇ ડાળીને વચલા ભાગે ફરતી બોલી કાઢે છે, અને તે સ્થળે પલાળેલી માટીનો થર ચોંટાડે છે, તેમાંથી મૂળનાં અંકુરો ઉગી નીકળે છે, બાદ તે ડાળીને તેના ઉપલા ભાગેની કાપી થએલી, કલમને જ્યાં રોપવી હોય ત્યાં લઇ જાય છે. કલમી આંબા જે ત્રણ વર્ષમાં ફળતા થાય છે. કદમાં નાના રહે છે. મુંઝવે તરફ આપ્રુસ ને પાયરીની બીનરેષાવાળી ઉંચી જાતની ફરી. એના આંબાની કલમો મળે છે.

આંબાનું ફળ માણસને ઘણુંજ ઉપયોગી છે. નાની ફરીએ જેને મરચા કહે છે, તેનાં ગીચ ને તવંગર સર્વ ઉપયોગ, નિપજ, લોક અથાણું કરે છે. ફરીના અથાણું જે ત્રણ વેપાર. જાતનાં થાય છે. કુમળાં મરચાને ખરણીમાં મીઠા જેડે નાંખે છે, તેને ખોર ફરીનું અથાણું કહે છે. મરચા મોટા થાય ત્યારે તેને ચીરી ચાર ફાડ કરી તેમાં મેથો

મીઠું મરચાં વગેરેનો ભૂકો ધાલી અથાણું કરે, તેને મેથીઆં કહે છે; અને ફેરીની શાખ થઇ હોય, તેને ચીરી મીઠા જોડે આથી સુકવી, માંહે રાઇ, ગોળ, ચોપડી અથાણું કરે તેને રાઇતી ફેરીનાં અથાણું કહે છે. ઝાડપર પાકવા આવેલી ફેરીઓની શાખને છાલી કાઢી માંહેથી ગોટલા કાઢી નાંખી જે ભાગ રહે તેના ઝીણા કકડા ફેરી ખાંડ કે સાકરની ચાસણીમાં નાંખે તેને મુરખ્ખો કહે છે. વળી એ ઉપરાંત પાકી ફેરીઓ વૈશાખથી શ્રાવણ સુધી લોકો ચૂસીને કે તેનો રસ કાઢીને ખાય છે. અથાણું બારે માસ ખાધામાં આવે છે. પાકી ફેરીનો દેશની માંહેના ભાગમાં સારો વેપાર ચાલે છે. કહેવત છે કે “ફેળાં ફેરી કાંદા, એના વેપારી જાણે માંદા” મતલબ કે એ વસ્તુઓ ઝટ વેચી નાંખવી જોઇએ; ભાવ ખાવાની લાલચે રાખી મૂકે તો કોહી જાય, ને જોટ આવે. આંખાના ઝાડના થડનાં લાકડાંને વહેરી તેનાં પાટીઆં કરે છે. અને તે પાટીઆં માળ બાંધવામાં તેમજ બારી બારણાં કરવામાં ખપ લાગે છે. બાળવામાં એ લાકડું ઉપયોગી નથી, કેમકે બળતાં તેમાંથી ધુમાડો નીકળ્યાં કરે છે, કહેવત છે કે “આંખાની કાઠી, ને રાંધનારી નાહી.”

હરકોઇ પ્રાણી કે વનસ્પતિના જેવી કુદરતી ચીજો, ધાતુ વગેરેના કુદરતી દેખાવ. ખુરશી વગેરે હુન્નરી ચીજો, આગગાડી વગેરે હુન્નરી કારખાનાં તથા માણસની રીતભાત, એ સઘળાં વર્ણનરૂપ નિબંધનાંજ વિષયો છે.

પ્રથમ લખેલા સ્થળ, જાનવર, ને વનસ્પતિના ત્રણ નિબંધનાં જેમ નિરાળાં પેટાં છે, તેમ પાછળના હવે પછીના

વર્ણનરૂપ નિબંધ લખ્યા છે, તેનાં પણ પેટાં જુદાં જુદાં છે; માટે એવો હરકોષ વર્ણનરૂપ નિબંધ લખતાં પેટાં લીન્ન લીન્ન આવશે તો પણ દેલાવ, રચના, કવ, કાંઈક इतिहास ને ઉપયોગ એમાંનાં કેટલાંક પેટાં બરાબર વિષયમાં આવી શકે છે.

રેલવે સ્ટેશન.

હરકોષ મોટા રેલવે સ્ટેશન પર પેસેન્જર (ઉતાડતી) ગાડી આવવાનો વખત થતાં લગભગ અડધો પોણો કલાક બહારનો દેખાવ. પહેલીથી ગાડીઓની દોડાદોડ ને માણસની બીડા-બીડ થવા માંડે છે; એસવાની પાટલીઓ પહેલાં આવનારાઓથી રોકાઈ જાય છે અને પાછળ આવનારાઓ આમતેમ ફર્યા કરે છે. કે ઉભા રહે છે, ઘણી બીડ થવા માંડે, તેથી એ વખતે મજબા કાતરોઓ સાવચ રહેવું પડે છે, મેદાનમાં નીચે પાનસોપારી, મેવા, મીઠાઈ ફળ ફળાદિ, રમકડાં, વગેરે વેચનારાઓ દુકાન માંડી બેઠેલા હોય છે; બાહ્યો પણ મિશુકોની પેઠે મિલ્કા માટે માંદો કરવાને તૈયાર, મજૂરો પણ પ્લાટફોર્મ પર બોળે ઉંચકી લઈ જવાને તૈયારજ, વગેરે તરેહ તરેહના દેખાવથી રમણિય શોભા બની રહે છે.

ટિકીટ કરાવવાની જગ્યાએ પહેલેથીજ બીડ થવા માંડે છે, અને ટિકીટ આપવા શરૂ કર્યું એટલે લયડામયડીનો ટીકીટ કરાવવાની પાર રહેતો નથી; નખજો પાતજો છુંદાઇજ જાય લીડ. છે; અખજાને માટે બીજો રસ્તો ટિકીટ કરાવવાનો રાખવામાં આવે છે, તે વારતવિક છે. ટિકીટ કરા-

વગાને સ્થળે પોલિસનો સિપાઈ ઉભો રહે છે, તેથી ટંટેફિસાદ થવા પામતા નથી; ઉતારિઓ ધણા હોય ત્યારે છેક છેવડની ધડી સુધી એ બીડ કાયમ રહે છે; પણ એ દુઃખ છેલ્લા વર્ગના ઉતારિઓનેજ ભોગવવું પડે છે, કેમકે ઉપલા વર્ગમાં બેસનાર ઉતારિઓને બીજે રસ્તે ટિકીટ આપે છે, અને ત્યાં બીડ ન હોવાને લીધે કશી આપદા નથી. દરેક મોટા શહેરમાં રેલ્વેની ટિકીટ ખરીદ કરવાની સમવડતા રેલવેવાળાએ કરી છે.

ટિકીટ દરવાને સ્થળે મોટા સ્ટેશનપર જેવી ટિકીટ કરાવવાની બીડ, તેવીજ લગેજ ઓફિસમાં પોતાની જોડે ધારા કરતાં વધારે માલ લઈ જવો હોય, તે જોખાવવાની અને તેની રસીદ કરાવવાની બીડ હોય છે.

ટિકીટ લઈ તેને પાંચ કરાવી પ્લેટફોર્મપર તરેહ તરેહના ઉતારિઓ એકઠા થાય છે. પ્લેટફોર્મપર તરેહ તરેહની પ્લેટફોર્મપરનો શોભા જોવામાં આવે છે; સ્ટેશનના નામનું પાટીઉ દેખાવ. મોટા અક્ષરે લખી બંને છેડે મારેલું હોય છે.

પેશાબખાનું પણ ત્યાં હોય છે. મરદ અને ઓરત બંનેના તે જુદાં જુદાં હોય છે. પહેલા અને બીજા ક્લાસના ઉતારિઓને બેસવાને વેષ્ટિંગ રૂમ પણ હોય છે; તે જોડે સ્ટેશન માસ્ટરનો ગ્રાઇવેટ તથા ઓફિસ રૂમ બંને જુદા જુદા હોય છે, ટેલિગ્રાફ ઓફિસ પણ ખરી. દરેક ઓરડાની ધારશાખાને મથાળે તેનું ઉપર પૈટી જે નામ હોય તે મોટા અક્ષરે અંગ્રેજીમાં લખેલું હોય છે; દીવાલોપર નોટિસ બોર્ડ હોય છે, તેમાં રેલ્વેની તમામ જાહેર ખર્ચ ચોંટાડેલી હોય છે, તે ઉપરાંત કેટલાક વેપારીઓ પણ પોતાની જાહેરખર્ચ ત્યાં

ચોટાડે છે. ટિકીટ લઇ અંદર આવેલા ઉતારોમાં કેટલાક પાટલીઓ પર બેસે છે, કેટલાક જાહેર ખખરા વાંચે છે, ને કેટલાક પ્લેટફોર્મ પર ફર્યા કરે છે. સ્ત્રીઓ ગાડીનો પાછલો ભાગ ઉભો રહેવાને સ્થળે એકઠી થાય છે, ગાડી દેખવામાં આવી કે તરત બધું સાવધ થઇ જાય છે, અને પોતપોતાનો માલ સંભાળી લે છે ગાડી પ્લેટફોર્મ પર આવી ઉભી રહી કે બેસનાર ને ઉતરનાર બંનેની સામટી બીડ સામાસામી મચી રહે છે; ઘરડો ને જુવાન સર્વ ચંચળ બની જાય છે; અને જનારા ઉતરેલાની જગ્યાએ ગાડીમાં ઝટ બેસી જાય છે; બેઠેલા થેડો વખત જનારા । અને દુકાનદારોની આવજા જુએ છે. એમ કરતાં પાંચ દશ મિનીટ વીતી કે જેમ ન ટકજાળામાં પાત્ર બદલાઇ આવવા પડે પડી જાય છે, તેમ ગાડી ઉપડી જાય છે, એટલે રેલ્વે સ્ટેશન જે જુજ વખતપર માણસોથી ઉભરાઇ જતું જણાતું હતું, તે તુર્તજ વેરાન બની રહે છે.

જાહેર બામ.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી યુરોપખંડની માફક સુરત મુંબઈ જેમાં મોટાં શહેરોમાં મ્યુનિસિપાલિટીના ખર્ચથી જાહેર બાગની જાહેર બાગો કરવામાં આવ્યા છે. ખાનગી બાગો વ્યાખ્યા. અને જાહેર બાગોમાં મુખ્ય તફાવત એજ છે કે ખાનગી બાગો જે શખ્સોની મિલકત હોય, તેમને કે તેમનાં સમાંવહાલાં તથા તેમના મિત્રોનેજ તે બધાને વાપરવાની

છૂટ હોય છે અને જાહેર બાગો સાર્વજનિક હોવાથી તે બધાને વાપરવાની છૂટ છે.

જાહેર બાગ ધણું કરી ખાનગી બાગો કરતાં વિસ્તારમાં મોટા હોય છે; તેમાં ફરવા હરવા માટે પાકી સડકો જાહેર બાગોમાં રોકનદાર કરેલી હોય છે. બેસવાને માટે પથ્થર શું શું હોય છે. કે લાકડાના સુંદર બાંકડાઓ, ખુશીઓ, સ્ટુપો, વગેરે તરેહ તરેહનાં આસનેો ગોઠવેલાં હોય છે. ગુલાબ, મોગરો બુધ્, જય, કેતકી, ચંપો ચંબેલી વગેરે ફુલના છોડ તેમજ, સોપારી, નાળિયેરી, ખદામ, ગુલમોર વગેરે મોટાં ઝાડ ઉછેરેલાં હોય છે. જે શહેરનો આસપાસની જમીનમાં ન થતાં હોય તેવાં ઝાડ કે છોડ દુરના દેશોમાંથી લાવી મહા મહેનતે ઉછેરે છે, કે જોનારને આનંદ થાય છે તે આશ્ચર્ય ઉપજે છે. બચ્ચાંને દોડવાની ગમત માટે જુલ જુલામણી કરેલી હોય છે. કેટલાક ભાગમાં રેતી પુરેલાં ખુલ્લાં યોગાન તરેહ તરેહવાર આકારનાં રાખેલાં હોય છે, કેટલાંક યોગાનોમાં દરો (ધ્રો) ઉગાડી તેને એક સરખી કાતરી શોભાયમાન બનાવે છે, જનાવરો તથા ચીંજોનું સંપ્રદરચાન પણ બાગમાં રાખવામાં આવે છે કે જોથી એક સ્થળે ધણી ચીંજો તથા જનાવરો વિષેનું જ્ઞાન નજરે જોઈ ઝટ મેળવી શકાય છે. ગાયનના ઇસ્કીઓ માટે ને ધંધાથી થાકેલાઓની મોજ માટે સાંજે સુંદર વાજું પણ કેટલાક બાગમાં વગાડવામાં આવે છે.

જાહેર બાગોમાં પુષ્કળ જોવાનાં, જાણવાનાં ને ગમત મેળવી મનને પ્રવૃત્તિ કરવાનાં સાધનો હોય છે. શહેરમાં ઘણા માણસોને બેઠાં બેઠાં બાગો દિવસ ધંધો કરવાનો હોય છે, ને જાહેર ધીય વસ્તીમાં રહેવાનું હોય

ફાયદા.

જનર ને ગંદવાડની દુર્ગંધ શરીરોમાં ઘેર ઘેર હોય, તેથી કંટાળી
સાંજે બે ઘડી બાગમાં જઈ સ્વચ્છ ખુલ્લી હવા લેવી એ ખરે અતિ
જરૂરનું અને ફાયદાકારક છે. ગામડામાં બેઠોતોને પોતાના બેતરૂપી
સૃષ્ટિ સૌન્દર્યમાં બાગોમાં આજો દિવસ શરીર ધોષ કરવાનું છે, ત્યાં
એવા બાગોની જરૂર નથી; પણ શહેરમાં તો ગરીબ ને શ્રીમંત, સ્ત્રી
ને પુરૂષ, બાળક ને વૃદ્ધ સર્વેને એક સરખી બાગની જરૂર છે; અને
તે જરૂરી સુધારો આપણા હાલના અંગ્રેજ રાજકર્તાઓને લીધે થયો
છે ને થાય છે, માટે તેમનો આભાર સર્વ કોષએ માનવો જોઈએ.

પુરસી.

પુરસી ઘણું કરી સાગ કે સીસમના લાકડાની બનાવે છે; તેને
ચાર પાયા હોય છે, આગલા બે પાયા પાછલા બે
રચના. કરતાં કાંઈક પહોળા ને આગળ ઢળતા હોય છે
ને પાછલા અંતર ગોળાકાર ચતાં ભોંય આવવાની
જગ્યાએ કાંઈક પાછળ પડતા હોય છે; તેથી ભોંય તળીંડું પહોળું
થવાથી પડવાની દહેશત કમી રહે છે આગલા પાયા પર કેટલીક વખતે
નકશી કોતરેલી હોય છે; અને પાછલા સાદાજ હોય છે. બેસણીમાં કરતાં
લાકડાના ચોકડામાં વચલા ભાગે એકસરખાં કાણાં હારખંધ કોતરેલાં
હોય છે, કેમકે તેમાં નેતરની પાતળી ચીપો પરાવી તેવડે ધણીક પુરસી
ભરી લેવામાં આવેછે, નેતર ભરવાની જગ્યાથી પાછલા બે પાયા બહારથી
જોતાં અંતર ગોળાકાર ચતાં પીક આગળ આવવાના વચલા ભાગે

કાંઈક દેખાય એ રીતે વાંકા હોય છે; આગલો ભાગ જ્યાં થઈ જો-
 સીએ જાઈએ, તે તમામ પુરસીઓમાં ખુલ્લો હોય છે, કેટલીક હાથ
 વગરની પુરસીઓમાં કાપી ને જમણી તરફનો ભાગ હાથ વગર
 ખુલ્લો હોય છે; એવી વગર હાથની પુરસીઓ વજનમાં હલકી,
 તેથી લે મૂક કરવાને સુગમ પડે છે, તેમ તેની કીંમત પણ થોડી
 હોય છે. તો પણ લાંબો વખત ખેસવાને એવી પુરસીઓ કામની નહિ કેમકે
 બંને તરફ હાથ મુકવાના ટેકા વગર હરકત પડે, સુખ માત્ર એટ-
 લુંજ કે ત્રણ બાજુપર ખુલ્લું હોવાથી શરીર આમતેમ હલાવવું ચ-
 લાવવું ઠીક પડે, ત્રણ તરફની બંધીઆર પુરસી પર ઘણો વખત
 ખેસતાં શરીર જકડાઈ જાય છે. સુવાની પુરસીઓ જેને આરામચેર
 કહે છે, તે વધારે સુખદાયક છે. આરામચેરમાં પાછલો ભાગ ઉભો
 ન રાખતાં શરીરના ઉપલા ધડ જેટલો લાંબો, ને માથું ઓસીકા
 સરસું રહે એટલો જાંચો રાખે છે. તથા તે બધો ભાગ નેતરથી ભરી
 લેવામાં આવે છે. આગલા પાયા કરતાં પાછલા પાયા ટુંકા હોય છે,
 વળી આગલા પાયાનો હાથાવાળા ભાગથી લાકડાંની બે ચીપો માંહે-
 થી વળેલી હોય છે, કે જેને લાંબી કરી તે પર પગ લાંબાવી શકાય;
 એવી બનાવટથી નામ પ્રમાણે તેવી પુરસીઓ ખરેખર આરામ-સુખજ
 આપે છે. શ્રીમંતોને ત્યાં ભાતભાતની પુરસીઓથી અનેક પ્રકારના
 ભિન્ન ભિન્ન દેખાવની શોભા ને માન માલમ પડે છે, કેટલીક ખે-
 સણીની જગ્યાએ ઉંચી ગાદી કરી કિનખાખ વગેરે ઉંચી જાતના
 રેશમી કપડાંથી મઢી લીધેલી હોય છે; તેમ પાયા પર સોના રૂપાનાં
 પતરાં વળગાડેલાં હોય છે. સાદી પુરસીઓ ત્રણ ચાર રૂપીઆમાં
 મળે છે, ને આરામચેરના છ સાત રૂપીઆ ખેસે છે.

યુરોપીઅનોના આવ્યા પછી પુરસીનો વપરાશ આપણા દેશમાં

બહુ વધી પડ્યો છે; નિશ્ચળોમાં તેમ સરકારી કચે-
ખુરસીના રીઓમાં અમલદારોને બેસવાને ખુરસીઓ હોય છે.
વપરાશ. અંગ્રેજ ગૃહસ્થોનું જોષ પારસીઓ તેમ કેળવા-
 ચલા ને શ્રીમંત હિંદુ મુસલમાન ગૃહસ્થોના ઘરોમાં
 હાલ ખુરસોનો વપરાશ વધ્યો છે. કેટલાક શ્રીમંતો મીઝલસોમાં ખુરસી
 ટેમલ વાપરે છે, આપણા દેશમાં અસલ ગાદી તકીઆની બેઠક વધારે
 થતી, આજે પણ સરકારી કચેરીઓમાં કારકુનો ગાદી તકીઆની બેઠક
 રાખીનેજ લખે છે. લગ્નસરામાં પણ ગાદી તકીઆની બેઠક વધારે હોય
 છે. કોટ પાટલુન પહેરનારા સાહબોને કદાચ ખુરસીપર બેસવું ઠીક
 પડે, પણ પોતાંઆં અંગરખાં પહેરનારા હિંદુઓને ખુરસી કરતાં ગાદી
 તકીઆની બેઠકજ વધારે સવડ પડતી છે. છતાં લોકો કાયદા ગેરકા-
 યદાનો વિચાર કર્યા વગર રાજકીય વગાંની નઠલ કરે છે, કહેવત છે
 કે “યથા રાજ તથા પ્રજા.”

એ મુજબ ટેબલ, આંકણી, ખડીઓ, ખરૂ, ચાક, શાહી,
 પેન, પેન્સિલ, કાગળ, રેતી, પાન, સોપારી, તંબાકુ, દીવા-
 સળી, ચોપડી, પાટલો, પલંગ, પારણું, ઇત્યાદિ અનેક પદા-
 ર્થોના નિબંધ લખાવી શકાય.

બીડી.

બીડીમાં તંબાકુ અને પાતરાંનો અપ છે, સળગાવતાં દેવતા
 જોઈએ. અસીદ્રાનાં પાંદડાંની ઘણી ખરી બીડીઓ
 બનાવટ. વાળવામાં આવે છે. ટીમરૂનાં, કેળનાં, આંખાનાં, આ-
 ખરાનાં વગેરે પાંદડાંની પણ બીડીઓ વાળવામાં
 આવે છે. અંગ્રેજી લાણેલા કેટલાક જુવાનો કાગળમાં વળીને પણ બીડી
 પીએ છે, અંગ્રેજી લોકો પીએ છે તે બીડીને “ ચીરટ ” કહે છે
 તેમાં તંબાકુ ભેગાં જુદી જાતનાં પાંદડાં ન આવતાં તંબાકુનાંજ
 લીલાંને લીલાં પાંદડાંની વાળી સુકવીને પીએ છે; માંહે આંડ નાંખે
 છે. કે તાણુતાં લેહેજત આપે; ચીરટ ઘણી મોઘી મળે છે, શહેરમાં
 ઘણાખરા લોક તૈયાર વાળેલી બીડીઓ જ વેચાતી લઈ પીએ છે,
 અને ગામડામાં લોકો પોતાને ઘેર તંબાકુનાં પાતરાં નાંખી મૂકે છે,
 ને જ્યારે પીવી હે ત્યારે જી લઈ તાણે છે. શહેરમાં કેટલીક
 ખાયડીઓ બીડી વાળવાનોજ ધંધો કરે છે. ઝડપથી વાળનાર સ્ત્રી
 કે પુરૂષ રૂ. ૧૦૦-૧૨૫ સુધી દરવર્ષ એ ધંધામાં પેદા કરે છે.

બીડી પીવાથી અનેક તરેહનાં નુકશાન છે. (૧) પીનારતું મોં
 ગંધાય છે, તેથી સારા માણસ જોડે તેનાથી બેસાતું
 બીડી પીવા નથી, તેમ વાત થતી નથી. (૨) પીતાં પીતાં એનું
 થી થતાં વ્યસન પડી જાય છે. (૩) પૈસાની ખરાબી થાય છે.
 નુકશાન. ૪) ઘરમાં એથી ગલીચી ઉત્પન્ન થાય છે. (૫)
 શરીરમાં કેટલાક રોગ થવાનો સંભવ છે. (૬) પો-
 તાની સ્થિતિનું જ્ઞાન ન રહેતાં દેવતા જેવી બહોળી ચીજ માણસ

પાસે માગવી પડે છે. (૭) લુગડાં સળગી ઉઠે છે. (૮) આગ લાગવાનો સંભાવ રહે છે.

ખીડીના હિમાયતીઓ બોલે છે કે એ પીવાથી ઊંઘ સારી આવે છે. ઝાડો ખુલાસાથી આવે છે, અમુક રોગ મટે છે, ધંધો કરતાં બે ઘડી આરામ લેવાય છે, વગેરે ફાયદા જણાવે છે. પણ તે લાંબા કાળની પઠી ગયેલી ટેવનો અચાવ માત્ર છે; ખીડીથી ફાયદા છે, એ વાત તદ્દન જુદી છે.

સુરત જીવજ્ઞાના અનાવલા અલ્લણે કે જેને ખીજી લોકો દેશાદ્ધ ભાડેલાના નામથી ઓળખે છે તેઓમાં ખીડી તાલુકયા લોકોમાં વાનો રિવાજ ઘણો પ્રસરેલો છે; જેનો ગૃહસ્થ તે ખીડીનું વ્યવસ્થાપન પ્રમાણે પાંચ પચીસ રૂપોઆનો તેને ત્યાં એ બાબત સન વધારે. તેનો ખર્ચ ખરો. એ જ્ઞાતિમાં નાનાં છોકરાં સુદ્ધાં ખીડી તાણે છે. તેમને ઘેર બહારનો કાષ્ટ પાડોશી કે મેમાન આવે એટલે તેના સન્માનાર્થે તંબાકું ને પાતરાં ઝટ લાવી (રજપૂતોના કસુંબાનો માફક) ખીડી વાળી આપે છે. એમ કરવાથી આગતા સ્વાગતા થઈ એમ સમજે છે.

તમાકુ માટે સંસ્કૃત ભાષામાં કાષ્ટ શબ્દ નથી, તે પરથી એમ અનુમાન થાય છે કે આપણા દેશમાં એ ચીજ ખીડી વિષે અસહ વપરાતી નહોતી. અમેરિકામાંથી યુરોપીઅનો પાછલી ત. એ ચીજ યુરોપમાં લાવ્યા; અને અંગ્રેજો ઈંગ્લાન્ડ વારીખ. માંથી આપણા દેશમાં લાવ્યા, ચરોતરમાં એનું વાવેતર પ્રથમ થયું અને એ મીડી વરતુનો પ્રસાર

પહોળો થયો. ત્રણસેં ચારસેં વર્ષમાં તો ઘેર ઘેર એ વસ્તુ દાખલ થઈ ગઈ છે.

તમાકુ આપણા દેશની અસલ નીપજ નથી, બીડા પીવાથી
અતેક નુકસાન થાય છે, માટે સમજી માણસોએ
ઉપસંહારને એ વ્યસન છોડવું જોઈએ છોકરાઓને નાનપણથી
બોધ. એ માડી ટેવ ન પડે, માટે તેમનાં માબાપ તે
મહેતાજીએ કાળજી રાખવી.

ઋતુ વર્ણન.

ઋતુના પ્રકાર.

લોકમાં શિયાળો, ઉનાળો, ને ચોમાસું એવી ત્રણ ઋતુ ગણાય છે. પણ સંસ્કૃત પુસ્તકોમાં હેમંત, શિશિર, વસન્ત, ઉષ્ણ, વર્ષા, અને શરદ એ નામે છ ઋતુ વર્ણવે છે.

ઋતુ ઋતુએ સૃષ્ટિનો દેખાવ.

શિયાળામાં અત્યંત ઠાંડ પડે છે. બરફ જમી જાય છે, ને રાત્રી લાંબી થાય છે, ઠાંડથી ગરીબો હુકંવાય છે, તેમની ચામડી ફાટે છે, ને માંહે ચીરા પડે છે; શ્રીમતો સાલ ઓઢે છે, બનાતના ડમલા પહેરે છે ને ગળપટા બાંધી સતારમાં પુષ્ટિકારક ખોરાક ખાઈ મોજ કરે છે. ઉનાળામાં તાપ ધણો પડે છે, આકાશ નિર્ભળ થાય છે, અને દિવસ લાંબો થાય છે. દરીઆનું પાણી કમી થાય છે, ને નદી નાળાં સૂકાઈ જાય છે, તથા જમીન સંકોચાઈ જઈ દામ દામ ભરોડાં નજરે

પડે છે, ગરમી માપક મંત્રમાં પારો ઊંચે ચઢી વધારે અંશે નજરે પડે છે.

ચોમાસામાં વરસાદ વધારે પડવાથી ઠામ ઠામ પાણીન પાણી નજરે પડે છે; નદી નાળાં પાણીથી ઉભરાઈ જાય છે. ફરીઓ ધુધ-વાટા મારતો સંભળાયાં કરે છે. વરસાદ પડવાથી વનસ્પતિ ઉમ્મી નીરળે છે, અને સર્વત્ર જમીને લીલી ચાદર ઓઢી હોય, તેવો દેખાવ આપે છે. ખેડુતો ખેતર તથા ક્યારડામાં તૂટ નાંખે છે, જેથી તેના લીલા છોડ ધુટણુ જેટલા થાય, ત્યારે પવનની લહેરથી હાલતા થાય, ને રળિઆમણો દેખાવ આપે છે.

ચોમાસાના મધ્ય ભાગમાં શાક, ભાજુ ને લીડો ચારો પુષ્કળ તૈયાર થાય છે. બધા તૂંતોમાં ડાંગર વહેલી પાકે છે, ઋતુ ઋતુનાં ને બાજરી, જીર, એ શરદ ઋતુમાં તૈયાર થાય છે. ફળની નીપજ. શિયાળામાં આદુ, હળદર, શેરડી, ઘઉં ને કેટલીક જાતનાં કઠોર પાકે છે; ઊનાળામાં આંબા ફેરીબોથી લયી રહે છે, તેમ રાયણુ, જાંબુ વગેરે બીજાં કેટલાંક ફળ પાકી જાય છે.

હેમંત ઋતુ માગશરમાં, વસન્ત મહા ફાગણમાં, ને શરદ ભાદરવા આશ્વિનમાં આવે છે; મતલબ કે ઉપરની છ ઋતુનો વ-ત્રણ ઋતુના વચગાળામાં આ ત્રણ ઋતુઓ છે. ખત, ને તેમાં બધી ઋતુઓમા વસન્ત સુંદર ઋતુ છે વસન્ત-આવતા તહે-પંચમી ને હોળીના તહેવારો એ ઋતુમાં વારોનું કાંધક આવે છે. શિયાળાની કડકડતી ટાઢ નહિ, તેમ વર્ણન. ઉનાળાનો અતિ તાપ નહિ એવી મધ્યમસરના એ ઋતુ સર્વને આનંદદાયી છે, હિંદુઓમાં ધણાં

લગ્ન એ ઋતુમાં થાય છે. માણેકઠારી ને દશેરાના તહેવારો શરદ ઋતુમાં છે. ચંદ્રનો પ્રકાશ (શરદ ચાંદની) એ ઋતુમાં વખણાય છે, અને તેને લીધેજ એ ઋતુમાં રાત્રે ગરમા ગાવામાં આવે છે, ઉત્તરા ચિત્રા નક્ષત્રોના અત્યંત તાપ એ ઋતુમાં પડે છે, અને તેવા વખતમાં ડાંગર, ઘાસ છત્યાદિની કાપણી કરવાનું કામ ખેતીના મજૂરોને કરવાનું હોય છે. મેલેરીઆની હવા ઉત્પન્ન થવાથી તાવ ને કોલેરા એ ઋતુના પાછલા ભાગમાં ધણીક વખત બેસઅંધ ફાટી નીકળે છે, તેને લોકો કારતક સાડો કહે છે. અસલના વારાથી શરદ ઋતુ ધાર્મિકારક છે, શરદમાં જીવ્યો, તે આખું વર્ષ જીવ્યો એમ કહેવાય છે; મતલબ કે એ ઋતુમાં વર્ષની બીજી ઋતુ કરતાં મરણ વધારે થતાં, ને થાય છે; ઋતુના પાછલા ભાગમાં દીવાળી ને દેવદીવાળીના તહેવાર આવે છે, શરદ ને શિયાળાની વચ્ચેની હેમંત ઋતુ છે, તેમાં તડકા સોનેરી પડવા માંડે છે, ને જીવાર વગેરે ધાન્ય પાકી નીકળેલાં હોય છે.

વિજયાદશમી. (દશેરા.)

આ તરેવાર આસો સુદ ૧૦ ને દિવસે આવે છે. શહેરોમાં બડી ધામધુમ એ દિવસે થઈ રહે છે. જે સ્ત્રીના એ દિવસનો દેખાવ. પીએર, સાસરાં ગામમાં ને ગામમાં હોય, તેઓ નાહી ઘોઘં સારાં વસ્ત્રાભૂષણ સજી જતી આવતી જણાય છે. સધળા વર્ગના વેપારીઓ પોતાની દુકાન સાફ સુક્ર કરીને બેસે છે. બજારમાં ને દેવળમાં લોકોની મેદની મચી રહેલી

જણાય છે. હિંદુઓમાં ઘેર ઘેર મિષ્ટાન્ન થઈ રહે છે, સાંજે લોકોનાં ટોળે ટોળાં સમી પૂજન કરવા ગામને પાદરે જાય છે. ને ત્યાંથી પાછા ફરતાં પોતાની પાંડીમાં ભૂત ભાતના જવારા છોગાંની જગ્યાએ ધાલે છે. લીલી વરીઆળી જેવા ખેતરોમાં જઈ નવાં ધાન્યનાં લોકો દર્શન કરે છે. સંધ્યાકાળનો દેખાવ એ દિવસે ખરે વિચિત્ર લાગે છે; રાત્રી પ્રકાશ્યા પછી સૌ સમી પૂજન સ્થળેથી પોતપોતાને ઘેર જાય છે.

ધણા જુના કાળથી આ તહેવારનું મહાત્મ્ય ગણાય છે. અધ-
ર્મીઓના નાશને અર્થે પરમાત્માએ ખુદાવતાર
એ તહેવારનું લીધું, ને એ દિવસે દેવીએ પોતાના પાપી શત્રુ મહિ-
મહાત્મય. પાસુરનો વધ કરી મોટો જય મેળવ્યો, ને એ દિવસે
રામચંદ્ર રાવણ પર જય મેળવવા કિષ્કિંધામાંથી
પોતાના સૈન્ય સાથે નીકળ્યા હતા ને આ દિવસે પાંડવોએ કોરવપર
જય મેળવવા સારૂ પોતાનાં સંતાડેલાં શસ્ત્રો સ્થમીના ઝડ પરથી
પાછાં લીધાં હતાં વગેરે કારણોથી હરકોઈ કામમાં જય મેળવવા
સારૂ આરંભ કરવાનો શુભ દિવસ ભરતખંડી આર્યોમાં એ ગણાતો,
ને ગણાય છે. પેશ્વા, ને પિંઢારા પોતાનો હુંટ રૂપી જય મેળવાનો
ધંધો એજ દિવસે આરંભતા. રજવાડામાં આજે પણ બડી ધામધુ-
મથી એ દિવસે સવારી નીકળે છે; અને દુસ્મને સાથે લડવાનો
વખત નથી ત્યારે ખિયારા પાડાને મારી પોતાની તરવાર તેના
લોહીથી રંગીન કરે છે.

શુભ મહુર્તનો એ દિવસ ગણાય છે, તેથી ધણા લોકો નિશ્ચા-
ળમાં છોકરાને એજ દિવસે જન્મવા બેસાડે છે, કે જેથી વિદ્યા ધન

મેળવવામાં વિજય થાય.

દશેરાના નિબંધ મુજબ ૧૬વાળી, હોળી બળેવ, ગાક-
ળઅષ્ટમી, માણેકઠારી પુનમ, વગેરે હિંદુના તહેવારો; તેમજ
તાબુત, ઇદ, વગેરે મુસલમાનોના તહેવારો; પપૈટી, બે-શબ
રાત વગેરે પારસીના તહેવારો, ને નાતાલ ગુડફ્રાઇડ, વગેરે
ક્રિશ્ચિયનોના તહેવારો વિષે નિબંધ લખાવી શકાય લણનાર
વિદ્યાર્થીઓનો મોટો ભાગ જે કેમોનો હોય તે કેમોના
તહેવારો વિષે ઘણું કરી નિબંધ લખાવવા.

ટપાલ ખાતુ.

અંગ્રેજી રાજ થયા પછી જે અનેક ફાયદા આપણને મળ્યા
છે, તેમાંનો આ એક મુખ્ય છે. છેલ્લાં થોડાં વર્ષમાં
એ ખાતાની આ ખાતામાં લોકોની સગવડ ખાતર અનેક સુધારા
શરૂઆત થયા છે. તે રાજ અને પ્રજા હિતયને દેખાણુ કરતાં
થઈ પડ્યા છે. આગલા રાજ રજવાડા પોતાની
ટપાલ સ્વારો રાખી એકથી બીજે સ્થળે પહોંચાડતા; સાધારણુ લોકો
કાસદ મોકલતા; કેટલાક કાસદીઆ કબુતર પાળતા, પણ તેથી ધારેલી
જગ્યાએ ટપાલ ન પહોંચતી, જત્રા વગેરે અન્ય સ્થળે કબુતરો પો-
તાની સાથે લઈ જતા કે જેથી પોતાના મૂળ સ્થળે એ પક્ષી ટપાલ
ખાઈ આણી શકતાં; એવી રીતની અનેક યુક્તિ લખરાતી; પણ તે
સમજામાં વધારે ખરચ થતો અને ખર્ચ અતર મોટી પહોંચતી.

આજે બે પૈસામાં કલકતાથી કરાંચી, ને શ્રીનગરથી રામેશ્વર
 કાગળ મોકલી શકાય છે, તેજે લાલ આગળ
 એ ખાતાના કદી મળતો નહિ. પોસ્ટ કાર્ડ નીકળવાથી લોકોને
 ફાયદા કાર્ડ ઘણું સુખ થયું છે. તેમાં થોડું લખાય માટે લંબા-
 કવર જુથી પત્ર લખવો હોય ત્યારે જુદા કામગીર
 લખી કવરમાં બીડે છે કે જેને બંધ કરવા ગુંદર
 સુધાં તેપર ચોપડી મૂકેલો હોય છે, રાા તોલા સુધી વજનના
 કાગળ એક આનામાં જાય છે. ને તે પછી દર રાા તોલે એક
 આનાના ચઢતા દરે મોટો પત્ર મોકલી શકાય છે, છ.પેલા કાગળ
 ચોપડીઓ. ચોપાનીઆં વગેરે ૬ તોલા સુધી વજનમાં હોય તે
 ફક્ત ૨ આનામાં જાય છે, ન્યુસપેપર (વર્તમાન પત્ર) નો દર
 તેથી ઠમી છે.

ટપાલ ખાતાથી પરદેશ નાણું મોકલી શકાય છે. મનિઓર્ડરનો
 રિવાજ નીકળવાથી ગરીબ ને શ્રીમંત સર્વેને પુષ્કળ
 મનીઓર્ડર. લાલ થયો છે, પરદેશમાં રહેનાર નોકર ચાકર
 પોતાને ઘેર શુભે નાણું એથી મોકલી શકે છે, તેમ
 આફતે તત્કાળ રકમ ઘેરથી મંગાવવી હોય તો તારના મનીઓર્ડરથી
 ઝટ મંગાવી શકે છે. ૧૦ રૂપીઆ સુધીની રકમના બે આના, ને દર
 પચીસ રૂપીએ ચાર આના ને સેંકડે એક રૂપીએ એનો દર છે.
 હુંડીના દર કરતાં કાંઈક વધારે છે, છતાં સલામતી ધણી સારી છે. નાણાં
 લેનારને ઘેર બેઠે જઈ ટપાલનો સિપાઈ પૈસા આપી આવે, અને લેનારની
 પહોંચ લાવે છે, કે જે મોકલનારને વગર પૈસે પાછી પહોંચતી કરવામાં

આવે છે. નામજેગી હુંડીનો ખપ એથી હવે ઓછો થઇ ગયો છે.

લુગડાં, ધરેણી, દવા વગેરે અનેક ચીજો બંધ બેંગીમાં મૂકી
ટપાલમાં મોકલી શકાય છે. કાંમતી ચીજોની સલા-
બેંગી મતી માટે તેનો વીમો સુધ્ધા ઉતારે છે, કે જેથી
મોકલનારને કશી ચિંતા ન રહે. દશ તોલા સુધીની
બેંગી ચાર આનામાં મોકલી શકાય છે, તથા વીમાનો દર તે ઉપ-
રાંત જીજ હોય છે, ભાવ જાણવા માટે દાણા, દવા, કપડાંના કક-
ડાના નમુના વગેરે હરકોઇ ચીજો ફક્ત રૂ. આનામાં ૬ તોલા સુધી
મોકલી શકાય.

ગરીબ લોકો કરકસર કરીને થોડું નાણું બચાવે, તે ધરાદે સ-
સરકારે ટપાલ ઓફિસમાં સેવિંગ બેંક કાઢી છે.
સેવિંગ બેંક. દર વર્ષે રૂ. ૨૦૦) સુધી અને એકંદરે રૂ. ૨૦૦૦
એક ખાતે જમા લે છે તે તેનું લગભગ ચાર આના
સુધી શાહુકારી દરે વ્યાજ આપે છે, વ્યાજ કમી છતાં ચાર આના
સુધીની નાનામાં નાની રકમ જમા કરી આપવાના વહીવટને લીધે
કરકસરથી એક સારી રકમ એકઠી કરવાને ગરીબોના લાભ માટે એ
એક સારો રસ્તો છે, જ્યારે જેમણે ત્યારે પોતાની મૂંઢેલી રકમ
સુખે પાછી ઉપાડી શકાય છે.

યુરોપ અમેરિકા આસ્ટ્રેલીયા, ચીન વગેરે પૃથ્વીના ધણીક દેશોને
બેંગી જોડે આપણા દેશના ટપાલ ખાતાનો સં-
બંધ છે ત્યાં કાગળ બેંગી, મનીઓર્ડર વગેરે
પરદેશો જોડે મોકલવાના દર જુદા છે, પણ સસ્તા છે, તેથી એવા

સંખંધ. દૂરના દેશો જોડે બેપાર રોજગાર કરવા વગેરેનું બહું સુખ છે. પોસ્ટ ઓફિસમાં તાર ઓફિસ કરવાથી હવે એ કાયદો બચો જાહે વધી ગયો છે.

ચાલતા જમાનામાં આગબોટ આગગાડી ને વીજળીના તારોની શોધે ઝટવારમાં ટપાલ જઇ શકે છે; જ્યાં એવો સસ્તિ ટપાલ સંખંધ નજ હોય ત્યાં દેડતા ખેપીઆને સ્વાશે પહોંચાડવાનો રાખે છે. અને તેના ઉપર દેખરેખ રાખવા કામ-સખખ. દારૂ રાખે છે. જેથી બહુ સારો કારભાર ચાલે છે.

જે પ્રકારે ટપાલ ખાતા વિષે નિખંધ લખ્યો છે, તેજ પ્રકારે દરેક ખાતા પરત્વે સિન્ન સિન્ન પ્રકારનાં પેટાં પાડી પો-લિસે, જ્યુડિશીયલ, આખકારી, વસુલાત, જંગલ, સેનિટરી, મેડિકલ, પબ્લિક વર્કસ (જાહેર ખાંધકામ), કેળવણી, રાજ-કારોબારી વગેરે દરેક ખાતા વિષે રમુજ નિખંધ શીખવી શકાય સિન્ન સિન્ન પેટાં આવે છતાં માજીરાજ્યોમાં તે ખા-તાનો કારભાર, અને હાલની પદ્ધતિ એ બેનો મુકાબલો દરેકમાં આવશે, અને હાલના વહીવટથી પ્રજાને શો કાયદો થાય છે. તે ખતાવવાથી ઉછળતા જીવાનોમાં રાજ્ય પ્રત્યે વફાદાર રહેવાનાં, ને રાજ્યભક્તિ દર્શાવવાનાં બીજ રોપાશે, કે જેથી ઊંચી કેળવણી લીધેલા જીવાનોમાં એ ભક્તિ વિષે સરકારનો હાલમાં કાંઈક વસવસો પેદા થયો છે, તે આપો-આપ દુર થઇ જશે.

ક્રિકેટની રમત.

એ રમત અંગ્રેજોની ઉનાળાના દિવસોની એક મોજ છે. દરેક ગામને નિજાળને લગતી ક્રિકેટ ક્લબ ખરી. અંગ્રે. ઇંગ્રેજ પ્રજાની જોની એક મોટી સંખ્યા એ રમત રમતા ધંધાદારી એ રમત આ- ખેલાડીઓ તરીકે પોતાનું ગુજરાન પણ ચલાવે છે. ખી પૃથ્વીપર પૃથ્વીના જે જે ભાગમાં અંગ્રેજોએ રાજ્ય ને સં- રમાય છે. સ્થાનો સ્થાપ્યાં છે, તે દરેક સ્થળે એ રમત પ્રસરી છે. આસ્ટ્રેલિઆમાં એ રમત આટલી ફતેહ સાથે રમાય છે કે ત્યાંના રહેવાશીમાં અંગ્રેજી રમનારાઓ, ઇંગ્લાંડમાં હાલ વસતા ઇંગ્રેજોને મારી ઉતારે છે.

જ્યાં જ્યાં અંગ્રેજો જાય છે, ત્યાં ત્યાં પોતાની વહાલી એ ર- મતને પોતાની જોડે વળગેલી રાખે છે. તેથી ભરત- ભરતખંડમાં ખંડના ધણા ભાગમાં એ રમત એમણે દાખલ કરી રમત. છે. અહીંના દેશીઓ તેમાં વિશેષે કરીને પારસીઓ કે જેમણે ધણી વખત અહીંના યુનિવર્સિટી રમના- રાપર જીત મેળવી છે. તેઓ ઇંગ્લાંડમાં કે જે એ રમતનો મૂળ દેશ છે, ત્યાં પણ પોતાના સોખતીઓને એ રમત શીખવા મોકલે છે; અહીંની હવા જો કે એ રમતને પ્રતિકુલ છે, છતાં આખું વર્ષ રમાય છે; ઉનાળામાં રમતની જગાએ પાણી છાંટી ભોંય ઠંડી રાખે છે. એનો મોહ આ દેશમાં દિનપર દિન વધતો જાય છે અને તેથી એ રમત આખાદ થતી જાય છે.

જ્યાં જ્યાં એ રમત આપ્યાદ થતી જાય છે, ત્યાં ત્યાં એનું
ફળ સાંજે નીચળે છે. શરીરમાં ચઢતી કળા લા-
ફાયદા. વવાને એના કંતાં ચઢતી રમત કાઠ લાગ્યેજ
હશે; તેમ મન તથા બુદ્ધિ કેળવવામાં પણ એ સારી છે.

શરીરની ચપલતા ને જોર એ બંને વાનાં એ રમતમાં ફતેહ મેળવ-
વાને જરૂરનાં છે, તે વધે છે. વધારે મોટો ફાયદો એ છે કે ગરીબને
શ્રીમંતનો એકત્ર મેળાપ એક સરખી ઢાંચે એ રમત કરાવે છે.
ઇંગ્લાંડે પોતાનાં વસાયત સંસ્થાનો ને રાજ્યો જ્યાં જ્યાં સ્થાપ્યાં છે,
ત્યાં ત્યાં તે દેશની દેશી પ્રજાને ઇંગ્લાંડની ખુદ પ્રજા જેડે એ રમત
એક જોડાણ કરાવનારી સાંકળ છે, એમ કહી શકાય. આનંદ ને
આનંદ, રમનાર તથા તમાસગીરને થઇ રહે છે તે એક મોટો ફાયદો.
એ સઘળા ફાયદાઓ છતાં એક તંદુરસ્ત મરદને પોતાના પુરસદના
કાકાક ને કાકાક ધધો ચૂકાવી કાઢી નંખાવે છે, તેથી જોએ તેટલી
લોકપ્રિય થઇ નથી; આપણા દેશની ઠીકરી દડી ને ગેડીદડાની રમતને
મળતી એ કંઇક છે.

એ મુજબ આપણા દેશની ઠીકરી દડી, અગર પદા,
ગેડીદડી, છુટી દડી, ગાહીનો ઘોડો વગેરે અનેક જુદી રમતો
તેમજ હંડ, ચકરી, મલસ્થંભ, પેરેલસખાસ, મગદળ વગેરે
નવી રમતો વિષે ને છેવટ શરીર કસરત વિષે સામાન્ય
બંધ શીખવી શકાય.

કથનરૂપ નિબંધમાં કોઈ હુન્નરી કારખાનાના
 ઇતિહાસ વિષે નિબંધ લખવો હોય, ત્યારે
 નીચે મુજબ પેટાં પાડવાં.

(૧) કોણે, ક્યારે, અને ક્યાં એ હુન્નરની શોધ કરી,
 મુળથી આજ સુધીમાં વખતો વખત તેમાં શોશો સુધારો
 થતો આવ્યો, કોણે કર્યો, ને શા વાસ્તે કરવાની જરૂર પડી,
 તેમાં હાલ શું શું ખામીઓ છે, ને તે સુધારવાના ઉપાય.

(૨) એ હુન્નરની શોધથી શાંશાં પરિણામ નીપજ્યાં તે
 વિષે સામાન્ય વિચારો તેમ એ હુન્નરથી થતા ફાયદા, એ
 હુન્નર માલમ પડ્યો નહોતો, ત્યારે માણસો કેમ કરતા હતા,
 ને શી શી હરકતો વેઠતા હતા.

ઉપરનાં પેટાંને તેને મળતાંજ પેટાં (મુદ્દાઓ) પાડી
 હરકોઈ હુન્નર વિષે નિબંધ લખી શકાય; છાપવાનો હુન્નર,
 છળી પાડવાનો હુન્નર, દીવાસળી, સોય, ટાંકણી, ચરખુ,
 તરવાર કાચનાં વાસણો વગેરે હરકોઈ ચીજ બનાવવાનો
 હુન્નર, કપડાં વણવાનો આગગાડી ને આગખેટ ચલાવવાનો,
 તારનો સંચો, વીજળીનું જાદુઈ ક્ષાનસ. વીજળીના દીવા,
 ટેલીફોન, વગેરે હરકોઈ નવા તથા જુના હુન્નરો વિષે નિ-
 બંધ શીખવી શકાય. દ્રષ્ટાંતરૂપ ફક્ત છાપવાના હુન્નર વિષે
 એકજ નિબંધ આ પુસ્તકમાં આપ્યો છે, ચોપડીનું કદ વધી

જવાથી, કીંમત જાહે થાય ને શીખનાર બાળકો તેમજ શીખવનાર ટુંક પગારના બિચારા શિક્ષકો ખરીદ કરી ન શકે, તે હેતુથી જેમ બને તેમ નમુના થોડા આપ્યા છે; વળી નમુના ઘણા આપવાથી ગોખણુ શક્તિને ઉત્તેજન મળે છે, તે માટે થોડા મુશ્કેલી રૂપે વિષયોનાં નામ વધારે આપ્યાં છે, કે જેથી વધારે નિબંધ લખાવવાથી બાળકની બુદ્ધિ વધે છે, ને લખવાની શક્તિ દિન પર દિન ખીલતીજ જાય છે.

છાપવાનો હુન્નર.

આ હુન્નરની પ્રથમ શોધ ચીન ને જાપાન દેશમાં થઇ છે.

શીલા છાપ તથા મુદ્રા છાપ એ બંનેની શોધ યુરોપના છપાવાના હુન્ન- કરતાં અગાઉથી તે દેશોમાં થએલી છે, શીલા છાપ રની પ્રથમ શોધ, એટલે પથર પર કાગળ મૂકી છાપવાની રીત, ને ને યુરોપમાં તેનું મુદ્રાછાપ એટલે છુદ્ધ બીબાંથી છાપવાની રીત દાખલ થયું. લાકડાના પાટીઆંપર અવળા અક્ષર કાતરી

તે પર કેરા કાગળ મૂકી ચીનાઓએ છાપવા માંડ્યું. ત્યારથીજ ખરા હુન્નર તરીકે એની પ્રસિદ્ધી થવા માંડી, યુરોપમાં છુટાં બીબાંથી છાપવાની શોધ કાણે કરી છે તે કાંઈ જણાયું નથી. પંદરમા સેંકડાના મધ્ય ભાગમાં એ હુન્નર ત્યાં દાખલ થયો; અને ત્યાર પછીનાં પચાસ વર્ષમાં તે છટાલી જર્મની, ફ્રાંચ ને ઈંગ્લાંડમાં પ્રસર્યો. જુદા જુદા અક્ષરોનાં નાનાં છુટાં બીબાંની શોધ થયા પછી એ હુન્નરે આખી દુનીયાને અપાર ફાયદા કર્યા છે.

પ્રથમ મોટો ફાયદો એ થયો છે કે સમગ્ર વિષયોનાં પુસ્તકો સરતાં છાપેલાં મળવા લાગ્યાં, પહેલાં હાથે લખેલાં ફાયદા. પુસ્તકોની એક નકલ મહા મુશીબતે મળતી અને તે પણ ખરી ને પૂર્ણ ભાગ્યેજ મળે. નકલ કરવામાં હમણાંની માફક ઘણો વખત જતો. વિદ્યાના જે કાંઈ પુસ્તકો ને ચોપાનીઆં મળતાં, તે બહુજ થોડાં ને વળી ભારે કીંમતે મળતાં, આપણા સાધુઓને યુરોપના પાઠરીઓ નકલ ઉતારનાર કારકુનોની માફક તે વેળા પુસ્તકો ઉતારવાનું ઘણું કામ કરતા, ઘણું ખર્ચે તેઓ ધર્મનાં પુસ્તકોનોજ ઉતારો કરતા. ને તેમને જળવી રાખતા. ધર્મનાં પુસ્તકો થોડાં મળે, ને તે પણ મોંઘાં, તેથી તે બાબતમાં ઘણાઓનું જ્ઞાન અપૂર્ણ રહે. એ સ્વાભાવિક છે. જ્ઞાનનો પ્રસાર છાપેલાં પુસ્તકો સરતાં મળવા લાગ્યાં, ત્યારથીજ વસ્તીના મોટા જથ્થામાં થયો છે. જ્ઞાનના પ્રસારથી યુરોપમાં તે વખતે ધર્મ સંબંધી મોટો ફેરફાર થઈ ગયો છે. પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મની સ્થાપના ત્યારેજ થઈ છે. ધર્મ સંબંધી ઉચલપાચલ ને સુધારો થયો, એટલુંજ નહિ પણ છાપવાના હુન્નર પછી માણસ જાતના ઇતિહાસમાં ઘણા અગત્યના બીજા ફેરફાર થયા છે; અને તે વધારો એટલો બધો થયો છે કે ફ્રેન્ચ, જર્મન ઇટાલિયન, ઈંગ્લિશ, સ્પેનિશ, એ ભાષાઓમાં છેલ્લાં ૪૦૦ વર્ષોમાં બે શુભાર પુસ્તકો છપાયાં છે પહેલાંના વખતમાં પુસ્તકશાળામાં બધાં મળી ૧૦૦૦ પુસ્તકો ઘણામાં ઘણાં નીકળે, હાલ ઇંગ્લાંડની એકજ મોટી લાયબ્રેરીમાં ૧૫૦૦૦૦૦ પુસ્તકો છે; તે દરેકની સેંકડો નકલો છપાઈ બહાર પડી. દુનિઆના બીજા ભાગોમાં પડતી હશે તે ભુડી. દરરોજ છપાતા લાખો ચોપાનીઆં ને વર્તમાનપત્રોનો ઉમેરો કરતા જમ્મએ ત્યારે

જ છાપખાનામાંથી પુસ્તકોનો ફેટસો વધારે ને સુકાળ થયો છે, તેનો કાંઈક ખ્યાલ આવે. આપણી ગુજરાતી ભાષામાં મુંબઈ, સુરત, વડોદરાઃ અમદાવાદ વગેરે શહેરોમાં ધર્મિક છાપખાનાં નીકળવાથી ધર્મી જાતનાં પુસ્તકો છપાયાં છે, ને છપાતાં જાય છે. હાલમાં જુના ધર્મ સંબંધી પુસ્તકો છપાવવા માંડ્યાં છે, કે જે વાંચવાથી ધર્મ સંબંધી અજ્ઞાન ટળી જઈ જ્ઞાનનો ખરો પ્રકાશ પાડવાથી યુરોપની માફક ભારે ફેરફાર થઈ ભવિષ્યમાં દેશનો ઉદય થવાની આશા રહે છે.

હરકોઈ બનાવની હકીકત વર્ણનરૂપ નિબંધ લખવો હોય, ત્યારે નીચે મુજબ પેટાં પાડવાં.

- (૧) એ બનાવનું કારણ.
- (૨) એ બનાવની વિગતવાર હકીકત.
- (૩) એ બનાવનાં પરિણામો.
- (૪) બનાવ સંબંધી છેવટ સાર;

ઉપરનાં પેટાં પાડી હરકોઈ હુલ્લડ, હરકોઈ મોટી નદીમાં આવેલી રેલ, હરકોઈ સ્થળે લાગેલી આગ, હરકોઈ સ્થળે પડેલો દુકાળ, બની ગયેલું લગ્ન, વગેરે પ્રસંગોપાત બનેલા બનાવ વિષે નિબંધ લખાવી શકાય. આ ચોપડીમાં નમુના દબલ મુંબઈમાં થયેલા હિંદુ મુસલમાન વચ્ચેના છેલ્લા હુલ્લડ વધે એક નિબંધ આપ્યો છે.

મુંબઈમાં થએલું હિંદુ મુસલમાન વચ્ચેનું છેલ્લું હુલ્લડ.

મોહોરમના તહેવારપર દર વર્ષે આખા ભરતખંડમાંના કોઈ શહેર કે કસબામાં હિંદુ મુસલમાન વચ્ચે ટંટા ફિસાદ હુલ્લડનું કારણ. અને છે. અને તે ખબર વર્તમાનપત્ર દ્વારા મુંબઈ શહેરમાં વધારે ફેલાયા. પ્રભાસપાટણ કે જ્યાં લગભગ ૮૯૦ વર્ષપર મહમદ ગીજનવીએ અફઘાનીસ્તાનથી આવી શિવ-લિંગ તોડી કર વર્તાવ્યો હતો, તેજ સ્થળે સને ૧૮૯૩ ના જુલાઈ માસની ૨૪ મી તારીખે તાબુત ઠંડા કરવાના દિવસે હિંદુ મુસલમાન વચ્ચે બારે હુલ્લડ થયું જેમાં કેટલાક હિંદુઓના જીવ ગયા, ને લાંબી મુદતે તે સ્થળના તેમનાં દેરાં અપવિત્ર બન્યાં. એ ખબર મુંબઈ પહોંચી, એટલે ત્યાંના શ્રીમંત હિંદુ શેડીઆઓના મનમાં એમ આવ્યું કે પ્રભાસપાટણ કે જ્યાં જુનાગઢના નવાબ સાહેબનું રાજ્ય છે. અને જે રાજ્ય મુંબઈના ગવર્નર સાહેબના તાબામાં છે, ત્યાં હુલ્લડ થયું છે. માટે સભા મેળવી ઉધરાણું કરી તે ફંડના ખર્ચથી ગવર્નર સાહેબ તરફ અરજી કરી પાટણમાં અનેલા હુલ્લડનો ચોક્કસો ઇનસાફ કરાવવો. એથી તા. ૩૦ મી જુલાઈ, તેમજ તા. ૪ થી ને ૬ થી ઓગસ્ટે હિંદુઓની મોટી સભા મુંબઈ શહેરમાં ભરાઈને ઉધરાણું કરી હજારો રૂપિયા એકઠા કર્યા; અને જુનાગઢના દિવાનપર ગુન્હેગારોને પકડવા તથા તેમનો ચોખ્ખો ઇનસાફ કરાવવા તારો કર્યા, તેથી પાટણમાં મુસલમાન ગુન્હેગારોની પકડા પકડી ચાલી એથી તેઓએ મુંબઈના શ્રીમંત મુસલમાનોની મદદ માગી મુંબઈમાં મુસલમાનોની પશુ સભા થઈ, ને ઉધરાણું કર્યું. એ રીતે પાટણના

હુલ્લથી મુંઝવનાહિંદુ મુસલમાનોનાં દીલ ઉશ્કેર્યા, કે તેથી તુર્વજ તા. ૧૧ મી અગસ્ટ ૧૮૯૩ ના દિવસે જાપોરે એક વાગતાને શુમારે મુંઝવ શહેરમાં આગળ ત્યાં કદી ન બનેલું એવું અણુધાયું હુલ્લડ ફાટી નીકળ્યું.

હુલ્લડની શરૂઆત જુમામસ્જિદ આગળથી થઇ. મુસલમાનો
 “દીન, દીન” પોકારતા મસીદમાંથી બહાર
 હુલ્લડની નીકળ્યા. પોલિસને કાંઈક ખબર પડવાથી એતી
 હુકીકત ત્યાં બંદોબસ્ત રાખ્યો હતો, પણ મુસલમાનોની
 મોટી સંખ્યાને લીધે તેમનું આશ્ચર્ય નહિ, મસીદની
 પાસે આવેલા હનુમાનના મંદીર પર પહેલો હુમલો થયો, ત્યાંથી
 બીડીબજાર, કામાટીપુરા, નળબજાર, માંડવી, મેમનસ્ટ્રીટ ત્રિંગેરે લતાપર
 તુર્તજ હુલ્લડ ફેલાઇ ગયું, વિનસેન્ટ પોલિશ કમિશનરને લાગ્યું કે
 એકલા અમે પોલિસથી આ હુલ્લડ હવે બેસવાનું નથી, માટે તુર્તજ
 તેણે લશ્કરની મદદ મંગાવી. લશ્કર આવ્યું; ને ખાલી બાર ડોકયા
 પણ તેથી હુલ્લડ નજ શરૂ. ત્યારે અંતે ગોળીનો ઉપયોગ કરવો
 પડ્યો. સંખ્યાબંધ લોકો જખમી થયા. ને વેપાર રોજગાર બંધ પડી
 આખું શહેર મોટી શીરફતારીમાં પડ્યું. તા. ૧૨ મીએ બીજો દિવસે
 આગલા દિવસ કરતાં વધારે ભારે હુલ્લડ થયું. પુણેથી ખંજનું નવું
 લશ્કર મંગાવવું પડ્યું. તા. ૧૩ મીએ લશ્કરનું વધારે જોર જોષ
 હુલ્લડ કરી થયું, ને તા. ૧૯ મીએ શાંતિ થવા માંડી.

સેંકડો લોકો ધાયેલ થયા હિંદુઓના મારથી મુસલમાનો મુસ-
 લમાનોના મારથી હિંદુઓ, તેમજ પોલિસ ને
 હુલ્લડનું લશ્કરી શિપાઇઓના માર ને બંદુકની ગોળીથી
 પરીણામ એ ઉભયપક્ષ ધાયેલ થયા. સેંકડોના જીવ ગયા,
 સેંકડો ગુન્હેગાર તરીકે પકડાયા, ને સખાએ પહોંચ્યા.

મુસલમાન વચ્ચેની ધણી વર્ષોની એક દીલી તુટી, વેપાર શૈજગારમાં હરકત પડી, ધણીના માર્યા સેંકડો મારવાડી જેવા પરદેશી પોતાના વતન તરફ પાછા નાસી ગયા. સરકારને બારે મહેનત પડી, ને ખરચ થયો.

પોલીસનાં માણસો વધારે રાખવા પડ્યા, ને તેનો ખરચ સદાનો મુંબઈના લોકપર પડ્યો.

હુદ્દલડ બેસાડ- મુંબઈમાં મુસલમાનો, હિંદુની કામમાં ધાટી, જેઓ વાનો ઉપાય કેળવણીમાં પાછળ છે, તેમનાથી હુદ્દલડ થયું, એ કેળવણીની નિઃસદેહ છે કે કેળવણીનો જેમ જેમ વધારો જરૂર. થતો જશે તેમ હુદ્દલડ કમી થતાં જશે.

નહેરો વિષે.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી આપણા દેશમાં અગગાડી આગ-
 નહેરોની બોટ, ટેલિગ્રાફ વગેરે ધણી પ્રકારના યાંત્રિક સુધારા દાખલ થયા છે; રાજ્ય કારભારનાં ખાતાઓ ધણીકા ઉત્તમ રાજ્યનીતિએ ચાલે છે; કેળવણીથી લોકોએ જન જીવહામાં સંસારિક સુધાર પોતપોતાની સમાજો સ્થાપી કરવા માંડ્યા છે, છતાં મુખ્ય આધાર જે ખેતી અને તત્તલ સંબંધે જરૂરી જળાશય સાધન જે નહેરો તે ખીલવવામાં આપણે પ્રજા અને આપણું ઇંગ્રેજી રાજ્ય પાછળ છે. આપણા દેશમાં ધણીકા નદીઓ, નાળાં, ખાઈઓ, સરોવરો, ઝરાઓ, તળાવો, વગેરે જુના કાળનાં એટલાં બધાં છે કે તેમને સમારવાથી ઝટ નહેરો બની

શકે એમ છે. રજપૂત રાજ્યો વખતનાં જુના કાળનાં તળાવો આ-
ગળ અસંખ્ય હતાં. પણ તેમાંનાં ઘણાં ખરાં રાજ્યાશ્રયની મરામત
વગર બિમાર હાલતમાં આવી જઈ પુરાઈ ગયાં છે, અને કેટલાકમાં
તે સ્થળે ખેડાણ સુધ્ધાં થઈ ગયું છે. હાલમાં અમુક તળાવો ઇરિગે-
શન ખાતા તરફથી રીપેર થઈ ખેડુતોને લાભકારી થઈ પડવા લાગ્યાં
છે. તે નહેરોની અચ્છી ગરજ સારે છે.

અ. નહેરોમાંથી પાણી લઈ આસપાસનો જમીનને ખેડુતો ફળ
રૂપ બનાવી શકે છે, ઘણી જમીન ખાગાયત થઈ
નહેરોના શકે. અને જમીન ખાગાયત થઈ શકી, એટલે થોડી
ફાયદા જમીનમાં વધારે વસ્તીનું પોષણ થઈ શકે, એટલુંજ
નહિ પણ જમીનનો પ્રત બદલાઈ જાયથી સરકાર
અમુક મુદતે ફરી સર્વે ફરી તેની કેન્દ્રિયત મુજબ ફર વધારી પોતા-
ની ઉપજમાં વધારો કરી શકે છે.

બ. વરસાદ જે ઇશ્વરી અક્ષિય છે, તે પર ભરોસો રાખી
આખી મોસમ ખેડુતોને ઘણી વખત ખેશી રહેવું પડે છે તેમ ન
થાય કેટલેક પ્રસંગે ઉગી નીકળેલું તુલ્લ પાણીની તંગીને લંબે કરમાઈ
જાય છે, અને ખેડુતોની મહેનતથી પાકવા આવેલો પાક બેહાલ બની
દુષ્કાળનું રૂપ પ્રગટી રાજ્ય ને પ્રજા હેરાનગતિએ પહોંચે છે, તેવું
નહેરો હાથ તો કદી ન બને.

ક. નહેરો થવાથી તેમાં દુરતા થએલા વરસાદની આવેલી
રેલનું અગર તેજ સ્થળે એકજ વખત પડેલા બાની વરસાદનું પાણી
ભરી લીધું એટલે ખેતીકાર અને પશુ પંખી તમામને આખું વર્ષ

અંદગી ટકાવવાનું એક જરૂરી સાધન મળી ચૂક્યું, એટલું જ નહિ પણ તેમાં ઘેરી લીધેલાં પાણીથી ખેડુતો ખેવડો પાક પકવી ઉપજમાં વધારો કરી સુખે દિવસ નિર્ગમન કરે. દુઃખાળનું કાળું મોજ બાંધ ચાલ.

હ. નહેરો થવાથી પાણીનું સાધન પણ એક નવું ખીલે, તે પર હોડીઓ ચાલી શકે અને નથી જ્યાં રેલવે ન હોય ત્યાંનો વપાર રોજગાર ચલાવવાને તેમજ તેવા સ્થળમાં મુસાફરી કરવાને ધણું સુમમ પડે.

દુનીઆના જે જે દેશોમાં નહેરો ખોદાએલી છે, ત્યાં તેનું પરિણામ સારું જ આવેલું છે. સિંધ, મિસર એવા દુકંમાં સાર દેશોમાં વરસાદ નથી વરસતો છતાં નહેરો હોવાથી ને ખેતી. લાંબો કાળ થયાં ત્યાં ખેતી થઈ શકે છે. ત્યાંની મોટી નદીઓમાં દુરના તેમના મૂળ તરફના પ્રદેશોમાં વરસાદ થવાથી તેઓમાં પુર આવે છે, કે જેથી તે નદીઓમાં મેળવેલી નહેરોમાં પાણી સ્વાભાવિક રીતે ઉભરાઈ જાય છે. એ પાણી રોઢી રામત્રાથી તેમાંથી આખું વર્ષ જોઈતું જગ લઈ ખેતી કરી શકે છે. યુરોપના ઘણાક દેશોમાં નહેરો ખોદાએલી છે.

આપણા દેશમાં આગળ ફિરોજ ખાદશાહે એક નહેર ખોદાવી હતી એવો ઇતિહાસમાં દાખલો છે, હાલની શાણી સરકાર જેમ જેમ નહેરો વધારે ને વધારે લાંબાઈની સંખ્યામાં ઘડેલક પ્રાંતમાં કરાવશે, ત્યારે પ્રજાને પેટપુર ખાવાનું મળશે, અને હાવિષ્યમાં તેથી સરકારને ઉપજ વધશે.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય (સ્થાન=કેકાણું+પ્રક=વાળું+સ્વ=પોતાનું+રા-
જ્ય હરકોષ્ટ કરશે, શહેર, તાલુકો કે જીલ્લો વગેરે
વ્યુત્પત્તિ ને માથા ઉઘરાવેલા પૈસામાંથી શહેરનાહી ખર્ચમાં
બ્યાખ્યા. ફક્તો આપતાં ખાકી રહેલાનો વહીવટ, તેજ સ્થાનિક
સ્વરાજ્ય હતાં. એમ જુના ગ્રંથો પરથી જણાય છે.
દીવાની ફૈજદારી ગુન્હાઓના ઇન્સાફ ગામનાજ લોકો પંચ
નીમી કરતા, યુરોપખંડમાં હાલ તેનેજ મળતો રિવાજ
સ્થાનિક સ્વ- છે. શહેર કે કરમાના લોકો પોતાપોતાના માજરદ્રેટ
રાજ્યનો આગ- નીમે છે. નિશાળખાતું, સુધરાષ્ટ્રખાતું, પોત્રિસ ખાતું
લો પાછલો વગેરે પોતાના લાભનાં ખાતાંઓનો વહીવટ પોતેજ
ધતિહાસ. ચલાવે છે, સરકાર તેના અંદરના કારભારમાં વચ્ચે
પડતી નથી. પરદેશી રાજ્યો જોડે વહેવાર રાખવાનું
દેશની સરહદનો બચાવ કરવાનું, લશ્કરી, મુલ્કી વગેરે રાજકારોખાર
આદિ ચલાવવાના ખાતાનો વહીવટ વધારે વખત મળવાથી વધારે
સરસ રીતે ચલાવી શકે છે.

યુરોપખંડનો એ ઉત્તમ કારોખાર આ દેશમાં દાખલ કરવાને
લોકપ્રિય થઇ ગએલા વાઇસરોય લોર્ડ રિપન સાહેબે
આપણા દેશ- શરૂઆત કરી, કેટલાક હક પ્રજાને બક્ષ્યા છે. હાલ
માં સ્થાનિક ફક્ત મ્યુનિસિપાલિટી અને લોકલકંડ એ બે ખાતાની
સ્વરાજ્યની હાલ ઉપજનો વહીવટ સરકારના નીમેલા શખ્સોની જોડે
શરૂઆત. બેસી પ્રજાની ચુંટણીના મેમ્બરો ચલાવે એવો કાનુન
દાખલ કર્યો છે. લોકલકંડ ખાતામાં ખાતેદાર પામે

દરરૂપીએ એક આતો કર સરકાર જાવતી લે છે. તે લોકલક્ષ્મી આતે જમા થાય છે, તેવી આખા તાલુકાની એકડી થયેલી ઉપજમાંથી જિલ્લાના સાર્વજનિક કામોમાં આપવાનો ફાળો જતાં વહીવટ, ફક્ત દર વર્ષે રૂ. ૭) ત્રણ બરનારા આતેદારોની સમ્મતિથી પસંદ થએલા

અને સરકારના નીમેલા પંચોની બનેલી બોર્ડથી લોકલક્ષ્મી આતુ ચાલે છે અને તે ઉપજ તે તાલુકાની ગામેગામની નિશાળો, કુવા, તળાવ, સડક, પૂલ, ધર્મશાળા વગેરે કરવા તથા નીલાવવામાં ફાળોમાં ખરચાય છે.

મોટા શહેરો અને કસ્ટમાં ધરવેરો, જાજર વેરો, ગાડીવેરો નાકાવેરો વગેરે ઉધરાવી તે ઉપજ એકડી કરે છે. મ્યુનિસિપાલ આતું. અને તેમાંથી તે શહેરની શાળાઓનો, રસ્તાઓનો, રસ્તાપર પાણી છાંટવાનો રાત્રે તે પર દીવા મૂકવાનો, આગથી શહેરનું રક્ષણ કરવાનો, પીવાને મીઠું પાણી પુરું પાડવાનો, રેલ્વેથી બચવાને બાંધકામ કરવાનો, મળ-મૂત્ર લઈ જવાનો વગેરે વગેરે ખર્ચ કરે છે એ ઉપજ ખર્ચનો કાર-બાર કર બરનારાઓની સમ્મતિથી નીમાએલા શહેરી સંજ્ઞો અને સરકારના પસંદ કરેલા સરકારી અમલદારો વગેરેથી બનેલી શહેરી સમાજ જેને મ્યુનિસિપાલ કોર્પોરેશન કહે છે, તેનાથી ચાલે છે.

રેલ્વે રાજ્ય કારબારમાં સમજાતી થતી જાય છે; સ્વતંત્ર મત આપતાં લોકો શીખે છે. અને બધા માણસ સમા-કાયદા. નતામાં આવતા જાય છે. મોટા માણસને મેમ્બર થવામાં નાનાઓના મત એકઠા કરવા પડે છે, અને તેમની મરજીને અનુસરતી સમજામાં મત આપવો પડે છે, જેથી મોટાને

કાંઈક નાનાપણું લેવું પડે છે; અને નાનાને મન આપવાનો અધિકાર મળવાથી કાંઈક મોટપણુ મળે છે. સરકારી અમલદારોને સરકારી વખતમાં સરકારી કામ ભેગાં એવાં કામો આગળ કરવાં પડતાં તેથી તેમનો હાલ વખત બચે છે કે જેથી સરકારી કામ તેઓ વધારે સારી રીતે કરે છે. રૂઝતમાં રાજ્ય પ્રકરણી બાબતોનું જ્ઞાન વધતું જાય છે. જેથી ભવિષ્યમાં ઈંગ્લાંડની માફક પાર્લામેન્ટ સભા આ દેશમાં સ્થાપન કરી શકાય, અને જ્યારે તેવી સભાના મતથી કાયદા બાંધશે તે રાજ્યકારભાર ચાલશે ત્યારેજ આ દેશના લોકો સુખી થશે, અને અંગ્રેજોના વાસ્તવિક ગુણુ ગાશે.

માબાપની આજ્ઞા માનવા વિષે.

માબાપે જન્મ આપ્યો ત્યારથી આપણે વાસ્તે અનેક કષ્ટ વેઠ્યાં છે, જન્મ્યા ત્યારે ખાતાંપીતાં નહોતું આવડતું મા બાપે આ- માટે તે કાળે માએ ૬૯ વેઠી પોતાના ચાનમાંથી પણા પર શું દુધ પાછ આપણને ઉછેર્યા અને મોટા બે ત્રણ ઉપકાર વર્ષના થયા પછી ખાતાંપીતાં શીખવ્યું; માએ ક્યો છે? પોતે બીનામાં સુષને આપણને સુકામાં સુવાડ્યા, ચાલતાં નહોતું આવડતું તે શીખવ્યું. માંદા પડીએ માટે તે સ્વાદિષ્ટ ભોજન તજતી-ગોળ, આમલી, હીંગ, તેલ છત્વાદીની તે ચરી પાળતી, અને માંદા ન પડીએ માટે ગળપણુ છોડી કડવાં આસડ પીતી. માબાપે બોલતાં શીખવ્યું. બણાવ્યા, તે ઉઢેરી મોટા કર્યા. ગમે તેવો ખરાબ છોકરો હોય પણ મા કહી ભુંડું ઇચ્છતી નથી—કહેવત છે કે ‘ છોડ કછોડ યાય પણ માતા કમાતા ન થાય.

પણુ અરે છોડ એ કહોડ થવું એ શું વાજખી છે ? જે માતાએ
અનેક કષ્ટ વેઠ્યાં, તે મા પ્રત્યે લુણ્હરામી થનાર પાપીનો કયાં છુટકો
થશે ? માઆપની આજ્ઞા માનવી એમાં છોકરાં કાંઈ પણ વિશેષ
કરતાં નથી, માઆપે જન્મ આપી, રણતા કર્યાં, આપણે વારતે અનેક
મુશ્કેલી વેઠી છે, અને અપરિમિત સુખ આપ્યું છે. તેનો બદલો
ફક્ત પૂરેપૂરો આપી શકતા નથી.

કાશી પ્રયાગ જગન્નાથ, હરદ્વાર, મક્કા ગમે તે સ્થળની જત્રા
કરવી તે કરતાં માઆપની સેવા કરવી એ ઘેર
મા આપની એટાં મોટામાં મોટી ઉત્તમ જત્રા છે, ઉપલી જત્રા-
આજ્ઞા માનવી એમાં અટલ કરવું પડે, પૈસા ખરચવા પડે, પણ
એ ઉત્તમ માઆપની સેવારૂપી જત્રામાં તે કરવું પડતું નથી.
ધર્મ બ્રહ્મચર્ય દુનીયાના તમામ ધર્મોમાં માઆપની આજ્ઞા પાળવા
જાણવો. વિષે ઠામ ઠામ કહેલું છે. વળી એ ટામાં મોટું પુણ્ય
એજ છે, શ્રવણની પિતૃભક્તિનો દાખરો આપણા
પ્રાચીન પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ છે. તેના જેવી માઆપની ભક્તિ સર્વ કાંઈએ
હાવવી જોઈએ, તેનાં માઆપ આધિનાં હતાં છતાં તેમની આજ્ઞા
તે કાંઈ દિવસ લોપતો નહિ, એટલુંજ નહિ પણ ભરતખંડમાંના ૬૮
તીર્થોની તેમને જત્રા કરાવી.

માઆપના આટલા બધા ગુણો ન વિચારતાં જે માણસ પો-
તાનાં માઆપની સામાં થાય છે. ને તેમને ઘડપ-
માઆપની જીતી વેળાએ દુઃખ દે છે, તેની કેવી મૂર્ખાઈ,
આજ્ઞા ઉલ્લંઘન. કેટલી નિર્દયતા ને શી રીતની કુમ્મતા જાણવી. અરે

કરનાર પાપી પ્રજા એવા પાપીઓ પ્રાણીરૂપે જન્મવા કરતાં
સમજવો. ઇત્યર બન્યા હોત તો ઠીક હતું. કે લુગડાં ધોવાના
કામમાં આવત; અને બીજાઓને બગાડવાનું એક
માહું દષ્ટાંત દુર થાત. કેળવાયના માણસોએ માઆપ પ્રત્યે વધારે
લક્ષિતવાન થવું જોઈએ.

મોટી ઉમ્મરના માણસોએ પણ માઆપની આજ્ઞા માનવી, કે
જેથી પોતપોતાનો રૂડો ધર્મ બળવ્યો. કહેવાય
મોટી વયના ને છોકરાં તેમનું દષ્ટાંત લઈ શીખે. કે પાછલી
માણસોએ મા- અવસ્થામાં કોઈ દુઃખી ન થાય. જે ધર્મમાં લગ
આપની આજ્ઞા પડાવે એવી આજ્ઞા હોય. તે કદાપિ ન પાળવી
પાળવી. પણ તેમનું માન તેા સદાજ રાખવું. અને તેમની
સાથે હેત પ્રીતથી વર્તવું, માઆપનો ઉપકાર કાદ
પણ વાળી શકાય એવો નથી, તેમની આજ્ઞાઓ સદા હિત યુક્તિથીજ
ઉત્પન્ન થાય છે. માટે તેમની આજ્ઞા પાળવી ને સેવા કરવી એ પુત્ર
પુત્રીનો મુખ્ય ધર્મ છે.

ન્યાતવરો.

સારા માઠા પ્રસંગે ન્યાતવરનો રિવાજ ઘણી જાતિઓમાં છે.
હિંદુઓમાં લગ્ન, શ્રીમંત (અધરણી), ઉપનયન
(જનોઈ), મુંડન વગેરે પ્રસંગપર, તેમજ મર-
નારની પાછળ દશ દિવસ પછી ચાર પાંચ દિવસ
લાગલગત, તેમજ મરી ગયાને મહિનો છ મહિના
વર્ષ થાય ત્યારે, તથા તેની મરણ તિથિનો દિવસ

દર વર્ષે આવે ત્યારે તેમજ તેના શ્રાદ્ધને દિવસે. પારસીઓનાં ડાંસલાં
ધંબાર વગેરે પ્રસંગે ને મુસલમાનોના મરનારના ૪૦ માને દિવસે
પોતાનાં સગાં વહાલાં, ન્યાતીલાને પોતાને ઘેર તેડી જમાડવાનો
રિવાજ છે.

ધણી કામોમાં એ રિવાજ દાખલ છે. ત્યારે એનો મૂળ આધાર
કાંઈક હોવો જોઈએ; હિન્દુઓના ધર્મ શાસ્ત્રમાં
એ ચાંદની મરનારની ઉત્તર ક્રિયા કરવાનું લખેલું છે ઉત્તર
ઉત્પત્તિ ને ક્રિયામાં બ્રાહ્મણ બોજન કરવા જણાવ્યું છે. બ્રાહ્મણ
વધી પડેલા બોજનને બદલે જ્ઞાતિબોજન-હાલનો ન્યાતવરો
જુલમ. થયો હોય એમ દેખાય છે; તેવો કાંઈક આધાર

પારસી, મુસલમાન ધર્મપુરતકોમાં હશે; અગર
ધણી હિન્દુઓની સોબતમાં આવવાથી દેખાદેખી રાખી ક્યું હશે.
મરનાર આ કાની દુનીયાનો ત્યાગ કરી ચાલ્યો મર્યો ને ક્યું જોડે
ન લઈ ગયો. માટે તેની પાછળ તેના નામની ખાતર કાંઈ દાન
ખેરાત તેના અનુયાયીઓએ કરવું જોઈએ, તેથી મરણ પાછળ ન્યાત-
વરાનો રિવાજ નીકળ્યો હશે, તે પ્રસંગે આવેલાં સગાંવહાલાં તથા
જ્ઞાતિલાઓને જમણુ આપવું એ વચારથી ન્યાતવરાનો રિવાજ
નીકળ્યો હશે, ધણીખરી જ્ઞાતિમાં મળતે અમળતે શ્રીમંતનું દેખાદેખી
નાતો કરવાનું બંધન થઈ ગયું છે “લોકો કહે છે કે ધરના દાણા
વેચ, પણ આપનું બારમું કર; ટકો મળશે પણ તક મળવાની નથી.
વગેરે કહી મરનારના વારસોને ફરજ પાડે છે. ધર્મ શાસ્ત્રના રચનાર
મહા સમર્થ જ્ઞાતિઓ થઈ ગયા, એટલે તેમને ધર્મની ક્રિયા પોત-
પોતતાની રિયતી પ્રમાણેજ કરવાની રાખી છે, પણ ન્યાતવરો તો

કરજ કરીને કે ધર વેચીને કરવો પડે, એ રિવાજ જીલમી ત્રાસદાયક ને ખેદકારક છે.

ન્યાત વરાનો ફાયદો માત્ર એક છે તે એ કે જમનારાઓને એક વખતનું મિષ્ટાન્ન મળે છે. ગેરફાયદા અનેક છે. કહે, ફાયદા ગેરફાયદા. વત છે કે, વરા પાછળ વૈદ જાગે, કેમકે મિષ્ટાન્ન ખાઈ ખાઈને લોકો માંદા પડે, ને વૈદને પડકાર પડે. કોલેરા, મરકી વગેરે ભયંકર રોગો ઉપરા ઉપરી ન્યાતવરા કરવાથી ફાટી નાકળે છે કે વધી જાય છે તે, ખીજું નુકસાન હાલના વખતમાં ધંધા રોજગાર કમી થઈ ગયા છે, પ્રજા અનેક કારણોથી નાણાં સંબંધી બાબતમાં ખુવાર થઈ જાય છે, પરાક્રાંત પોતાનો ગુજરો (દિનકટિ) કરે છે, તેવા વખતમાં એ બોલે સહેવો એ મોટામાં મોટું ત્રીજું નુકસાન, કરજ થાય એ ચોથું નુકસાન, કરજ વધી પડવાથી થોડો ધણી મિલકત હોય તે શાહુકાર તાણી જાય એ પાંચમું નુકસાન, વિદ્યા ભણવાનો, કપડાંનો, વગેરેનો જરૂરી ખર્ચ ન થાય એ છઠું નુકસાન, મોંઘવારીના વખતમાં હવે એ ફાવે એમ નથી. શ્રીમંતોને તો પોતાની પુંજ વાપરવાના ધણા રસ્તા છે, યુરોપ, અમેરિકાનાં હુન્નરકળાનાં કારખાનાં પોતાના ભડોળથી કાઢે એટલે ધટી ગએલો રોજગાર દેશમાં પાછો ચાલુ થાય, તો એક વેળાના ભોજનને બદલે ધણા કાળનો ધણાને સંગીન સુખનો ફાયદો થાય, શ્રીમંતોનું દેખાદેખી તણાઈ ગરીબોને વરા કરવા, પડે છે, જેથી તેમનાં છોકરાં પાછળથી દરરોજ અન્ન વગર ટળવળે છે, તેમજ મરીખ થઈ જવાથી વિદ્યા ભણાતી નથી. સારો રોજગાર શીખાય નહિ, ને ગરીબના ગરીબ રહેવું પડે, એ કેટલું છે ! તેનો વિચાર

કરવો જોઈએ; મરનાર, વખતે તેના આખા કુટુંબમાં એકજ રજા નાર હોય. તેવાનું તેની ભરજીવાનીમાં મરણ થાય છે કે જોઈ તેના કુટુંબને કારી ધા વાગે તેનાં છોકરાંને રોજનાં ઉદર પોષણનાં ફાંદાં તેવા વખતમાં તેની મિલકત વેચાવી તેનાં ખારણામાં ખોડે માથે બેસી મિષ્ટાન્નની ઉભણી જમવી એ શું જમનારને થોડું શરમ ભરેલું તથા નીચું જોવાડનારું છે ! મરનારના જીવને લઈ જનાર જમના દુતો કરતાં તેનાં જીવતાં છોકરાંના જીવ લેનારા આ જમનારા ધાતકી જમે દુતજ ગણવા.

માણસની સ્થિતિ દિન પર દિન દેશમાં કમાઈ ધટવાથી નાનગી થતી જાય છે, અને વરતી પ્રમાણમાં ઘટતી જાય ઉપસંહાર ને છે. તેવા આરિક વખતમાં ન્યાતવરા કરવા ને કરા-
ખેાધ. વ્યા જવા. એ ડાહ્યા માણસોએ વિચારવાનું છે. અચ્ચાને પુરતાં કપડાંને રોજનો ખોરાક મોંઘવારીનજ વખતમાં પુરોજ પાડવો જોઈએ ને જોમ અને તેમ સારી કળવણી આપવીજ જોઈએ, સખખ દરેક ન્યાતમાં સમજી માણસોએ ભેગા થઈ ન્યાતિનાં બીજાં માણસોને સમજાવી ન્યાતવરાનો વધી પડેલો બોજામ રિવાજ કમી કરવો જોઈએ.

દેશાટણ (મુસાફરી.)

શબ્દ વ્યુપત્તિ ને વ્યાખ્યા.

દેશાટણ (સ')-(દેશ+અટણ-કન્વુ)-દેશેદેશ કરવું તે; મુસાફરી એ શબ્દ છે. તેનો એજ અર્થ છે.

ક દેશાટણથી માણસના જીવને આનંદ રહે છે, "જીવ્યા કરતાં મેયું બહુ" એ ઇચ્છા સ્વાભાવિક છે.

જા. માણસમાં હુશિઆરી ને જ્ઞાન એથી વધે છે, ઘાટ ઘાટનાં પાણી પીવાથી ને જાત જાતના વિચિત્ર અહેરા ને દેશાટનના વર્તણૂકના માણસોના સંજોગમાં આવવાથી ને સહ-વાસમાં રહેવાથી મુસાફરી કરનાર માણસમાં હુશિઆરી ને જ્ઞાન વધે એ સ્પષ્ટ છે.

ગ. વેપાર રાજગારમાં ફાયદો થાય છે. પોતાના દેશમાં ખીજા ને દેશની ચીજ ખપતી હોય તે દેશ, અને પોતાને ત્યાં ખતેલી ને ચીજ ખીજા દેશમાં ખપતી હોય તે દેશ, એ ઉભય દેશમાં મુસાફરી કરી વેપારી જોડે રૂબરૂ મળવું થાય ને માહિમાહિની વાતચીત વગેરેથી એક ખીજાપર ભરોસો બેસે, એટલે આડત ખધાય એ સ્વભાવિક છે.

ઘ. કારીગરી વધે છે, સેંકડો પરદેશી ચીજો આપણા દેશમાં વપરાતી જોવામાં આવે છે, પણ તે અહીં સ્ત્રી રીતે ખંતે તે તો ત્યાં જણાય. પોતાના દેશમાં કાષ્ટ ચીજ ખતતી હોય, ને તેવી ચીજ પરદેશમાં ખતતી જોવામાં આવે એટલે તે ખંતેનો મુકાબલો કરવાથી પોતાની ખોડખાંપણ હોય તે દુર કરી પોતાના હુન્નરમાં સુધારો વધારો કરી ઝટ ખીજાથી ચઢિઆતી ખનાવી શકાય.

ઙ. શાળાને પાઠશાળામાં લીધેલી કેળવણી દેશાટન કરવાથી પરિપુર્ણ થાય છે. દેશાટણ કરીએ ત્યારેજ ભણ્યા સાથે ગણ્યા કહેવાય. ઇતિહાસ ભૂગોળમાં લગામ કે જત્રા વગેરે સ્થળમાં નામ વાંચ્યાં હોય

તે ત્યાં જઈ નજરોનજર જોવાથી આખેહુમ ચિત્રવેષક ચિતરવાળાં પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટે થાય એટલે તે વિષેની કેળવણી પરિપૂર્ણ થઈ.

વિદ્વાન, વેપારી, કારીગર, ખેડુત, કે રાજનીતિમાં વગેરે હરકોઈ પુરુષને પોતાના ધંધામાં આખાદ થવા દેશાટણની દેશાટનની જરૂર છે. દેશાટણથી શરીર સાફ થાય છે. હુશિયારી જરૂર, વધે છે, વેપાર રોજગાર થાય છે; રાજકારભારમાં પાવરધા બનાય છે, માટે તે કરવી આવશ્યક છે. મુસાફરીથીજ યુરોપખંડના લોકોએ પૃથ્વીના જુદાજુદા દેશોનો વેપાર ને બેઝોર્માંનાં ધણીખરા રાજ્ય પોતાને હાથ કરી લીધાં છે ને સર-સાધ મેળવી છે.

આપણા દેશમાં પરદેશ જવાથી વટલાય એવો વહેમ પેસી ગયો છે. પણ ધર્મ કાંઈ સ્થળે પોતાની જાતે રાખવાનો બોધ. છે. યુરોપખંડની તેમાં વિશેષ કરીને ઇંગ્લાંડની મુસાફરી કરવાની ખરી જરૂર આપણા દેશીઓને વાસ્તવિક રીતે હાલમાં છે, માટે ત્યાં જનારની સંખ્યા દિનપરદિન વધવી જોઈએ.

ઇંગ્લાંડની મુસાફરી.

મુસાફરી કરવાથી ધણા ફાયદા છે. પરદેશના લોક તેમની બાષા ને રિવાજ, તેમની રીતભાત, તેમનો પોશાક ને મુસાફરીના સા-ધર્મ વગેરે અનેક બાબતોથી માહિતગાર થવાય છે.

માન્ય ફાયદા. જધા દેશ કરતાં ઇંગ્લાંડની મુસાફરી હાલ આપણને વધારે ફાયદા ભરેલી છે.

ક. યુરોપખંડ હાલ વિદ્યા, કળા વેપાર, ને રાજપ્રકરણમાં ચડિઆતો છે. ઇંગ્લાંડ એ ખંડમાં આવેલો આપણા ઇંગ્લાંડની મુસા- રાજ્યકર્તાનો દેશ છે. માટે હાલની કાશીની જત્રા ફરી કરવાનાં ઇંગ્લાંડનેજ સમજરી. લોકો એવા દેશમાં ફરે તો કારણો ને ફાયદા. જધી વાને પાવઁધા થાય, માટેજ ડાહ્યા ગુરૂઓએ જત્રાનો મહિમા વધારેલો છે,

જ. ઇંગ્લાંડની રાજ્ય વ્યવસ્થા એ હાલ ઉત્તમ રાજ્યનીતિ ભણવાની નિશાળ છે. પ્રજાના હક, સ્વતંત્રતા વગેરે ગુણો પ્રાપ્ત કરવાનું રથજ એજ દેશ છે.

ગ. એ આપણા રાજ્યકર્તાનો દેશ છે, ત્યાં ગયા વીના આપણે ઘટતી દાદને પહોંચી શકીએ નહિ. ચઢતામાં ચઢતી તમામ અપીલો (ફરિઆદો) ત્યાંની પ્રિવિકોન્સિસમાં કે પાર્લામેન્ટ સભામાંજ કરી શકાય છે.

ઘ. વધારે સારો પગાર મેળવવાની તોફરીની લાયકાતનું સર્ટિફિકેટ ત્યાં જઈ પરીક્ષા આપી આવવાથીજ મળે છે. કલેક્ટર કે જડ-જનો માન ભરેલો હોયો મેળવવો હોય તો ત્યાં જઈ સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષામાં પાસ થઈ આવવું એટલે તે મળે છે. મોટા ઇન્જિનીઅર કે ડોક્ટર થવું હોય તો પણ ત્યાં જઈ પાસ થવું. એ રીતે હરકોઈ મોટા કામની મોટી પરીક્ષા ત્યાંજ લેવાય છે.

ટલાઈએ એવા ભોળા અભણ લોકો માને છે.

પણ એ વાત ખોટી છે. સૌને પોતપોતાનો ધર્મ પુર્વપક્ષ અને પાળવાની ત્યાંના કાયદામાં સંપૂર્ણ દૃષ્ટ છે. ત્યાંની તેનું સમાધાન. હવાને કીધે દારૂ મૈસ પીવાં ખાવાં પડે એ વાત તદ્દન ખોટી છે. માંસાહારને વર્જ્ય કરી ફક્ત વનસ્પતિના ખોરાકપર ઉંચી કામના હિંદુઓની માફક હૈનાર મંડળીના માણસો ત્યાં સુખે રહી શકે છે.

અટક ઓળંગવાનો આપણામાં અટકાવ છે; પણ તેનું ખંડન ગણીવાર થઈ ગએલું છે પ્રાચીનકાળમાં તેનું બંધન નહોતું વચલા વખતમાં આસપાસનાં જુલમી મુસલમાની રાજ્યો થવાથી એવો ધારો નીકળ્યો, પણ હવે તેવી હરકત ન હોવાથી તે પ્રતિબદ્ધ આપોઆપજ રદ થાય છે. ઘણા લોકો ઇંગ્લાંડ જઈ આવ્યા છે, ને જાય છે, અને એ પ્રવાહ, એમનું રાજ્ય આપણાપર છે ત્યાં સુધી, કદી બંધ પડવાનો નથી.

ઇંગ્લાંડ ગયા વગર આપણા દેશની ઉન્નતિ થવાની નથી. ત્યાં ગયા વગર હુન્નર, કળા, વેપાર રોજગાર ને રાજ્ય ઉપસંહાર તથા તંત્રથી વાકેફગાર થવાના નથી, માટે ઇંગ્લાંડ જ-
 બોધ. નારની સંખ્યા દિનપરદિન વધતી જોઈએ. અને ત્યાં જઈ આવનારને તન, મન ને ધનથી ઉત્તેજન તથા સહાયતા આપવી એ સધળા દેશાભિમાની પુરુષોનો એક ફરજ છે.

ધરેણીં ધાલવા વિષે.

હિંદુ લોકમાં ધરેણીં પહેરવાનો વધારે ચાલ છે. મરદો કરતાં સ્ત્રી અને છોકરાંને ધણીં ધરેણીં પહેરવાનો રિવાજ ધરેણીં પહેર- છે. મામાપ ધણી વખત છોકરાંને ધરેણીં પહેરાવી વાનો ચાલ ખોટા લાડ કરી તેમના પરનું પોતાનું હેત ખતાવે છે. કટલાંક મામાપ પોતાનું કુળ જીંચું ઢહેવડાવવાને; અગર પોતે પૈસાદાર છે, એવી ખેટી મોટાઈ ખતાવવાને ધરેણીં પહેરાવે છે. કેટલાંક ઐરાં રૂપ ને શેભા વધે છે, એમ સમજી ધરેણીં પહેરે છે, ને પોતાનાં અગ્યાંને પહેરાવે છે.

જ. ધરેણીં પહેરવાથી રૂપ કે શેભા વધતી નથી, પરમેશ્વરના મરજી ધરેણીં પહેરાવી રૂપ કે શેભા વધારવાની હેત ધરેણીં પહેર- તો, તે સ્વયંભુ જન્મથીજ શરીરને એવાં લટકણીએ વાથી થતાં વળગાડી મુક્ત. ધરેણીં પહેરવાથી રૂપ વધવાને અદેહી તુકશાન. ઉલટું ઘટે છે, પરમેશ્વરે કુદરતી રીતે નાક, કાન વગેરે જે અવ્યયો સલામત આપ્યા હોય, તે કાચાઈ જાય છે, પગે, કૂડે મેલ ચોટે છે, ને કાળા ઝાખ પડી રહે છે; રૂપ વધારવાનો ખરો રસ્તો એ છે કે ચોળીને નહાવું, અને સ્વચ્છ કપડાં પહેરવાં. વાળ ઓળવા વગેરે, અનેક રીતે સૌન્દર્યતા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે ધરેણીં પહેરેલાં હોય, ને ચોટેલો ન ગુંથેલો હોય તો લોકો અજડે, સુધડ ન રહે તો મેલના પોપડા ખાંડે ને શરીર દુર્ગંધ મારે, ત્યારે રૂપ વધે કે ઘટે તેનો વાંચનારે વિચાર કરી લેવો.

વ. ધરેણુમાં પૈસા રોકવાથી તેટલી દોલત વેપાર ધંધામાં ઓછી વપરાય છે, તેથી દેશનું દ્રવ્ય વધવામાં એકંદરે એથી નુકસાન છે. વળી જેટલા પૈસા ધરેણું ધડાવવામાં ખરચ્યા હોય. તેટલા પૈસા તે વેચતાં ન ઉપજે ને ઉલટી ખોટ આવે છે; ને વ્યાજ તેટલી મુદતનું ગયું તે બીજી ખોટ.

ક. ધરેણુમાં પૈસા રોકી સારાં કપડાં લોકો છોકરાને પહેરાવતાં નથી તે બહુ ખોટું ને નિંદાયુક્ત, તેમ બાળકના શરીરને હાનિકર્તા છે, ગળામાં કંઠી, કેડમાં કંદોરો, ને તે ઉપરાંત હાથ, પગ, કાન, નાક ઇત્યાદિ શરીરના બીજા અવયવોપર ધરેણું લટકાવેલાં હોય, અને કપડાં ફાટેલાં કે મેલાં હોય, ત્યારે તેવો બનાવ જોઈને સારા વિચારના માણસને તે તરફ ધિક્કારવું ને હસવું આવ્યા વિના રહેજ નહિ. મતલબ એ એથી ધરેણુ પહેરાવનાર માઆપનું મુખર્ત્વ જણાય છે.

ઢ. ધરેણું ધાલવા માટે નાક કાન વગેરે કાચાવે છે, તે વખતે બાળક રડે છે. અને તે પાકે ત્યારે સજીકા નાંખે છે, ને ધણીક દિવસ તે પાડા પહોંચે છે, ટાઇ વખત ધરેણું પહેરેલાં જોઈલુચ્યા કે હરામખોરની દાનત બગડે છે, ને તેથી તેવાઓને હાથે બાળકોનાં ખૂન થતાં ધણી વખત સાંબળીએ છીએ; છોકરાં બહાર રમતાં હોય ત્યાંથી કે નિશાળે જતાં રસ્તામાંથી બમાવી ઊંચકી જઈ એમાંમાં લઈ જઈ ધરેણુંની ખાતર તેનો પ્રાણુ લે છે. ધરેણુંના જોખમથી પુખ્ત ઉંમરનાં માણસોને પણ મુસાફરીમાં ધારતી રહે છે.

દ. ધરેણું પહેરાવવા કરતાં છોકરાંને સારાં કપડાં પહેરાવવામાં તથા પુષ્ટિકારક ખોરાક ખવરાવવામાંજ પોતાની દોલત વાપરવી, કે

જેથી શરીર નિરોગી ને અલભસ્ત બનવાથી મોટી ઉમરે પોતાનો ધંધો સુખે કરી શકે; વળી ધરેણું પહેરાવી બહારની ટાપટીપથી ગુઠી મોટાઇ મેળવવા કે તેમનું રૂપ તથા શોભા વધારવાનાં શાંદાં મારવા કરતાં તેમના કામળ હૃદય સુધરે, એવી જરૂર ને ઊંચી કેળવણી આપવાના રૂડા કાર્યમાંજ પોતાની દોલત વાપરવી એ વસ્તવિક છે.

ધરેણું ધાલવાથી રૂપ કે શોભા વધતાં નથી, દ્રવ્ય ટુંકમાં સાર ને ઘટે છે. શરીર જોખમમાં પડે છે, વગેરે અનેક ગેર-બોધ. ક્ષાયદા છે. માટે એ જંગલી અને ખોટી નીને મોટાઇ

ખતાવવાનો રિવાજ બંધ પાડી તેને બદલે છોકરાંને કેળવણી આપવામાં, પુષ્ટિકારક ખોરાક ખવડાવવામાં ને સ્વચ્છ તથા નહિ ફાટેલાં કપડાં પહેરાવવામાંજ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવો એ દરેક સમજીની ફરજ છે.

જ્ઞાતિભેદ.

જ્ઞાતિભેદ (જ્ઞા-જાણવું+તિ-પણું+ભેદ-ફેરફાર) જા-જાણવું વ્યુત્પત્તિ જીવાથી થતો ફેરફાર, માણસમાં વિદ્યા, જ્ઞાન, દોલત ને વ્યાખ્યા. આચાર, વિચાર, વગેરેમાં જે પ્રમાણે ફેરફાર હોય, તે પ્રમાણે તેની જ્ઞાતિ કહેવાય.

હિંદુઓની જન્મના જાયતે શુદ્ધ. સંસ્કારાદ્વિજડચયતે ।

મુળ જ્ઞાતિ વેદાભ્યાસાદ્ભવેદિષો બ્રહ્મજાનાતિબ્રાહ્મણઃ ॥

અર્થ—જન્મે ત્યારે બધાં એકજ જાતિમાં એટલે શુદ્ધ હોય.

જનોષ વગેરેનો સંસ્કાર થાય, ત્યારે તે દિન એટલે ખેવાર જન્મેનો કહેવાય કમકે ત્યારથી તેને ધર્મ, નીતિ આચાર વગેરે જાણે ઉપદેશ કરવા માટે. વેદનો અભ્યાસ કરે ત્યારે વિપ્ર કહેવાય, અને બ્રહ્મ ઓળખે ત્યારેજ બ્રાહ્મણ જાણે. પાછળથી કર્મ એટલે ધંધા પ્રમાણે જ્ઞાતિ ઓળખાવા માંડી; ભણાવવાનું કાર્ય કરનારા તે બ્રાહ્મણ, લઘાર્થ રાજવડું વગેરે શૌર્ય દાખવવાનું કાર્ય કરનારા તે ક્ષત્રી, ખેતી વેપાર વગેરે ધંધો કરનારા તે વૈશ્ય, અને ઉપક્રી ત્રણે વર્ણોનું દાસત્વ કરનાર તે શૂદ્ર. મૂળ એક જ્ઞાતિ તેની ચાર જ્ઞાતિ વિદ્યા સંસ્કાર જ્ઞાનથી મૂળમાં, અને પાછળથી ધંધા પરત્વે પડી. વિદ્યાવત જન્મ દેશમાં બધા ક્રિશ્ચિયનોની એકજ જ્ઞાતિ. તેમજ હિંદુઓમાં રહ્યું નથી; જુદી જુદી જ્ઞાતિમાં જે નથી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તેની તે જ્ઞાતિમાં તેના મરણ સુધી બદલાતી નથી.

ચાર જ્ઞાતિમાંથી હાલ સેંકડો જ્ઞાતિ થઈ છે, દેશમાં જુદા જુદા ભાગોમાં વસવાથી, આચાર વિચારમાં ફેર હાલ મનાતો પડવાથી, ને ધંધો કરનારા જુદા જુદા વર્ગ વધતા જ્ઞાતિ ભેદ. જવાથી કિન્ન ભિન્ન જ્ઞાતિ ઉત્પન્ન થઈ છે. એક ખીજનો સ્પર્શ થવાથી અલડાય, એવો બહેમ મુસલમાનોના બાબ્યા પછી સજ્જડ ચોંટતો ગયો, જ્ઞાતિભેદ મનુષ્યે મનુષ્યે રાખ્યો, છતાં ધર્મરે ઉત્પન્ન કર્યો, એવો બૂલ ભરેલો વિચાર ફસતો ગયો; પણ શૂદ્ર ને બ્રાહ્મણ વચ્ચે જન્મ વખતે પ્રભુએ ભેદ રાખ્યો નથી, માટે લોકોમાં મનાતો જ્ઞાતિભેદ વાસ્તવિક નથી એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે.

જા. આખા દેશમાં એક જ ચર્ચા વિલંબ લાગે છે. દરેક માણસ

પોતપોતાની જ્ઞાતિના નાના મંડળથી ઝીણી ઝીણી જ્ઞાતિ લેદથી વાતો જણે. પરંતુ આખા દેશના સામાન્ય દિતના થતાં ગુકસાન. મોટા વિચારાનું જ્ઞાન થતું નથી દેશમાં ઐક્ય નહિ, એટલે આખા દેશમાં રાજ્ય કારભાર વગેરેની એકત્ર આપતમાં માણસ સમજે નહિ.

બ. વેપાર રોજગાર ચલાવવાને હરકત પડે. ખાધા પીવાથી વટલાય, એવા જીમને લીધે જાતે ખીજ જ્ઞાતિઓના રિવાજની અજ્ઞાનતાને લીધે માણસ પરદેશ જતાં હંમેશાં આંચકા ખાય છે, અને તેમ જાને એટલે પરદેશ જોડેનો વેપાર ખીજજાતીના માફક ન ચલાવો શકાય એ ખુદ્દુ છે.

ક. માણસનો બુદ્ધિ ટુંકી થઇ જાય છે.

ઢ. કેટલીક ટુંકી જ્ઞાતિમાં કન્યાની અછત હોવાથી તેમ કેટલીકમાં કન્યા વધારે હોવાથી કન્યેડાં કરવાં પડે છે. મતલબ કે એકંદરે વસ્તી વધારામાં એથી હાની છે.

નાની નાની જ્ઞાતિઓ તેમની મોટી જ્ઞાતિમાં ભળી જવી જોઈએ, જાને તેમ કરતાં અસલની પાછી ચાર જ્ઞાતિ થવી જોઈએ. જોઈએ. અને તે પશુ ધંધાના વિભાગની ચવાથી સંઘર્ષ એક છીએ એવી હિંચી સમજથી ઐક્ય આપો આપ પ્રગટ થશે, એ નિઃસંદેહ છે.

અંગ્રેજ લોકની ચઢતી વિષે.

જુના વખતમાં આપણો દેશ જ્યારે સુધરેલો ને પૈસાદાર હતો,

ત્યારે અંગ્રેજો જંગલી અવસ્થામાં નમ ફરતા. ખેડૂત-
અંગ્રેજ લોકની ની સ્થિતિનું પણ જાન નહોતું; જંગલમાં ભટકી
પ્રાચીન તથા શિકારપર ને કંદમૂળપર નિર્વાહ ચલાવતા; વસ્ત્રમાં
અર્વાચીનસ્થિ- ઝાડની છાલ ને જનાવરનાં ચામડાં ઓઢતા; ઝાડની
તિનો મુકાબલો. ડાળાઓમાં ઝુંપડાં જેવું બનારી પડી રહેતા; હુન્નર
કળાનું નામ નહોતા જાણતા. એ સમયે હવે ફેરવાઈ
ગયું છે. હાલના અંગ્રેજો ભણેલા, ધનવાન, ખખરદાર, હુન્નરકળામાં
ડાહ્યા છે. તેમની આગખોટો દરીઆમાં ને આગની માડીઓ જમીન
પર સેંકડો માઇલ દોડી રહી છે, પોતાના દેશમાં ૩ નામનુંએ પાકતું
નથી, છતાં દરોડો રૂપીઆનું કાપડ વણી પદ્દેશ મોકલે છે; પૃથ્વીના
દૂરના ખેટોમાં અને ભરતખંડ આસ્ટ્રેલિઆ જેવા વિશાળ મુલકોમાં
પોતાની હાકમી ચલાવે છે. ખરે; હાલના અંગ્રેજો શરીરે શુરા, ને
પૈસે પુરા છે.

ક. સુધારો કરવાની ઇચ્છા એ લોકોમાં ઘણી હોય છે. તેઓ
કાંઈને કાંઈ શોધ કરતાજ રહે છે, આપણા દેશીઓ-
કયા ગુણને માં એ ગુણ ખીલકુલ નથી, નવો સુધારો કરનારને
જ ધે અંગ્રેજો તે દેશમાં હિતજન ને ઇનામ મળે છે, અને આ દેશમાં
સુધાર્યા. તેમ કરનારની હાંસી થાય છે; આ કારણથી આપણા
દેશમાં કોઈ માણસ કાંઈ પણ સુધારો કરવાને ખંત
રાખતા નથી.

જ. પૃથ્થકપણું એટલે પૂછ્યાં કરવાપણું એ લોકોમાં ઘણું હોય
છે. જે કાંઈ નવી વસ્તુ જુએ કે; તે વિષે પૂછી પૂછીને તેનું આદિથી

અંત સુધીનું જ્ઞાન મેળવે છે. પ્રદર્શનો ભરાય, તેમાં જન્મ નથી નવી વસ્તુઓ જોઈ તેનું જ્ઞાન મેળવી તેના મુઠાબજામાં પોતાના દેશમાં તેનાથી ચઢતી બનાવી દેશ પરદેશ વેચે છે, અને એમ કરી વેપારના નવા કિસ્સા કાઢી ધનતાન બને છે, આપણે જડ વસ્તુ વાપરીએ ખરા પણ કવી રીતે અને કાણુ બનાવે છે. તે વિષે શોધ કરવાની બીલકુલ ઇચ્છા રાખતા નથી, એ આપણામાં મોટી ખામી છે.

ગ. રાજાભિમાન એટલે પોતાના બળ વડે વધવાની ઇચ્છા એ લોકોમાં ઘણી હોય છે. પરદેશી વસ્તુ વાપરવા કરતાં તેની પોતાની બનાવેલી વાપરવી એવો મમત ને તે પાર ઉતારવાની શક્તિને લીધે જ નવા નવા શોધો એ લોકોએ કર્યા છે. ને કરે છે, આપણા લોકોમાં એ ગુણ મિલકુલ નથી.

ઘ. દેશાભિમાન એટલે દેશનું અભિમાન, સમય દેશનું હિત ઇચ્છવું એ ગુણ પણ એ લોકોમાં છે. ગુણને લીધેજ પોતાના દેશમાં હજારો વર્ષ થયાં પરદેશીને પેસવા ન દેતાં પોતે પોતાનું રાજ્ય ચલાવે છે. આપણામાં સેંકડો વર્ષ થયાં આ ગુણ જતો રહેા છે. માટે પરદેશીઓના વારંવારના હુમલાથી ને રાજપથો રીખાતા આવ્યા છીએ.

ઙ. ઉલોગ એ પણ એ લોકોમાં એક મોટો સદગુણ છે. અહીંના જીવાન ને ઈંગ્લાંડમાં ઘરડાંની ચાલ રસ્તે એક સરખી જણાય. ત્યાં સવારથી સાંજ સુધી નાના મોટા, ગરીબ, શ્રીમંત, ધંધાની દોડ-દોડીમાં કે લાગુ પણામાંજ જણાય છે. કામ પુર્ક થાય, ત્યારેજ છોડે એવા ખંતીલા હોય છે. આપણા લોકો નવરા કર્યા કરે

ને આરંભેલું કામ ધણી વખત વચ્ચેથી છોડી દે એવા એ પરવા હીણુ છે.

જ. સાહસ, એટલે ભારે કામ ઉઠાવવાની બુદ્ધિ એમનામાં હોય છે. એ ગુણોને લીધેજ નેખમ વેડી કંપનીઓ કાઢી દુર દેશા-વરમાં રેલવે વગેરે કારખાનાં ધમધોકાર ચલાવે છે. આપણા ભોકામાં એકઠા મળી કામ કરવાનો બુદ્ધિ નથી; અને ભોગભોગે થોડા ધણાં એકઠા મળી કોઈ નાનો સરખો વેપાર ચલાવે તો તેમાં પણ ફાવે તે શખ્સ બીજા ભાગીદારને રડાવી પોતે એકલા હાથે હોષ્ટયા કરી જવાની દાનત રાખે, એટલે લાંબી મુદત તેવો વેપાર ન ટકે; અને તેવાં દ્રષ્ટાંતથી બીજાઓ મોટી કંપની ઉઠાવી ભારે કામ માથે લેવાના સાહસમાં અચકાય છે.

છ. ઉપરના સદ્ગુણો ઉપરાંત સંપ, આગ્રહ, સુધારાપણું વગેરે બીજા ધણા સદ્ગુણો એમનામાં હોય છે.

આપણા દેશીઓમાં ત્યાં સુધી અગ્રેજોના જેવા ઉપરના સદ્-ગુણો આવ્યા નથી, ત્યાં સુધી દેશ સુધરવાનો બોધ નથી; તેમના જેવા સુખી ને શ્રીમાન થવું હોય, ત્યારે તો તેમના એ ગુણો સંધરવાજ; જ્યારે એ સદ્ગુણોવાળા માણસ આપણા દેશમાં ધણા થશે, ત્યારે ભવિષ્યમાં આપણો દેશ આબાદ ને સુખી થશે.

દેશી કારીગરી.

પતિહાસપરથી માલુમ પડે છે કે આપણો દેશ પ્રાચીન કાળમાં

વિદ્યાકળામાં પૃથ્વીના બીજ સત્રજા દેશે કરતાં પ્રાચીનકાળમાં ચઢીઆતો હતો, વચલા વખતમાં પણ અહીંને આ દેશની ધણોક માલ ધરાન, અરબસ્તાન થઇ તુર્કસ્તાન કે કારિગરી. મિસરને રસ્તે યુરોપખંડમાં જતો ભાતભાતનાં રેશમી અને સુતરાઉ કાપડ વણતા, આજ પણ સુરતનું જરી કામ. અમદાવાદ, તથા નાગપુરના રેશમી ધોતીંગેડા ઢાકા તરફની મલમલ અને જંગાળી દુપટ્ટા, કાશ્મીરની શાલ, પેઠંની પાધડી વગેરે વખણાય છે. વિદ્યાકળામાં ભરપુર હોવાથી દેશ ધનદાય છે, એમ સમજીનેજ સિકંદર, મહમદ, તૈમુર વગેરે પરદેશી લોભી રાજાઓ ચઢી આવ્યા હતા.

પ્રાચીન હુન્નર ધણો ખરો નાશ પામ્યો છે, ને તમામ જન-તનો પરદેશી માલ હાલ આ દેશમાં વપરાય છે. હુન્નરની હાલ સોય દીવાસળી ને ટાંકણી સરખી છેક નાની વસ્તુ નીસ્થીતિ. માટે આપણે પરદેશ આધાર રાખવો પડે છે. કારીગરો પોતાના આપદાદનો ધંધો છોડી ખેતી વગેરે બીજા ધંધામાં પડતા જાય છે, અને દેશ હુન્નરકળાની આજન-તમાં છેક પાયમાલ સ્થિતિએ આવી પહોંચ્યો છે.

કારીગરી ઓછી થવાનાં કારણો.

એ ફેરફાર થવાનાં કારણો નીચે મુજબ છે.

અ. આપણામાં વિદ્યા કળા, હુન્નર, ને સુધારો બંધ પડ્યાં.

બ. આપણા દેશના કારીગરોમાં અજ્ઞાનતા. આજસ, અદેખાધ

નિર્ધનતા વગેરે દુર્ગુણો વધી પડવાથી મૂળની વિદ્યા કળા ઓછી થઈ ગઈ.

ક. યુરોપીઅન લોકોએ ઉદ્યોગ સહિત ચતુરાઈ વગેરે સદ્ગુણોથી પોતાની કારીગરીમાં ઘણો સુધારો કર્યો; વરાળનું શોધી કાઢ્યાં સંચાથી તૈયાર કરેલો માલ સોંધો ને સારો થયો, એટલે તેના આગળ આપણા કારીગરોને હાથે તૈયાર થયેલો માલ મોંઘો ને સફાઈ બંધ ન જણાયો તેથી માલની ખરીદી ઓછી થઈ એટલે અહીં બનતો માલ બંધ પડ્યો.

દેશમાં હુન્નર કળા વધવાના ઉપાય.

દેશનો બંધ પડેલો ઉદ્યોગ પાછો ચલાવવાના ઉપાય નીચે પ્રમાણે છે.

ક. હુન્નરી વિદ્યાના ગ્રંથો આપણી ભાષામાં પ્રગટ કરાવવા, તેમજ હરકોઈ વસ્તુ બનાવવાના પ્રયોગ સાથેનાં ભાષણો મોટા શહેરોને કરાવ્યાઓમાં કારીગરોને ભેગા કરી તેમનાં રૂખરૂ કરવાં.

ચ. યુરોપ ને અમેરીકામાં ફેટલાકને આશ્રય આપી હુન્નર શીખવા મોકલવા. તેઓ શીખી આવી આ દેશમાં પાછા આવે ત્યારે શાળા કાઢી બીજને શીખવે એવી ગોઠવણ કરવી.

ગ. શ્રીમંતોએ ફેટલાંક કારખાનાં ઉઘાડવાં હાલમાં કપાસ લોઢવાના ઉતરાઉ કાપડ વણવાના છાપવાના, ઢળવાના વગેરે ફેટલાંક સંચા નીકળ્યા છે, તેમ રેશમ તથા કાનું કાપડ વણવાના, કાગળ બનાવવાના, લોઢતો સામાન બનાવવાના, દીવાસળી બનાવવાના વગેરે સંચા લાવી તેવાં કારખાનાં કાઢવાં.

જ. પરદેશી માલ બહારની શોભામાંજ ચડે છે, ટકાઉપણામાં આપણા દેશી માલ ખરોખરી તે કરી શકે નહિ એવી ખરી હકીકતો આપી પરદેશી માલ ઉપરનો મોહ ઓછો કરાવવો.

ડુંકામાં એજ છે કે દેશના કારીગરોની સ્થિતિ સુધારવાની જરૂર છે. રૂ, રેશમ, ઉન ને શણ વગેરે પદાર્થો અહીંથીજ યુરોપમાં જાય છે, અને તેનું કાપડ વણાઈ આપણે ત્યાં આવે છે; માટે તેવી ચીજો વાપરવા લાયક અહીંજ થવા પામે તો ઘણા માણસોને રોજ મળે અને દેશના દ્રવ્યમાં વધારો થાય; સખળ ઉપરના ઉપાયો કામે લગાડવા મંડી પડવું. એ આ સમે સઘળા દેશીઓને એક મોટી ફરજ છે.

આગળ કહેવામાં આવ્યું છે કે નિષ્પંધમાં ત્રણ રૂપ છે. વર્ષન કથન, અને વિવેચન રૂપ-સ્થળ, ઝાડ તથા પ્રાણીના વિષયો, વણનરૂપ નિષ્પંધ છે, માટે આરંભમાં તે આપ્યા છે, ઋતુ વગેરેના કુદરતી દેખાવો, તેમજ હુન્નરી ચીજો, હુન્નરી કારખાનાં કથનરૂપ નિષ્પંધનાંજ વિષયો છે, માટે તેના નમુના આગળ આપી ગયા. કથન એટલે વાર્તારૂપ નિષ્પંધમાં જે વિષયનો નિષ્પંધ લખીએ તે સંબંધી આગલી પાછલી તવારીખ લખતી જોઈએ, તે હોય 'છાપવાનો હુન્નર' વગેરેના નમુના આપ્યા છે. બનાવની હકીકતના નિષ્પંધ પણ કથન તથા વર્ણન એ બંને રૂપે કાંઈક મિશ્ર નિષ્પંધ છે, માટે હરકોઈ સ્થળે રેલ આવી હોય, મોટી આગ

લાગી હોય, દુકાળ પડયો હોય, કે કાંઈ હુલ્લડ વગેરે થયું હોય, તે વિષયના નિબંધ તે હોયે લખી શકાય; માટે દ્રષ્ટાંત રૂપ થવા મુબ્બતના છેલ્લા હુલ્લડ વિષેના નિબંધ તે હોયે આપ્યો. વિવેચનરૂપ નિબંધમાં જે વિષયનો નિબંધ લખીએ તે ખાખતના ફાયદા ગેરફાયદા વગેરે લખી શકાય, એ નિબંધો લખવા કઠણ છે. માટે છેવટના ભાગમાં એના નમુના આપ્યા છે. હરકોઈ વિષય અમુક એકજરૂપે લખી ન શકતાં બીજાં રૂપની છાયા તેમાં અવેજ; માટે દેશી કારીગરી, અંગ્રેજોની ચઢતી, જ્ઞાતિભેદ ઘરેણાં પાલવાનો બ્યાલ, દેશાટણ, ન્યાતવરો. માઆપની આજ્ઞા માનવી, સ્થાનિક સ્વરાજ્ય, નહેરો વગેરે નિબંધોમાં કાંઈક વર્ણન, કથન, તેમ વિવેચન રૂપ સુદ્ધાં થોડું થોડું લખાણ છે; મતલબ એ કે, નિબંધમાં વિષય પરત્વે ભિન્ન ભિન્ન પેટાં પાઠી વિસ્તાર થઈ શકે, રૂપનો મેળ ન રહે.

વિવેચન રૂપ નિબંધનાં પેટાં પાડવાની સોમાન્ય રીત નીચે મુજબ છે.—

(૧) વિષયના નામની વ્યાખ્યા અને શબ્દ વ્યુત્પત્તિ જોડે લખવી,

(૨) તેના ફાયદા અથવા તેના ખરાપણાનાં પ્રમાણો.

(૩) ગેરફાયદા એટલે ખોટાપણું ખતાવનારી સામી તકરારો, અને તે તકરારોના જવાબ.

(૪) દુકમાં સાર, ને છેવટે બોધ.

ઉપરનો મળતાં પેટાં પાડી હવે પછીના ઘણાક નિબંધ વિવેચનરૂપે લખ્યા છે.

સત્ય

વ્યાખ્યા.

પોતાના મનમાં જે વાત હોય તેજ ખરેખરી કહી દેવી તે તેનું નામ સાચું, સત્ય અને તેથી ઉલટું કહેવું તે જુઠું.

સાચું બોલવાનો સખખ અને ફાયદા.

ક. સત્ય સમાન બીજું કાંઈ ઇશ્વરને વહાલું નથી.

ખ. પરમેશ્વરે સાચુસ માત્રનું સત્ય તરફજ વલણ મ્યું છે; નાના બાળકો અને અજ્ઞાન માણસો ઘણી વખતે સાચુંજ બોલે છે. જુઠામાં જુઠો માણસ પણ એક દિવસમાં જુઠા કરતાં સાચું વધારે બોલે છે.

ગ. સાચું બોલવાથી રૂઢિઓ જાંજળ દુર થાય છે. તુર્તાતુત કદાપિ ક્રમાઈ ઓછી મળે, છતાં જીવ નિશ્ચિંતપણામાં સંતોષ રહે છે. જુઠું બોલનારને હમેશાં શીકરમાં ને શીકરમાં રહેવું પડે છે. બીક કે લાલચથી દિશ્કેરાઈ માણસો ઘણી વખત જુઠું બોલે છે, પણ જુઠું તે જુઠું, આખરે તેના માઠાં ફળ મળે છે, અને તેવાં માઠાં ફળ મળે ત્યારે જીવને મહાભારત કલેશ ઉપજે છે, અને પસ્તાવો થાય છે.

ઘ. સાચું બોલનારને હમેશાં હિમ્મત રહે છે અને જુઠું બોલનારનો જીવ અહોનિશ્ચ ધાસ્તિમાં રહે છે. સાચું બોલનારને તત્કાળ કદાપિ નુકસાન થાય છતાં હું ઇશ્વરનો ચોર થયો નથી, એ

વિચારથી તેનું મન પ્રદુષિત રહે છે, અને જુઠા વખતે ફતેહ મેળવે, તો પણ તેના આત્માને જપ ન વળતાં ચિંતા ખરીબ.

ઢ. સધળા સંસાર સત્યથીજ રહેલો છે; જગતમાં સત્ય ન હોય તો પાડોશીઓ એક બીજાને પોતાના ઘરમાં પણ ન જવાદે. ઉછીને! આપ લે વ્યવહાર બંધ પડે, અને ભરોસાનાં માણસો જોડે જોખમની ચીજો હાલ મોકલી શકાય છે, તેમ મોકલવું પણ ન બને, અને સધળી તરેહની નવી આપદા ઉત્પન્ન થાય.

ઘ. સાચું બોલનાર પર વિશ્વાસ ચોંટે છે, અને જુઠું બોલનારપરનો વિશ્વાસ હોય તે ઉઠી જાય છે; સાચથી સંસારમાં ધીરધાર વધે છે. અને જુઠાથી ધીરધાર બંધ પડે છે.

છ. સાચું બોલવાથી માણસની ખનદાની ને ઉમરાવપણું પ્રગટ થાય છે.

જ. સાચું બોલનાર કથા ગુન્હામાં આવતો નથી, અને જુઠું બોલનાર ગુન્હાની વધારે જાળમાં લપેટાતો જાય છે; કે ગુન્હાની શિક્ષા આ દુનીઆ અગર પરદુનીઆમાં યોગ્ય કાળે તેને મળ્યા વગર રહેનાર નથી.

ઝ. સાચું બોલનારની અક્ષય કીર્તી રહે છે, રાજા હરિશ્ચંદ્ર અને મુષિષ્ઠિરનાં નામો હજી તેમના સત્યપણાને લીધેજ લોકો અંબારે છે.

કાષ્ઠનો જીવ જતો હોય; અગર નિરપરાધી માણસ માર્યો જતો હોય ત્યારે જુઠું બોલી તેનો જીવ બચાવવો એમ

સામાના તકરાર કેટલાકનું ચહેવું છે; પણ એવો વખત જીંદગીમાં
 અને તેનું જાણેજ આવે છે, અને વળી ગુન્હો કરે જીવ
 સમાધાન. જતો હોય તેમાં કાયદા પ્રમાણે તેને કે ફાંસી
 કે હરકોષ્ટ શિક્ષા મળે તે તેના કર્મનું ફળ છે.

જીહું જોલી નામદાંધનું કલંક જાણી જેમને માથે વહોરવું વ્યાજખી
 નયા. ખરા ધર્મીમા પુરૂષો એમ કરતા નથી.

આ લોકને પરલોકમાં સત્યથીજ ફાયદો થાય છે; આત્માને
 મહા સંતોષ સત્ય જોલવાથીજ વળે છે, અને
 દુકામાં સાર પરમેશ્વર સત્ય જોલનાર પરજ રાજી રહે છે. માટે
 ને જોવું. જીહું ગોલી નીચપણું દાખવવું નહિ, મસ્તરીમાં
 પણ જીહું ન જોલવું.

સમ્યતા

સમ્યતાએ સંસ્કૃત શબ્દ છે. (સમ્ય=સભામાં જોસવા
 યોગ્ય=તા=પણું) સભામાં જોસવાનો જે ગુણ તે
 વ્યુત્પત્તિ ને સમ્યતા. ખરી સમ્યતા સભામાંજ જોવામાં આવે
 વ્યાખ્યા. છે. તેથી એ શબ્દ મૂળ અર્થમાં હોવો જોઈએ.
 સાધારણ અર્થ એવો છે કે આપણા સંબંધમાં
 જે જે લોક આવે તેમને યોગ્ય માન આપી તેમનાં મન પ્રસન્ન
 કરવાં તે સમ્યતા.

જીહી જીહી પંક્તિ તથા રીતભાતનાં માણસો મરજીમાં આવે
 તેમ જોલે આવે તે બે ગડી પણ જોડે રહી શકે
 સંસારમાં એ નહિ, જંગલો જનાવરાની પેઠે એક બીજથી
 ગુણની જરૂર છુટાંજ રહેવું પડે. સભામાં એટલે લોકોના સમુ-

હમાં બેસવાનો એને મૂળ અર્થ છે. તે પરથી જ એ સદગુણની સંસારમાં ખરી જરૂર જણાઈ આવે છે.

સઘળાં માણસ સાથે સંબંધતા રાખી શકાય છે, અને તે રાખવી જ નોંધએ, વડિલની સાથે સંબંધતા રાખવાની સંબંધતા બતાવ એવી રીત છે કે તેમના હુકમ પ્રમાણે ચાલવું; વાની જુદી તેમનો હુકમ અચોગ્ય હોય, તોપણ વખતે માથે જુદી રીતો. ચકાવવો; ઉપરીની સાથે સરખી બેઠકે બેસવું નહિ, અને તો તેમની આગળ ઉભા રહેવું. અચોગ્ય અને બે અદબી શબ્દ તેમની સાથે બોલવા નહિ.

બરોબરીઆ સાથે સંબંધતા રાખવાની જુદી રીત છે. તેમની જોડે પણ થોડી રીતે વાત કરવી. વાત કરવામાં હું મોટો છું તમે હલકા છો એમ કદી જણાવવું ન જોઈએ. ઉતરતા માણસ સાથે પણ ઘટતી રીતે સંબંધતા રાખવી તેને પણ હલકી રીતે બોલાવવો નહિ. હુકમ રૂપે કામ ન સોંપવું.

સંબંધતામાં કાંઈક સંબંધતામાં અસત્ય જેવું ધક લાગે, પણ તે અસત્યતા છે અસત્ય નથી, કેમકે સંબંધતા બોલના બરો અર્થ એવી ખોટી શો છે, એ બધાં માણસો સમજે છે.

દલીલ.

કાંઈને માટે આપણા નકારા વિચાર હોય. પણ તે જાહેર કરવાને આપણે હંમેશાં બંધાએલાં નથી.

કાંઈને માફું ન લાગે એમ ધારી પોતાના વિચાર કે મનનું વલણ દાખી રાખવા એ અસત્ય નથી, પણ પરોપકારી સ્વભાવની નીશાની છે.

સભ્યતા એ પ્રકારની છે. સાચી સભ્યતા ને સભ્યતાના પ્રકાર. જુડી, સાચી સભ્યતા માયાળુપણામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે; અને તે ખાનદાનવાળા માણસોનું ખાસ લક્ષણ છે. જુડી સભ્યતા મતલબી તથા નીચ માણસોમાં થાય છે, અને તે ઝટ ઝોળખાઇ આવે છે. સાચી સભ્યતાવાળા માણસ, ઉંચ. નીચ. કે બરોબરીઆ સધાગાંની સરખી પ્રીતિ મેળવે છે. જુડી સભ્યતાવાળાં નીચની સાથે જુલમી હોય છે; બરોબરીઆ સાથે અભિમાની તથા પતરાજીબોર, અને ઉપરી સાથે તુચ્છ ખુશામતીઆ હોય છે.

સભ્યતાના ફા- અ. સભ્યતાથી પોતાનો વખત સલાહસંપ તથા યદા આનંદમાં જાય છે.

બ. ઘણાં માણસોની સાથે મહોબત થાય છે, અને તેથી જ્યારે જોઇએ ત્યારે મદદ મળતાં વાર લાગતી નથી.

ક. સભ્યતાવાળા માણસની લાયકી તથા મોટાઇ દુનીઆમાં જાહેર થાય છે;

હ. કોઇનું માન ખંડન કરવા કરતાં તેને સાજી કરવો એ ખરે ખરો ને બધાથી ઝટ બની શકે એવો પરોપકાર છે, અને તેવો પરોપકાર સભ્યતાથી સહેજમાં થાય છે.

સભ્યતા એ ઉચો સદગુણ છે, દુનીઆમાં મા-
ટુંકામાં સાર ઘુસ જતને એ સદગુણની જરૂર છે. સભ્યતા બનાવ-
ને બોધવામાં અસત્ય જેવું કાંઇ નથી, ખરી સભ્યતા એ
સાચા શુરી ને ખાનદાન માણસનું ખાસ લક્ષણ છે,

બાળકોને નાનપણથીજ સમ્યક્તા દર્શાવવાનો મહાવરો પાડવો કે મોટ-
પણામાં તેઓ પ્રસંશપાત્ર માણસ નીવડે.

પરોપકાર.

પરોપકાર (પર=પારકા=ઉપકાર=પાડ, બહુ કરવું તે.) પારકાનું
બહુ કરવું તો કાષ્ઠ પણ પુણ્યનું કામ કરવું તે
અર્થ ંચુત્પત્તિ. પરોપકાર. મહા મુની વ્યાસે કહ્યું છે કે, “ પરો-
પકારં પુણ્યાય, પાપાય પરપીઢનમ્ ’ એટલે
પરોપકાર કરવો તે પુણ્ય અને ખીજને પીડા કરવી તે પાપ.

(ક) આધર્ષા, લુપ્તા વગેરે અપંગ માણસો કે જેમનાથી રળી
શકાતું નથી. તેમને આપવું એજ ખરેખરો પરો-
પરો પરોપકાર. પ્રકાર છે. નિરાશ્રિત કુટુંબમાં નાણું ભરવું એ,
તેટલા માટે ખરા પરોપકારનું કામ છે.

(ય) જેઓ જનહિતના કામમાં સદા રોકાએલા હોય તેઓને
આપવું તે ઉત્તમ દાન છે, ધર્મ, નૈતીનો બોધ કરનારા, જનહિતનુંજ
કામ કરે છે. પવિત્ર સાધુ, સન્યાસી, તે ખરા ફકીરો વગેરેનો એ
લોકમાંજ સમાવેશ થાય છે.

(ગ) ધણી માણસોને ધણી વખત કાયદો થાય, એવાં કામોમાં
પૈસો ખરચવો એ ઉંચી જાતનો પરોપકાર છે. નિશ્ચળો કઠાવી વિદ્યા-
દાન આપવું, દવાખાનાં નિભારી રોગીઓના રોગ સારા કરાવવા પાણીનો
ખુટકો હોય તેવી જગ્યાએ કુવા ખોદાવવા, કે પરબો મંડાવવી એ
વગેરે અનેક કામો ઉંચી જાતના પરોપકારનાંજ છે ન્યાત જમા-
કવી, એ એનાથા ઉલટું છે. રક્ત એક વેળા (વખત) ના

જોજન માટે સેંકડો રૂપિયાની એથી ખરાબી થાય છે. વિદ્યાદાનથી આખા જન્મારા સુધીના સુખનું સાધન આપી શકાય છે.

(જ) સક્રમાઈર્મથી ખરે રસ્તે દાન કરવું, એજ ઉચ્ચી જાતનો પ્રોપકાર છે, અધર્મથી પેદા કરી દાન કરવું, તે કરતાં તે ન કરવું સારું છે. કહેવત છે કે, “ એરણીનો ચોરી ને સોમનું દાન ” તેમ કદી ન કરવું. શાહુકારને રકાવી ધર્મદાન કરવા નાકળવું, એ પણ તેરલુંજ નમ્રું છે.

(ઢ) કુટુંબનાં માણસો-મા, આપ; સ્ત્રી, છોકરાં વગેરે જેમનું પોષણ કરવાની ફરજ છે, તેને અદા કરતાં ધર્માત્માર્મા અપવું વ્યાજબી નથી. જેમનો આપણાપર આધાર રાખવાનો હક છે, તેમને રાખાવી ધર્મદાન કરવું સારું નથી.

(ઞ) શરીરે સુદૃઢ, અલભસ્ત, વ્યસની અભણ હોય, તેવાને દાન ન આપવું, કેમકે તેવાને દાન આપવાથી આજસને ઉત્તેજન મળે છે. શાસ્ત્રમાં ઠામ ઠામ કહ્યું છે કે “ પાત્ર જોઈને દાન આપવું. ” સત્પાત્રને દાન આપે, તેજ ખર્ચ પુણ્ય છે. કુપાત્રને દાન આપનાર અધોગતિએ પહોંચે છે. કેમકે કુપાત્ર મળેલા દાન વડે જે કાંઈ પાપ કરે તેનો સહભાગી આપનાર થાય છે.

(ક) આપણા દેશમાં હાલ પાત્ર અપાત્રને જોયા હાલ ચાલતો વગર દાન અપાય છે, તે વ્યાજબી નથી. એથીજ પરોપકાર. જિખારીઓ વધી ગયા છે, અને દેશને નુકશાન છે.

(લ) કેટલાક દહેશતથી દાન કરે છે; પ્યારણે આવેલો જિખારી નિર્મુખ પાછો જાય, તો નિસાસો મુકશે કે આપ દેશે. તે જાયથી દાન કરે છે, તે પણ ખર્ચ દાન નથી.

(ગ) કેટલાક શ્રીમંતો મોટાઇ દેખાડવાને અગર સરકારમાં વહાલા થઇ ખિતાબ મેળવવાને દાન કરે છે, તેવાઓથી અલગત કેટલાંક કામ સારા થાય છે એ વાત ખરી, તોપણ દાન કરવાનો રૂડો હેતુ તેમના મનમાં અંતઃકરણની લાગણીપૂર્વક કર્યા વગર દાન કરવું વ્યાજબી નથી.

પરોપકાર તન, મન ને ધનથી થાય છે. પોતાના પરોપકારના પાડોશમાં ધરડાં અપંગ રહેતાં હોય, તેમનું મદદ કામ કરવું તે તેમનો પરોપકાર છે, પોતાના દેશમાં હુન્નર કળાનો વધારો થાય, એવા પુસ્તકો પ્રગટ કરવાં એ વિદ્યાને મનથી કરવાનો પરોપકાર છે, પોતાની કમાઈમાંથી દશાંશ ધર્મદાનમાં વાપરવું, એ ધનથી કરવાનો પરોપકાર છે. પરોપકાર એ જિંયામાં જિંઓ સદ્ગુણ છે. ખરા જોધ લાવથી સામાનું કલ્યાણજ કરવાનો રૂડો હેતુ મનમાં રાખીને યથાશક્તિ ધર્મદાન કરવું, એ નાના ને મોટા ગરીબ ને શ્રીમંત સર્વની ફરજ છે.

જીવદયા ને અહિંસા.

જીવદયા (જીવ-દયા) = હરકોઇ પ્રાણીનો જીવ રાખદનો અર્થ બચાવવો કે તેને દુઃખ થતું અટકાવવું તેના ઉપર વ્યુત્પત્તિ દયા લાવવી તે. અહિંસા (અ=નહિ=હિંસા=ધાત) - હરકોઇ જીવને મારી ન નાંખવો તે અહિંસા.

જીવદયા ને પરમેશ્વર પ્રાણીમાત્રના જીવ સરખા કર્યા છે, જેમ

અહિંસાની આપણને કોઈ પીડા કરે તો દુઃખ થાય તેમ બી-
જરૂર જનને પીડા કરવાથી તેમને દુઃખ થાય છે; પરમે-
શ્વરે માણસને બીજા પ્રાણી કરતાં તર્કશક્તિ અને
ધર્મભુક્તિ આપી શ્રેષ્ઠ બનાવ્યો છે, માટે તેનો ફોડા ઉપયોગ કરી
કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખ ન દેતાં સર્વપર સમાનપણું રાખી દયાથી
વર્તવું, કોઈના જીવ લેવો એ ખુન કર્યા બરાબર છે. માણસનો જીવ
લેનાર ખુની આ રાજ્યમાં કાયદાપૂર્વક સજા પામી ફાંસીએ લટકે છે,
ને અન્ય પ્રાણીના ખુન કરનાર પાપી મહા સમર્થ પ્રભુને ત્યાં તેવીજ
ગતિમાં પહોંચે છે.

કેટલાંક માણસ જૂ, માંકડ, ચાંચડ, મરધી, બકરી
નાનાં પ્રાણીનો ગાય વગેરે નિર્બળ પ્રાણીનો ઘાત કરે છે; એવા
જીવવિસાતમાં પાપીઓ એમ સમજે છે કે માણસ જનને હેરાન
નથી, એમ સ- કરનાર તથા તેમના ઉપયોગમાં આવનાર પ્રાણીનો
મજી કેટલોક તેનો જીવ લેવામાં પાપ નથી. પણ એ સમજાવ્યાથી
ઘાત કરે છે. નથી. આપણે ચોકખા ન રહીએ, ત્યારેજ ચાંચડ
માંકડ, જૂ, વગેરે પેદા થાય છે, તે કરડી ચટકા
મારી આપણને ચોકખા રહેવાનુંજ સૂચવે છે, જૈન લોકોની માફક .
જીવ ઉત્પન્ન થાય એમ બ્રહ્મનતાં સુધા રહેવું, અને ઉત્પન્ન થયા
હોય તો ન મારતાં દુર કરવા. મરધી, બકરી, ગાયને મારનાર એમ
સમજે છે કે એનું માંસ માણસ જનના ઉપયોગમાં આવે છે, પણ
તેમણે જાણવું જોઈએ કે તે જીવતા રહી જે પદાર્થો આપે છે, તેથી

ધણા લોહાનું પોષણ થાય છે, બકરી ને ગાય છવતી રહેવાથી બચ્ચાં ને દુધ આપે છે. તેમ ગાયના વાછરડા (બળદ) ગાડી ને હળ ખેંચે છે, અને તેથી લાખો મથુ નવું ધાન્ય ફરવર્ષે આપણા દેશમાં પાકે છે; જેથી એકંદર ધણા માણસોનું પોષણ થાય છે.

પ્રાણીને સોટાથી મારવાં, પરોણી ઘેંચી, ગળ પ્રાણીને દુઃખ ઉપરાંત બાર બરવો, રમત રમતાં મુગાં પ્રાણી-દેવાના પ્રકાર. એતે દુઃખ દેવું, ભૂખે મારવાં વગેરે અનેક રીતે પાપીઓ તેમને હેરાન કરે છે, પણ એ સમજી કરવું એ ધાતકીપણું છે. “ માખી મારે તે માણસ મારે ” એ સાધારણ કહેવત મુજબ પ્રાણીને દુઃખ દેનાર તથા મારનારા મંડળો લાગ આવે માણસને દુઃખ દેવામાં કે મારવામાં ચુકે નહિ. જનસમૂહ માટે કલ્યાણનાં કામો કરવામાં તો એવા પાપીઓ ખપ નબ લાગે.

મુંગધ શહેરમાં પ્રાણીપર ધાતકીપણું અટકાવનારી પ્રાણીપર ઘા- એક મંડળી છે, તેના નોકરો તે શહેરમાં હામ તકીપણું અટકામ ફરી માંદાં પ્રાણીને ગાડોમાં બેડનારને, ગળ કાવનારી મંડ ઉપરાંત બાર બરનારને, તથા પ્રાણીને ભૂખે માર-ળી, ગૌરક્ષા નારને શોધી કાઢી પોલીસની મદદથી પકડાવી મંડળી, પાંજ માજીસ્ટ્રેટ આગળ લઈ જઈ સજા કરાવે છે; એ રા પોળ.

પુણ્યનું ખર્ચ કામ છે. એવી મંડળીઓ ફરેક મોટાં શહેરમાં સ્થાપન થવાની જરૂર છે.

કેટલાંક શહેરમાં શ્રાવક વાણીઆના મહાજનની મદદ ને મહે-નતથી પાંજરા પોળા ચાલે છે. તેમાં કોઇ માંદું, ખોડું, ધરડું, અશક્ત ટોર મુકી આવે, તેને ઇલાજ કરી સાફ કરે છે, ને ખવડાવી ખીવ-

ગવી પાળે છે. ગાયોનું નક્ષત્ર પૂર્વઘનમાં ક્ષત્રિય રાજ્યોથી મનું
અને ગાય મારનારને તેવા વખતમાં બારે સન્ન થતી.

પરોપકાર કરવો એ યુદ્ધ ને બીજાને પીડા કરવી એ પાપ
છે. માટે હરકોઇ નાને કે મોટા જીવહોય તેને
ટુંકમાં સાર ને પીડા કરવી, રીજવીને મારવો, કે જીવથી મારી
બેધ. નાખવો એ પાપનું બારે કામ છે; એ નક્કી
સમજવું. કોઇએ એવું બાતકી કામ ન કરવું, ને
બીજાઓને કરતાં અટકાવવા.

પરહેજગારી (કેફ ન કરવા વિષે.)

પરહેજગારી એ ફારસી ભાષાનો શબ્દ છે, એનો મૂળ અર્થ
એ છે કે તન્દુરસ્તી જળવી રાખવા સાર ખાવા
શબ્દનો અર્થ. પીવામાં તપાસીને ચાલવું, તે ઉપરથી સાધારણ
રીતે કોઇ જાતની કેફ ન કરવી તેને પણ પરહે-
જગારી કહે છે.

કેફી પદાર્થોમાં દારૂ, તાડી, ભાંગ, ગાંજે, અફીણ, તમાકુ ને
પાનસોપારી ગણાય છે. દારૂ એ જાતનો છે ગામડી
કેફી પદાર્થોનું અને વિદ્વાયતી; ગામડી દારૂ રાત્રી લોકો તેમજ
કયા લોકમાં કંઈ ઢેક, ભાંગી માછી. કોળી, ભાંગરી વગેરે હિંદુની
જાનનું વ્યસન નીચ જાત વધારે પીએ છે. તાડી પણ એજ
વધારે છે. જાતના લોકોમાં તથા ઉજળાં કપડાં પહેરનારી
પારસીની કામમાં વિશેષ પીવાનો ચાલ છે. સાહેબ
લોકનું જોઈ પારસીઓ તથા કેટલાક હિંદુઓએ વિદ્વાયતી દારૂ

વધારે પીવા માંડ્યો છે. અશીશુનું વ્યવસ્થા ગરાસીઆ, રજપૂત, ઠાકોરો ને ચરોતરના પાટીદારો વગેરેમાં તેમજ પ્રાચીન લોકોમાં વધારે છે. ભાંગ ગાંજનું વ્યવસ્થા સાધુઓ અને ફરીશોમાં જોવામાં આવે છે. તમાકુ અંગ્રેજો આ દેશમાં અમેરિકામાંથી લાવ્યા છે, અને તે લગભગ ૪૦૦ વર્ષમાં તે ઘેર ઘેર દાખલ થઈ ગઈ છે. કાંઈ બીડીમાં, કાંઈ હુક્કામાં, અને કાંઈ પાન સાથે અગર ચુના સાથે ભેગી વાપરે છે. ખેરી અને કેટલાક મરદ તેની તપખીર બનાવી સૂધે છે. પાનસોપારી ગુજરાતમાં દક્ષિણીઓના સહવાસથી વધ્યાં છે.

વ્યસન માત્રથી કાંઈ નુકસાન ખરુંજ. વ્યસની કેડી પદાર્થોનાં માણસ તને, મને, ને ધને દિનપરદિન ખરાબ વ્યસનથી થતાં થતોજ જાય છે; અને દુનીઆમાં તિરસ્કાર પામતો નુકસાન. કાંઈ વખત તે જુરી હાલતમાં મરણ પામે છે.

દારૂના વ્યવસ્થાથી આપણા દેશમાં કરોડો જાદુર ક્ષત્રિયો પ્રાચીનકાળમાં પ્રજાસપાટણ આગળ માંહેા મહે લડી કપાઈ મુઆ છે. અમેરિકાના જંગલી ઇન્ડિયનોએ પોતાની મૂલ્યવાન ભૂમિ ખોઈ છે. ઇંગ્લાંડ તથા આ દેશના મજૂર વર્ગના લોકો સારૂ કમાય છે છતાં, એ જુરી હાલતે લીધે ગરીબના ગરીબ સદા રહે છે. વળી દારૂના પીનારાના શરીરના માંહેલા ભાગ તથા આંતરડાં વગેરે કડોવડાવી નાંખે છે; એ કાહેલી ગરમ ચીજ છે; તે કાળજીને બગાડે છે, અને શરીરમાં ચાંદી પાડે છે; તથા ગરમીના બીજાં વળુ રોગ ઉત્પન્ન કરે છે. ને જીવિ બગાડે છે, તેથી પુરુષ અનીતિવાન થઈ જાય છે.

અશીશુનું પાણી જેને લોકો કસુંબો કહે છે, તે પાટોદાર ગરાસીઆ વગેરે લોક એકડા મળીને પીએ છે; અને ઘેન ચડે ત્યારે કામ

ધંધો ભૂલી જઈ ઝોક્યાં કરે છે, અને અળવ વધતું જાય છે, ઘણું ઠાંકેરો એ લતમાં પોતાની જગીર ઉપરાંત કરજ કરે છે, જીવાન ઠાંકેરો રાજકુમાર કાલેજમાં કેળવણી લઈ અરીચુની તલપથી મોકળા થાય છે પણ તેમનામાં વિદ્યાવતી દારૂનું વ્યસન દાખલ થતું જાય છે. અરીચુ ગયું ને દારૂ થયો, એટલે ખરાબી તેની તેજ; અરીચુ ઘણું મેંધું મળે છે, તેથી કોઈ વખત ન મળવાથી એના વ્યસનીઓ મોટે શીચુ આવી તમ્બર ખાઈ મરણ પામે છે, માટે અરીચુ ખાવાની ખુરો ટેવ કોઈએ પાડવી નહિ; ભાંગ પીવાથી ચિત્ત ભમેલું રહે છે; તથા યદ્વા તદ્વા બકાય છે. ગાંજથી મગજે ગરમી ચઢી જાય છે, શરીર કાળું પડી જાય છે, અને નીરતેજ જઈ કૌવત ઘટતું જાય છે, બીડી પીનારને કાળજે ચાંદી પડે છે, વળી તેનાં હુંડાં આમ તેમ ફેંટી દે છે, તેથી ગત્રીચી થાય છે, અને કોઈ પ્રસંગે આગ લાગી બેઠે છે, તમાકુ ખાવાથી છાતીએ ને તપખીર સુધવાથી મગજે તેનો કાટો ઠરી જઈ શરીર ખરાબ થાય છે, પાન કામિક છે; અને સોપારી દાંત બગાડે ને તેરા ક્ષય કે કાયખીનો રોગ થાય છે, એ તુકસાન મોટું છે.

સઘળાં વ્યસનથી શરીર તથા ખુદ્ધ બગડે છે; લોકોમાં લલકા ગણાઈએ છીએ. અને પૈસા જાય છે. માટે હરકોઈ વ્યસનની માઠી ટેવ કોઈએ પાડવી નહિ; અને ભોગે ભોગે તેવી ખુરી ટેવ કોઈને પડી હોય તો ધીમે ધીમે છોડી દે.

ઉદ્યોગ.

શબ્દ વ્યુત્પત્તિ ઉદ્યોગ (ઉદ્=મહાર+યુજ=જોડવું=ક્રિયા,) બહા. અને વ્યાખ્યા. રત્ના પદાર્થો સાથે મનવું કે તનવું જોડવું તે ઉદ્યોગ.

ઉદ્યોગ કરવો એ કા. છોકરાં જન્મે, અને બહારની હવાનો સ્પર્શ સ્વાભાવિક છે. લાગે કે તુર્ત હાથપગ હલાવવા લાગે, અને તેથી તેનું શરીર વધતું જાય છે.

જ્ઞ. ઉદ્યોગ કરવાથી નાનાં કે મોટાં સર્વતું શરોર સારું કહે છે. નકામું બેસી રહેવું કાઢતે મમતું નથી; ઉદ્યોગથીજ શરીરના જીદા જીદા અવયવો કસાય છે, અવયવો કસાયાથી ચામડોપરનાં છીદ્રો ખુલ્લાં પડી તે વાટે પરસેવો નીકળી જાય છે; પરસેવો નીકળી જવાથી શરીર હલકું પડી નિરોગી રહે છે; અને શરોર નિરોગી રહેવાથી મન પણ આનંદમાં રહે છે, માટે શરીર સાચવવા ઉદ્યોગ કરવો એ સ્વાભાવિક રીતે ઠી છે.

ગ. સંભારતો સધળો આધાર ઉદ્યોગપર છે, માણસના ખ. પની તમામ વસ્તુઓ પરસ્પરના ઉદ્યોગેજ બની છે, તે બને છે. ઉદ્યોગથીજ ખેડુતો અન્નને કપાસ પઢવે છે, કે જેથી સર્વ કાઢતે ખોરાક ને વસ્ત્ર મળે છે, જંગલમાં લાકડાં કાપી લાવતાં ચુનો, ઈંટો પઢવતાં, અને એ સધળાં એકઠાં કરી ઘર બાંધવું એ બધાં કામોમાં ઉદ્યોગજ છે. હસ્તકૃત વસ્તુઓ ઉદ્યોગથી બને છે, તેમ સ્વાભાવિક વસ્તુઓ પણ ઉદ્યોગથીજ થતી જોવામાં આવે છે; સૂર્યના તાપથી પાણીની વરાળ થઈ તે ઉંચે ચડે છે તેનાં વાદળાં બંધાય છે, અને ગરમીથી ખાતળી થએલી હવા ઉંચે ચડે તેની જગ્યા પૂરવાને તેજ વાદળાં પાછાં આવે છે. વરસાદ, બરફ, કરા, ઝાકળ કે ધુણસ રૂપે પડે છે. વરસાદનું પાણી નદી વાટે સમુદ્રમાં એકઠું થાય છે, અને સૂર્યના તાપથી તેની વરાળ થઈ પાછું ઉંચે ચડે છે, એ ચક્રાવો એમજ સિદ્ધ કરે છે કે આ સ્રષ્ટિમાં ઉદ્યોગજ વ્યાપી રહેલો છે.

જ. ડીડી, મધમાખ, ચકલી જેવાં નાનાં પ્રાણી રાત્રી દિવસ ઉદ્યોગમાં જોવા જણાય છે. તે પરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉદ્યોગમાં રહેવાની પ્રભુની આજ્ઞા છે, અને માણસે તે અનુવર્તી બેઠાં.

ઉપરની સઘળી બાબતો ધ્યાનમાં લેતાં ઉદ્યોગ કરવો એજ સ્વાભાવિક છે; ધન્યરની મરજી અહોનિશ ઉદ્યોગ કરવો એજ છે; માટે ઉદ્યોગ ન કરે તે તેની મરજી ઉલટા ચાલનાર મહા પાપી બાબતો.

ક. શરીર ઉદ્યોગ કરવાથી નિરાગી રહે છે.

ઉદ્યોગના ઇન્દ્રિયો. ધંધામાં પડેલું મન, આજસ કે દુર્વ્યસનમાં ફાળેલું. પડતું નથી.

ગ. ધંધા કરનારને દ્રવ્ય મળે છે. એક સંસ્કૃત શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:—

“उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैतिलक्ष्मीर्देवेन देवमिति कापुरुषावदन्ति
देवं विहाय कुरुषौ रुषमात्सक्या, यत्ने कृते यद्दिनसिध्यति कोऽप्रदोषः

ઉદ્યોગી રૂપ સિંહની માફક લક્ષ્મી મેળવે છે. સુતેલા સિંહને શિકાર મળતો નથી. તેમ વગર ધંધે આજસુ થઈ બેસી રહેનાર લક્ષ્મી પાત્ર કરતો નથી. યત્ન કરવા છતાં ન મળે તો કોત્રદોષ એટલે શું દોષ એટલે શું ખામી તે ઉદ્યોગ કરવામાં રહી ગઈ છે, તે શોધી કાઢી દૂર કરી ફરી ઉદ્યોગ કરવો, એટલે લક્ષ્મી મહેલ પ્રાપ્ત થશે; કરેલી મહેનત ફોગટ જનાર નથી.

જ. ઉદ્યોગથી અનર વધે છે. શ્રીમંત માણસ હોય, તોપણ બેઠો બેઠો ખાય તો લોકો તેની નિંદા કરે છે ઉદ્યોગીને માન મળે છે તે તેનાં વખાણ થાય છે.

પૂર્વપક્ષ એ-
ટલે સામી
તકરાર.

કેટલાક લોકનું કહેવું છે કે “ કર્મમાં લખ્યાં હોય તે થાય ઉદ્યોગથી ન વળે ” સંતોષ એ ઉંચો સદ્ગુણ છે, માટે અતિશય ફાંફાં મારી દેહને રીખ્યાં ન કરવો એ કરેવું કેટલેક દરજ્જે વ્યાજબી છે, તથાપિ ઉદ્યોગ ન કરતાં નશીબપરજ ને બેસી રહે છે, તે જૂએ મરે છે. હાથપગ વાળીને બેસી રહેવાનું કદી બનતું નથી. અર્ધાં માણસો હાથ પગ વાળી પોતાના પ્રારબ્ધ (કર્મ) પર બેસી રહી ઉદ્યોગ ન કરે તો સંસારનો સત્રજો વ્યવહાર ઝટ અટકી પડે. પાકેલું સઘળું અનાજ ખવડાવે જાય, તે કામ એટલે ઉદ્યોગ, માટે ખરૂં જોતાં કર્મ ને ઉદ્યોગ એકજ છે ઉદ્યોગ કરે છે, તેનેજ મણુ સહાય છે. માટે ઉદ્યોગમાંજ સત્રજાં રૂડાં વાનાં છે.

બાળપણમાંજ ઉદ્યોગ કરી વિદ્યા સંપાદન કરવી, અને જુવાનીમાં ઉદ્યોગ કરી ધન મેળવવું, કે ધડપણના બોધ. દિવસ સુખમાં જાય.

ખંત.

સિદ્ધાંત—હરકોઇ કામ આપણે પુરૂં કરવાનું માથે લઇએ ને તેમાં ફતેહમંદ થવાને ખંત રાખીએ તો કવચિત્ નિષ્ફળ થઇએ છીએ.

હારણ—જે પગલાં ભરવાથી તે કામ થતું જાય તે ધીમાં હોય તો પથુ દરેક પગલું તેના છેડાની પાસે જતું જાય છે. ને અમુક

વખતમાં તેમાં ધારેલો વધારો થઈ જાય છે. તથા ઇચ્છેલા પ્રયત્નમાં પાર પાડીએ છીએ.

ચુષ્ટિ—આ સત્યને પુષ્ટિ આપવાને આપણે દરેક કામમાં દરરોજ થોડો થોડો વધારો કરતા જઈએ તો કેટલી અનન્યસ થી તેમાં વધારો થાય છે. તે ફક્ત ખતાવવાની જરૂર છે. નિશાળમાં દરરોજ જે મનોમત્ત આપણે લખીએ છીએ તે વર્ષ પુરૂં થતાં ભેગાં કરીએ તો તેનું એક કદદાર પુસ્તક થઈ જાય છે. તેજ એ ખતાવી આપે છે.

ઉપમા—સસલા અને કાચાની બેડી કાઢેલી વાત આગ્રહનું બળ ખતાવે છે. સસલાઓ પોતાના પગની ઢોડપર ભરેલો રાખીને લાંબી સરતપર ઢીલ કર્યા કરે; અને કાચા ધીમે હતા તો પણ દરરોજ થોડું થોડું આગળ જતો તેથી તે સરતની જગાએ વહેલો જઈ પહોંચે. અને સરત જીતનાર નીવડે.

દ્રષ્ટાંત—તિહાસમાં આપણા વાંચવામાં આવે છે કે કાંઈ પણ કિલ્લો ગમે એટલો મજબુત હોય તો પણ ઘેરો ધાલવાની સામા તેમાંના લડવૈયા ભાગ્યેજ ટકી શકે છે. અને સાધારણ જીંદગીમાં જેઓ આપણી પાસે એક સરખી રીતે માગણી કર્યા કરે, તેઓના કાલાવાલાનો ઇનકાર કરવાને આપણને ઘણીજ મુશ્કેલી લાગે છે ને ઘણી વખત જે બાબતમાં આપણે ના પાડવી જોઈએ, તે બાબતમાં તેઓની માગણીને તાબે થવું પડે છે.

સાબીતી—એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે ઉદ્યાગ જે ખતના ચુલુને લગભગ મળતો છે. તે તદ્દન નિષ્ફળ જતો નથી કારણ કે

જે મુખ્ય બાબતમાં આપણે ભૂલતા હોઈએ તો પણ આગ્રહ પૂર્વક મંડ્યા રહેવાથી તેમાં સુધારો કરી શકી શકીએ છીએ.

પરિણામ—તેટલા માટે સાર એ નીકળે છે કે આપણે આપણા કામમાં થોડો થોડો વધારો કરતાં જમણે તેમાં ધણું કરીને શક્તિ કરતાં ખંતના સદ્ગુણના વધારે આભારી થઈ પડીએ છીએ.

મિત્રાચારી.

વ્યાખ્યા—લગભગ સરખી ઉમ્મરના, સરખી અવસ્થાના, સરખા વિચારના (અને ફેટલાક લખનારના કહેવા મુજબ) અને એકજ જાતના એ પુરુષો વચ્ચેના સ્નેહ યુક્ત એક સંપ.

કારણ—મિત્રાચારી એ માણસનો જાતી સ્વભાવ છે. માણસ મળતાવડે પ્રાણી છે, તે કારણથી તે સરખા સ્વભાવનાં બીજાં જોડે મળતો થવાને, અને જે માણસ પોતાના જોવાજ હોય તેની જોડે પ્રીતી રાખવાને તે ઇચ્છા રાખે છેજ, આ પ્રીતી કુદરતી રીતે માયા-ગુપણનાં અરસપરસનાં કામો બજાવે છે, તેથી તે એક સંપ પેદા કરે છે. તેનેજ આપણે મિત્રાચારી કહીએ છીએ.

જુનાપણું—નીતિના વિષય ઉપર અસલના લખનારાઓ મિત્રાચારી બાબત અતિ પ્રશંસા કરે છે; વળી દેવિઓ અને ઇતિહાસના લેખકો તેના ઉત્તમ દાખલાઓ બનાવે છે. મહાભારતમાં કૃષ્ણની અર્જુન જોડેની, તેમજ રામાયણમાં રામ ઉપર વિશ્વીષ્ણુની પ્રીતી એ બે પુરુષ વચ્ચેનું હૃદયપાર સ્નેહાકર્ષણ બતાવે છે. આ સ્નેહાકર્ષણનો આવેશ ફેટલીક વખત તેમને જીવસદાના દરજ્જે ખેંચી જાય છે.

અલૌકિકપણું—મિત્રતાનો આવેશ અર્વાચીન કાળમાં ઓઝો થયેલો દેખાય છે. પણ છેક જતો રહ્યો નથી. મિત્રતાના જોસના કંટલાક ઉજળા દાખલાઓ અર્વાચીન ઇતિહાસમાંથી આપી શકાય; છેક હાલના વખતમાં પણ તેવા જુરસા વગરના દાખલા છે, એમ કાંઈ બ-યું નથી.

ફાયદા—માણસના સ્વભાવમાં તેની વર્તણૂકના એક ભાગ તરીકે મિત્રતા એટલી બધી પ્રસિદ્ધ શા માટે થતી જોઈએ તેનાં મજબુત કારણો છે. દરેક માણસ જેનાપર વિશ્વાસ રાખે છે તેની તંગીને શોધમાંજ જણાય છે કે પોતાના સુખ દુઃખનો સહભાગી મિત્ર મળ્યો હોય ત્યારે પોતાની ખુશાલીઓ એટલી બધી વધી જાયેલી અને દીલગીરીઓ એટલી બધી ઓછી થાયેલી દેખાય છે કે, મિત્ર ન હોય એવા થોડાજ લોકો તેની નજરે પડે છે.

ગેરફાયદાઓ—ખરો મિત્ર મેળવવો એ એટલું બધું હિતકારક છતાં જુઠાનો મિત્રાચારીમાં ફસાઇ પડવાનો ભય રહે છે. અતિ શોષાતુર બનાવવો પામે મિત્રતામાં કૂતમ્મતા થાય છે, અને તેનાં નકારાં પરિણામ ઇતિહાસમાં ભરપૂર જડો આવે છે ધાડી દોસ્તી બાણું ખરું જુવાનીમાં થાય છે, અને તે વખતમાં મિત્ર પસંદ કરવાને છેક ઓછા શક્તિવાન હોઈએ છીએ, અને તેવા જુવાન પર ઘણી વખત મિત્ર પસંદ કરાવવાની ભૂલનું સંકટ આવ્યા વગર રહેતું નથી. આખરે તેને વગર ઇલાજે પોતાના મિત્રને છોડી દેવાનું મુશ્કેલ લાગે છે. તેટલા માટે મિત્ર પસંદ કરે તે પહેલાં તેની કસોટી કરજો.

ખાધું—કહેવાનું એ છે કે, જાની જવાબી ને નાની એવા ત્રણ પ્રકારના મિત્ર થાય છે, જવાની મિત્ર સ્વાર્થ વખતે હાથ તાળી

આપી પોતાનું કામ કાઢી લે છે. નાની એટલે રાટલી ખાઉં મિત્ર હોય તે જમતાં સુધીજ મીઠું મીઠું ખોલે છે; ને ખેંચી જાતી મિત્ર હોય તે આપણા દુઃખમાં પોતાનો જાન પટકી મારવા તૈયાર થાય છે; માટે કસોટી કરતાં જાન મિત્ર નીવડે એમ લાગતું હોય તોજ તેનાં જોડે પ્રીતિ જોડવી.

કરકસર.

કરકસર એ એક મોટો સહયુજ છે. એ સહયુજવાળો માણસ ઝડ પેસાદાર થઈ શકે છે “કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય ને ટીપે ટીપે સરોવર બરાય” એ કહેવત મુજબ કરકસરથી થોડું કરકસરથી મા- થોડું સંધરી રાખેલું ધન એક સારી રકમ ઉભી થાય ધનવાન કરી શકે છે. “સો કસર ને એક સદર.” એક થઈ શકે છે. સદર મારીને જેટલી કમાઈ બહારથી પુરૂષ મેળવી લાવે, તેટલી રકમ ઘરમાં બેઠાં બેઠાં સો કસર કરવાથી એક સ્ત્રી એકઠી કરી શકે છે. “ત્રેવડ ત્રીજે બાઈ છે” પુરૂષો કરતાં દરરોજ પરચુરણ ઝીણી રકમોનો ખરચ કરવાનું કામ સ્ત્રીનું હોય છે. તેને લીધે જો જે કસરવાળી હોય છે, તે દરરોજ થોડું થોડું બચાવી એક સારી રકમ એકઠી કરી શકે છે. કહેવત કે “રાંધ્યું વરે પડે.” મતલબ કે જે રંધાઈ ચુક્યું તે વપરાય, અગર ન વપરાય તો પણ ખરચ તો થઈ ચુક્યું, રંધાયા પછી તે બચાવી શકાતું નથી; માટે વર માં અને દરરોજ અમુક માણસ જમનાર છે, અને તેને માટે અમુકજ જોઈએ, તેનો ચોક્કસ વિચાર કરીને રસોઈ કરવી

જોઈએ. વરામાં દરેક ચીજની કસર કરવાથી એક સારી રકમ ઉગરી શકે છે “ફરે ખરચ ને રાખે માથો; તેને જાણા પ્રથમ ડાહ્યો.” પોતાની પાસે હોય, તેના કરતાં વધારેનો વરો ન કરતાં ઉલટું ઓછાનોજ કરવો કે શાહુકાનું ધર શોધવા જવું ન પડે; અને જેટલી રકમનો ખરચ કરવા ધારીએ તેમાંથી પણ વિચાર કરી કરોને કસ-રથી પાંચ પચીસનો બચાવજ કરવો, ઘણા લોકો ખરચ વખતે અગાઉની સરકાર માફક અડસટ્ટો (અજેટ) કરતા નથી, અને ધારવાડ કરતાં વધારે ખરચ થાય, ત્યારે પાછાથી પરતાય છે. માટે ધર બાંધવામાં અને એવા હરકોષ મોટા વરામાં, તેમજ વાર્ષિક ખરચમાં પેટા માખતો જુદી જુદી ગણી તે દરેકમાં ઓછામાં ઓછા કેટલા રૂપીઆ ખરચવાથી ચાલી શકે તેનો વિચાર કરી પ્રથમ અડસટ્ટો નક્કી કરવો. અને તેટલી ગુંજસ હોય ત્યારેજ તે કામ ઉઠાવવું. વળી જે ખરચ કરવાની જગારે ખરી જરૂરજ આવી પડે ત્યારેજ તે ખરચ કરવા તૈયાર થવું. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે “પૈસો પેદા કર્યા મરા-ખર છે.” માટે ખરી જરૂર વગર અગાઉથી હરકોષ ચીજ ખરીદ કરી લાવવાની ટેવ પાડવી નહિ. આપણા દેશમાં મારવાડીઓ અને યુરો-પમાં ચાહુદીઓ જેઓ વ્યાજુ ધંધો કરે છે, તેઓ પણ કસરીઆ હોય છે અને ખર્ચે જોતાં કસરથીજ તેઓ મોટા શ્રીમંત થાય છે.

કંજુસાઈ અને કરકસર એ બેમાં મોટો તફાવત છે. કંજુસ માણસો પોતાની પાસે છતું ધન હોય, ને ખરચવાની કંજુસાઈ અને જરૂર હોય, તોપણ ખરચનો નથો; અને ન છુટકે કરકસરનો ખરચવાની જરૂર પડે ત્યારે પણ તેના જીવને

તકાવત. બારે સંતાપ થાય છે. કંજુસ માણસ જાતે અગર તેના એકનેએક દીકરો મદિ પડે તોપણ ડાહટરને બોલાવી તેની રી ખરચવાની ભાગ્યેજ હા પાડે. ધર્માદની ટીપ પૈસા ભરવા કોઇ કંજુસની આગળ કદાપિ ધરે તો તેમાં પૈસા ભરતાં તો તેને તાવજ આવે, અને ગમે એટલું તેને કોઇ સમજાવે તોપણ છતે પૈસે તે તેમાં પૈસા ભરવાની ના પાડશે. કંજુસની એવી અનેક કહાણીઓ છે. કસર કરનારો માણસ એવો નથી, તે દરેક જરૂરી કામમાં પૈસા ખરચે છે. ખરચ કરવાની તેની રીત ઉઝાઉ નહિ પણ મધ્યમ રીતે નીતસર હોય છે, રૂપીઓ ખરચવાનો હોય ત્યાં તે પંદર આને ચલાવે. અને કંજુસ તો ધસીને નાજ પાડે. એક સાધારણ દાખલો લઇએ કે દીવાસળીની પેટી કસરાઓ લાવે, તો તેના બે ભાગ કરી એક અડધો ભાગ ખરચવા રાખે, ને બીજો અડધો ભાગ અનામત રાખે બાદ પેલો અડધો ભાગ પુરો થાય ત્યારે પાછળનો ભાગ વાપરવા બહાર કાઢે, અને કંજુસ તો એવો ખરચ કરેજ નહિ. બીજા પાસે માગીને ચલાવે.

બણા અનીતિવાન લોકો એમ કહે છે કે લુચ્યાઇથી ધન મેળવી કંજુસાઇથી સંધરી રાખવું. એટલે પૈસાદાર થઇ ધન મેળવવાનો શકીએ છીએ; પણ એ રસ્તો વ્યાજથી નથી પ્રખરો રસ્તો. જુને ત્યાં એવાને જવાબ દેવો બારી પડે છે. માટે સદુદ્યોગથી ધન મેળવી કરકસરથી સંધરી રાખવું, એજ રસ્તો ઉત્તમ છે.

કેળવણી.

પ્રભુએ માણસ માત્રમાં જન્મથી બુદ્ધિરૂપી બી આપેલું છે.

તેને ઉપયોગી જ્ઞાન આપી વધારવું તેનું નામ કેળવણીની વ્યા- કેળવણી; મતલબ કે બુદ્ધિનો વધારો કરવો તેનું ખ્યા અને તે નામ કેળવણી. ધઉંની દણેક મસળવાથી જેમ મેળવવાની કેળવાય છે, અને તરેહ તરેહના લિન્ન લિન્ન આવસ્યકતા. પકવાન બનાવવાને ઉપયોગી થઇ પડે છે, તેમ

જુદી જુદી જાતના વિષયોનાં જ્ઞાનથી બાળકના મનની શક્તિઓ ખીલતી જાય છે. કેળવાયેલો માણસ સંસારમાં પોતાનું કામ બીજાઓ કરતાં સારી રીતે કરી શકે છે, એટલુંજ નહિ પણ જનસમુહના હિતનાં અનેક કામ તે કરે છે. વગર કેળવાયેલો કણેકનો રોટલો ખાવામાં સ્વાદ ન પડતાં અભાવ ઉત્પન્ન થઈ ધઉંની ખુબી દર્શાવતો નથી તેમ જિન કેળવેલો માણસ દુનિયામાં માણસાઇ હીન નીવડી પોતાનું કાર્ય રૂઢી રીતે પાર પાડતાં જંગમના જનવરની માફક તે જંગલી પશુવત્ પોતાની જાંદગી પૂરી કરે છે, અન્યને તો તે કેવળ નિરૂપયોગીજ છે.

મન કે બુદ્ધિની નીતિની અને શરીરની એવી ત્રણ પ્રકારની કેળવણી છે, પ્રથમ શરીરની કેળવણી આપવી જેમણે કેળવણીનો શરીર નિરોગી રહેવા સારૂ બાળકને ખાધા પીધામાં પ્રકાર. પરહેજગારી પાળતાં શીખવવું, કોઇ કુછંદમાં પડવા ન દેવું, અને બીજી સાવચેતી રાખવી. થાક લાગે, એટલી મહેનત દરરોજ તેની પાસે કરાવવી, પરસેવો નીકળી

જાન્ય એટલી કસરત કરવાથી, અને ખુદથી હવામાં ફરવા દેવાથી તેનું શરીર નિરોગી રહે છે. ગમે એટલું જાડું કે રૂપાળું શરીર હોય, પણ તે કેળવ્યાએલા શરીર જેટલું ઉપયોગી ને સુખદાયક નથી. “ પહેલું સુખ તે જાતે નર્વા ” એ કહેવતથી સ્પષ્ટ સમજવાનું કે બાળકની શરારમાં પત્તિ જાળવવી, એ સૌથી મોટી સુખ આપનારી કેળવણી છે. વળી બીજી સઘળી કેળવણીનો આધાર શરીરની કેળવણી પર છે. શરેર સારું હોય, ત્યારે સઘળાં ફર્યાદાં વાનાં છે.

સરકારે નિશાળોને લગતા ખાગ બનાવ્યા છે. અને કસરતશાળાઓ સ્થાપી છે, તે શરીરની કેળવણી માટેજ શરીરની કેળવણી પર ધ્યાન ન આપનાર ખી. એ. વણી. કે એમ. એ. ની ઉંચી પદવી ધરાવનારા ઘણાંક યુવાનો જરજીરવાનીમાં મરણ પામે છે, એટલે મહા પરિશ્રમથી મેળવેલું વિદ્યાર્થી ધન તેમનું નિર્થક થાય છે.

બુદ્ધિની કેળવણી શાળાઓમાં હાલ સારી અપાય છે; પ્રતિહાસને ભૂગોળ, ભૂસ્તર, ખગોળ વગેરે ભિન્ન ભિન્ન વિષયોનું જ્ઞાનથી મનની શક્તિઓ એટલે બુદ્ધિ સારી રીતે કેળવાય છે. દુનીઆમાં જે જે મોટા શોધો થયા છે, અને થાય છે, તે બુદ્ધિની કેળવણીવાળા માણસો-થીજ થાય છે. બુદ્ધિની કેળવણી લેવાનાં સાધનો હાલની શાળાઓને પાઠશાળાઓ છે; તે ઉપરાંત સારા સારા ગ્રંથકર્તાઓના હાથે લખા-એલા પુસ્તકો વાંચવાં, ઉંચા જ્ઞાનવાળા બાપણ કર્તાઓનાં બાપણો સાંભળવાં, ચોપાનીઆં ને વર્તમાનત્રો વાંચતા રહેવું, વગેરે.

નીતિની કેળવણીથી માણસ પોતે સુખમાં રહી શકે છે, અને

ખીજને સુખી કરે છે. તથા પરલોકમાં તેનો જ-
નીતિની કેવા-મર આત્મા સુખશાંતિમાંજ રહે છે, સમજા સદ-
મીઠું કેળવણી ગુણો સંધરવા ને દુર્ગુણો છોડવા, એનુંજ નામ
નીતીની કેળવણી, વડીલોનું સન્માન સદા રાખવું
દુખાચાર ને ધર્મ ઉંચા યામની સમજ સાથે રૂઢી રીતે જળવવાં,
એ નીતીની કેળવણીનાં ફળ છે. હાલની શાળાઓ કરતાં મા. બાપ
કે ધર્મગુરુએ પોતાને ઘેર નીતીની-ધર્મની કેળવણી સારી આપી
શકે. શાળામાં ધણો વખત બુદ્ધિની કેળવણીજ અમાય છે, અને
નીતીની કેળવણી સહેજ અપાય છે.

ગુરુ કે મહેતાજીએ નીતીથી ચાલો એ દાખલો વિદ્યાર્થીઓમાં
સચોટ બેસાડવો, કે તેઓ મોટી ઉમ્મરે નીતીએ ચલે.

શ્રી કેળવણી.

શ્રી જાતમાં જન્મથી બુદ્ધિ એટલે મનની શક્તિઓનાં અંકુર
હોય, તેને ઉપયોગી જ્ઞાન આપી વધારવાં તેનું
શ્રીકેળવણીની નામ શ્રી કેળવણી. સંસારમાં પોતપોતાનાં કામ
વ્યાખ્યા અને સારી રીતે કરવાતે કેળવણીની સઘળાને જરૂર છે,
તેની આવશ્યક પુરૂષ કરતાં બીને કાંઈ તેનો ઝોઝો અપ. નથી.
કતા. જે લોક શ્રી કેળવણીને નકામી ગણે છે. તે લોક
કેળવણીનો અર્થજ સમજતા નથી.

ક. ધરતાં બધાં કામ સારી રીતે કરવાં જોઈએ તે બિન કેળ-
વાએલી સીધી કરી શકતાં નથી, પણ ધરમાં
બિન કેળવા- ચાકરની પેઠે વહતરૂં કરી જાણે છે. એથી પુરૂષને

એલી સીથી ધરની અને બહારની બન્ને દિકર રાખવી પડે
ગેરશાયદા છે. ગૃહસ્થાશ્રમના કામની ખરી વહેંચણી તો એ
 છે કે પુરુષે બહારથી કમાઈ લાવવું, અને સ્ત્રીએ
 તેની સારી વ્યવસ્થા કરવી.

જ. બાળકોની સંભાળ લેવી, તથા તેમને કેળવવાં એ સ્ત્રીનું
 ખાસ કામ છે, તે બિનગણનાએલી સીથી શ્રીલક્ષ્મણ યથ શક્તિ નથી.
 છોકરું નાનપણમાં મા પાસે વધારે રહે છે, તેથી કેળવણી માથોજ
 સારી અપાય છે. સિદ્ધરાજની માએ રૂડી રીતે રાજકારભાર કર્યો,
 અને રૈયત ઉપયોગી કામો કર્યાં તો તે રૂડો રાજકર્તા નીવડ્યો. મા
 સારી હોવાથી છોકરાં સારાં નાવડે છે, તેના અનેક દાખલા મળી
 આવે છે.

ગ. ધણી ધણીઆણીને બનતું નથી, ધણી બહેમનું ખંડન કરે
 ત્યારે ધરમાં પેલી બહેમની વાતો વધારતી હોય ધરેણી કરાવવાની
 હઠ પકડે. ધણી શાસ્ત્રોની વાત કરે, પેલી સામુ નણુંદને બાએ.
 તેમને સંસાર સદા કલેશ ને ઠંકાસમાં પુરો થાય.

ઘ. બહેમી તથા અઘાન સ્ત્રી, પુરુષને નિરંતર સારાં કામમાં
 આડે આવે છે. પુરુષ પરદેશ ચાકરી જતો હોય, તો તેને અટકાવે
 છે, છોકરાં બગાડે છે, ગાળ દેતાં ભૂત ડાકણના બહેમની વાતો
 શીખવે છે. એ વગેરે અનેક ગેરશાયદા અઘાન ને અભણ સ્ત્રીથી
 નીપજે છે.

ઙ. જે દેશમાં સ્ત્રી બણેલી નહિ, તે દેશ મુધરેલ ન કહેવાય,
 કેમકે વસ્તીનો અર્ધોઅર્ધો ભાગ જે સ્ત્રીની સંખ્યા તે તો કેવળ
 જમદી હોય; વળી તેવી અઘાન સ્ત્રીના સહવાસમાં રાતદિવસ છોકરાં

મરદ રહેવાથી તેની અજ્ઞાનતાનો પાસ કાંઈક તેમને લાગે, અને પરિણામ એ થાય કે પુરૂષની કેળવણી પણ અધુરી થઈ જાય.

ક) સ્ત્રીએ કમાવા જવું નથી. એમ જેઓ બોલે સામી તકરારો, તેમણે જાણવું જોઈએ કે પરમાં ઘટતો ખર્ચ અને તેનું કરવો, તેના હિમાયતીઓ છાકરાને કેળવવાં સમાવતાં. વગેરે કામમાં કેળવણીની જરૂર, કમાવા કરતાં કાંઈ ઓછી નથી. અલણ સ્ત્રીથી તેવાં કામો નજ બને.

(જ) અનીતી વધે છે, એમ જેઓ કહે છે, તેમણે જાણવું જોઈએ કે કેળવણીનો અર્થ જાણવું એટલુંજ કાંઈ નથી. પણ તન, મન, ને નીતિ, એ ત્રણે સુધારવાં. ધર્મ ને નીતીની કેળવણી લીધેલી સ્ત્રીમાં અનીતી વધે એમજ મનાય નહિ, આપણા દેશમાં કેળવાઅલ ધણી સ્ત્રીઓ નથી. તેમની નીતી હાલ જે દેશ સ્ત્રી કેળવણીમાં આગળ છે, તે દેશની સ્ત્રીઓની નીતી કરતાં ચડીઆતી નથી. પણ અલણ સ્ત્રીમાંજ દુરાચાર વધારે હોય છે.

અ.ચીનકાળમાં આપણે દેશ સુધરેલો હતો, ત્યારે કુંતા, સીતા દમયંતી, લીલાવતી વગેરે ધણી સ્ત્રીઓ બણેલી બોધ. હતી, તે પરથી સિદ્ધ થાય છે કે તે વખતમાં સ્ત્રી કેળવણી સારી રીતે અપાતી; હાલ અંગ્રેજી રાજ્ય થવાથી આજકાળે કેળવવા સાફ સરકારે કામે કામ કન્યા-શાળાઓ કાઢી છે. તેમાં આપણે કન્યાઓને અમુક મોકલવી જોઈએ કેમકે દેશની બિવિધની માતાઓ તેજ છે, અને દેશનો બિવિધમાં અભ્યુદય થવાને આધાર તેમનાપરજ છે.

વિદ્યા

શબ્દઃ બ્યુત્પત્તિ વિદ્યા (વિદ્=મણ્યવું+યા=પણું=મણગણું) હ.

ને વ્યાખ્યા રક્ષાઈ વસ્તુ કે વિષયનું ચથસ્થત જ્ઞાન મેળવવું
પ્રાચીનકાળમાં જુનામાં જુનાં પુસ્તકો વેદ છે, વેદ
પ્રાચીન કાળની શીખવાને સુગમ પાડવા સાંઝે વ્યાકરણ, બ્યુત્પત્તિ
અને હાલની (નિરૂકત), ખીંગળ, વગેરે છ અગ થયાં, જેને
વિદ્યા. વેરાગ કહે છે. વેદના ત્રણ કાંઠ છે, કર્મ, ઉપા-

સના ને જ્ઞાનજ્ઞાનનાં પુસ્તકો ઉપનિષદો છે. વેદને
શ્રુતિ પણ કહે છે. શ્રુતિ પછી સ્મૃતિ ને પુરાણે થયાં, સ્મૃતિમાં ઘણી
વર્ણશ્રમના ધર્મો, તેમજ વારસા હિરસા પ્રકરણ વગેરે તે કાળની
ઘણી બાબતો છે, તેમાંની કેટલીક આજપર્યંત માન્ય છે, જ્યોતિષ
(ખગોળ) વૈદક સંગીત, કવિતા કાયદા (ધર્મશાસ્ત્ર) વગેરે
અનેક બાબતોના અસંખ્ય પુસ્તકો સંસ્કૃત ભાષામાં રચાએલાં છે.

પ્રાચીન કાળમાં દેશી ભાષા ઉપરાંત અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, ફારસી,
લેટીન વગેરે કેટલીક ભાષાનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે, અને તે સાથે
તત્કાલઃ ભૂગોળ, ભૂસ્તર, ખગોળ, ભૂમિતિ, ત્રિકોણમિતિ, અંકગણિત
અક્ષર ગણિત, રસાયણ, યંત્રશાસ્ત્ર, પ્રાણીવિદ્યા, વનસ્પતિવિદ્યા,
વૈદક વિદ્યા વગેરે વગેરે બાબતો જ્ઞાના ને પાઠશાળાઓમાં શીખ-
વામાં આવે છે.

વિદ્યા એ જ્ઞાનનું મૂળ છે. વિદ્યાર્થી સત્રજાં રૂડાં વાનાં છે.

વિદ્યાર્થી ધન્ય મળે છે, ને લક્ષ્મી પણ મળે છે.

વિદ્યાર્થી.

મહિમા.

લક્ષ્મી અને વિદ્યાર્થી ઘણીક જગાએ મુકાબલો

કરવામાં આવ્યો છે. પંડિતોએ વિદ્યાર્થીને પ્રાધાન્ય

પદ આપ્યું છે. શામળ કવિ કહે છે કે " સદ્વિદ્યા

આમળા ધન તે શું” એટલે શા હિસાબમાં ? ધનને ચોરો ચોરી કરી લઈ શકે છે, રાજા વખતે લૂંટી લે છે, પણ વિદ્યા રૂપી ધન એનું છે કે તેની ચોરો ચોરી કરી શકતા નથી, ઠગાશ ઠગી શકતા નથી, રાજા લૂંટી શકતો નથી, અગ્નિ બાળી શકતો નથી એટલે એ ધન સર્વકાળ રહી શકે છે. કેટલીક વખત એમ બને છે કે સાર્વારણ સૌકા વિદ્યાવાળા કરતાં લક્ષ્મીવાળાને વધારે માન આપે છે. પણ તે વખતે એ સ્મરણમાં રાખવાનું કે લક્ષ્મીવાળા શાહુકારને કે રાજાને તેના દેશમાંજ માન મળે છે, અને વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્ય છે. ડાહ્યા પુરુષો વિદ્યા સંપાદન કરે છે, તે જોડે જન વ્યવહારમાં ધનનો ખપ પડે છે, એમ સમજી તેના આદર કરે છે. લક્ષ્મીના તૃષાતુર મૂર્ખાઓ વિદ્યા (જ્ઞાન) જે સુખનું મૂળ છે, તે—સંપાદન કરવાનું છુટી જઈ ધન મેળવવામાંજ જીંદગીનું સાર્થક સમજે છે—મતલબ કે વિદ્વાન વિદ્યા ને લક્ષ્મી બનેલી કિંમત સમજે છે, તેથી તે ડાહ્યો કરે છે. અને ધનવાન ફક્ત ધનનીજ કિંમત સમજે છે, તેટલો તે પેશાથી પાછળ પડે છે. વિદ્યાની મોટાઈ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં ઠામ ઠામ પ્રદર્શિત છે.

વિદ્યાનામનરસ્યરૂપમધિકં પ્રચ્છન્નગુપ્તધનમ્ ।

વિદ્યાભોગકરીયશઃ સુખકરી વિદ્યાગુરુજાંગુરુઃ ॥

વિદ્યાબધુજનો વિધેશગમને વિદ્યાપરા દેવતા ।

વિદ્યારાજસુપુજિત નતુધનં વિદ્યા વિહીનઃ પશુઃ ॥

અર્થ—વિદ્યા પુરુષનું વિશેષ રૂપ છે, તે છાતું ધન છે, યશ્ન

આપનાર, સુખ કરનાર, અને ગુરનો ગુર વિદ્યાજ છે. પરદેશમાં
ભાષ્યમાં, અને પરમ દેવતા વિદ્યા છે. રાજદરબારે પૂજન કરાવ-
નાર ધન નહિ, પણ વિદ્યાજ છે. વધા વગરનાં માણસો પશુ છે.

ગ્રામીનકાળમાં સાત વર્ષ પુરાં થયા પછી ઉપનયન (જનોઠ)
સંસ્કાર કરી વિદ્યા લખવાનો આરંભ કરતા ને
વિદ્યા લખવાનો લગભગ ૨૧ વર્ષની ઉંમર થતાં સુધી બ્રહ્મચર્ય
વખત. એટલું વિદ્યાર્થીની અવસ્થામાં પાળતા. વિદ્યા લખી
રહ્યા પછી પરણી ગ્રહસ્થાશ્રમમાં હરદોષ પુરૂષ
પડતો. હાલ ધણાં માળ્યાપ પાંચમે વર્ષે બાળકને નિશાળમાં મોકલે
છે, એથી તેમનું કુમળું શરીર કંતાઈ જાય છે, વળી લખાવવા કરતાં
પરણાવવાની શીકર માળ્યાપ ધણી રાખે છે, જેથી લાગ આવે કે
તુરત લાકડે માંકડું વળગાડી ઢાંગલા ઢાંગલીની રમત કરી, પોતાના
કોડ પુરા કરે છે. નુકસાન ખિચારા બાળકને થાય છે, કેમકે મોટી
ઉંમર સુધી તેનાથી લખાતું નથી. પરિણામ એ થાય છે, કે અધુરી
વિદ્યાથી પાપો નબળો નંખાય છે તેથી સંસારમાં તેના સંપ્રજા મ-
નોરથો પાર પડતા નથી અને નિરમાદ્ય જીંદગી પુરી કરે છે.

કુમળો છોડ નમાવેલો નમે છે. પાકું ઝાડ થયા પછી વળતું
નથી; તેમ નાનપણેજ વિદ્યા મેળવે, તે જુવાનીમાં
બાધ. સુખી વખત દેખે છે, નાનપણમાં વિદ્યા મેળવે,
તે જુવાનીમાં સુખી થાય છે. મૂઝ ઉગેલા ધણા
મરદો ધણી વાર અફસોસ કરતા જણાય છે ને નાનપણમાં વિદ્યા
ન લખાઈ, તેથી દુઃખી હોય છે. માટે હે બાળકો, નાનપણમાં વિદ્યા
કુપી રમત ગમતમાંજ તમઃઈ ચિત્ત અહોનીશ પરોવી રાખો.

બાળસગ્ન.

બાળસગ્નનો રિવાજ છેક ગાંડો છે. નાનપણમાં છોકરાં પરણાવી દેવાં એ ઢીંગલા ઢીંગલીની રમત જેવું છે. સ્વા-
બાળસગ્નનો ભાવિક નિયમથી એ ઉલટું છે. મોટી ઉમ્મરે
 ધારો. પરણવું એજ મધરી નિયમ મુજબ જણાય છે,
 અને તેથીજ આપણા દેશમાં અસલ સ્વયંવરનો
 રિવાજ હતો. યુરોપમાં હાલ મોટી ઉમ્મરેજ પરણે છે. પોતાની
 પસંદગીથી પરણેલું જોડું જેવું સુખી થાય છે તેવું માઆપની પસંદ
 ગીથી પરણેલું જોડું કદી સુખી થાય નહિ.

પણ માઆપ: છોકરીને લણાવવા કરતાં પરણાવવાનો ફીકર
 વધારે રાખે છે. છોકરી નાની, ચંચળ ને રૂપાળી હોય છતાં ગમે
 તેટલી વયના કદરૂપા કે મુઠ વર જોડે પણ પરણાવી દે છે, ગરીબ
 બિચારી છોડીને આખો ભવ કેમ જશે, તેના મુદ્દલ ખ્યાલ કરતા
 નથી. કેટલાક નીચ માઆપ તો પૈસા લઈ ઢોરની માફક વેચે છે.
 કેટલાક કુળની મોટાદમાં ગમે તેવાં નિર્ધન ને કુંભાંડી પણ નામના
 ફક્ત કહેવાતા કુળવાનને ઘેર દીકરી દે છે દીકરીના કલ્યાણનો વિચાર
 ન કરતાં ગાડરીઆ પ્રવાહ માફક રેઢીને અતુસરી લગ્ન કરી દે છે.

માઆપ મમે એટલી કાળજી રાખે, તોપણ નાનાં બાળક કેવાં
 નીવડશે, તેના કાંઈ આગળથી ખમર નહિ પડે, માટે બાળપણમાં
 લગ્ન કરવાં એ બહુજ ખોટું છે.

(ક) વિદ્યાભ્યાસ પુરો થઈ શકતો નથી, સ્ત્રી
બાળસગ્નથી મોટો થઈ જવાથી સંસારી ખટપટમાં વહેલો
 થતાં નુકશાન. પડવાને લીધે શાળામાં જતાં શરમાય છે, અને

નાની ઉમ્મરથી-હલકી નોકરી કે ઓછી કમાઈના સંધામાં પડવું પડે છે. વળી તેથી આખી જીંદગી ગરીબ ને ગરીબ સ્થિતીમાં રહેવું પડે છે.

(જ) કળેડાં થાય છે. સ્ત્રી પુખ્ત ઉમ્મરે વહેલી આવવાથી ઉમ્મરતું કળેડું થાય છે, પુરૂષ જણી ગણીને ડાહ્યા થાય, અને સ્ત્રી એવકુદ અલણુ રહે, તેથી બન્નેના આચાર વિચારમાં ફેર પડવાથી સુદ્ધિતું કળેડું થાય છે, બળીઆ, ઓરી કે અછબડાથી અંગમાં ખોડ અલ્લે, મોં કદરૂપું થઈ જાય, તેથી રૂપતું પણ કળેડું થાય, આવાં હરકોઈ કળેડાથી તેમને સદા અણખનાવ રહે, અને આખો જીવ દુઃખમાં જાય.

(ગ) નાની વયમાં છોકરાં થાય; તેથી તેમનાં શરીર કંતાઈ જાય છે, અને પેદા થએલાં પણ કમજોર ને કમ અકલ્પવાન નીવડે છે. અશક્ત છોકરાની ઓલાદ પણ દિનપરદિન કમઠોવતવાન થતી જાય એ સ્વાભાવિક છે.

(ઘ) બાળાપણમાં છોકરાં વધારે મરી જાય છે, તેથી લગ્નને કરેલો ખર્ચ નકામો જાય છે.

(ઙ) બ્રાહ્મણ, વાણીઆ વગેરે હિંદુની ઉંચ ગાતિમાં છોડીથી રંડાયા પછી ફરીથી લગ્ન થતું નથી, અને મિથ્યાની બાળાનો આખો જીવ દુઃખમાં જાય છે. માટે એવી ગાતિવાળાએ તો ખસુસ બાળ-લગ્ન નજ કરવા જોઈએ.

(ચ) અસલ આપણા દેશમાં મોટી ઉમ્મરે પરણતા. તેથી આપણા પૂર્વજો શરીરે જામરા ને સુખી હતા. પરદેશી ને પરધર્મી-ઓ તે વખતે આવી રાજ્ય કરવા પામતા નહિ. બાળલગ્નના નહારા રિવાજથી હાલ આપણે ખામશા કમજોર બની ગયા છીએ.

(ક) બાળકગ્નથી આખો ભવ બગડે છતાં આ મહત્વની બાબત પર બેપરવાઈ રાખે છે. એ કેવી નિર્દયતા કેવું મોટું પાપ, ને કેવી મુર્ખાઈ?

બાળ કગ્નથી અનેક તુકસાન છે. તન, મન, ને બોધ. ધને આપણે ને આપણી પ્રજા નબળી પાડીએ છીએ, માટે સમજી માણસોએ પોતપોતાની જાતીમાંથી એ ભુરો રિવાજ નાબુદ કરવો.

જિંચું કુળ.

જે કુળમાં વિદ્યા, ધન ને વિવેક, વિચાર વિશેષ વ્યાખ્યા. હોય, તે કુળ બીજાઓ કરતાં જિંચું; કેમકે તેવા કુળમાં રહેનારાં માણસો સુખ-વૈભવ વધારે મેળવે છે. અને સુખ વૈભવ મેળવવાની ઇચ્છા માણસ માત્રને હોય છે.

બ્રાહ્મણોમાં જે વિદ્વાન થાય, અને મોટાઈ મેળવે જિંચ્યા કુળવાન. તેનું કુળ જિંચું; ગામોટ બ્રાહ્મણો કરતાં બટ, શુકલ આદિ બ્રાહ્મણો જિંચ્યા કહેવાય. રજપૂતોમાં જે શુરાતન બતાવે, રાજ્ય મેળવે, આપત્તિમાં પણ ધૈર્ય સહી કરીને નિષ્કલંક રાખે, તેમનું કુળ જિંચું; મેવાડના રજપૂતોનું કુળ મુસલમાનને કન્મા ન દેવાથી હજી જિંચું ગણાય છે; રજપૂતોને કગલે ગરાસીઆ, પાટીદાર, અનાવલા દેશાઈ વગેરે જાતિવાળા પોતાનાં કુળ જિંચ્યાં ગણે છે. બીજી વર્ણોમાં સાધારણ રીતે કુળમાં વિવેક, વિચાર, વિદ્યા ધન, સુખ, વૈભવ વિશેષ હોય તે કુળ જિંચું, અસલ એ રીતે જિંચું કુળ ગણવામાં આવતાં.

હિંચા કુળમાં કન્યા આપવાથી કન્યાને સુખ મળે.
 (હિંચા કુળમાં એ વાત માત્રી છે. કહેવત છે કે “દીકરી ને
 કન્યા આપવાથી ગાય. આપે ત્યાં જાય.” માટે દીકરી નેની આખી
 શ્રતા ફાયદા જાહેરી સુખમાં ગુજરે, અને તેની આજ્ઞા સુખી
 ગેરફાયદા. રહે, એવું ધર શોધી દેવી, એ માખાપની એથી
 મોટી ફરજ છે. જે ધરમાં વિદ્યા, વિવેક, વિચાર,
 ધન, વૈભવ, ને સુખ, હોય તે ધરમાં એધડક દીકરી દેવી, પ્રથમ વર
 સારો શોધવો. કન્યા કરતાં આજ્ઞામાં આજ્ઞા પાંચ વર્ષે મોટા, રૂપાળા,
 કંઈ પણ અંગનિકાર રહિત, અને જાણવામાં ચાલાક હોય તેવો વર
 પસંદ કરવો. કહેવત છે કે “વરમાંથી ધર થાય.” ગરીબ ધર હોય,
 પણ વર સારો હોય તો પૈસા ટકા કરીને ધર નવું મેળવે; પણ
 ધરમાંથી વર થવો નથી; શ્રીમંતનું ધર હોય પણ ઓછો મૂર્ખ જેવો
 કે બોલવાળો હોય, તેવાને કન્યા આપવી વાસ્તવિક નથી.

લોકો કુળ શોધવામાં મોટી ભૂલ એ કરે છે કે અસહનના વા-
 રમાં કુળ હિંચું હોય, પણ હાલ તે કુળ આખાવીખી ચૂર્ષિ ગયું હોય,
 હિંચા કુળનાં લક્ષણો તદ્દન નાશ પામ્યાં હોય, તે છતાં તેનેજ હિંચું
 કુળ ગણ્યાં કરે છે. એ તેમની મોટી ભૂલ છે, કેમકે કાળે કાળે કુળનું
 જીવનરણ કરવું જાય છે. “સાપ ગયા, ને લીસોટા રહ્યા” તે કહે-
 વત મૂળજ એ કુળમાં હિંચા કુળનાં લક્ષણો કાંઈ રહ્યા ન હોય, તે
 કુળ નામનુંજ હિંચું કુળ ગણવું હોય, તે કુળમાં કન્યા આપી તેને
 દુઃખી કરવી બાબત નથી. એવા કુળને બદલે જે કુળમાં વિદ્યા,
 ધન વગેરેનો નવો વાસ હોય, તેવા કુળમાં દીકરી દેવાથી તેને સુખ
 મળે છે; નામના કુળમાં કન્યા આપવાથી ફક્ત ગેરફાયદા થાય છે.

એવા કુળમાં વિદ્યા ભણેલા નહિ, એટલે વિવેક, વિચાર નથી. “ માયા પોવા ખેરસલા, ધીંઝાણાં બોલેરા ” તે હોય તો મુજબ નાનાં તોફાન વધારે રોજ તપાં તપાં ફૂટવા ફરી, સાંસારિકા પાસે પૈસા માગે ન આપે તો આટી ઝુપી લે. ને કિસ્મતે; તે ન મળે તો ફરી પરણવા તૈયાર થાય, ફેટલાક બીજી પરણી પણ લાગે, ખાવાનું મળે નહિ, વગેરે અમશ્વિત પ્રકારનું દુઃખ નામના કુળમાં કન્યા દીધાથી કન્યાને ભોગવવું પડે છે.

અસલ દમ મુજબ જેનું ખરું હિંચુ કુળ હોય, અગર હિંચા કુળની બાપ્પા મુજબ વિદ્યા, ધન સત્તા વિવેક, બોધ. વિચાર મળવાથી જે નવું કુળવાન થયું હોય, તેવું મર શોધી ગુણવાન વરને દીકરી દેવી કે જેથી તેને ભવિષ્યમાં પ્રભ સર્વે સુખી થાય.

રોવા કુટવાનો ઘેલો ચાલ.

રોવા કુટવાનો ઘેલો ચાલ અર્વાચીન કાળમાં દાખલ થયેલો જણાય છે. શાસ્ત્રમાં એનો આધાર જણાતો નથી, શાસ્ત્રમાં ધણેખરે કેકાણે એ સાલતી વિરલ લખેલું જોવામાં આવે છે. ભગવત ગીતાના આરંભમાંજ લખ્યું છે કે:—

“ જ્ઞશોક્ષાનસ્વ જ્ઞોક્ષસ્ત્વં યજ્ઞાવાદાંજ માવસે ॥

ગતાસુનગતાસુંથ્ર નિશોચંતિપટિતા: ” ॥

અર્થ—(આરે અહીંન,) તું જેનો શોક કરવો યોગ્ય નથી તેનો શોક કરે છે, અને વળી હું પંડીત છું, રોવા કુટવા વિષે એવો જાક કરે છે. પંડીત કાંઈ મુઆનો કિંવા

શાસ્ત્રમાં મના જીવતાનો શોક કરતા નથી. ધર્મશાસ્ત્રના મિતા-
ક્ષરા ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે—

“ પ્રહ્લ્લમાશ્રુચિનિર્મુક્તપ્રેતોમુક્તે યતોડવશ ॥

યતો નરોદિતવ્યંહિ ક્રિયાઃ કાર્યાઃ તુશક્તિઃ ॥

મુખ્યાની પાછળ તેનાં સગાવહાલાં રડી કુટીને આંસુ અને લીંટ
પાડે છે ને મરનાર પ્રેત ખાય છે, કાં કે તે પોતાને વશ નથી, એ
માટે મુખ્યાની પાછળ રોવું કુટવું નહિ, પણ તે મરનારની ક્રિયા યથા-
શક્તિ કરવી. ગરૂડપુરાણમાં પણ એનેજ મળતા અર્થનો શ્લોક છે.
હિતોપદેશમાં પણ લખ્યું છે કે—

“ શોકસ્થાનસહસ્રાણિ ભયસ્થાનશતાનિચ ।

દિવસે દિવસે મૃદમાવિશન્તિ ન પંદિતમ્ ॥

એટલે શોકનાં ઠેકાણા હજાર છે, ને ભયનાં સ્થાન સેંકડો
છે, માટે જો એવા શોક કર્યા કરીએ, તો દહાડે દહાડે મૃદપણ આવે
ને ડહાપણ જતું રહે.

કહેવત છે કે “ આળ્યું સમાય, પણ ગયું ન ખમાય,” તેમ
મરનારનો વિલેગ થવાથી, તેનો શોક થાય એ કાંઈક સ્વાભાવિક
છે. મરનાર માટે દીવગીરી થાય અને આંસુ પણ આવે; પણ ખૈરાં
હદ્યાર જઈ સ્વાભાવિક હોય તે કરતાં વિશેષ શોકનો ઢાંગ કરે તે
ખોટું છે. સ્ત્રીઓમાં અજ્ઞાનતા વધવાથી એ ચાલ નીકળ્યો હોય
એમ લાગે છે.

મરવાનો નિશ્ચય થતો જાય, ત્યારથીજ સગાવહાલાં
કંઈ વખતે રડે છે. રડવા માંડે છે. અને અંતકાળે તો હદજ રહેતી
નથી; મુઠ્ઠું લઈ પુરૂષો ધરમાંથી બહાર નીકળ્યા

કે યૈરાં ચકલા સુધી પાછળ દોડતાં જમ હદપાર રહે છે, ને ફૂટે છે. પાછાં ધર તરફ આવતાં રાજવી માથે છે, ને બારે ધ્રુમ મચાવી મૂકે છે વળી પાછાં નદી કે કુવા સુધી રડતાં ફૂટતાં જમ છે, ને આવે છે. દશ દિવસ સુધી સગાં વહાલાં આવે ત્યારે, તેમ રાજ સાંજે રડવા ફૂટવાનું કામ ધમધોકારે ચાલે છે. જીવાન પુરૂષનું મરણ હોય, ત્યારે તો ફૂટી ફૂટીને છાતી સુગ્ર આવે છે, સ્વાભાવિક હૃદય ઉપરાંત મોટેથી ધાંટા પાડી રડવું. છાતી ફૂટવી ને રાજવી ગાવી એ ચાલ બંધ થવાની જરૂર છે.

રડતામાં રડતાં ફૂટતાં હોય તે જોઈ જતાં આવતાં સારા માણસોને—પરકામનાને ધણો કંટાળો ઉપજે છે; ગેરકાયદા અને હિંદુઓ બેવકુફ છે, એમ તેઓને લાગ્યા વગર રહેતું નથી. યૈરાંની લાજ મર્યાદા રોવા ફૂટવાના રિવાજથી ઓછી થતી જણાય છે. શરીર બગડે છે; ફૂટવાથી છાતી સુગ્ર આવે છે, યાનનું દુર્ગ્ધ બગડે છે, હમેલવાળી સ્ત્રી હોય તો ગર્ભને નુકશાન થાય છે. શરીરને ધન્ય એટલે મનને પણ ખરી, મન નખળું પડવાથી વિવેકબુદ્ધિ ઓછી થાય છે. સેંદડો જાતનાં નુકસાન રોવા ફૂટવાથી નીપજે છે. સાર ને ખોટું. રોવા ફૂટવાનો ચાલ પ્રાચીન નથી. શાસ્ત્રમાં એની મના કરેલી જણાય છે. એ ચાલ જારી રાખવાથી ધણાં નુકસાન થાય છે; માટે સમજી માણસોએ પોતાની દીકરીઓને રૂડી કેળવણી આપતા જવી, જેથી બલિષ્ઠમાં લક્ષનાં ફટાણાં તથા રોવા ફૂટવા, ને રાજવી ગાવાના ચાલ બંધ થાય.

બાળ લગ્ન, કુળ જોઈને કન્યા આપવી, રોજા કુંડવાનો
 ફેલો થાણા, કરજ કરીને ન્યાતવરા કરવા એ નિબંધ લખી
 બતાવ્યા છે. તેમ પુનર્જન, એક કરતાં વધારે સ્ત્રીથી થતા
 નુકસાન, ફટાણું, કળેદાં, કન્યાવિક્રય, વરધોડો, નિર્લજ્જ
 સ્ત્રીઓનો નાશ, મોટો મંડપ વગેરે વગેરે ઘણી બાબતોના
 રિવાજો વિષે નિબંધ લખી શકાય. લખનાર છાકરાંમાં ઘણાં
 જે જ્ઞાતિના હોય, તે જ્ઞાતિના કુચાલો વિષે નિબંધ લખવાથી
 બેવડો ફાયદો થાય છે. જાણીતી બાબત એટલે છાકરાંને
 લખતાં આવડે તે, અને રિવાજની અનીતી બાળકોનાં કુમળાં
 મન પર ઠસવાથી ભવિષ્યમાં તે મોટો ઉમરે આપેઆપ
 વધારો કરતાં શીખે છે.

અંગ્રેજી રાજ્યના ફાયદા.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયું, તે અરસામાં આખો દેશ
 અંગ્રેજી રાજ્ય ધણે દુઃખકારક હાલતમાં હતો. દેશમાં એક જો
 થયા પહેલાં રાવર રાજ નહોતો, દિલ્હીની મોગલ પાદશાહી
 દેશની સ્થિતિ. નખળી પડી ગઈ હતી. સુમેદારો અને નવાબો

કામ કામ પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલતા પંજ-
 બમાં શીખ લોકોનું જોર વધ્યું હતું, દક્ષીણમાં હૈદરઅલી અને તેનો
 છોકરો ટીપુ જોગવર થઈ હિંદુઓને પીડા કરતા હતા. મરાઠાઓ
 જોરાવર હતા; છત્તી લુગારા રાજ રહ્યા હતા. પીઠારા, ફારસીઆ,
 બીલ, કાળી, ગરાસીઆ, કાઠી, પઠાણ સમૈરે લોકો ઉપાડે છાક ધાક
 પાડતા ખહારવટીઆ રાજાઓ ફોજ લઈને ફરતાં ને નજરમાં આવે

તેટલું રેવસને પીકા કરી ઉઘરાવી લેતા. ફેજાંદારો કે મિલાની કાંતારો નિકાલ કરવાનો બંદોબસ્ત નહિ. એવાં કારણથી લોકોને અંગ્રેજી રાજ્ય ચંદુ, તે પહેલાંનો વખત ભારે સંતાપનો હતો.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી ભરતખંડમાં પાછી અંગ્રેજી રાજ્ય ધીમે ધીમે શાંતિ સ્થાપન થઈ છે. પહેલાંના જુથી શાંતિ સ્થા. લગ્ન કરનારાઓ જતા રહ્યા છે. મહમદ તેમજ પુન થઈ છે. વગેરે પરદેશી જુલમી લુટારાઓ સરકાર તરફ બચાવનું બારે લશ્કર રાખવાને લીધે આવી શકતા નથી. સિધીઆ, હોલકર વગેરે મરેઠા સરદારો લુટ કરતા અટકાયા છે. કાળી, ફાંસીઆ, પિંઢારા વગેરેનો ભય જતો રહ્યો છે. પોલિસ, ગુન્હેગારોને આ રાજ્યમાં અચુક પકડી પાડે છે. ને દિવાની તેરા ફેજાંદારી ગુન્હેગારોનો ઇનસાફ કાયદા પૂર્વક અદલ રીતે થાય છે. ગરીબને તવગર સૌના ઇનસાફ એક સરખી રીતે થાય છે. તેથી “વાંધ બઢરી એક એવારે પાણી પીએ છે,” એવી કહેવત ચાલી છે, લોકો ઉઘાડે બારણે સુતા થયા છે. પોતાનો જનમાલ જળવચાની ઠાકને કશી ફિકર રહેતી નથી. આવી સુખશાંતિ આ દેશમાં પહેલાં કાષ્ટ વખત પણ નહોતી. મુઘલાઈ, માયકવાડી વગેરે શબ્દોજ કહી આપે છે કે માજી રાજ્યોમાં ઇનસાફ વગેરેનાં કામે બણી માછી રીતે ચાલતાં ખેડુતોને પણ હાલના વખતમાં જમીનની ખોપણી કરી, ભરવાની રકમ દરો આપેલી હોય, છે, તેથી તેમની પાસે સરકારના કાષ્ટપણ અધિકારોથી જાણતી લઈ શકાતું નથી.

(ક) દેશમાં રાજ્યના સારા બંદોબસ્ત સુલેહ શાંતિ સારા બંદોબસ્ત સ્થાપન થયાને લીધે લોકો દિનપરદિન ઉદ્યાગી

સ્તથી અગ્રેજી થતાં ગયા છે, ને યતાં જાય છે. પહેલાંની પક-
રાજ્યમાં થયે- તર જમીન ઘણી ખેડાઈ ગઈ છે, તેથી દેશના
લા સુધારા ને ઉત્પન્નમાં મોટો વધારો થયો છે; વેપારીને પોતાનો
ફાયદો માલ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જવાની કશી
ધારતી ન હોવાને લીધે દેશની મહિના ભાગના
વેપારમાં ઘણો વધારો થયો છે.

(જ) આ જમાનામાં સૌથી વધારે સુધરેલો ખંડ તો યુરોપ છે,
અને તે ખંડમાં રહેનારા અગ્રેજ લોકોનો આપણને સમાગમ થવાથી
વિદ્યાકળા મંત્રમાં ઘણો ફાયદો થયો છે, આગગાડી, આગખેટ, તાર,
ટપાલખાતું વગેરેનો લાભ સમજાને મળતો થયો છે.

(ગ) કેળવણીખાતું પહેલાંની કાંઈપણ સરકારે કાઢ્યું નહોતું, એ
ખાતું કાઢવાથી બેહદ ફાયદો થવા લાગ્યા છે, લોકો ભણીગણી હોશ્તિ-
આર થવાથી વિદ્યા; હુન્નર, ને રાજપ્રકરણમાં માહિતગાર થતા જાય
છે. પોતાના સંસારના વ્યવહારિક સુધારા પણ કરતા જાય છે, સુધાર-
ાનો ઉદ્દય થવા લાગ્યો, તેથી પાયમાલ થએલા દેશનો ઉદ્ધાર થવાની
કાંઈક આશા રાખી શકાય છે.

મોટા હોદ્દા દેશીઓને મળતા નથી, દોલત પરદેશ
પૂર્વ પક્ષ ને તેતું જાય છે, ત્યાંની પાર્લામેન્ટની સભામાં આપણા લાભ
સમાધાન. ઉપર લક્ષ અપાતું નથી, વગેરે હરકતો ખતાવવામાં

આવે છે, તે કંટાળેક દરજ્જે વ્યાજખી છે, પણ
વિદ્યામત જઈ સિવિલ સાર્વસની પરીક્ષા આપી આવતી વગેરે કાય-
દાસર ઉપાયો ખંતથી કર્યા હોય તો તે દુઃખ ટળી શકે એમ છે.
વળી નુકસાનમાં સામા લાભનો વિચાર કરવો જોઈએ, ખોટું દેશ-

ભિમાન રાખવાથી કાંઈજ હાથદો નથી. અંગ્રેજી રાજ્ય ન હોય તો ગામેગામ પાછી મારામારી ને કાષ્ટકાપી ચાલી વેપાર રોજગાર ખંધ પડી જાય, ને લોકો દુઃખી થાય. આ રાજ્ય સલામત રહે, એમ નિત્ય ધ્યેય; અને તે આજુ છે, માટે ઇશ્વરનો પાડ માનવો. વેપાર કરવા આવેલા લોકો રાજ્યકર્તા થઈ ગયા, એ કેવો અઠળ અમરકાર ? ભરતખંડના ઉદ્યમે માટેજ પરમેશ્વરે તે મોકલ્યું છે, માટે તે ધણાકાળ રહો, અને ભરતખંડ અસહ્ય આખાદ હતો, તેનો પાછો થાઓ.

નિખંધ લખવામાં ત્રણ રૂપ છે. વર્ણન, કથન, અને વિવેચન એ ત્રણે રૂપના નમુના જણાઈ આવે. એવી શૈલી-થી નમુના પાછળ ઘણાખરા આપ્યા છે, તે પરથી સાધારણ વાંચનાર એમ સમજે કે નિખંધ અમુક રૂપેજ લખી શકાય; પણ એવો કાંઈજ મેળ નથી. ત્રણે રૂપ ભેળીને મિશ્રરૂપે નિખંધ લખે, તે સર્વિસ્તર લખાય છે. તેવો એક નમુનો આગગાડી વિષે નિખંધનો નીચે આપ્યો છે, એ પ્રમાણે તેવો હરકોઈ વિષય લઈને ત્રણે રૂપનો સમાસ થાય, એવો નિખંધ સાધારણ રીતે લખી શકાય છે.

આગગાડી.

આગગાડીમાં સૌથી આગલે ભાગે હાથીની માફક વરાળયંત્ર તથા એંજીન હોય છે. એંજીનને મોખરે પતંગીદાર આગગાડીનું લોદાની જળી હોય છે, તે વડે રેલવેના પાટાપર

વણના ભોમ પાકા કે તેનું હાકોળ નમાવરે ઉભેનું હોય,
 અગર કાંઈ મીઠા થોલા હોય, તે ફેંકી દે છે, કે
 જેથી તે પ્રાણી કે ચીજને લીધે કાંઈ પ્રજારત્ન એ જીવે ચતું નુકસાન
 અટકે. જાળી પછી ધુમાડાનું ભુંગળું હોય છે, તેમાંથી બક બક બક
 બક ધુમાડો નીકળે જાય છે, વરાળયંત્રમાં એક ખેલકલ (દિગ) પાણી
 ભરવાનો હોય છે, અને તેમાં એક કાઠી ઉતારેલી હોય છે, તેની
 નીચે સળંગેલા કાચલા રહે છે, કે જેની ગરમીથી બોખરમાંનું પાણી
 ઉકાળી વરાળ બને છે. એ વરાળ કાઠીના નીચલા કાણાવાટે દાખલ
 થઈ તેમાંના ડાટાને ઉંચકે છે, અને ડાટો ઉંચકાવાથી ઉપલા ભાગે
 કાઠીમાં જે બીજું હિંદુ હોય, તેમાંથી નળી વાટે વરાળ નીકળી જાય
 છે, અને વરાળ નીકળી મળી કે તેની નોડે ડાટો જે કાઠીના ઉપલા
 ભાગે જડેલો હોય, તે પાછો નીચી પડે છે, એમ વરાળના નોડે કાઠી
 માંનો ડાટો ઉંચો નીચો થતા ફરે છે, અને તેને નોડે તેને નોડે
 એક લાંબો ડાંડો-સળંગેલો ઉંચો નીચો થાય છે, એ સળંગેલો બીજો
 ડાંડો પેડાની ધરી નોડે જડી લીધેલો હોય છે, તેથી ધરી ફરે છે.
 એમ એ જીવનાં બધાં પેડાં ફરે છે અને તેની નોડે ડાંડાઓ મજબુત
 સાંકળાથી જોડી દીધેલા હોય તે ફરે છે, એટલે તમામ પેડાંઓ ગ-
 તિમાં આવી ઝપાટાખંધ દોડે છે, જે પ્રમાણે ગાડી દોડાવવી હોય,
 તે પ્રમાણે વરાળયંત્રનું વધતું-યા ઓછું જોર રાખે છે. ગરમી માપ-
 વાની શીશી રાખે છે કે તેથી ગરમીનું જોર વધતું ઓછું થવા ન દેતાં
 હદમાં રાખી શકાય છે. કાચલા એ જીવનાં ઉપલા ભાગે ભરેલા હોય
 છે. કાચલા નાખવાને જે માથુસ રાખે છે, તેને કાચરમેન કહે છે.
 અને ગાડી ચલાવવાને યંત્રલાભ બહેલો વધારે પગારદાર જે માથુસ
 રાખવામાં આવે છે, તેને એ જીવ કાચરમેન કહે છે.

આગમગીતી એ આ જગતનાઈ દોડા કે બળદ વગેરે માનવું એક
અનુભવ વાહન છે. આખો મનુષ્ય બિન્ને ને સોંકેડા ઉતારીને બેસાડી એ
અપારાધ્યંધ દોડવું જાય છે. મુશ્કેલ માથવા માંડે, ત્યારે સહેજ અધિક
લાગે છે, પણ તે વખતે ધીમી ધીમી ચલાવે છે, અને પાછળથી
પ્રુથ અપારાધ્યંધ દોડાવે છે સૌથી છેલ્લે ડબો હોય, તેમાં તપાસ
રાખનારે માંડે બેસે છે, તથા ઉતારીઓની જોડે કંઈ જવાના ખારનાં
ચોટલાં મૂકે છે.

વરાળ યંત્રની પ્રથમ શોધનું માન જોમ્સ વાટને છે, પણ તે બડે આમગાડી ચત્રાવવાની શોધ સિવન-સનથી થઇ છે. એ શોધ થયાને લગભગ ૭૫ વર્ષ ઉપરાંત થયાં છે. ઇંગ્લાંડના સિવરપુલ અને માનચેસ્ટર એ બે સદિર વચ્ચે પ્રથમ આમગાડી શરૂ થઇ હતી. ત્યાર બાદ થોડી મુદતમાં

આખા ઐટ્રિયનમાં ને યુરોપ ખંડમાં તેનો પ્રસાર થયો છે; અમેરિકા ને આસ્ટ્રેલીયામાં પણ આગાડી દાખલ થઈ છે; કેમકે ત્યાં યુરોપીયનો જઈ વસેલા છે. અમેરિકામાં તે મોટા મોટા ખેડુતો વરાળચત્રવડે ખેતી કરે છે, તેઓએ પોતાના લાંબા લાંબા ખેતરોમાં એક છોરો બીજો છોરે માત્ર લઈ જવા લાવવાને પોતાની ખાતગી આગાડીઓ મનાવેલી છે. ને ખંડમાં વીજળીના નવા નવા શોધો થયા પછી વરાળને બદલે વીજળીના બળરૂડે આગ-ગાડી ચલાવવી શરૂ કરી છે. વીજળીની મદદે ચાંલતી ગાડીઓ લાંબી-ઝડપથી પરનવેગે દોડી જાય છે. આપણા દેશમાં લોકો ડેહલાઉસીના અમરનાથ પ્રથમ આમગાડી દાખલ થઈ, અને ચોત્રીસ વરસમાં તે

હવે પેશાવરથી મદ્રાસ. ને કરાંચીથી કલકત્તા સુધી આખા દેશમાં પ્રસરી ગઇ છે. મોટી રેલવેના પેટામાં આખા રેલવેઓ હજુ બધી ઉઘડતી જાય છે. ટર્પી જે યુરોપમાં અણ્ણસુધરેલું રાજ્ય છે ત્યાં, તેમજ આફ્રીકાના જંગલી મુલકોમાં પણ રેલવે ચાલુ થઇ છે.

આગગાડીથી મુસાફરી બધી સહેલી અને સુખરૂપ આગગાડીથી થઇ પડી છે. ગાડામાં મુસાફરી કરતાં ધુળ તાપ, થતા મુસાફરી ને ટાઢ ખમત્રાં પડે. તે સધળું દુર થયું છે. તથા વેપાર ને વખત વધારે જતો અને તેથી ધારેલી મુદતમાં ફાયદા. ધારેલે સ્થળે જઈ પહોંચાતું નહિ તે એક મોટી

મુશ્કેલી આગગાડીથી મુસાફરી કરવાથી દુર થઇ છે આગગાડીથી માણસ ગમે તે સ્થળે ઝટ વારમાં જઈ આવી ધાર્યા કામ પાર પાડે છે, વખતનો બચાવ; જેડે મોટો બચાવ મુસાફરી કરતાં અને માત્ર લઇ જતાં પૈસાનો થયો છે, તે એક જગરો ફાયદો છે બળદ ગાડાથી ૨૦ માઇલના મુસાફરીના કામમાં કમ રૂ. ૨) જેસે તેટલાજ મૈલની આગગાડીથી મુસાફરી ફક્ત રૂ. ૦-૪-૦ આનામાં કરી શકાય; દુક મજલમાં એટલો ફાયદો ત્યારે લાંબી મજલે તે કેટલો વધી પડે ? જેજક બહોજ નાણાંના બચાવનો ફાયદો છે. આગ-ગાડીથી મુસાફરી થોડા વખતમાં ને થોડા પૈસામાં થાય, તેથીજ સાધારણ સ્થિતિમાં માણસો પણ આગગાડીને રસ્તે જત્રાને બહાને કે શોખની ખાતર કાશી, કલકત્તા, રામેશ્વર કે શ્રીનગર સુધી યોગરદમ મુસાફરી કરી આવે છે.

દેશની માહેના બાગમ્બ વેપારમાં પણ બહોળો વધારો આગ-ગાડીથી થયો છે. ગુજરાત ને બંગાળા, તથા મદ્રાસ ને પંજાબ વે-

પારથી હાલ બેડાઈ ગયાં છે. માલ બરેલી સેંકડો ગુડસ ટ્રેનો મોસ-
મમાં દેડ્યાં હશે છે. દુકાળનું કાળું મોં એને લીધે નાશ પામ્યું છે.
એક પ્રાંતમાં દુકાળનાં ચિન્હ જણાવવા માંડ્યાં ને મોંધારી શરૂ થાય
કે, દુર્ત બીજા પ્રાંતમાંથી ત્યાં અનાજ ધસડાઈ આવે છે. સુકાળના
વખતમાં પણ જે બીજા પોતાના પ્રાંતમાં ન બનતી હોય, તે બીજા
પ્રાંતમાંથી રહેતે માર્ગે જથ્થાબંધ આવે છે, અને પોતાના પ્રાંતમાં
થતી હોય, તે ત્યાં લઈ જવામાં આવે છે, એથી બને પ્રાંતના લોકને
ફાયદો થાય છે. પોતાનો માલ ખર્ચે છે, અને પોતાને ત્યાં ન બનતો
હોય તે વાપરવા મળે છે. વેપારના વધારાથી દેશનો ઉદ્યોગ વધે છે.
અને તેથી છેવટ પરિણામ એ થાય છે કે દેશમાં ધણી લોકોને રોજ
મળે છે, અને દેશના ઉદ્યોગમાં વધારો થાય છે. આગગાડી ન હોય
તો એક ભાગની પેઢાશ, ત્યાંની ત્યાંજ પડી રહે, અને સસ્તી રીતે
વેચી દેવી પડે; કેમકે ગાડામાં ભરીને મોકલતાં રસ્તે બગડી જાય.
અને ખર્ચ એટલો બધો લાગે કે કોઈ લે નહિ બદરના ફાયદા
આગગાડીથી દેશની માહેના ભાગના શહેરોને પણ મળે છે.

આગગાડીનું સ્ટેશન, ને ગાડીની આવજા જોવાનું
આગગાડીના અને તેમાં મુસાફરી કરવાનું સર્વ કાંઈને સ્વા-
દુકમાં ફાયદા ભાવિક રીતે મન થાય છે. દુકાળની ધારતી રહેતી
ને બાંધ. નથી. આગગાડીથી ખેડૂત ને વેપારી, રાજા ને

રૈયત સર્વને ફાયદો થયો છે ને થાય છે. દેશના
હરકોઈ ભાગમાં હુલ્લડ થાય તે બેસાડી દેવાને લશ્કર લાવવા લઈ
જવાનું અચ્છું સાધન એથી મળ્યું છે. આગગાડીથી અંગ્રેજોની
ચતુરાઈ, ને હોંશિયારી દીપી નીકળી છે. આપણા દેશ.ઓએ ખંત

ને ત્રિકલ્પ સુધિ રાખી, મુરોષીખનોત્તમ જેવા કોયો કરવાની ને એવાં
મહાકારત કામ માણે ઉઠાવી સલામવાની કિસ્મત ને કળા વાપરવાં
શીખવું જોઈએ.

પેટાં પાડી આત્યાર સુધી નિબંધના નમુના આપ્યા છે,
તેવું કારણ એ છે કે તવા શીખાડિતે મારે એ રીત ઘણી
સારી છે જે વિષય સંબંધી નિબંધ લખવો હોય, તે
વિષયના મુખ્ય મુદ્દાનો પ્રથમ વિચાર કરે, અગર શિક્ષક તે
વિષે એતવણી આપે. અને તેનો વીસ્તાર શીખનાર પોતપોતાની
શક્તિ પ્રમાણે લખી લાવે, બાદ શિક્ષક તેમા ઘટતો સુધારો કરે,
તે રીતથી શીખનારની લખવાથી શક્તિ ખીસતી જાય છે.
ઘણી નિબંધની જોડે નમુનામાં નામ આંતરે આંતરે આપ્યાં
છે, તે એજ મતલબથી કે તેવા વિષયો સંબંધી શીખનાર
પોતાની જાતે લખતા જાય, તે સઘળા નમુના આ ચોપડીમાં
લખવામાં આવે, અને શીખનાર તે મોઢે કરે. તો નિબંધ
શીખવાનો હેતુ ઉઘો વળે, ને તેમની ગાખણ શક્તિને
ઉત્તેજન મળે. પેટાં પાડી લખવાનો અતિશય મહાવરો પડયા
પછી વગર પેટે નિબંધ લખી જાય તે કાંઈ ખોટું નથી. તે
ક્રમાનુસાર જોઈએ, અંટલે જે બાખત આરંભમાં લખવી
હોય તે અંતમાં ન આવે, ને અંતની બાખત આરંભમાં
ન આવે; વાંચનમાળાની સાતે ચોપડીઓમાં સામાન્ય જ્ઞાન,
અને નીતિ સંબંધીના જે પાઠો છે, તેમાંના ઘણા ખરા
નિમંધ રૂપજ લખ્યા છે. પેટાં નથી પાડ્યાં છતાં તે સારી
રીતે લખેલા નિબંધજ છે. પેટાં વગરતાં નિબંધનો ફક્ત

એક તથા બે એક આપો છે, અને એકે બધાક નિષ્કર્ષના નામ આપ્યાં છે, તેમાંથી પેદાં પત્રો આગર પેદાં વગર નિષ્કર્ષ લખાવી શકાય. કાલી થોડાક વિષયમાં કેમ કેમજ આપ્યાં છે, તે એવા વિચારથી કે શિક્ષક એવાં પેદાં બતાવે. તે લખનાર તે ઉપર માતાની ધમારત ચણી નિષ્કર્ષ પુરો લખી લાવે. એક દુક વખતમાં નિષ્કર્ષ લખાવવો હોય, ત્યારે આપક પાસે તે હોય મુખ્ય પેદાંજ લખી મંગાવાય; તેમ નિષ્કર્ષ લખાવી વાંચી જઈ, તેમાંની ભૂત સુધારવાનો વખત ન હોય ત્યારે પેદાં બોલાવી જઈ તેમાંનો મુખ્ય સાર પ્રશ્નોત્તર પુછી શકાય.

અંગ્રેજીની મંડળીમાં સ્વચ્છતા બાળવવાના કેટલાક નિયમો.

(૧) અંગ્રેજીની મંડળીમાં જઈ પાન સોપારી કે એવું કાંઈ ખાવું તે સ્વચ્છ ગણાવું નથી. તેટલા માટે તેમની સોખતમાં જ્યારે જેસતું થાય ત્યારે એવી ચીજો ખાતી નહિ. અને જો ખાધી હોય તો મોં ધોયા સિવાય તેઓની પાસે નજ જવું. જે દેશી ગૃહસ્થો યુરોપીયનો જોડે મિત્રતા કે પિઠાન રાખવા ઇચ્છતા હોય, તેમણે આ ખાતની ધણીજ સંભાળ રાખવી.

(૨) જહોરમાં એ લે ધણા લોકોના મંડળમાં હોયએ, ત્યારે મોટે સાદે બોખારવું, કે ગળું સાફ કરવું નહિ. જો તેમ કરવાની જરૂર પડે તો ઉઠીને દૂર જઈ ખુણામાં તેમ કરવું. અંગ્રેજીને તેવો

અવાજ મોટે સાદે સાંભળવો પસંદ નથી, સમગ્ર તેઓની સોખતમાં તેવું ન બને તેની ખુબ સંભાળ રાખવી.

(૩) જાહેર મંડળમાં બેઠા હોઇએ ત્યારે ઓટકાર ખાવો, છીંક ખાવી, કે અપાન વાયુ કાઢવો પડે તો દુર ઉઠીને જવું.

(૪) મોટેથી ઉધરસ ખાવી કે છીંકવું એ પણ સાફ નથી, તપખીર પણ ન સુધવા. એવી ટેવ હોય, ને યુરોપીયનોની મંડળીમાં જવું પડે તો જોડે તો રૂમાલ રાખવો.

(૫) જાહેર મંડળીમાં બેઠા હોઇએ ત્યારે શરીર આમ તેમ ડોલાવવું, હિંચા નીચા આંચકા ખાવા, પગો એક ખીજાપર ચડાવવા કે લાંબા ઢુંકા કરવા નહિ, શરીરમાં ધવડવડવું, ખુરસી કે ટેબલ પર પગ હિંચા ચડાવી બેસવું એ પણ સાફ નથી.

(૬) ચાલતી વખત શરીર સીધું રાખવું, હાથ લટકતા રાખવા છાતી પહોળી રાખવી, ખભા પાછળ રાખવા અને પગલાં ધીમે રહીને મેલવાં.

(૭) મંડળમાં બેઠા હોઇએ, ત્યારે ગુપચુપ વતો કરવી, ગણુ મણુવું, મિસોટી વગાડવી, મોટે સાદે હસવું એ પણ અસબ્ય છે. ખુશીનો પ્રસંગ હોય ત્યારે હસવું પણ તે નરમાશ ભરેલી રીતે કુદરતી ઢબેજ હસવું, હસતી વખત હાથ વતી મોં ઢાંકવું નહિ. બગાસું ખાવું પડે તો તે વખતે મોં આગળ હાથ રાખવો. નખરતી દાંત ખોતરવા નહિ, ચાળા ન કરવા, માથું ધવડવડું નહિ અને નાક કે કાનમાં આંગળી ન ઘાલવી. વર્તમાનપત્ર કે ચોપડી પાસે બેઠેલા સાંભળે એમ ન વાંચવાં.

(૮) ઉપલા વર્ગના અંગ્રેજો જોડે બોલવામાં તથા લખવામાં

પણ સંભાળ રાખવાની છે. એક સાધારણ દાખલો લઇએ કે પેટમાં દુઃખતું હોય, તે કોઇ પણ અંગ્રેજ બીજને કહેતો નથી; તેમ ડાક્ટર સીવાય બીજને એવું લખે નહિ, વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓ સાંભળતાં તેવું નજ બોલવું. છોકરાંનો જન્મ, ગર્ભપાત, સ્ત્રિયજન વ્રત વિરૂદ્ધ થઇ, વિષય પર સ્ત્રીઓ આગળ વાત કરવી, એ પણ અસહ્ય ગણાય છે.

(૯) મોટા દિવાનખાનામાં, બાગમાં, કે એવી કાંઇ જાહેર જગ્યામાં હોઇએ, ત્યારે જ્યાં આગળ સ્ત્રી પુરૂષો આવતાં હોય ત્યાં ઉભા ન રહેવું, તેમ તેઓ સાંભળે, એમ તેઓ વિષે વાત ન કરવી.

(૧૦) અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ વાત કરતી હોય તે ઠાવકાઇથી સાંભળવી; વાત ગપ્પાં જોવી હોય તોપણ તેમને સીધી રીતે તોડી પાડવી નહિ, આડકતરી રીતે ઇસારા રૂપે બોલવું.

પેટાંજ ફક્ત પાડયાં છે એવા નમુનાઓ.

ગુલામગીરી.

(૧) ગુલામગીરીના રિવાજની ઉત્પત્તિ અને એકવાર કદાપિ ભલાઈની ખાતર પણ તે હોય.

(૨) હાલના વખતની ગુલામગીરી.

(અ) ગુલામોનું પકડવું.

(બ) ગુલામોને પકડવાના કિનારા પરની મુસાફરી.

(ક) ગુલામો ભરેલાં વહાણોને ધાસ્તિ.

- (૬) ધર ધંધામાં અને ખેતીના કામમાં ગુલામોને લગાડવું.
- (૩) ગુલામગીરીની અસરો.
- (૪) ધણી ઉપર.
- (૫) સ્વતંત્ર માણસો પર.
- (૬) આપણા દેશના ગુલામો.
- (૭) ગુલામ અને પગારદાર નોકર વચ્ચેનો તફાવત,

‘નિયમિતપણું’.

- (૧) એ શબ્દનો અર્થ વ્યુત્પત્તિ.
- (૨) નિયમિત રીતે શાળામાં જનારો વિદ્યાર્થી.
- (૩) નિયમિત રીતે કામ કરનારો રોજગારી માણસ.
- (૪) અનિયમિત માણસ.
- (૫) મોડા ઉઠવું,
- (૬) ખાવું, ગાડીએ બેસવું, કે ઓફિસે જવું. વગેરે દરેક વાતમાં મોડા થવું.
- (૭) સ્નેહી, સંબંધી, ને કામે લગાડનાર દરેકને તેનાથો ઉપજતો કંટાળો.

- (૮) પોતાની આશાઓનો નાશ થવાનો સંભવ, અને કોઈ પ્રસંગે ભારે સંતાપ થવાનું કારણ.

વહેલા ઉઠવું.

- (૧) વહેલા ઉઠવા વિષે ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાઓ, અને ડાક્ટરનો અભિપ્રાયો.
- (૨) વહેલા ઉઠવાથી દાહાડાનું કામ અડપથી આટાપી લેવાય

છે અને શરીર તનદુરસ્ત રહે છે,

(૩) મોઢા ઉઠવાથી થતાં તુકશ્ચાન.

ગરમ.

(૧) ગરમ કપડાંની બાજ્યા જે કપડ પહેરવાથી શરીરની ગરમી બહાર જઈ શકતી નથી અને બહારની ગરમી અંદર આવી શકતી નથી.

(૨) ગરમ કપડાંના પ્રકાર, અને કયા કયા દેશમાં કષ્ટકષ્ટ જાતનાં બને છે.

(૩) ગરમ કપડાંના પહેરવાના ફાયદા.

(૪) ગરમ કપડાં પહેરવાની અરૂચિઆત વિષે બોધ.

શહેરમાં રહેવાના ફાયદા ગેરફાયદા.

ફાયદા.

(૧) કેળવણી સંબંધી,

(૨) નિશાળો ને કોલેજો,

(૩) પુસ્તકશાળા ને રીડિંગરૂમ (વાચનશાળા)

(૪) જાહેર મકાનો, અંદર, વહાણો વગેરે જેવાથી લીધેલી કેળવણી ને મળતો અનુભવ.

(૫) મોટા શહેરની લાલચો:-મેળા જેવા, ન્યાતિમાં સારા જમણુ જમવા વગેરે.

(૬) જીંદગીનાં ઉંચાં સુખો ભોગવવાનો સંભવ.

ગેરફાયદા

- (૧) તાજી હવાનો તંગી.
- (૨) ધરોમાં અજવાળાત્મી ખોટ, ને ભોંય તળીએ સરદી,
- (૩) શેરીમાં ભટકતા બાળકો વિષે રહેતો ભય.
- (૪) ગાડી ધોડાનો ખમડાટ, અને દોડતી ગાડી તળે છુંદાધ જવાનો ભય.
- (૫) પાણીતું દુઃખ.
- (૬) સંડાસ, ને ખાળકુવાની ગંદકી.

અંગ્રેજી ભણવાના ફાયદા

- (૧) એ ભાષા ઘણી ખેડાએલી છે, માટે તમામ વિષયનું જ્ઞાન એ ભાષામાં પુસ્તકો દ્વારા મેળવી શકાય છે.
- (૨) આખી દુનીઆમાં અંગ્રેજી રાજ્ય ને વેપાર છે. માટે એ ભાષા જાણવાથી આખી દુનીઆમાં મુસાફરી ને વેપાર કરવામાં સુગમતા છે.
- (૩) અંગ્રેજી ભાષાના જ્ઞાનથી સારા પગારની સરકારી યા વેપારી કંપનીની નોકરી મળે છે.
- (૪) આખા દેશમાં તમામ ટૂંજવાયલા લોકો અંગ્રેજી ભણેલા હોય છે, તેઓની નોંડે અંગ્રેજી ભાષાના જ્ઞાનથી સારો સંબંધ બાંધી શકાય છે.

સ્વદેશાભિમાન.

- (૧) વહાલરીઆંથી એ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે.
- (૨) સ્વદેશાભિમાની પુરુષોના દાખલા-વોશિંગ્ટન, વિલિમ પેટ, મેતામ રાબે વગેરે.
- (૩) યુદ્ધમાં જોર મારવું એજ હકત સ્વદેશાભિમાન ન કહેવાય પણ ભાષાના ખેડાણની વૃદ્ધિ, રાજતંત્ર અને જીંદગી સુધારણાની દરેક વાતમાં સ્વદેશાભિમાન દાખવી શકાય છે.

વાંચનનો શોખ.

- (૧) હાલના જમાનામાં ચોપડી ઘણી સસ્તી મળે છે.
- (૨) વાંચન, મોટા બુદ્ધિમાન પુરુષોના સંગમાં વાંચનારને લાવે છે.
- (૩) દરેક જાતનો અભ્યાસ કરવાને હાલ પ્રુસ્તી છે.
- (૪) વાંચનનો શોખ એ જાણા ને પાઠશાળાનો અભ્યાસ જીંદગીના પાછલા ભાગમાં પણ જળવી રાખે છે.
- (૫) વાંચનના શોખથી શાસ્ત્રિય વિષયની ચર્ચા ચલાવનારી મંડળોને લાભ મળે છે.

ચોપડીઓની પસંદગી.

- (૧) હાલના જમાનામાં ઘણી જાતની ચોપડીઓ છપાય છે, માટે તેમાંથી સારી કદ તે પ્રથમ નક્કી કરવું જરૂરનું છે.

- (૨) એકને એક જાતની ચોપડી પસંદ હોય, અને બીજાને બીજી જાતની પસંદ હોય, પણ એટલું ચોક્કસ રાખવું કે જ્ઞાન વધે, અને બુદ્ધિ સન્માર્ગે દોરાય એવા વિષયની ચોપડીઓ પસંદ કરવી.
- (૩) વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના અભ્યાસમાં મદદ કરે એવી ચોપડીઓ પસંદ કરવી.
- (૪) પાઠશાળાનો અભ્યાસ છોડ્યા પછી ધંધામાં લાભ કરે, ને બુદ્ધિમાં વધારો કરે એવી ચોપડીઓ પસંદ કરવી.
- (૫) ભાષાનો અભ્યાસ, ને શાસ્ત્રિય વિષયમાં પ્રખ્યાત થવું હોય ત્યારે નામાંકિત કર્તાઓનાં પુસ્તક ખસુસ વાંચવાં જોઈએ.

વારતાની ચોપડીઓનું વાંચન.

- (૧) વારતાની ચોપડીઓનું હૃદયાર વાંચન એ એક ધણો વખત ગુમાવવાનું લક્ષણ છે.
- (૨) વારતાના વાંચનથી ધંધાનો રોધ કે પુરસદના વખતનું રોકાણ નજ થવું જોઈએ.
- (૩) વારતાના વાંચન માટે ચોક્કસ વખતજ નિયમસર રાખવો એ ફાયદા ભરેલું છે.
- (૪) ઇતિહાસિક વારતાની ચોપડીઓ ઇતિહાસ શીખવે છે.
- (૫) અંગ્રેજ લોકોની જીંદગીના વર્ણનનો વારતાઓ વાંચીએ તો તેઓની રીતભાત ને રિવાજનું જ્ઞાન થાય છે.

- (૬) સારી વારતાઓ જીંદગીનો કીમતી અનુભવ આપે છે.
 (૭) વારતાની ધણીક ચોપડીઓ માણસના સહવાસના ઉમદા ગુણો બતાવે છે, કે જેથી વાંચનાર સ્વાભાવિક રીતે તેવા ગુણોની નકલ કરતાં શીખે છે.

વર્તમાનપત્રોનું વાંચન.

- (૧) હાલ આપણા દેશમાં તે વિલાયતમાં છપાતાં પ્રસિદ્ધ વર્તમાન પત્રોનું ઓળખાણ.
 (૨) વર્તમાનપત્રોના વિષયો તાત્કાલિક બનાવના હોય છે. પુસ્તકોના જેવું ગંભીર લખાણ એમાં હોતું નથી.
 (૩) વર્તમાનપત્રમાં આવતી ખાબતો-(૧) ઇતિહાસ, ખગોળ, ભૂગોળના નવા શોધો (૨) દેશના સામાન્ય લાભના વિચારો (૩) નવી નવી ચોપડીઓની પહોંચો (૪) રાજતંત્ર અને શહેર સુધારાનાં કર્તવ્યોમાં કીમતી શીખામણો.
 (૪) વર્તમાન પત્રોથી થતા ફાયદા; તેમાં કેટલી વખત બિન ફાયદાના વિષયો પણ હોય છે.

સંસ્કૃત ભણવાના ફાયદા.

- (૧) સંસ્કૃત જેવી ખેડાએલી ભાષા બીજી એકે નથી; માટે એના અભ્યાસથી સારા વિદ્વાન થઈ શકાય છે.
 (૨) જુનામાં જુના પુસ્તકો એ ભાષામાં છે, તેનું જ્ઞાન મળે છે.

- (૩) આપણાં ધર્મ પુસ્તકો એ ભાષામાં છે, તેનું જ્ઞાન મળે છે.
- (૪) તત્ત્વજ્ઞાન ને અધ્યાત્મવિદ્યાનાં પુસ્તકો એ ભાષામાં છે, તેટલાં બીજી કોઈ ભાષાનાં નથી; માટે જરૂરના વિષયોનું જ્ઞાન એ ભાષાના અભ્યાસથી મળે છે.
- (૫) સંસ્કૃત એ ભરતખંડની હાલ બોલાતી ઘણી ખરી ભાષાઓની માતૃભાષા છે, માટે તેનું જ્ઞાન થવાથી શું શું વિકારો પામી હાલની ભાષાઓ થઈ છે, તેનું જ્ઞાન થાય છે.
- (૬) સંસ્કૃતનું જ્ઞાન થવાથી લાટિન, ઝંદ વગેરે પ્રાચીન બીજી આર્ય ભાષાઓનો અભ્યાસ કરવો સુગમ પડે છે.
- (૭) કાશી વગેરે સ્થળમાં પંડિતની પદવી સંસ્કૃતના અભ્યાસથીજ મળે છે.

નદીમાં રેલ.

- (૧) રેલ આવવાનું કારણ—નદીનાં મૂળ તરફના મુલકોમાં અતિશય વરસાદ વગેરે.
- (૨) રેલ વખતે નદીનો દેખાવ.
- (૩) રેલથી થતી ખરાબી.
- (૪) રેલના ફાયદા.

અ—જંગલ તરફની ખાતરીવાળી માટી વગેરે રેલથી ધસડાઈ આવી ખેતરોની જમીનમાં પુરાણ કરે છે. અને તેથી દરવર્ષે સારો પાક હિતપન્ન થાય છે.

બ—નદીઓમાં નેહરોમાં મીઠું પાણી જાય, અને નેહરો પાંચ

કરી લે ખાણી ખેતરામાં લે તેથી ખમણો પાક ચાય છે,
નાપલ વગેરે વગેરે નદીઓનાં દૃષ્ટાંત.

(૫) રેલથી થતી ખસાણી અટકાવવાના કિનારા પરનાં મોટાં શહે-
રોનાં કરવાનાં આધિકારો.

ચોરી.

- (૧) વ્યાખ્યા.
- (૨) ચોરીના પ્રકાર, અને તે દરેક અલ્લ હિંદુસ્તાનના ફોજદારી
કાયદામાં ફરવેલી શિક્ષા.
- (૩) ચોરીથી થતાં દુઃખ, તે ગેરફાયદા.
- (૪) ચોરી ન કરવા વિષે સારા કવિઓની કવિતા, તથા શ્લોકો.
- (૫) ઉપસંહારને બોધ.

નિબંધ લખવાના થોડા વિષયોનાં નામો.

(૧) મિતાહાર, (૨) જ્ઞાન એ શક્તિ છે. (૩) પર્વતનો દેખાવ (૪) સારી શરૂઆત એ અડધું
કામ કર્યા ખરેખર છે. (૫) ધંધાની પ્રવૃત્તિ (૬) મિત્રતા. | <ol style="list-style-type: none"> (૭) ઇતિહાસ ભૂગોળ, શીખવાના
ફાયદા. (૮) શહેર અને ગામડાનો તફાવત. (૯) પરદેશ બંધ વસતું. (૧૦) જીંદગીપર લક્ષ્મીની અસર. (૧૧) આગગાડી, આગચોટ ને
તાર લાખલ ચલાવી ચએલા |
|--|--|

ફેરફાર,

- (૧૨) હરીફાઈ,
 (૧૩) બિદ્યાવૃત્તિ.
 (૧૪) સ્વચ્છતા.
 (૧૫) નિર્દયતા.
 (૧૬) બહાદુરી, હિમ્મત.
 (૧૭) બળર.
 (૧૮) પુસ્તકશાળા,
 (૧૯) પ્રમાણિકપણું.
 (૨૦) મરી ગએલાતુ ભુંડું બો-
 લવું.
 (૨૧) કપુર,
 (૨૨) શારીરિક કેળવણી.
 (૨૩) વરસાદ.
 (૨૪) એકાંતવાસ.
 (૨૫) વખતનો ખર્ચ ઉપયોગ.
 (૨૬) આગ્રહ.
 (૨૭) દેશી રમતો.
 (૨૮) રમરણશક્તિ.
 (૨૯) મુલતવી રાખવાનાં માઠાં
 ફળ.
 (૩૦) તહેવારો.
 (૩૧) વરસાદનો વખત.

- (૩૨) બહુપરહેજીની ખરાબી.
 (૩૩) આળસ.
 (૩૪) કરજ.
 (૩૫) આમ.
 (૩૬) આનંદ.
 (૩૭) રાજ્યભક્તિ.
 (૩૮) ચંદની.
 (૩૯) શ્રીમંતાઈ અને ગરીબાઈ.
 (૪૦) થુફ.
 (૪૧) સ્વાર્થ.
 (૪૨) જીંદગીનો વીમો.
 (૪૩) યુરોપીયન ઢબ પર ખેતી
 ખાતર.
 (૪૪) વેપાર.
 (૪૫) મોજશોખ.
 (૪૬) પૈસા ઉછીના લેવાની ટેવ.
 (૪૭) મંડળીથી થતા લાભ.
 (૪૮) સંપ.
 (૪૯) સુખ,
 (૫૦) કવિતા.
 (૫૧) લોકની સ્થિતિ.
 (૫૨) નિરાશ્રિત ફંડ.
 (૫૩) લગ્ન.

- (૫૪) ધર્મગુરૂ.
 (૫૫) મેવાડના રજપુતો.
 (૫૬) મરનારની ઉત્તર ક્રિયાઓ.
 (૫૭) જોશીઓની વિદ્યા.
 (૫૮) સતી થવાનો આલ.
 (૫૯) બાળહત્યા.
 (૬૦) હોજલ પડે સ્ત્રીઓને રાખવાનો રિવાજ.
 (૬૧) બે બાયડીઓનો વર.
 (૬૨) સ્વયંવર.
 (૬૩) ગૌશીતળ
 (૬૪) નદુમરોતું કપટ.
 (૬૫) સ્ત્રીનો ધર્મ.
 (૬૬) વરના ધર્મ.
 (૬૭) વહેમ.
 (૬૮) શિક્ષકનો ધંધો
 (૬૯) કર-સીધાકર, આડકતરા સરકારી ને મ્યુ. ના કર.
 (૭૦) મહેનતનાં વિભાગ.
 (૭૧) કિલ્લો.
 (૭૨) નીરખ.
 (૭૩) જમીનનો દર [વીધોટી]

- (૭૪) પૃથ્વી દરે છે, તેની સા-
 બીતીઓ.
 (૭૫) ભરતી ઓટ.
 (૭૬) મહાણુ.
 (૭૭) ધીરજ.
 (૭૮) સમય સૂચકતા.
 (૭૯) શરીર સુખાકારી.
 (૮૦) ક્ષમા.
 (૮૧) સંતોષ.
 (૮૨) આપખળ.
 (૮૩) આપવડાઇ
 (૮૪) લાંચ.
 (૮૫) પોતા સમો બીજને દે-
 ખવું.
 (૮૬) વૃક્ષના ફાયદા.
 (૮૭) અલાઇ.
 (૮૮) “આપ તેવા બેટા, ને વડ
 તેવા ટેટા.”
 (૯૦) નદી.
 (૯૧) કનકવા (પતંગ).
 (૯૨) સાંજનો વખત.
 (૯૩) બણીને શું કરવું.
 (૯૪) દરીઆની મુસાફરી.

(૬૫) પ્રદર્શન.
 (૬૬) શિકાર.
 (૬૭) સોના રૂપાનો બાવ.
 (૬૮) ધર્મ જ્ઞાનની જરૂર.
 (૬૯) ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ.
 (૧૦૦) મેવો ને ફળફળાદિ.

(૧૦૧) બદામ.
 (૧૦૨) કેરી.
 (૧૦૩) રામનવમીનો તહેવાર.
 (૧૦૪) તાબુત.
 (૧૦૫) નાતાલ વએરે.

ૐ

“ મનુષ્ય યત્ન ઇશ્વરકૃપા. ”

જો માણસ પુરુષાર્થ અથવા તો પુરુષ પ્રયત્ન કરે તોજ ઇશ્વરની રહેમીયત માણસ પર થાય છે. કારણ કે વાક્યાર્થ: “ નદિ સુપ્તસ્ય સિંહસ્ય મુખે પ્રવિશન્તિમૃગા: ” વધી “ જાલસ્યહિ મનુષ્યાણામ્ જરીરસ્યો મહારિપુ. ” માટે આજસ રૂપી નિદ્રાનો ત્યાગ કરી પ્રયત્ન કરવાથીજ ઇશ્વર અનુકુળ થાય છે.

આ ક્ષણભંગુર સંસારમાં પુરુષાર્થથી યત્ન કરી પ્રભુની કૃપાથી નાજવંત જીંદગીની સફળતા મેળવવાને મુખ્યત્વે પુરુષાર્થ સાથે કરીને ત્રીપુટી-પુરુષાર્થ, પ્રમાણિકપણ અને ઉન્નત મહેતી રીતે અને તંદુરસ્તીની જરૂરીયત છે. એટલું તો તેની સાથે કદા દિશામાં. યાદ રાખવું જોઈએ કે યત્ન યાતો પુરુષાર્થથી પ્રત્યેક વસ્તુ મેળવી શકાય છે, પરંતુ તેની સાથે એટલું

પણ મણવું જોઈએ કે પુરુષાર્થ સત્ય વસ્તુ સંપાદન કરવામાંજ વપસવું જોઈએ અને તેથીજ તેની સાથે પ્રમાણીકપણું અને ઉત્તમ તંદુરસ્તી જે ઇશ્વરદત્ત વસ્તુઓ છે તે પણ હોવી જોઈએ, પુરુષાર્થ કરનારા ઉદ્યોગી સિંહ રૂપી પુરુષની પાસે લક્ષ્મી તો પોતાની જાતેજ શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે તે પુરુષાર્થ છે.

પુરુષાર્થ કરવાથીજ ઇશ્વરદત્ત સૃષ્ટિનો વ્યવહાર તેમજ વ્યાપાર

આગળ આવી રહેલ છે જન્મતનિયંતા પ્રભુને પણ

પુરુષાર્થનું દષ્ટિ પુરુષાર્થ કરવો પડે છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિ તેમજ
જાગ્યર થતું જડ તથા ચૈતન્ય વસ્તુ પણ પોતાની શક્તિ અનુ-
પરીણામ. સાર પુરુષાર્થ કરી રહ્યા છે અને ત્યારે તેના

નિયંતા પ્રભુ પણ તેમને કૃપા કરી રહ્યા છે પુરુષાર્થ

કરવાથીજ મનુષ્ય પોતે ધારેલું-આરંભેલું કાર્ય પૂરું કરી શકે છે. તેટલુંજ નહિ પરંતુ પોતાના કર્મના સંયોગો ફેરવી નાંખી નવું પારંખ ઉત્પન્ન કરે છે, આધુનિક સૃષ્ટિમાં આપણે જે પ્રવૃત્તિ જોઈએ છીએ અથવા જે જે વસ્તુઓ આપણી દ્રષ્ટીગોચર થાય છે. તે મહાન વ્યક્તિઓના પુરુષાર્થનુંજ પરિણામ છે. જગત્પતી ઉત્પત્તિ સમયે ઇશ્વર મનુષ્યોને માત્ર જ્ઞાન આપી પેદા કર્યા હતા, પરંતુ પુરુષાર્થ વડે તેઓએ જોઈતા સાધનો ઉત્પન્ન કરી હાલમાં પ્રત્યેક વસ્તુને પોતાની અનુકૂળતાનુસાર ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે. શહેરોમાં રાષ્ટ્ર- માં તેમજ દેશોમાં મહાન ફેરફાર દેખાય છે, અથવા તો થાય છે તે પણ સતત પ્રયાસનું પરિણામ છે ત્યારેજ ઇશ્વરકૃપા થાય છે કે જ્યારે મનુષ્ય ખંતથી, પોતાનો પ્રયાસ નિષ્ફળ નીવડ્યાં છતાં, આજ રાખે છે.

યત્ન કરવા છતાં કાંઈ કાર્ય સિદ્ધ ન થય તો કાંઈનો દોષ
કહાડવાનો નથી, પરંતુ ધૈર્ય, માનસિક, સ્થીરતા
પ્રયત્નમાં ખત રાખી નીચેના સુત્રોનું નિરંતર મનન કર.
વિદ્વનઃ વાધી પોતાનું ધ્યેય જરૂર પ્રત્યેક નાની યાતો
મોટી વ્યક્તિ સિદ્ધ કરી શકે છે.

યત્ને કૃતે યદિ ન સ્થિત્યતિ કોઽઞ્ચ દોષઃ ।

“ અખિલ વિશ્વમાં એવી કાંઈ પણ વસ્તુ નથી કે જે યત્નથી
ન મેળવી શકાય અથવા અસંભવ્ય હોઈ શકે. માત્ર માણસનું મન
અમુક નિશ્ચયપર દૃઢ થવું જોઈએ.

યત્નની સાથે નાસીપાસી પણ રહેલી છે, પરંતુ તે આપણું
કાર્ય સફળ કરવામાં આપણે ઉત્તમ માર્ગદર્શક અને નમુનેદાર
શિક્ષક અને છે નાસીપાસી થવાથી નિશ્ચયી પુરૂષ પુનઃ પુનઃ પોતાનું
કાર્ય હાથમાં લે છે; વારંવાર મનન કરવાથીજ પોતાની મન બુદ્ધિ
વિગેરે ચંચળ અને તિવ્ર અને છે અને ધીરે ધીરે આત્મશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન
થાય છે, પુરૂષાર્થ એજ પુરૂષ સિંહને ઉત્તમ સાત્વીક આહાર રૂપ
છે, જેવી રીતે ઉત્તમ સાત્વીક આહાર મનુષ્યને પ્રદુષ્ટોત બનાવે છે.
તેવી રીતે ઉદ્યમી પુરૂષ પણ ઉદ્યમથી આનંદી અને છે, વિદ્યા તેમજ
લક્ષ્મી અને અન્ય અનંત ગુણાન્વીત પુરૂષ યત્ન રહિત હોય, તો ઇષ્ટ
વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી. કારણ કે કહેવત છે કે “ કાર્યાણિ
સ્થિત્યન્તિ યત્નૈ ન મનોરથૈઃ ” કાર્ય યત્નથી સિદ્ધ થાય છે
કેવળ મનોરથ કરવાથી નહિ માત્ર મનોરથ કરનારને ઇશ્વર કૃપા કરી
શકતોજ નથી. વિશેષમાં ફળની આશા રાખ્યા સિવાય મનુષ્યે યત્ન
કરવો, કારણ કે ગીતામાં કહ્યું છે કે “ કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ।

કલેષુ કલાષમ ” પુરુષાર્થનું પરીણામ વહેલા યાતો મોડું આવ્યા વિના રહેતું નથી. કારણુ ફળ આપવું તેનો ઇશ્વરનાજ હસ્તમાં રહેલું છે.

ઉત્તમ અથવા સારા પ્રકારનું પરીણામ લાવવામાં મનની સ્થો-
રતાની જરૂર છે, અને ધૈર્યથી કરેલા કાર્યનું પ-
ઉત્તમ પ્રકારનું રીણામ વિશેષ ફળપ્રદ નિવડે છે. સખત અને
પરીણામ લાવ- સતત પ્રયાસ કરતાં છતાં અવીચારી મનુષ્યો કોઈ
વામાં જોઈતા પણ વસ્તુ અયોગ્ય સમયે કરે છે અને પરીણામમાં
સાધનો:— પશ્ચાતાપ અને નિરાશા રહે છે. જે વ્યક્તિઓ પોતે

શું કાર્ય કરે છે તેનો વિચાર કરવા રસ્તામાં અ-
ટકતા નથી તેમજ તેનું ચિંતન પણ કરતા નથી તેથી તેમનું ધ્યેય
હવાઈ કાઢ્યા પેઠે પડી જઈ નાશ પામે છે. જેટલું કાર્ય મહાન તેના
પ્રમાણુમાંજ કાર્ય દક્ષતા, પુરુષાર્થ અને મનની સ્થોરતાની જરૂર છે;
અને તેથીજ ઇશ્વર કૃપા થાય છે. જેઓ કાર્યનો અંત જોવામાં ઉતા-
વળ કરે છે તે તે કાર્યને માટે ખરાબર લાયક નથી, કારણુ કે તેવા
કાર્યમાં સંપુર્ણ વિચાર અને સતત ચિંતનની જરૂર હોય છે તેથી
જરા ઉતાવળાપણું લયંકર અને ત્રાસદાયક પરીણામ લાવે છે.

જેવી રીતે લોહું કાટથી ખરાય છે, જેમ સ્થિર અથવા
એકજ ખાડા ખાખોચીઆમાં પડી રહેલું પાણી
ઉપમા— ગંદુ ખની જાય છે તેવીજ રીતે શરીર તથા
ઇંદ્રિઓ પોતાની ફરજ બજાવવામાં જરા પણ બે-
દરકારી અથવા તો આળસ બતાવે છે તો તે શરીર ખરાઈ જાય
છે; અને ઇંદ્રિઓ શીથીલ તથા મંદ થઈ જાય છે. ધીરજથી

પ્રયત્ન કરવાથી મહાન ફેરફાર થઇ શકે છે; સમુદ્ર પુરી થોટ બનાવી દેવાય છે; પહાડો કાપી છે જગ્યા પર મહેલો બનાવવામાં આવે છે અને મનથી અગમ્ય અને અલ્પ વસ્તુઓ પણ યત્નથી મેળવી શકાય છે.

પોતાના ભાણપર પરસેવો વાળો કમારાથીજ પોતાનો રોટલી દાખલો:— મીઠો લાગે છે. " શેક્સપીયર.

" પુરુષ પ્રયત્ન ખંતથી કરવાથીજ આ જગતમાં ફતેહ મળે છે. " નેપોલીયન. ૧

" એરોપ્લેન: સંખર્ષીન, કૂઝરો, વાયરલેસ ટેલીગ્રાફી; વિગેરે વિજ્ઞાનની શોધો પણ પુરુષાર્થની ઇચ્છાથી બરીજન છે. "

આ પરથી સાર એટલેજ નિકળે છે કે પ્રત્યે વ્યક્તિ આ યા તો પુરુષે દૃઢ નિશ્ચય બની, મજબુત આત્મ શ્રદ્ધા પરીણામ:— વડે પોતાનું લક્ષ્ય સાધવા પ્રયાસ કરવો જોઇએ અને તેની સાથે ઇચ્છા પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને યક્ષીન રાખવો જોઇએ અને તેથીજ સંસાર રૂપ ખાડામાંથી આનંદનો ઉત્તમ ઉપભોગ પ્રભુ કૃપા વડેજ થઇ શકે છે. સંપૂર્ણ.

“ ઉજળું તેટલું દુધ હોતું નથી. ”

પ્રસ્તાવના:—ઉપરના મુત્ર ઉપરથી સમજાય છે કે પ્રત્યેક વ્યક્તિની કિંમત અથવા તો ગુણ તેના બાહ્ય દેખાવ પરથી નક્કી કરી શકાતા નથી; આપણામાં એક પ્રાચીન કહેવત છે કે માકુતિ ગુણાન્ કથયતિ ! પરંતુ આવી અંધા શ્રદ્ધા રાખવાથી કોઇ વાર લાયકર પરિણામ આવે છે.

કુદરતી વસ્તુઓ ખનાવટ:—સૃષ્ટિમાં એટલી બધી વસ્તુઓ છે કે જેના ખાલી દેખાવ પર વિશ્વાસ મુકી શકાય નહિ. દાખલા તરીકે, પૃથ્વીની સ્થિરતા, સૂર્યનું પરિક્રમણ, ચંદ્રનો પ્રગમન, વિગેરે આપણી નરી આંખથી જોતાં જુદાંજ દેખાય છે, પરંતુ તે શ્રમ હિમનન કરવાવાળી છે; પુનઃ કુદરતમાં જે વસ્તુઓ આપણને રંગ રૂપ, અને આકારમાં તેજસ્વી અને આકર્ષક લાગે છે, તે સર્વદા ઉપયોગી હોય શકતી નથી, કેટલાંક પુષ્પો રંગમાં ચમકદાર હોય છે, પરંતુ સુવાસ આવી શકતી નથી; તેમજ સુવસીત પુષ્પો સુંદર હોય છે. તે ખાવામાં સ્વાદિષ્ટ હોઈ શકતાં નથી બલકાદાર મુશ્કેલીત કપડાંઓ ચાલવામાં ઘણાજ નબળાં હોય છે.

મનુષ્ય અને પ્રાણીવર્ગ:—ઇશ્વરકૃત સૃષ્ટિમાં દરેક વ્યક્તિ જ્યારે અન્ય વ્યક્તિના પરીચયમાં આવી પોતાનો અર્થ સાધવા હોય ત્યારે ખાલી દેખાવ ધારણ કરે છે અને તેથીજ પોતાની ધારણા અથવા મુરાદ પાર પાડે છે. માટે જે જે મનુષ્યોના સમાગમમાં આવી એ અથવા વહેવારમાં જોડાઈએ તે તે વ્યક્તિઓ વિશ્વાસપાત્ર છે કે કમ તે જોવું જોઈએ. સંબંધમાં આવનાર દરેક વ્યક્તિનો ખારોક પરીક્ષા તથા વર્તનનું નિરીક્ષણ, કાળજી પૂરક કાર્ય પછીથીજ તેની સાથે જોડાવું તે અત્યુત્તમ છે. કોઈ ધંધાદારી વણીક પોતાની ગીજે, વસ્તુઓ તથા ખનાવટ માટે હલકો વિચાર આપશે નહિ કારણ કે દરેક જણ પોતાની ખામીઓ સંતાડવાને અને તેઓનો ખયાવ કરવાને ચત્ત કરે છે. તેની લેવડ દેવડ કરતાં પહેલાં બહુજ સાવચેતી, ડહાપણ અને કાર્ય દક્ષતા રાખીને સાટું કરવું. પ્રાણીવર્ગમાં પણ તેમજ છે. ખાલી દેખાવ પર વિશ્વાસ રાખવાથી માણસ છેતરાય છે. બરતા

કુતરાઓ ભાગ્યેજ કરડે છે, તેમજ વાઘ પોતાના શ્વીકાર પર કુદતાં આગમય સુંધવાનો ડાળ કરે છે. તેવીજ રીતે ગાય, બેંસ, બળદ, વિગેરે દેખાવમાં રૂબરૂ પુષ્ટ હોય છે પરંતુ તેથી ગાય, બેંસ, મણું સાઈ દુધ આપતાં નથી, ત્યાં બળદ બોળે ઉઠાવી શકતો નથી. જેથી સુકાઈ ગયેલ લોહિ વિનાના પ્રાણીઓ જાડા દેખાતા મનુષ્યો કરતાં સખ્ત કામ કરનાર, મજબુત અને હિંમતવાળા હોય છે.

ખોરાક પણ બમણા ઉત્પન્ન કરે છે:—સંપત્તિવાળા, ખાન-દાન સત્તાધીશ મનુષ્યો કવચીતજ છટાદાર અને ભભકાદાર કપડાં પહેરે છે, તેઓનો પોસાક સાદો અને સામાન્ય હોય છે: ફક્ત બુદ્ધિ-હીન, અક્લમંદ પુરૂષો, પોતે છે તેના કરતાં વિશેષ દેખાવાને ખરચાળ કીમતી અને આકર્ષક પોશાક પહેરે છે; ખરેખર પૈસાદાર તેમજ કુળવાન મનુષ્યોને તેઓની મોટાઈ અથવા યશ વધારવાને ભભકાદાર પોશાકની જરૂરીઆત હોતી નથી; હસકટ, અધુરા મનુષ્યો પોતાની આંખો, પોતાનું કુળ વિગેરે સંતાડવાને ખાતરજ ભારે કપડાં પહેરે છે, આપણા આપદાદાઓ સાદા પોશાકમાં રહી, ઉચ્ચ વિચાર કરી, ઉચ્ચ ભૂમિકાએ પહોંચ્યા છે; તેથી દેખાવથી, સુંદર કપડાંઓથી તેમજ મીઠી વાતચીતથી લોભાઈ જવું નહિ; આપણામાં કહેવત છે:—કે મધુ તિષ્ઠતિ જિવ્હાગ્રે, હૃદયે તુ હલાહલં । વળી ગુણોની પથારીમાં કાંઈ વખત સર્પો સંતાએલા હોય છે, અને નિર્મળ જળના ઝણીઓમાં પુષ્કળ કાદવ હોય છે હસ્તાં ચહેરાવાળા મનુષ્યોના હૃદય ધણીવાર કાળા મંલુમ પડે છે. માટે સંપૂર્ણ પરીક્ષા કર્યા સિવાય કાંઈપણ મનુષ્યમાં અથવા વસ્તુમાં નિશ્વાસ રાખવાં જોઈએ નહિ.

ગયો અવસર પુનઃ આવતો નથી.

પ્રસ્તાવના:—આપણને જે વખત મળે છે તેનો યોગ્ય ઉપ-
યોગ્ય વખતે કરવામાં ન આવે તો પરીણામમાં આપણે ધણુંજ
સોસવું પડે છે. કેટલીક વખત તો માણુમની જીંદગી પણ ભોગરૂપ
થઈ પડે છે. અથવા તો ખીજાં હજારો મનુષ્યોની જીંદગીનો નાશ
થાય છે; તો જે વખત મળેલાં હોય છે: તેનો અહુજ કાળજીપૂર્વક
ઉપયોગ કરવો; કારણ કે કાલો ન યાતિ વયમેવ યાતા: વખત
પોતાનું કામ કર્યા જાય છે; આપણું આયુષ્ય ટુંક થાય છે એટલે
આપણે તો મૃત્યુની સમીપ લક્ષ્યતા જાણે છીએ.

જીંદગીની અસ્થીરતા:—મનુષ્યને મરવાનું તો છેજી અને
જીંદગી અનશ્વિત નાશવંત અને ટુંકી છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ હિમ-
તથી જીંદગીની મર્યાદા નક્કી કરી શકશે નહિ; કારણકે રોનેલી મિત્ર
મંડળમાંથી જુદો પડેલો એક માણસ રાત્રીએ છુટો પડે છે અને
પ્રભાતે મિત્ર, અંધુ વિગેરે અન્ય વર્તમાન સાંભળી શોકાખ્યામાં
ગરક થાય છે. ખીજી બાજુએ જોતાં એક સુકામ ગએલ ખવાએલ
ફરીરવાળો માણસ ધાર્યા કરતાં પણ લાંબુ આયુષ્ય ભોગવે છે, વળી
ન જ્ઞાતી જાનકીનાથ: પ્રભાતે કિં ભવિષ્યતિ ॥ મારે કોઈ
કાર્મ મુક્તતરી નાખવું તે તો ધણુંજ જાણકર છે,

વખત શિક્ષક છે:—ધનવાન મનુષ્યો દુનિયાના કોઈ પણ
ભાગપર અને વરતુપર સત્તા ચલાવી શકે છે; અને મેઘાવી પુરૂષો
પોતાની બુદ્ધિથી કુદરતી તત્ત્વોપર પણ કાબુ મેળવી શક્યા છે;

કિંતુ વખતને અટકાવવા માટે કોઇ પણ યુક્તિની શોધ જોળ થઇ શકી નથી.

પુનઃ વખત પર આધાર:—પુનઃ કોઇ પણ વ્યક્તિ હિમતથી કહી શકશે નહિ, કે ફરી તેતો ગએલો વખત મલી શકશે, સારો મળેલો અવસર ફરીથી આવી શકતો નથી, માટે ગૃહિત દૃષ્ય કેસેષુ મૃત્યુએ આપણા ચોટલો પકડેલો છે, એમ ધારીને પોતાને મળેલ અવસરનો સદુપયોગ કરવો જોઇએ; અને આજ કારણથી એક વસ્તુ એકજ સમયે અને એકી સાથેજ કરવી જોઇએ.

ભવિષ્ય કોઇ જાણી શકતું નથી—મનુષ્ય ખામી ખોડવાળું પ્રાણી છે. કોઇએ ભવિષ્ય જાણ્યું નથી અને જાણી શકવાના પણ નથી; તેથી પોતે વિલંબેલું કાર્ય ભવિષ્યમાં થશે કે કેમ તે ચોક્કસ કહી શકાયજ નહિ; કેટલીકવાર એવું બને છે કે જાણુસ અકરમાત દારણુથી યા તો અણુધાર્યા બતાવોથી ચાલવાને અથવા ધારેલું કાર્ય કરવાને અશક્ત થાય છે અને જીંદગીભર પયારી વશ રહી પોતાનો વખત પસાર કરવો પડે છે; કેટલીક વખત ગએલી તક ફરી મળી આવે છે. પરંતુ પહેલાંની માફક અનુકૂળ હોઇ શકતો નથી; અને વિશેષમાં કોઇકવાર એવું બને છે કે એવા હજારો પ્રસંગો માણુસને સાનુકૂળ થતા નથી અને પોતાની પ્રથમની થોડી જૂલ માટે ચિરકાલ સુધી સહન કરવું પડે છે.

અવસર વિત્યા પછી વરસાદ શું કામનો—આ વાક્ય પરથી સમજાશે કે જે કૃષિકાર ઉન્હાળામાં પોતાનું ખેતર ખેડી રાખે અને ચોમાસામાં વરસાદ પડે તોજ પાક સારો આવે; પરંતુ ક્ષેત્ર બરાબર હળાયું ન હોય તથા વરસાદ ચોમાસાને બદલે શીયા-

ખામી આવે તો શું કામનો ? આ વાત એક ખેડૂતનેજ લાગુ નથી પણ પરંતુ જરાનો વિલંબ પણ આગળથી કરેલા કાર્યપર પાણી ફેરવે છે, અને નવું કાર્ય પોતાના હાથ કરવું પડે છે, દાખલા તરીકે એક ઉદ્ધત ખાળકને સુધારવું હોય તો કુમળી વેલની પેઠે તેને શરૂઆતથીજ પ્રકૃતિસર રેળવવું જોઈએ. નહિં તો મોટા થયા પછીથી તેને રસ્તાપર લાવવામાં પુષ્કળ મહેનત પડે છે. આવા ખોજ હમણે દાખલા હમેશાં જીંદગીમાં અને છે કે જેનું પરીણામ લયંકર આવે છે.

દાખલો—એક વખત એક ચોક્કો લડાઈમાં પોતાના અશ્વ પર ચડીને જતો હતો તેવામાં ઘોડાના પગનો લોહનો નાળનો ખીસો નીકળી ખોવાઈ ગયો, તેને જડાવવા પડોશના શહેરમાં જવા નીકળી પડ્યો. પરંતુ આગળ જતાં જતાં વિલંબ થતાં નાળ ખોવાઈ ગયો. આખરે ઘોડો ચાલી શક્યો નહિં, અને પરીણામમાં તે લડાઈમાં ઘોડાની મદદ ન રહેવાથી મરાયો. તેથી જો પ્રથમથીજ ઘોડાની સંભાળ રાખી હોત તો આવું માઠું પરીણામ ન આવત.

સાર:—માટે તંદ્રા અથવા દીલનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને જે વખત મળ્યો છે તેનો જેમ અને તેમ કરકસર અને કાળજીથી ઉપયોગ કરવો જોઈએ; નહિં તો પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે. જમે તેવું કામ વખતસર કરવામાં આવે. તોજ તે ઉત્તમ રીતે પાર પડે છે. નહિં તો પાછળ જુદીથી શરીર તેમજ મન બંનેને જો કાની થાય છે.

“કહેવા કરતાં કરી બતાવવું એ વધારે ઉત્તમ છે”

પ્રસ્તાવના:—આપણામાં એક કહેવત છે કે, પરીપદેષો પાણ્ડિત્યમ્ ॥ એટલે કે અન્યને ઉપદેશ કરવામાં પંડિતાઈ અને તત્ત્વ જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરી શકાય છે પરંતુ તે ઉપદેશકને પોતાને કર્તવ્યમાં ચોળવું હોય ત્યારે તો તે બીજી શું કે કેમ? માટે કહેવા કરતાં કરી બતાવવું એ ધણું જ મશકેલ છે અને તેને લીધેજ તે વધારે ઉત્તમ છે.

કારણ:—જો માટે કહેવા કરતાં કરી બતાવવું તે મુશ્કેલ અને ઉત્તમ છે? કારણ કે માણસ દરેક કાર્ય નક્કીથીજ કરે છે, જે એક માણસ કોઈ નવી પદ્ધતિથી કાર્ય કરે છે. તો બીજાને તેની નકલ કરે છે. અને તેની ત્રીજા માણસ નકલ કરે છે. આ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર ચાલ્યા કરે છેજ, અને આ પ્રમાણે તે વરતુ સામાન્ય થઈ જાય છે, જે કોઈ માણસ એક કાર્ય કરી તેમાં કોઈ પણ પ્રકારનું ધનામ અથવા વેતન મેલવે છે તો બીજાને તે કાર્ય કરવા પ્રેરાય છે. દરેક મનુષ્ય, જેણે કર્ણારસ યાત્રા હાસ્યરસ યુક્ત લાગણી-વાળો નટ જોયો હોય, તેવી લાગણીઓનો તેણે જરૂર અનુભવ કરેલો હોવો જોઈએ; આ સર્વ કુદરતમાં દેખાઈ આવે છે. આધાતનો પ્રત્યાધાત જરૂર થાય છે; કોઈ માણસને પુછો એટલે પ્રત્યુત્તર આપશે અવાજનો પ્રતિધ્વની તુરતજ જવાબ આપશે. એક માણસ રૂઢન કરતો હોય છે તો પાસે ઉભા રહેનારા દરેકના આંખમાં ચોક્કસ આંસુ આવશેજ, અને હસતો હશે તો અન્ય પણ હસવાના. પણ પક્ષીઓમાં પણ આજ રીતની છે. એક કુતરો બસતો હોય છે તો બીજાં પણ

ભક્તવું શરૂ કરે છે, એક ઘેડો ખોંખારે છે તો બીજા પણ ખોંખારે છે, એક ઘેડું બેંબેં કરે છે તો આખું ટોળું તેની નકલ કરે છે. કહેવત છે કે ગતાનુગતિકો લોક:

માઆપીએ પણ આ પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ:—જો આપણે જાણી શકીએ છીએ કે દરેક વસ્તુ નકલથી શીખી શકાય છે તો માઆપે કાળજી પૂર્વક પોતાનું વર્તન રાખવું જોઈએ; કારણકે બાળકો પોતાના માતાપિતાની તુરતજ નકલ કરતાં શીખી જાય છે. પછી તે સારૂ હોય या તે ખરાબ, યોગ્ય હોય કે અયોગ્ય માટે બાલકને જેમ અને તેમ સારી શીખામણ આપી સુધારવા જોઈએ. જો માઆપ બોલે કંઈ અને ચાલે બીજી રીતે, તો બાળકો પણ ખોટું કરતાં જલદીથી શીખી જાય છે. તેઓ માઆપની શીખામણ ધ્યાનમાં ન લેતાં માઆપ જેમ કરે છે તેમ કરે છે, બાહ્યાવસ્થા સદ્વિચારોનું પોષણ કરવાનો વખત છે; અને જો તે તરફ દુર્લક્ષ કરવામાં આવે તો ખરાબ વિચારોનાં વૃક્ષનું બીજ બાળકોના કુમળા મગજમાં સેવાઈ જઈ આગળ જતાં દૃઢ થઈ જાય છે. તે પુનઃ ઉખડી શકતું નથી.

શિક્ષકોએ પણ બાલવું તેમજ વર્તનમાં મુકવું જોઈએ:—બાળકોની યુવાવસ્થાનો કાળ ધણું કરીને પાઠશાળાઓમાંજ પસાર કરવામાં આવે છે. બાળકોનું વર્તન સુધારવાનો તેમજ ભવિષ્ય બંધવાની આ ઉત્તમ તક ગણાય છે. માટે માઆપે પોતાના બાળકોને જે શિક્ષકને આપવાના છે. તેમના વર્તનનું આંતરિક અવલોકન કર્યા પછીથીજ તે નિશ્ચયમાં મોકલવા. તેમજ સારા શિક્ષકો નિભાવવા સારૂ તેમને માટે સારૂ વતન મલવું જોઈએ, કારણ શિક્ષકો ભવિષ્યની કેળવણીનો પાયો નાંખે છે; તે તેઓના શિષ્યોને ભવિષ્યના સારા

શહેરીઓ, ને પુનઃ પુનઃ પ્રમાણીક આગંકીન, સદ્વર્તનવાળા થયા ઉપદેશ કરે છે ! શિક્ષકોમાં જે કાંઈ પણ પ્રકારની ખામી હોય તે તમે ધારો છો કે બાળકો જેમ તે કહે તેમ વર્તન રાખે ખરા !

સારઃ—તેથી બાળકોએ ઉપદેશ કરતાં પહેલાં ધ્યાનમાં એટલું રાખવું જોઈએ કે કહેવા કરતાં કરી બતાવવું તે વધારે ઉત્તમ છે.

દાખલો—એક ફકાર પાસે એક ડાસી પોતાનો એક છોકરા જેને ગોળ ખાતાની ટેવ બહુજ પડી હતી તેને લખતે આવી ! તેણે ફકારને છોકરાને ગોળ નહિ ખાવા ઉપદેશ કરવા કહ્યું; પરંતુ ફકારે તે દિવસે ગોળ ખાધેલ હોવાથી ઉપદેશ કરવા ના કહી. બીજે દિવસે ઉપદેશ કીધો અને છોકરાને ઉપદેશની અસર થઈ. ગોળ ખાવો બંધ કર્યો. માટે પહેલાં પોતે કહેવા કરતાં કરી બતાવવું.

“ જ્ઞાન એજ શક્તિ છે ”

પ્રસ્તાવના—જ્ઞાન એજ શક્તિ છે; કારણ કે તે વડે મનુષ્ય તેમજ અન્ય પ્રાણીઓ પર સત્તા ભોગવી શકાય છે; વિશેષમાં જ્ઞાનથી ભૂત, ભવિષ્ય; અને વર્તમાન જાણી શકાય છે; જા એટલે જાણવું, જ્ઞાનથી કુદરતના તત્ત્વો પર પણ કાબુ મેળવી શકાય છે. સાહિત્ય મંગીન, કળા, સર્વ જ્ઞાનથીજ વૃદ્ધિ પામે છે, ॥ સાહિત્યસંગીત કલાચિહ્નોઃ સાક્ષાત્ પશુપુષ્કવિષાણદિભઃ ॥ માટે જ્ઞાન એજ સર્વસ્વ છે.

મનુષ્ય તેમજ પણ પર કાબુઃ—જ્ઞાનથી જ્ઞાની પુરુષ પોતે

જાતિ બાધઓ પર કાણુ મેળવે છે; તથા તેની ઈચ્છાનુસાર તેમને પ્રવર્તાવે છે. જ્ઞાનથી પૈતાની મુશ્કેલીઓ દુર કરી વિદ્વાન પુરુષ વિન્ય મેળવે છે. તેનેજ શ્રી વરમાળા પહેરાવે છે. જ્ઞાન મેળવતાં પહેલાંજ મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડે છે તે અસંખ્ય અને અસહ્ય હોય છે; અને તેને લાંબાનેજ જ્ઞાન ને હૃત્તમ ગણુસમાં આવ્યું છે; જ્ઞાનથી પશુ પક્ષીઓ ને કેળવી કામ લાઇ શકાય છે, જે સરકસ તથા ખીજા તમાસા જેવાથી દેખાઇ આવે છે. જે કાર્ય શક્તિથી નથી થઇ શકતું તે જ્ઞાનથી સહેલાઇથી થઇ શકે છે; તેનાથી સ્વભાવ જ્ઞાન્ત આવે છે, ઉશ્કેરાયેલ લાગણીઓને જ્ઞાન્ત કરે છે અને બળવાંબોરાને જ્ઞાન્ત પાડે છે. સિંહ વાઘ જેવા હિંસક પશુઓ પણ જ્ઞાનથી વશ થાય છે.

જ્ઞાન વખત પર પણ સત્તા ચલાવે છે;—વિદ્વાન પુરુષ થોડા વખતમાં મોટું કાર્ય કેવી રીતે આટલવું તે સારી રીતે જાણે છે. જ્યારે માણસો પહેલાં વખતનો ઉપયોગ નજીતા નહોતા ત્યારે તેની કાંઈ પણ કીર્તિ ન હતી. ભૂતજ, ભૂગોળ, ખગોળ વિગેરેમાં ધણીજ શોધ થઇ છે; તેથી પહેલાં કોઇ કાર્ય કરવા જે વખત લાગતો તેના કરતાં હવે થોડાજ વખતમાં કાર્ય પતાવી દેવાય છે: લાખલા તરીકે જ્યેષ્ઠતિપત્રી ગણુત્રી પરથી અમુક વખતે સૂર્ય અથવા તો ચંદ્ર ગ્રહણ થઇ શકે છે તે કહી શકાય છે તે પણ જ્ઞાનથીજ. વિશેષમાં અમુક વખતે વંદોલીયા, ભૂકંપ તથા ઇતર દરીયાઇ અથવા જમીન પરના અકસ્માતીક બનાવો થશે તે પણ જ્ઞાનથી કહી શકાય છે.

જ્ઞાનથી તંદુરસ્તી સાચવી શકાય છે:—જ્યાં લોકો સુવર્ણ હોય, અથવા તો પહાડ દેશોમાં લોકો પ્રગેઠ વસ્તુના તથા અસ્વ-

અછતાથી થતી હાનીઓ જાણુતા હોતા નથી ત્યાં માણુસો અત્યંત દુઃખ સહન કરે છે અને બહુજ કફાડી રીતે મરણને શરણ થાય છે; પરંતુ જ્યાં લોકો જ્ઞાન વાળા તેમજ વૈદકીય તથા ચારિત્રીક વિષયોમાં આગળ વધેલા હોય છે ત્યાં એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થતી નથી.

જ્ઞાનથી કુદરતનું રહસ્ય ખરાબર સમજાય છે:—અત્યાર સુધી લોકો સૂર્ય ફરે છે તેમ માનતા હતા; પણ ખગોળના જ્ઞાનથી સિદ્ધ થયું છે કે પૃથ્વી ફરે છે, સૂર્ય તદ્દન સ્થિર રહે છે: અજ્ઞાની લોકો કહેવામાં આવે છે આકાશમાં કેટલાક ગ્રહો પૃથ્વીના જેટલાજ મોટા છે તો હસી કહાડશે, કારણ કે તેઓને જ્ઞાન છેજ નહિ. પહેલાં કાણુ જાણતું હતું કે પાણી એ જ વાયુનું બનેલું છે; પરંતુ તે રસાયન શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી સિદ્ધ થઈ શકે છે ત્યારેજ માલુમ પડે છે.

કુદરતના હુમલામાંથી જ્ઞાનથી ખચી શકાય છે:—કુદરતને કોઈ પ્રેમી અને કોઈ દુશ્મન એવું હોતુંજ નથી. તેને તો મિત્ર અમિત્ર બંને સરખાજ છે, તે પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે, અને તેના કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનારને તરતજ બદલો આપે છે, આપણે તેના કાયદાનો ખરાબર અભ્યાસ કરવો જોઈએ, જેથી તેઓનો ભંગ થાય નહિ; કારણ કે તેની પાસે કોઈ પણ પ્રકારની દલીલ થઈ શકતી નથી. અગ્નિમાં હાથ બાંધનાર નાનું બાળક અને વૃદ્ધ માણસ બંને સરખાજ દાઝે છે; ત્યાં બાળક અજ્ઞાન છે તેવો ખ્યાલ થઈ શકતો નથી. તેથી માણસ જ્ઞાન સંપાદન કરે તો બીજાઓ જે અજ્ઞાની છે તે પર પોતે અમલ ચલાવી શકે છે. વૈદ્યો, વકીલો વિગેરેના દાખલા પુષ્કળ છે.

જ્ઞાનથી માણસ સદ્ગુણી બને છે:—સત્ય જ્ઞાન એટલે આ

જગત શું છે, તે કોણ છે, અને ક્યાંથી આવ્યો છે, ક્યાં જવું છે, તથા આ દુનિયામાં સત્ય વસ્તુ શું છે, વિગેરેના જ્ઞાનથી પોતે પોતાની વૃત્તિઓને મારી નિવારણ પામી શકે છે. લક્ષ્મી કલહનું મૂળ છે, અને તે બીજી વસ્તુઓની માફક સ્થિર નથી પણ ચંચળ છે, અને નાશ-વંત છે તો તેપર ભરસો રાખી અજ્ઞાનતિમિરમાં જોયા ખાવા બાજી નથી, વિગેરે જ્ઞાનથી બાણી શકાય છે. દરેક સ્ત્રી યા પુરુષ તેનાથી પવિત્ર બને છે, તે અમૃત રૂપી ભોજન છે ભતૂડરિ કહે છે:—“ જ્ઞાના મૃતં મોક્ષનમ્ ”

તેથીજ અમૃત રૂપી ભોજન કે જે ખરી શક્તિ દાતા છે તે સાર લેવા માટે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું અને તેનેજ અંગે આપણા ઋષિ મુનિઓ, મહાપુરુષો અને પરમ જ્ઞાની અને દૈવીશક્તિવાળા છે.

નાણાનો સદુપયોગ.

નાણું જગતમાં હરદોષ માણસનું ભણું અથવા ભુંડું કરવામાં લોકો વાપરે છે. અને જ્યારે તે લોકોનું નાણું ભણું અથવા ભણું કરવામાં વાપરવામાં આવે ત્યારે ભુંડું કરવનું સાધન. તેનો સદુપયોગ થયો કહેવાય છે, અને જ્યારે ભુંડું કરવામાં વપરાય ત્યારે તેનો દુરુપયોગ થયો કહેવાય છે.

તવંગર લોકો પોતાનાં મોજશેખનાં સાધન મેળવવા માટે નાણું વાપરે છે, સ્વાર્થો પુરુષો કામને નાણાંથી થતાં ભુંડાં કામો લાંચ રૂસ્વત આપવામાં પોતાનું નાણું ને તેનો દુરુપયોગ. વાપરે છે, તેમજ ખુરી લોકો ખુન કર-

વાર્મા મદદ તરીકે લાવે છે, અને ફટલાક લોકો પોતાનું નાણું વાણિજ્યની વસ્તુઓનાં ઇન્જરાઓ લેવામાં વાપરે છે, અને તેથી બીજા વ્યાપારીઓને તેનો ધંધો કરતા અટકાવી પોતેજ ખાસ ધંધો કરીને મરજી મુજબ કીંમત લે છે; ને લોકોને હેરાનગતિ કરે છે. ફટલાક ધનાઢ્ય લોકો પોતાનાં નામ પાછળ (ટાઇટલ) ઇસ્ક્રાઇ વિગેરે મેળવવામાં પોતાનાં ધનનો ઉપયોગ કરે છે. આવા આવા ઉપયોગથી સાધારણ જનસમાજને કંઈ લાભ તેઓ કરી શકતા નથી.

ધનાઢ્ય લોકોએ પોતાનું ધન સુપાત્રે સારા કામ માટે વાપરવું જોઈએ. એટલે કે કોઈ અનાયાત્રમ કે જ્યાં નાણાંથી થતું લાભ અને અપંગો વિગેરેને નિભાડવામાં આવતા હોય, તેનો સદુપયોગ. કોઈ ઔષધશાળા કે જ્યાં ગરીબોને દવા વિગેરે અપાઈ સારવાર થતી હોય, કોઈ વિદ્યાલય કે જ્યાં ગરીબોને અને અનાથોને મફત ફળવણી અપાતી હોય, કોઈ દુનનરશાળા કે જ્યાં ગરીબોને તેમજ કારીગરોને તેમનાં કામ માટે ઉત્તેજન મળવાથી દેશનાં ઉદ્ધારનું કામ થતું હોય, કોઈ દુકાનશંક કે જેથી અઘોરા પ્રાણીઓ તથા મનુષ્યોનો દુકાન જે વખતમાં નિભાવ કરવામાં આવતો હોય, તેવા અનેક કાર્યો સાર પ્રતિષ્ઠિત સંચારકોથી ચલાવાતા હોય ત્યાં ખરચવું જોઈએ; અને તેજ સુપાત્રે અને સારા કામે વાપરેલું ધન ગણી શકાય છે. શાસ્ત્રમાં પણ હેલું છે કે 'ધનાનિ જીવિતં ચૈવ ચ પરાર્યે પ્રાજ્ઞ ઉત્સુજેત્ । એટલે કે ડહા પુરૂષે ધનનો અને પોતાનાં જીવનનો પારખાનાં ભક્ષા માટે ઉપયોગ કરવો; કારણ તે નાશવંત છે.

“ કરે તેવું પામે અને વાવે તેવું લાણે. ”

જ્યારે કાંઈ પણ માણસને પોતાનાં કૃત્ય પ્રમાણે ફળ મળે છે, ત્યારે આ કહેવતનો ઉપયોગ થાય છે. સાંઈ કૃત્ય થયું હોય તો તેવું ફળ મળે છે, અને ખરાબ કૃત્ય થયું હોય તો તેવું ફળ મળે છે. અંગ્રેજી ભાષામાં પણ તેને મળતીજ કહેવત છે કે વાવશો તેવું લાણશો. આપણા શાસ્ત્રોમાં પણ તેથીજ સારાં કૃત્ય કરવા ફરમાવેલું છે. કવીશ્વર દલપતરામે પણ એક કવિતામાં કહેલું છે કે ‘ વંદન શબ્દ શુણે છઠી વંદન, નિંદક થાઓ તમે કહી નિદો. ’ આ બોધ જો કે તેમણે વાચિક કર્મ મટે કહેવો છે, પણ ઘરેક કર્મને તે લાગુ પડી શકે છે.

કર્મ તથા પ્રકારનાં હોઈ શકે છે. કાચિક, વાચિક અને માન-સિક, કાયા અથવા દેહવડે જાતે જે કાંઈ કૃત્ય કરીએ તે કાચિક કહેવાય; વિચાર કરવાથી જે કૃત્ય થાય તે માતસિક; અને બોલવાથી એટલે બાણીથી જે થાય તે વાચિક કર્મ કહેવાય છે.

પાંડવોને હેરાન કરવામાં કૌરવોએ જે જે ઉપાયો યોજ્યા તે સર્વમાંથી પાંડવો પોતાનાં સહયો અને સારો કરણીથી ઉગર્યા. કનો જનાં રાગ જલથંદ્રે પૃથ્વીરાજનો નાશ કરાવ્યો, તો અંતે તેનો પોતાનો પણ નાશ થયો. અલાઉદ્દીને પોતાનાં કાકાને માર્યો તો કાકુરે તેને માર્યો.

માણસ પોતાનાં કર્મ વડેજ માન અથવા હલકી પદ્ધતિ પામે છે. કહ્યું છે કે:—

ન કસ્યચિત્કશ્ચિદિદ સ્વભાવાન્નૃણામુદારોભિમતઃ કલો વા ।
લોકે ગુરુઘંબિપરીતતાં વા સ્વચેષ્ઠિતાન્યેવ નરં નયન્તિ ॥

અર્થ—કોઈ માણસ જન્મથીજ સારો અથવા નરસા માણસની નજરમાં જન્મેલો નથી; પણ માત્ર તેનાં કર્મોજ દુનીઆમાં તેને માનને અથવા એપમાનને પહોંચાડે છે. જેથી કર્મો સારાં કરવા કે જેનું પરિણામ સારુંજ મળે. કોઈ પણ કાળે કરેલું કર્મ મિથ્યા થતું નથી. તેનું ફળ તો અવશ્ય ભોગવવુંજ પડે છે, આ લોકમાં કે પરલોકમાં કહ્યું છે કે:—

અવશ્યમેવ ભોક્તવ્યં કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્ ।

કૃત કમક્ષયો નાસ્તિ કલ્પકોટિશતૈરપિ ॥

અર્થ—કરેલા કર્મનું શુભ અથવા અશુભ ફળ અવશ્ય ભોગવવુંજ જોઈએ. કરેલા કામનો નાશ કોટિ કરૂપે પણ થતો નથી.

પરલોકમાં પણ કરેલ કર્મ સાથે આવે છે. એને તે મુજબ ફળ મળે છે. કહ્યું છે કે:—

બ્રહ્માણિ મૂમૌ પયશ્ચગ્ન ગોષ્ટે માર્યા ગૃહદ્વારિજનઃ શ્મશાને ।

દેહશ્ચિતાયાં પરલોકમાર્ગે કર્માનુગો ગચ્છતિ જીવ પક્કઃ ॥

અર્થ—ધન ભુમિપર રહે છે, ઠાર કોડમાં રહે છે, સ્ત્રી ઘરનાં પ્યારણામાં, માણસો શ્મશાનમાં રહે દેહ ચિતામાં રડે છે, માત્ર જીવ પાછળ કર્મ પરલોકમાં લાય છે; અને તેથીજ ઉંચ નીચ જન્મ આવવો, કે સુખ દુઃખ મળવું થાય છે. બુદ્ધિ પણ કર્માનુસાર રહે છે. જેથી માણસો આ લોકમાં તે પરલોકમાં સુખી રહેવાને સારાં કર્મોજ કરવાં, અને સ્વપ્ને પણ બુદ્ધિ કોઈનું કરવું નહિ કે તે માટે વિચાર પણ કરવો નહિ.

દાનધર્મં મૂત્વા મહાધનઃ સમ્યક્પોષ્યવર્ગં તુ પોષયેત્ ।
 માટે શાસ્ત્રીય ઇદત્વા યત્ કિંચિદપિ ન નયેદ્ દિવસં કુષઃ ॥
 પ્રમાણુ.

અર્થ—વિદ્વાને ધનવાન થયા પછી પોતાનાં કુટુંબ વિગેરે પોષ્યવર્ગનું પોષણ કરવું, અને દરરોજ કંઈને કંઈ દાન કર્યા વગર વાંઝીયો દીવસ કાઢવો નહિ. વળી પણ કહ્યું છે કે:-પરોપકારાય સતાં વિમૂતયઃ એટલે કે સત્ પુરુષોની વિભૂતિ પરોપકારને અર્થેજ વપરાય છે.

પોતાનાં ધનથી પરોપકાર કરવાથી દેશનું, જગતનું પરોપકારાર્થે ધન તેમજ પોતાનું ભલું કરી શકાય છે. આ દુનિ-વાપરવાથી થતા આમાં અમર કીર્તિ મેળવી શકાય છે. અમેરિકા, રૂયદા. જર્મની આદિ સુધરેલા દેશોમાં હાલ જે ચડતી

આપણે જોઈએ છીએ તે તેઓનાં ધનનાં આવા ઉપયોગથીજ થયેલી છે, તે દેશોમાં જે નવી શોધો થતી આપણે જોઈએ છીએ તે પણ તેનુંજ પરીણામ છે. કારણકે ત્યાં ધનાઢ્ય લોકો પોતાનાં ધનનો વ્યય પોતાની મોજશોખ વિગેરે કાર્યોમાં નહિ કરતાં કોઈ પ્રજ્ઞકીય બંડોળ અગર કારીગરી કે નવી શોધ માટે કરવામાં આવતા પ્રયાસમાં રોકે છે. અને તેથી શોધ કરનારને ઉત્તેજન મળી દેશનું ભલું થાય છે. પોતાનાં ધનનાં આવા સદુપયોગથી પોતે સંતુષ્ટ થઈને પરલોકમાં પણ સુખ મેળવે છે.

બીજાં. તેથી ધનવાન પુરુષોએ પોતાની અમર નામના મેળવવી હોય, અક્ષય્ય સુખ પ્રાપ્ત કરવું હોય તે પોતાનાં નાણાનો પરહિત માટે યોગ્ય એટલે પાત્ર જોઈ ઉપયોગ કરવો; અને સત્કૃત્ય કરી સાફ રૂણ મેળવવું.

કન્યા વિક્રય.

વિક્રય એ સંસ્કૃત શબ્દ છે, અને તેનો અર્થ વેચાણ થાય છે, અને કન્યા વિક્રય એટલે પુત્રીનું વેચાણ થાય છે. માણસે પોતાની છોડીના પૈસા લઈ પરણાવતી તેને કન્યા વિક્રય કહે છે. તે ચાલ ધણીક જાતિઓમાં પ્રચલિત છે, અને તેને અંગે માઆપો દુષ્ટ ખનીને પોતાની દીકરીઓને મનમાન્યા નાણાં લઈ ધરડા વરને પણ પરણાવી દે છે અને દીકરીના લવિષ્યનો જરા પણ ખ્યાલ રાખતા નથી.

શાસ્ત્રમાં આઠ પ્રકારનાં વિવાહ કહેલા છે; બ્રાહ્મણ, દૈવ, આર્ય, પ્રાજપત્ય, આસુર, ગાંધર્વ, રાક્ષસ અને પૈશાચ.

આગળ લોકો કન્યાદાનનું ખરું મહત્વ સમજતા તેથી કન્યાને પુરી રીતે શણગારીને બ્રહ્મા અને દૈવ વિધિથી વિવાહ કરી આપતા. પરંતુ હાલના જમાનામાં લોકો ધર્મથી અને શાસ્ત્રથી પતિત થઈને રાક્ષસ અને પૈશાચ વિધિથી નાણાં લઈ છોડીઓનાં લગ્ન કરે છે. આવો કુચાલ પેસવાનું મુળ કારણ એમ કહેવામાં આવે છે કે અગાઉ કન્યાનો આપ પોતાની દીકરીનાં લગ્ન કરી આપવાનાં બદલામાં વરના આપ પાસેથી ગાય લેતો; અને ધીમે ધીમે ગાયને બદલે હવે ધન લેવાનો રિવાજ પેસી ગયો; અને હવે તેનું એવું તો ગંભીર રૂપ થઈ ગયું છે કે દીકરી તે જણે ઢોર હોય તેવીજ રીતે તેનું વેચાણ કરવામાં આવે છે, પરંતુનારનું વય, રૂપ, ગુણ, સંપત્તિ વિગેરે કશા ને પણ વિચાર કરવામાં આવતોજ નથી. માત્ર પૈસા મળ્યા એટલે થયું પછી દીકરી જણે ને દીકરીનું લવિષ્ય જણે.

કન્યા વિક્રયથી બિચારી દીકરીને જન્મભર પસ્તાવો રહે છે. વર નાનો મથ્યો હોય અને કળેકું થયું હોય તો દુનિઆમાં લોકાનાં મહેણાં ખાવાં અને સાસરિઆમાં તેમજ પિયરમાં આશીયાણી જીંદગી કાઢવી પડે છે, અભણ મથ્યો હોય તો જીવનનું સાધન મેળવવા કશું મારવાં પડે છે, અને વૃદ્ધ મથ્યો હોય તો એક બે વરસમાં રંડાઈ જીંદગી ભરતો રંડાવો ભોગવવો પડે છે. આવાં કળેકાંથી કુકર્મો કરવા પ્રસંગ આવે છે, અને તેનાં નિમિત્તરૂપ માઆપ રહેવાથી તેનાં શ્રાપ લાગી માઆપને પણ તેવીજ રીતે દુઃખનાં અને પાપનાં ભોક્તા થવું પડે છે; અને જગતમાં વગોવાઈ દષ્ટાંતરૂપ થવું પડે છે.

“ દીકરી ને ગાય દોરે ત્યાં જાય ” એ કહેવત મુજબ માઆપ પાસે દીકરીનું કશું ચાલતું નથી. તેથી માઆપો ધિક્કારને પાત્ર નેટલા ગણીએ તેટલા ગણી શકાય શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

વ્યાધાઃ શ્રેષ્ઠા મનુષ્યાણાં કન્યાવિક્રયકારિણામ્ ।

તે નિર્દયાઃ પરેષ્વેવ પુત્ર્યાદિષુ દયાપરાઃ ॥

અર્થ:—મનુષ્યોમાં કન્યા વિક્રય કરવા વાળાઓ કરતાં શિકારીઓ ઉત્તમ છે. કારણ કે તેઓ તો પારકા પ્રત્યે નિર્દય છે, પણ કન્યા વિક્રય કરનારાઓ તો પોતાની પ્રજા પ્રત્યેજ દયાહીન છે.

કન્યા વિક્રમનો પૈસો પાપરૂપ છે. તેથી તે પૈસો લેનારને આખરે ધૂળની ધૂળ રહે છે; અને વંશમાં પિંડ દાન દેવા પણ કોઈ રહેતું નથી.

વળી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

મેરુપંદરતુલ્યાનિ પાપાનિ વિધિધાનિ ચ ।

રુદ્રેજાપ્યે દહેત્તાનિ કન્યાવિક્રયજં વિના ॥

અર્થ:—મેરૂ, મંદરાચલ સરખા દરેક તરફના પાપો શિવને લાજવાથી નાશ પામે છે, પણ કન્યા વિક્રયથી થતું પાપ કદી નાશ પામતું નથી.

આવા કુચાલને લઈને જ્ઞાતિમાં કેટલાક લાયક વરોને કુંવારા છોડી માત્ર નાણાનાં અભાવે ગાળવી પડે છે; અને તેથી જ્ઞાતિમાં વધારો થતો નથી અને દીન પર દીન જ્ઞાતિ ટુંકી થવા માંડે છે; અથવા તો કેટલાકોને પરજ્ઞાતિની હલકા વર્ણની કન્યાઓ ઓછે નાણે લાવવી પડે છે. તેથી જ્ઞાતિમાં વર્ણશંકર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. તેવી વર્ણશંકર પ્રજા જ્ઞાતિનાં નાશરૂપ નિવડે છે, અને જે ઉંચી શક્તિ જ્ઞાતિની હોય છે તે અધોગતિ થાય છે.

ગીતામાં કહ્યું છે કે:—સંકરો નરકાયૈવ.

તેથી લોકોને ઉચિત છે કે તેવું ધોર કર્મ કરવું ન જોઈએ, અને પોતાની જ્ઞાતિની અંદર સારા ધારાઓ બાંધી કન્યા વિક્રય જેવો કુચાલ જડમુળથી ઉખેડી લોકોનું અને પોતાની ભવિષ્યનો પ્રજનનું બહુ કંવું, અને પુત્રીઓની શુભાશિષો મેળવી સ્વર્ગીય સુખનાં અધિકારો થવું.

ખેતી.

ખેતીને સંસ્કૃતમાં કૃષિ કહે છે, અને તે કૃષ્ ખેટલે ખેડવું ધાતુપરથી બનેલ છે. કૃષિની મહત્તા જેટલી ગણીએ તેટલી ઓછીજ છે. કારણ કહેવત છે કે: “ઉત્તમ ખેતી મધ્યમ વેપાર ને કનિષ્ઠ આકરો.” શાસ્ત્રમાં પણ તેની તેવીજ મહત્તા જણાવેલી છે.

उद्योगेषु कृषिः श्रेष्ठा न परमेष्ठ्यतां गताः ।

सुखदा सस्यसंपत्तिः सर्वेषां प्राणिनां यतः ॥

અર્થ—સર્વ ધંધાઓમાં ખેતી ઉત્તમ છે. તેમાં કાષ્ટની તાબેદારી કરવાની નથી. સુખને દેવાવાળી અને ધાન્ય વગેરે સંપત્તિને ઉપજ કરી બધા પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે.

ગૃહસ્થાશ્રમનો આધાર પણ ખેતી ઉપર છે. જેમ દેશમાં ઉત્તમ પ્રકારની ખેતી હોય, તેમ દેશ આખાદ હોય છે અને લોકો સુખી હોય છે, દ્રારિયનું નામ પણ રહેતું નથી લોકોનાં મન પણ ધર્મ અને દાન કરવા તરફ વળેલાં હોય છે, તેથી ઉત્તમ ખેતી કરવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ કહ્યું છે કે:—“ ખેડ, ખાતર ને પાણી ભાગ્ય લાવે તાણી, ” સારી ખેતી કરેલી હોય તો પુષ્કળ અનાજ પાક્યા વગર રહેતું નથી. અને મહેનતનો બદલો જરૂર પ્રશ્નર આપે છે.

ઉત્તમ ખેતી એટલે ઉત્તમ પ્રકારની એટલે કે ઉંડી અને ઝાઝી થતી જોષએ, જમીનમાં ઢેકાં વગેરે ભાંગીને છુટા છુટા થઈ જવા જોષએ, સાંઈ કસદાર ખાતર જમીનની અંદર પુરવું જોષએ; અને પાણી મોલતે તેની જરૂરીઆત પ્રમાણે પવું જોષએ.

ઉંડી ખેડથી જમીનમાં શેપાઓનાં મુળીઆઓને ઉંડા જવાનું મળે છે, ને જમીનમાં રહેલો ખોરાક પણ સારી રીતે મળી શકે છે. સારાં ખાતરથી જમીનનું બધારણ સુધરે છે. ને જે ખોરાક જમીનમાંથી ઓછો થયો હોય તે પુરાય છે. પાણીથી જમીનમાંથી ખોરાક ગળતીઓ બનીને શેપાઓને મળે છે, અને તેનાં દરેક અંગે ફરે છે.

ઉત્તમ ખેતી માટે સારાં પ્રકારનાં ખીજની પણ જરૂર છે. સાંઈ ખી વાવ્યું હોય તો પેદાશ પણ સારી થાય છે, કહ્યું છે કે, “ જેવું વાવીએ તેવું લણીએ. ” એટલે ખીની પસંદગી કરવામાં કાળજી રાખવી.

આપણા દેશની જમીન ઉત્તમ છતાં હાલમાં ખેતી નબળી હોવાથી ઉત્પન્ન થાય છે; અમેરિકા, જાપાન, યુરોપ, આસ્ટ્રેલિયા આદિ દેશો હાલમાં ખેતીમાં આગળ પડતા છે; અને નવી નવી શોધો અને અખતરાઓ કરીને જમીનની જાત સુધારી, ખીમાં પણ સુધારો કરી, નવા નવા ખાતરો વાપરી, પાણી વિગેરેનાં સાધનો સુધારી ઉત્પન્નમાં વધારો કરી દેશને આબાદ કર્યા છે, અને ક્યેં જાય છે.

હાલમાં અંગ્રેજ સરકારે પણ આંહીની ખેતી તેથી રીતે આબાદ કરવાને જુદા જુદા પ્રાંતોમાં કૃષિ પાઠશાળાઓ, અને ગ્રામ્ય શાળાઓ સ્થાપન કરી છે. જેનો ખેડુતવર્ગનાં વિદ્યાર્થીઓએ, લાભ લેવાની ખાસ જરૂર છે કે તેઓ પોતાની ખેતીમાં સુધારો થઈ શકે દેશી રજવાડાઓમાં તેવી એકે શાળા નથી; અને દીક્ષગીર થવા જેવું છે, કે રાજ્યની આવકનો મુખ્ય આધાર ખેતી ઉપર છે, છતાં રાજ્યોનાં લક્ષ્ય તે બાબતું તરફ બીજાકુલ દોરાતું નથી.

ઉત્તમ ખેતી કરવાને દેશમાં કૃષિ શાળાઓ, સુધરેલી ઢાંચ પર ખેતી કરવાનાં નમુનાનાં ખેતર, સારાં બી વેચવાની દુકાનો વિગેરે વિગેરે સાધનો દેશમાં થવાં જોઈએ; અને તેમ કરવામાં રાજ્યોએ અને શ્રીમંતોએ ખાસ મદદ આપવી જોઈએ. કારણ કે રાજ્યની આવકની અને શ્રીમંતની શ્રીમંતાઈનો આધાર ખાસ ખેતી ઉપરજ છે. કહ્યું છે કે “ કણુબી પાછળ કરોડ, કણુબી કોઈ પાછળ નહિ; હળથી બાંધે હોડ, પેટ ભરે પાદશાહ તથા. ”

ખેતી કરવામાં કણુબી લોક બહુજ મહેનતુ હોય છે. તેથી શ્રીમંત લોકોએ અને રાજ્યોએ તેવી પ્રજાને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ; અને દેશની ખેતી આબાદ કરાવવી; અને મહીસુર રાજ્યનો દાખલો

લેવો. મહીસુર રાજ્યે પોતાની જમીન કોફી (ખુંદ) વગેરે ઉત્તમ પ્રકારનાં વાવેતર કરવાને પ્રથમ યુરોપી વાવનારાઓને આપી, અને તેમની સાથે સરત કરી કે મજુરો મહીસુર રાજ્યનાંજ રાખવાં. બહારથી લાવવા નહીં. પાછળથી જ્યારે મહીસુર રાજ્યનાં મજુરો તેના વાવેતર કરવામાં હુશિઆર થઇ ગયા ત્યારે તેઓને રાજ્ય તરફથી વાવેતર કરવા જમીન મળી, અને તે લોકો જાતમહેનતુ હોવાથી તેમની જુનીપજારેલી ચીજો યુરોપી વાવનારાઓ આગળ સસ્તી પડવાથી યુરોપી વાવનારાઓ બંધ પડ્યા; અને દેશના લોકો ખેતી કરતા થયા.

ખેતીનાં ધંધાથી અનેક ફાયદાઓ મળે છે. દિવસે તે ધંધો કરતાં મન પશુ આનંદમાં રહે છે; અને શરીર તંદુરસ્ત રહે છે. નવું નવું કુદરતી જ્ઞાન પણ મળે છે. જેથી ગરીબ તેમજ શ્રીમંતે તે ધંધો કરવામાં શરમાવા જેવું નથી.

નિદ્રા.

નિદ્રા એ માણસની ઈંદ્રિયોને આપ્તા દિવસનાં કામમાંથી આરામ આપવાનો વખત છે. નિદ્રાનું સ્થાન મગજમાં રહેલું છે. મગજમાં જ્યારે કાર્યને માટે જોઇતું લોહી જતું બંધ પડે છે, અને તે સંકેતાય છે ત્યારે નિદ્રા આવે છે. કોઇ કોઇ પુરૂષોને માઠ નિદ્રા સ્વપ્ન વખરની આવે છે, અને કોઇ કોઇને અચાર નચાર સ્વપ્નાઓ આવે છે, અને અચાનક જાગી જાતું પડે છે; આના પુરૂષોની તંદુરસ્તી સારી હોતી નથી, સાદો ખોરાક, સંધારણ કામ અને અને સિંતાના અભાવથી સારી નિદ્રા આવે છે. શ્રીમંત લોકોને પોતાનાં એક આરામને લઇને અને અતિશય ચિંતાને અંગે લેવી નિદ્રા આવતી

નથી. કુદરતનો નિયમ છે કે આખા દિવસના કામ પછી પ્રાણી માત્રને આરામ આપવો અને તેથીજ પછરે કામ કરવા માટે દિવસ અને આરામને માટે રાત્રિ રાખેલી છે. એ નિયમનું જરા પણ ઉલ્લંઘન થાય છે કે માણસની તંદુરસ્તી ઉપર અસર જણાય છે. માણસ બીલકુલ આરામ ન લે તો જીવવું પણ કઠણ થઈ પડે છે.

જેવી રીતે દિવસ પછી રાત્રી આવે છે, તેવીજ રીતે સખ્ત કામ વાળાને નિદ્રા આવે છે. આજસુ, ચિંતાતુર માણસ કરતાં દિવસ જર સખ્ત કામ કરનાર મજૂરને સારી નિદ્રા આવે છે.

ધણા લોકો દિવસે જમ્યા પછી સુવાની આદત વાળા હોય છે. પણ આથી તે લોકોમાં બપોર પછી સુસ્તી અને આળસ રજાં કરે છે, અને કોઈપણ ઉતાવળનું કામ થઈ શકતું નથી. જેથી તે ટેવ સારી નથી.

માણસોને નિદ્રા લેવા માટે જુદી જુદી રીતે સુવાની ટેવ હોય છે; કોઈ ચત્તા સુવે છે, તો કોઈ પડખાલર અથવા તો કોઈ ઉંઘો સુવે છે. કોઈ લાંબા તો કોઈ ઘૂંચળું વળીને પડે છે. કોઈને ગમે એટલો શોર થવો હોય તો પણ નિદ્રા આવી જાય છે, તે કોઈને જરા પણ ગણગણાટ ગમતો નથી.

ફેટલો વખત સુવું તે વિષે જુદા જુદા મત છે. પણ વિદ્વાન પુરૂષોએ ૬ થી ૮ કલાક નિદ્રા લેવા કહેલું છે. તે પ્રમાણે રાત્રિના ૧૦ થી ૫ વાગતા સુધીમાં નિદ્રાનો ઉત્તમ વખત છે, સવારે વહેલા ઉઠનારાઓનું શરીર જાગૃતિ વાળું રહે છે. દિવસમાં જરા પણ સુસ્તી તેમનામાં રહેતી નથી.

નિદ્રા માણુસને તાજે બનાવે છે, અને બધા દુઃખો અને ચિંતાઓને વિસારે પાડી દે છે. તેથી બીજે દીવસે માણુસમાં તાજી શક્તી આણી હોંસીદો બનાવે છે.

નિદ્રામાં સ્વપ્નાઓ આવવા એ ભારે ખોરાક અને અતિશય કંટાળા ભરેલા કામનાં પરિણામો છે; તેથી તેવી બાબતોથી સાવધ રહેવાથી સારો નિદ્રા આવી તંદુરસ્તી જળવાશે. સ્વપ્નમાં મગજની તેમજ મનની નબળાઈ જણાવે છે. માટે સ્વપ્નમાં ન આવે તેવા ઉપાયો ચોજવા.

એક જોન્સ નામનાં અંગ્રેજ કવિએ કહ્યું છે કે:—

“ કાયદા પ્રમાણે નિદ્રા ૭ કલાક લેવી અને કામ ૧૦ કલાક કરવું, અને બાકીનો વખત ઇશ્વર આરાધનામાં ગાળવો. ”

તે પ્રમાણે વર્તવાથી શરીરની તંદુરસ્તી સારી જળવાઈ દેહનું અને આત્માનું કલ્યાણ કરી શકાય છે.

પ્રકરણ ૬ હું.

રિપોર્ટ તથા અરજીઓ કરવા વિષે.

રિપોર્ટ એ અંગ્રેજી ભાષાનો શબ્દ છે, એનો અર્થ સામાન્ય રીતે “ અરજી ” એજ છે. છતાં હાલ વહીવટમાં સાધારણ રીતે સરકારી નોકર જે કાંઈ લખાણ કરે તેને રિપોર્ટ કહે છે, અને રૈયત (ભોંકા) સરકારી નોકરને પોતાની જે કાંઈ દાદ લખાણથી રજુ કરે તે ‘ અરજી ’ કહેવાય છે.

રિપોર્ટને મથાળે ‘ ગરીબપરવર સત્તામત ’ એવું કાંઈ લખવા

માં આવતું નથી. જે અધિકારી તરફ રિપોર્ટ કરવામાં આવે છે, તેનો હોદ્દો ફક્ત લખાય છે; અને અરજીમાં માજી રાજ્યના વહીવટ મુજબ કેટલાક લખનારા હજી ‘ગરીબપરવર સલામત’ એમ લખે છે, ખીજી લીટીના આરંભમાં રિપોર્ટની માફક જે અધિકારી તરફ અરજી કરીએ તેનો દરજ્જો પૂરી રીતે સ્થળ સાથે લખવો. કેટલાક અરજદાર તેવો દરજ્જો શીરનામાંના ફક્ત લખે છે, પછી આરંભથી ‘સાહેબની જનાબમાં અમર સાહેબની ખીજમતમાં’ હું નીચે સહી કરનારની સલામ સાથે અરજ એ છે કે ઇ—લખી પોતાની હકીકત લખવી શરૂ કરે છે.

રિપોર્ટ તથા અરજીમાં જે અધિકારી તરફ તે લખીએ તેનો દરજ્જો લખતાં ઘણી વખત ભૂલ થાય છે, તેમ માહિતગાર માણસ થીજ તે લખી શકાય છે, માટે નીચે ઘણાખરા ખાતાના અધિકારી સાહેબોનો દરજ્જો જણાવ્યો છે; દરજ્જાની જોડે ખનતાં શુધી તે અધિકારી સાહેબનો ઇલકામ જોડવો જોઈએ. હલકા સરકારી નોકરો જેવા કે નિશાળનો મહેતાજી, ગામનો તલ્લટી, પોસ્ટ માસ્તર, ગેટ અમલદાર, કારકુન, તથા આખકારી ખાતાનો સબઇન્સ્પેક્ટર વગેરે નોકરોને ‘ઇજતે આસારે’ એ ઇલકામ છે. ઇલકામ વગરનું લખાણ તોછડું છે; માટે વિવેકસર લખનારે ખનતાં શુધી તે લખવું જોઈએ. ઇજતે આસારથી ચઢતા દરજ્જાનો ઇલકામ ‘આજમ’ શબ્દનો છે, આજમ ને ઇજતે આસાર એ ખતે ફારસી ભાષાના શબ્દો છે, ‘આજમ’ એટલે ‘મોટો’ અર્થ થાય છે, પણ અમુક દરજ્જાના અધિકારી સાહેબોનેજ લખાય છે, તાલુકા માસ્તર, સર કારકુન, અવલકારકુન, અથવા ચર્ડ ક્લાસ માજીસ્ટ્રેટ, તાલુકાનો પોસ્ટ માસ્તર,

ઝોવરશીઅર, વગેરે અધિકારી સાહેબોને 'આજમ' નો ઇલ્કાબ છે. તેમને 'આજમ મહેરબાન સાહેબ' એમ લખવું.

દેશી અધિકારી સાહેબો માટે ઇજતે આસાર અને આજમથી ચઢતા દરજ્જાનો ઇલ્કાબ રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબ છે. હિંદુ અમલદાર હોય, ત્યારે તેમને રામસાહેબનો ને પારસી, મુસલમાન કે દેશી ખ્રીસ્તી હોય, ત્યારે તેમના નામ જોડે ખાનસાહેબનો ઇલ્કાબ લખાય છે. રેવન્યુખાતામાં તાલુકાના મામલતદારો, પોલિસ ખાતામાં પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટરો, મેટ્રા, સરકારકુનો, ઇનસાફી ખાતામાં હક્કી પાચરીના સમજડો (હુન્સફો), સરકારી વકીલ, મોટાં શહેરની મ્યુનીસીપાલ કોર્પોરેશનના મેમ્બરો આયકારીખાતાના ચઢતા દરજ્જાના ઇન્સ્પેક્ટરો, નિશાળખાતાના ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો વગેરે સરકારી નોકરો કે જેમનો પગાર રૂ. ૧૫૦ થી જાદે અને લગભગ રૂ. ૩૦૦ ૩૨૫ સુધી દર માસે હોય, તેમનો ઇલ્કાબ રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબ છે.

રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબથી ચઢતા દરજ્જાનો ઇલ્કાબ દેશીઓ માટે રાવખહાદુર કે ખાનખહાદુર છે. ૩૦૦)થી રૂ. ૧૦૦૦-૧૨૦૦ સુધી દરમાસે જે દેશી અધિકારી સાહેબોને પગાર મળતો હોય તેવા સબજાઓ રાવખહાદુર કે ખાનખહાદુર કહેવાય છે. તેમજ મ્યુનીસીપાલીટી વગેરે સરકાર જોડે સંબંધ રાખતાં ખાતાના મુખ્ય અધિકારીઓને પણ એ ઇલ્કાબ લખાય છે. વળી સરકાર તરફથી જેમને એવા ઇલ્કાબ આપવામાં આવે છે, તેઓને પણ રાવખહાદુર, ખાનસાહેબ, કે ખાનખહાદુર લખાય છે. સરકારી ખાતાના મુખ્ય દેશી અધિકારી સાહેબોનો ઇલ્કાબ રાવખહાદુર કે ખાનખહાદુરનો છે, તે

દરેક અરજદારે પોતાની અરજીમાં લખવોજ જોઈએ. પણ હાલમાં સરકારે રાવસાહેબ, રાવબહાદુર ઇલ્કાબો સરકારી નોકરાને લખવાનું બંધ પાડ્યું છે.

હવે દરેક ખાતામાં ચઢતા ઉતરતા અધિકારી સાહેબો આ રાજ્યમાં શી રીતે છે, તે ખાતાવાર પૃથક પૃથક નીચે લખ્યા છે, તે પરથી દરેક ખાતામાં જે કોઈ અમલદાર સાહેબ તરફ અરજી કરવી હોય. તેનું શીરનામું વગેરે બરાબર રીતે જાણવામાં આવે છે; અને તે જાણવાથીજ અરજી યોગ્ય અધિકારી સાહેબ તરફ લખી શકાય છે, અને મોકલી શકાય છે.

રેવન્યુખાતામાં ગામડાની ઉપજ ઉધરાવનાર હલકામાં હલકા સરકારી નોકર છે, તે નામના ઇજતે આસાર પટેલ તલાટી છે, તેના ઉપરી અમલદાર તે તાલુકાનો આજમ મહાલદારી અને રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબ મામલતદાર છે. મામલતદારની કચેરીમાં એક અવલ કારકુન, એક જમાબંધી કારકુન, એક માજિસ્ટ્રેટી કારકુન, એક તુ-મારી કામો લખનાર ચીટનીસ કારકુન, અને તાલુકામાં ફરનાર એકાદ બે જનરલડ્યુટી કારકુનો, તેમજ બીજા સાધારણ કારકુનો, તે એક (ટ્રેઝરર (ત્રીજેરી કારકુન) કે સરાફ હોય છે. મામલતદારનો ઉપરી ડિવિઝનમાં આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર કે ડિસ્ટ્રિક્ટ ડેપુટી કલેક્ટર સાહેબ છે; અને ત્રીજેરીના સંબંધમાં હજુર ડેપુટી કલેક્ટર સાહેબ છે. ડિવિઝનના કલેક્ટર સાહેબો કે ડિસ્ટ્રીક્ટ કલેક્ટર સાહેબ એ સંખળા ફર્સ્ટ ક્લાસ માજિસ્ટ્રેટ હોય છે; તાલુકાનો મામલતદાર જે બધું કરી સાધારણ રીતે સેકન્ડ ક્લાસ પાવરવાળો હોય છે, તે તથા અવલકારકુન, જે થર્ડ ક્લાસ પાવરવાળો હોય છે તેમના ફેસલા પર જીલ્લાના

કલેક્ટર સાહેબ (ફસ્ટ ક્લાસ ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ સાહેબ) ને આપણ થઈ શકે છે. તેમજ રેવન્યુ કામની પણ સઘળી અપીલ જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબનેજ થાય છે, રેવન્યુખાતામાં હલકામાં હલકી રૂ. ૪) ના પચાસની ગામે.ગામ હવાલદારની જગ્યા જે બણીખરી રૂ. ૧૦ થી રૂ. ૨૦) સુધીની હોય છે તે ડિસીઝનનો આસિસ્ટન્ટ કે ડિસ્ટ્રીક્ટ કલેક્ટર સાહેબ આપી શકે છે, પટેલ નીમવાનું કામ પણ તેજ અધિકારી કરે છે, પણ તે પર કલેક્ટર સાહેબ તરફથી બહાલી મળવી જોઈએ, કલેક્ટર સાહેબ દરેક મામલતદારની કચેરીના કારકુન, તેમજ ફેજદારના તાખાના કારકુન, તથા આમકારી ખાતાના હલકા દરજ્જાના ઇન્સ્પેક્ટર, લોકલફંડ ખાતાના કારકુન પટેલોની. તેમજ આસિસ્ટન્ટ, ડિસ્ટ્રીક્ટ ડેપુટી કે જ્યુર ડેપુટી કલેક્ટરની ઓફિસના તમામ કારકુનો, ને પોતાની ઓફિસના કારકુનો રૂ. ૧૨ થી રૂ. ૫૦ સુધીનાનો નીમી શકે છે. કલેક્ટર સાહેબના ઉપરો તે રેવન્યુ કમિશનર સાહેબ છે. ને મામલતદારની, અવધ કારકુનની ને ડેપુટી કલેક્ટરની જગ્યા આપી શકે છે, પણ ડેપુટી કલેક્ટર જેવી મોટી જગ્યા માટે ગવર્નર ઇન કૌન્સિલની મંજુરી લેવી પડે છે, રેવન્યુ કમિશનર સાહેબના કચેરા ફેસલાથી નારાજ થઈ અપીલ કરવી હોય, તે ગવર્નર ઇન કૌન્સિલનેજ થાય છે.

પોલિસખાતામાં હલકામાં હલકા નોકરો તે ગામડાનાં પોલિસ-પટેલો તેમજ હલકા વર્ગના કોન્સ્ટેબલો (સીપાઈ) છે. કોન્સ્ટેબલનો ઉપરી એટ અમલદાર હવાલદાર હોય છે. પોલિસ હવાલદારો રૂ. ૧૦ થી ૨૦ સુધીના લગભગ પગારદાર છે. તેના ઉપર જમાદારો જેને ગાયકવાડી રાજ્યમાં નાયકફેજદાર કહે છે તે હોય છે,

તેના ઉપરી તરીકે તાલુકાનો ફોજદાર એટલે ચીફ કોન્સ્ટેબલ છે, ચીફ કોન્સ્ટેબલના ઉપરી પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે, અને તેમના ઉપરી આસિસ્ટન્ટ પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ કે જીઆ પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ હોય છે. હલકા પમારના તમામ કોન્સ્ટેબલ (સીપાઇ) નીમવાનું કામ પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબનું છે, તમામ ફોજદારી ગ્રુન્ડે-ગારોને પકડી લાવવાનું, સમન કે વારંટ બજાવવાનું, ત્રિજેરી સંભાળવાનું ને એક જગ્યાથી બીજી જગ્યાએ તે પહોંચાડવાનું તેમજ કેદીઓને લઇ જવા વગેરે કામ પોલીસનું જ છે. પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબનો ઉપરી તે પોલીસ કમીશનર સાહેબ છે ફોજદારની જગ્યા તેજ આપે છે. પોલીસ કમીશનરના કામથા નારાજ થઇ અપીલ કરવી હોય તો તે પણ ગવર્નર ઇન કૌન્સિલનેજ થઇ શકે.

ન્યુડિશીયલ એટલે ઇન્સાઇ ખાતાનો સૌથી મોટામાં મોટો અમેલદાર જીલ્લામાં સેશનજડજ સાહેબ છે, જડજ સાહેબનાં તાબામાં તે જીલ્લાના સબજા માજીસ્ટ્રેટ સાહેબો અને સબજડજ સાહેબો છે. માજીસ્ટ્રેટ સાહેબના ત્રણ વર્ગ છે. ત્રીજા વર્ગના માજીસ્ટ્રેટને બૂજ સબ (એક માસ સુધીની કેદની કરવાનો અધિકાર હોય છે. બીજા વર્ગના માજીસ્ટ્રેટને છ માસ સુધી કેદ અને રૂ. ૨૦૦ સુધી દંડ કરવાનો અધિકાર છે, અને પહેલા વર્ગના માજીસ્ટ્રેટને એ વર્ષ સુધીની કેદની અને રૂ. ૧૦૦૦ સુધી દંડ કરવાનો સત્તા છે. તેમના ફેસલા પર અપીલ કરવી હોય તે ડિસ્ટ્રીક્ટ માજીસ્ટ્રેટ ને થાય છે, ડિસ્ટ્રીક્ટ માજીસ્ટ્રેટો ધણું કશી જાતે ઇન્સાફ કરતા નથી, પણ તાબાના બીજા માજીસ્ટ્રેટને તે કામ સોંપે છે. એ વર્ષ ઉપરાંત કેદની, સમુદ્ધારના કે ફાંસીની સબ સેશન જડજ સાહેબ કરે છે. સેશનજડજ સાહેબનાં તાબામાં આસિ.

સ્ટંટ સેશનનજડજ કે જોઈન્ટ સેશનનજડજ સાહેબ પણ હોય છે ફાંસીની સગ માટે હાઇકોર્ટના નામદાર જડજ સાહેબની મંજૂરી સેશનનજડજ સાહેબને લેવી પડે છે. ફાજદારો હલકા ગુન્હાઓનો ઈનસાફ જેમ માજીસ્ટ્રેટ સાહેબો કરે છે, તેમ પાંચ હજાર રૂપિયા સુધીના દિવાની દાવાના ચુકાદા બીજા વર્ગના સગ જડજ (મુન્સીફ) સાહેબ કરે છે, અને તેમના કરેલા ફેસલા પર જડજ સાહેબને ત્યાં અપિલ થઈ શકે. પાંચ હજાર ઉપરાંત બારે દાવાઓની ફરિયાદ પહેલા વર્ગના સમોડિન્ટ જડજ સાહેબ (પ્રિન્સિપલ સદર અમીનને) ત્યાં થાય છે; અને તેમના ફેસલા પર અપિલ થઈ કરી બારેબાર હાઇકોર્ટ માં જાય છે. સમોડકોઝ કોર્ટના જડજ સાહેબ ફક્ત નાની નાની લેણ દેણની રકમના દાવાઓ ચુકવે છે. પણ તેમના કરેલા ફેસલા પર અપિલ થઈ શકતી નથી.

દસ્તાવેજ નોંધાવવા સાર દરેક તાલુકામાં સમરજીસ્ટ્રારની એક નાની કચેરી હોય છે. તેઓ યોગ્ય શી લઈ તમામ દસ્તાવેજ નોંધે છે, અને યોગ્ય સ્ટાંપ પર થયો છે કે નહિ, અવેજ પુરેપુરો અપાયો છે કે નહિ વગેરેની ચોક્કસી રાખે છે. વકીલ બારિસ્ટરોના ખર્ચથી ડરી પોતાની પંચાત પંચતે (લવાદને) સોંપે છે, અને લવાદે કરેલો ફેસલો કોર્ટ નોંધી લે છે તેથી કોર્ટના જોગજ તે ફેસલો ગણાય છે. આવા ફેસલા સિવાય બીજા ખાનગી રીતે કરારના જે લેખો થાય તે સધળા સમરજીસ્ટ્રાર સાહેબને ત્યાં નોંધાવવા પડે છે. સમરજીસ્ટ્રારના ઉપરી રજીસ્ટ્રાર જનરલ સાહેબ હોય છે.

જીલ્લાના દરેક શહેરમાં કેદીઓને રાખવા જેલ હોય છે; તેમાં બે ત્રણ માસના કેદીઓને રાખે છે, જેલના ઉપરીને જેલર કહે છે.

લાંબી મુદતના કેદીઓને માટે અમદાવાદમાં એક સેન્ટ્રલ જેલ બાંધી છે. બધા જેલરોના ઉપરી જેલનો સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ છે.

આમકારી ખાતામાં એકરૂઢા તલાટી, સબ-મગિસ્ટ્રેટ ને ઇન્સ્પેક્ટર નામે અધિકારી હોય છે; ત્રણ ચાર તાલુકા ભેગા કરી તેના ઉપર એકેકા ડિવિઝનનો મોટો ઇન્સ્પેક્ટર રાખે છે, કે જેની નીચે થુક કર્ટમ કમિશનર સાહેબ રહેથી થાય છે. જકત બચ્ન કરી દરોઆ કાંડાની હોય છે; મોટા બંદરે પુરબ કચેરી હોય છે. તેમાં સરકારકુન નામે અધિકારી હોય છે. તેમના ઉપરી તે ખાતાના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ હોય છે; અને તેમના ઉપરી કર્ટમ ખાતાના કલેક્ટર સાહેબ હોય છે, અને તેમના ઉપરી કર્ટમ કમિશનર સાહેબ હોય છે; અને તેમનાથી આગળ વધી ચરણ કરવી હોય ત્યારે ગવર્નર ઇન કૌન્સિલને જ થાય છે. મીડુ પકવવાના બંદરે પણ સરકારકુન નામેજ અધિકારી હોય છે. તેના તાબામાં ટેટલાક કારકુન તોલાટ વગેરે હોય છે; તેમ બંદરના નાકાપર તપાસ રાખવા પ્રિવેન્ટિવ ઇન્સ્પેક્ટર નામે અધિકારી હોય છે, તેમના ઉપરીઓ પણ કર્ટમ ખાતાના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર, કમિશનર વગેરે સાંબો છે.

અપીલની ચોરીઓ ચટકાવવા સરહદપર કન્ટિનર ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ નામે અધિકારીઓ હોય છે. તેઓ કર્ટમ કમિશનર સાહેબના તાબામાંજ હોય છે. દેવન્યુ ખાતાની પેટે આ ખાતું પણ હાલ વિશાળ થઇ પડ્યું છે, અને સરકારને એક મોટી રકમ ઉધરાવી આપે છે.

જમીનની માપણી કરનાર સર્વેખાતું છે. સર્વેખાતામાં મોજણીદારો હોય છે; અને જમીનનો કસ જેલ દર મુકરર કરનાર કલા-

સર નામે અધિકારીઓ હોય છે.

મોજણીદાર અને કલાસરોનો ઉપરી આસિસ્ટન્ટ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રેવન્યુ સર્વે ગુજરાત પ્રાંત નામે અધિકારી છે; અને તેનો ઉપરી સર્વે સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ નામે સાહેબ છે.

સરકારી મકાનો બાંધવાં, સડકો, કરવી, પુલો બાંધવા વગેરે કામો પબ્લિક વર્ક્સ ખાતું કરે છે. તે ખાતાના હક્ક નોકરોને ઓવરશીયર કહે છે; અને તેમના ઉપરીઓ એક્ઝિક્યુટિવ ઇન્જીનીયર નામે અધિકારી હોય છે. તેમના હાથ તળે આસિસ્ટન્ટ ઇન્જીનીયરો પણ હોય છે. મકાનો બાંધવા વગેરે કામો કરવા ઇન્ડ્રાક્ટરોનો સંબંધ પણ તેમની સાથે હોય છે, એક્ઝિક્યુટિવ ઇન્જીનીયર સાહેબોના ઉપરી આખા ઇલાકામાં ઇન્જીનીયર જનરલ સાહેબ છે.

માંદાને દવા આપવા સારૂ ઇસ્પીતાલો હોય છે. તેમાં દવા આપનારને એપ્રેન્ટિસ કે કમ્પાઉન્ડર કહે છે. મોટા ડોક્ટરને આસિસ્ટન્ટ સર્જન કહે છે; અને ઇંગ્લાંડ પાસ થઈ આવેલા હોય તેને સિવિલ સર્જન કહે છે.

શીતળા કાઢવા સારૂ દરેક તાલુકામાં અને શહેરોમાં નાના પગારના જે નોકરો રાખે, તેને “ વેકસિનેટર ” કહે છે. વેકસિનેટરના ઉપરી તે ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે, અને તેમનો ઉપરી આખા ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે; અને તેમનો ઉપરી આખા ગુજરાતમાં એક છે, તે ‘ સેનિટરી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ ’ કહેવાય છે. મોટા શહેરોની ગ્યુનીસીપલિટી ગંદકી સાફ કરાવવા બંગીયા વગેરે હલકા નોકરો

રાખે, તેમનો ઉપરી હેલ્થ ઓફિસર કહેવાય છે. વેક્સિનેટરની જગ્યા લેવી હોય, ત્યારે શેનિટરી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર, પ્રાંત ગુજરાત એ મથાળે અરજી થાય છે.

ગામડાનો મહેતાજી લોકલ બોર્ડ નિશાળનો મહેતાજી કહેવાય છે; અને શહેરનો કે કસબાનો મહેતાજી મ્યુનિસિપાલ નિશાળનો મહેતાજી કહેવાય છે. મહેતાજીના હાથ તળે જે શિક્ષક હોય તે આસિસ્ટન્ટ કહેવાય છે. લોકલ બોર્ડ નિશાળોના મહેતાજીઓને આસિસ્ટન્ટ ટી સમજાતા હતા તાવસાહેબ ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરના તાબામાં છે, અને શહેરના મહેતાજીઓ ત્યાંની મ્યુનિસિપાલ સ્કૂલ બોર્ડના તાબામાં હોય છે.

ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબોને મદદ કરવા તેમના તાબામાં દરેકની જોડે આસિસ્ટન્ટ ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર નામે અધિકારી હોય છે. તાલુકાની નિશાળના મહેતાજીને આજમ તાલુકા સ્કૂલ માસ્તર કહે છે, અગ્રેજી હલકા ધોરણ શીખવનારી નિશાળના માસ્તરને આજમ મિડલ સ્કૂલના હેડમાસ્તર કહે છે; ઉપલાં ધોરણોની નિશાળનાં માસ્તરને આજના હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્તર સાહેબ એમ કહેવાયું. દરેક જગ્યામાં એકેડમી હાઈસ્કૂલ હોય છે. મહેતાજી તૈયાર કરનારી જે કોલેજ છે તેના ઉપરીને ટ્રેનિંગ કોલેજના “મહેન્ડાન રાવ સાહેબ પ્રિન્સિપાલ સાહેબ” કહે છે. આ શિક્ષક તૈયાર કરનારી કોલેજના ઉપરી મડમ સાહેબને “મહેરબાન દિમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજનાં લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ” એમ લખવામાં આવે છે. સરકારી ગુજરાતી શાળાપયોગી ચોપડોઓ સુધારવાનું કામ ટ્રેનિંગ કોલેજના વાઇસ પ્રિન્સિપાલ સાહેબને

સોપેલું છે, તેઓ “ ટ્રાન્સલેટર ” કહેવાય છે, અંગ્રેજી મોટી આર્ટસ કોલેજના ઉપરીઓને પણ પ્રિન્સિપાલ સાહેબજી કહે છે અને તેમના હાથ તળે કોલેજમાં જે શિક્ષાગુરુઓ હોય છે, તેઓ પ્રોફેસરો કહેવાય છે. નિશ્ચય ખાતામાં લગભગ ૫૦) સુધીના પગારના નોકરો નીમવાનું કામ મહેરબાન એજ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર સાહેબ બહાદુરજી છે, અને વધારે પગારની ઊંચી તમામ નીમણૂકો મહેરબાન ડીરેક્ટર સાહેબ બહાદુર કરે છે.

ટપાલના કાગળો દોડતા લખ જનારા કાયદો “ રનસ ” કહેવાય છે, અને સ્ટેશનથી પોસ્ટ ઓફિસમાં ટપાલ લાવનાર સિપાઈ હોય, તે “ મેલ પીઓન ” કહેવાય છે. ગામડામાં કાગળો વહેંચનાર સિપાઈને ‘ વિલેજ પોસ્ટમેન ’ કે ‘ પોસ્ટમેન ’ કહે છે; ગામડાની નાની પોસ્ટ ઓફિસના તથા ધ્યાન્યના માસ્તરને “ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ આસર ધ્યાન્ય પોસ્ટ માસ્તર ” કહે છે. ધ્યાન્ય પોસ્ટ ઓફિસ જોડે હિસાબનો સંબંધ રાખનારી કર્યાની મોટી પોસ્ટ ઓફિસ હોય, તે “ એકાઉન્ટ ઓફિસ ” કહેવાય છે, તેના માસ્તરો ‘ અજમ ’ કહેવાય છે. શહેરમાં મોટામાં મોટી પોસ્ટ ઓફિસ હોય તેના માસ્તર “ રાવ સાહેબ કે ખાનસાહેબ ” લખાય છે. નાની પોસ્ટ ઓફિસો તપાસનાર અમલદાર “ પોસ્ટલ ઇન્સપેક્ટર ” નામે છે, અને તેમના ઉપરી તેમજ મોટી પોસ્ટ ઓફિસો તપાસનાર અમલદાર સાહેબ તે “ પોસ્ટલ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર પ્રાંત ગુજરાત ” નામે છે. પોસ્ટલ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ “ પોસ્ટ માસ્તર જનરલ સાહેબના ” તાબામાં હોય છે.

મોટા શહેરમાં સરકારી અકેડમી મોટી તાર ઓફિસ પણ હોય છે. તેના ઉપરીને ટેલિગ્રાફિક સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ કહે છે.

દેશી રાજ્યોમાં તાલુકાનો ઉપરી ચણાદાર હોય છે, અને તેમના ઉપરી આસિસ્ટન્ટ પોલીસીશ્વ એજન્ટ હોય છે. મોટું રાજ્ય હોય ત્યાં રેસિડેન્ટ હોય છે; નાની એજન્સિ હોય ત્યાં તે જીલ્લાનો કલેક્ટર હોય તેજ તે એજન્સિનો એજન્ટ હોય છે, ગાયકવાડી રાજ્ય મોટું છે, અને તેના ઓધોદારો અગ્રેજી હમનાજ હોય છે પણ નામમાં ફેર હોય છે. હાઈકોર્ટને વડોદરામાં વરિસ્ટકોર્ટ કહે છે, મામલતદારને વહીવટદાર કહે છે, આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરને નાયબશુખ કહે છે, અને કલેક્ટરને શુખસાહેબ કહે છે. રેવન્યુખાતાનો મોટામાં મોટો અમલદાર હોય તે સરસુખો કહેવાય છે. પોલિસ કમિશનર સાહેબના તાબામાં પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટના પદવાળા અધિકારી સાહેબને પોલિસ નાયબુખો કહે છે. આ અધિકારી હીવાન સાહેબના તાબામાં છે વગેરે.

રેલવેમાં સ્ટેશનના ઉપરીને રેલેશન મસ્ટર કહે છે. મોટા સ્ટેશન પર ટિકીટો કરનાર, માલ ચઢાવનાર વગેરે ખીખ નોકરો દાખેલા હોય છે. ટિકીટો લેનારને ટિકીટ કલેક્ટર કહે છે. અને માલ ચઢાવનારને ગુડસ ક્લાર્ક કહે છે; સડો તપાસનાર લાઇન ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે; અને પૂલો તપાસનાર સ્વિજ ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે. સાથી મોટા નોકર તે કંપનીનો એજન્ટ કહેવાય છે, અને તે સંબંધી ખાખતમાં કામદાજ કરનારે ટ્રાફિક મેનેજર સાહેબ કહેવાય છે.

કોઈ પણ મિત્ર (કાપડ વણવાના સંચા) માં કામદાજ સર કાગળ લખવો હોય, ત્યારે તે 'મિલનુ' નામ લખી તેના મેનેજર સાહેબ આગળ તે મિલના સંકેટક સાહેબ એ શીરનામથી લખવું.

મિલ્લનો કારખાને સંબંધી ડાયરેક્ટરના હુકમથી ચાલે છે, પણ સંબંધી વહીવટ સેક્રેટરીના નામથી ચાલે છે.

જાપાનામાં કામગીરી લખવો હોય ત્યારે તે પ્રેસનું નામ લખી મેનેજર નામ લખવું.

ન્યુસપેપર (વર્તમાન પત્ર) સંબંધી કામકાજમાં પત્ર લખવો હોય ત્યારે પેપરનું નામ લખી તેનો મેનેજર અગર એડિટર સાહેબ એ શીરનામે લખવું પૈસા સંબંધી હિસાબનું અને તે પત્ર મોકલવા વગેરે કામકાજ મેનેજર કરે છે; અને તેમાં અમુક વિષય જાપવો કે, નહિ તે સંબંધી કામકાજ એડિટર કરે છે.

મ્યુનિસિપાલિટીમાં અરજી કરવી હોય; ત્યારે તે શહેર કે કસબાનું નામ લખી મ્યુનિસિપાલિટીના “ મહેરબાન સેક્રેટરી સાહેબ ” એ શીરનામે લખવું; તેનું સમજું કામકાજ કમિટીઓ કરે છે; પણ પત્ર-વ્યવહાર સેક્રેટરી મારફતજ ચાલે છે. સેક્રેટરી દરેક પત્ર કમીટી આગળ રજુ કરે છે, અને સળકમીટીમાં થયેલો ઠરાવ તે પ્રાચના નોકર કે અંરજદારને જણાવે છે, કોઇ સળકમીટીના કામથી નારાજ થઇ સાહેબ તરફ અરજી ગુજરતી.

દિવાની કોર્ટની અરજીઓમાં ફલાણા સળકમીટીની કોર્ટમાં દિવાની ફરિયાદી નંબર સન ૧૯૧૧ અમુક ભાગ લખી તે નીચે વાલી પ્રતિવાદીઓનાં નામ તથા દાવાના રૂપીઆનો આંકડો લખી અરજદારની અરજીઓના મુદ્દા તે તળે વિગતવાર જણાવવામાં આવે છે.

અરજીની તપસીલ કાયદેસર લખલી જોઈએ, માટે કાયદા જાણનાર વકીલ-મુખત્યારની પ્રથમ સલાહ લઈ અરજી લખવી. તેમ વાંચનાર અધિકારી સાહેબને વાંચતાંજ તે અરજી વિવેકસર લખેલી છે, અને તેમાંના મુદ્દા કાયદેસર છે, અરજદારની ફરીઆદ વાસ્તવિક છે. એમ પ્રતીતિ થાય ત્યારે અરજી લખેલી સાર્થક સમજવી. રિપોર્ટને માટે પણ એમજ સમજવું.

અરજી તથા રિપોર્ટ તળે તારીખ, માસ, સન, લખવાં; મુકામ છેલ્લે ડાબે હાથે લખવો, અને જમણે હાથે નીચે છેવટ ધલાયદી લીટીથી અરજદારની સહી તથા દસ્કત જણાવવા જોઈએ.

કેટલીક કોર્ટમાં અરજદારની અરજી વિષે નીચે એકરાર લખવામાં આવે છે. માટે એકરાર લખી, નીચે પાછી સહી કરીને તારીખ નાખવી જોઈએ.

નમુનામાં નામ હામ આપ્યાં છે, તે ઠેકાણે નવાં નામ હામ શીખનારનાં જાણીતાં આપી જુદા જુદા અધીકારી સાહેબો તરફ એકવાર નમુના મુજબ અરજી શીખવ્યા પછી પોતાની જાતે શીખનાર સરસ અરજી લખતાં શીખશે થડે ગ્રેડ ૫૦ સંપરીક્ષા આપનાર ઘણા ખરા ગામઠાના રહેવાશી હોય છે, તેમ તેઓ તલાટીની હુલકી નોકરીમાં રહે છે, માટે તેમના ઉપયોગનાજ ઘણા નમુના આપ્યા છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

રીપોર્ટ તથા અરજીઓના થોડા નમુના.

(મળુરીના પૈસા અગાઉથી લીધા છતાં કામ પુરૂ કરી આપ્યું નહિ તે વિષે તોહમતદાર જે મહેરમાં રહેતો હોય, ત્યાંના માજીસ્ટ્રેટ સાહેબપર કરેલી અરજી.)

મહેરખાન સુરત સિટીના ફર્સ્ટ ક્લાસ માજીસ્ટ્રેટ સાહેબની જી-નામમાં, સુરત સલાબતપરાના રહેનાર ખાત્રી મમન ગોકળની અરજ એ છે, જે હું વણુવાનો રોજગાર કરૂં છું, એ રોજગારમાં અગાઉથી નાણાં આપવાનો વહીવટ છે; તે મુજબ નીચે લખેલા તોહમતદારને રૂ. ૧૫૦) અંકે એકસોપચાસ સંવત ૧૯૪૪ ના જેઠ સુદ ૧ તે શુક્રવારને દિવસે મેં આપ્યા, ને તોહમતદારે એવી શરત કરેલી કે રેશમ લઈ જઈ મશતુલ તૈયાર કરીને આપીશ, અને લીધેલા તમારા ઉપર લખેલા રૂપીઆ મળુરી કરીને વાળીશ; એ પ્રમાણે શરત કર્યા છતાં રૂપીઆ લઈ તોહમતદાર તુર્તજ કામ દેશાવર ચાલ્યો ગયો, તેની તજવીજ કરી, પણ પતો લાગ્યો નહિ, હાલમાં તોહમતદાર બહાર ગામથી આવ્યો છે. એ તોહમતદારે રૂપીઆ લેતાં મારી સાથે સરત કરેલી તે મુજબ અગાઉથી નાણાં લીધા છતાં મળુરી ખીલકુલ કીધી નથી, અને કપટ કરી નાશો ગયો, હાલમાં આવ્યો છે, માટે તોહમતદાર ઉપર સન ૧૮૭૯ ના ૧૫ મા એક્ટની કલમ ૨ મુજબ ફરિઆદ કરી ઉમેદવાર છું કે તોહમતદારને હજુરમાં પકડી મંગાવી સાક્ષીની તપાસ કરી કાયદેસર વાજખી દાદ આપો, અને તોહમતદાર માફ કામ કરી આપી પૈસા વસુલ કરે એવો ઘટતો બદોબસત કરી

આપશો; વળી ઠામ કરી આપે તેની ખાત્રી બાબત જામીન લેવાની મહેરબાની કરશો કે સાહેબના હકમાં દુવા માગીશ.

તહામિતનારુ' નામ.

૧ પટેલ વજેરામ હરજીવન. રહેવાશી સુરત. બેગમપરા, દુધાસ શેરી.

સાક્ષીનાં નામ.

૧ દલાલ તુળજરામ હરગોવિન્દાસ. રહેવાશી હરીપરામાં; લીલાંટા અમ્રમ

૨ જામચંદ જોશંદ. રહેવાશી નવાપરામાં જ્યોતી પીઠ.

તારીખ ૧ લી માહે અક્ટોબર સને ૧૮૫૪

મગન ગોકળ સહી દા. પોતે.

(મજુરી કરવા આપેલા માલ તૈયાર કરી આપ્યો નહિ પણ તે પૈકી કેટલાક માલ માટે ધનકાર કર્યો તે વિષે માજુરોએ અરજી)

મહેરબાન સુરતસિટીના ડિરેક્ટરનાં માજુરો સાહેબ:-

સાહેબની જીતાપમાં, સુરતવાડી ફળીઆના રહેનાર પટેલ નાયજી નરસિંહની અરજ એ છે જે હું રેશમી કાપડ વણવાનો ધંધો કરું છું; નીચે લખેલો તોહમતવાળો રેશમ કાંતવાનો ધંધો કરે છે. તહો-મતવાળને મેં સંવત ૧૯૪૯ ના કારતક સુદ ૩ ને દિવસે રેશમ શેર ૪૬૫૫ જા બાર મશતુલ કરવાને સાર આપેલું અને ત્રણ મહીનામાં તૈયાર કરીને આપવું એવો ત્રાયદો કરેલો; બાદ તોહમતવાળો છેક સંવત ૧૯૪૯ ના મહા વદ ૬ ને રોજ મશતુલ શેર ૪૫૫૫ જા બાર આપી ગયો, ફાગણ વદ ૬ ને વાર રવેળે રોજ મશતુલ શેર ૫૫૫૫ જા બાર આપી ગયો તથા ચૈત્ર સુદ ૬ ને વાર શુક્રે મશતુલ

ગોર જા ૪ જાર આપી મથો, એકદર શેર ૧૭૦૦ માટે ઘેર આવ્યું
 અને બહીનું સેર કર્યું ૭૧ જાર રહ્યું કે જેની કિંમતે આશરે
 રૂ. ૧૮૨૦=ની છે. તેની ધણી ઉધરાણી કર્યા છતાં વાંચદા કરેલા,
 જ્યાં હું બેસી રહ્યો, હાલમાં તારીખ ૧૫ મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૪
 ને રાજ સવારના કલાક ૮ને થુમારે તોહમતદારને ઘેર ગયો, ને
 ઉધરાણી કરી કે બાકી રહેલું રેશમ રૂ. ૧૮૨૦=નું છે, તેના નિકાલ
 કર, ત્યારે તેણે સાફ ઇનકારનો જવાબ દીધો. ગરીબનિવાજ આવી
 રીતે બદલાવત કરી માફ રેશમ રૂ. ૧૮૨૦=નું તોહમતદાર ખાઈ જાય
 છે. માટે તોહમતદાર ઉપર ઠગાઇના ગુન્હાની ફરિયાદ કરી દાદ માગું
 છું કે તોહમતદારને હજુરમાં પકડી મંગાવી સાક્ષીથી તપાસ કરી
 કામદાર વાજબી દાદ આપે કે સાહેબના હકમાં દુવા મંગીશ.
 એજ અરજ.

તહોમતદારનું નામ.

૧ મકન માવજી રહેવાથી. સુરત મહીષપરામાં, લીંબુ શેરી.

સાક્ષીનાં નામ.

૧ દલાલ ગોરધન તુળજરામ. હરિપરામાં, ચારખાનાના ચકલા આગળ.

૨ અવેરી અમયાલાલ વાડીફળીઆની પગથીઆ શેરી.

તારીખ ૨ જી ફેબ્રુઆરી. સન ૧૮૯૫

પટેલ નાથજી નરસિંહ સહી દા. પોતે

(માર પડ્યાની માજીસેટ સાહેબ તરફ અરજ)

મહેરખાન સુરત સિટિના ફર્સ્ટ ક્લાસ મેજિસ્ટ્રેટ સાહેબ.

સાહેબની જીનાયમાં, સુરત નાનપરાની રહેનાર માજીસુ ખાઈ

બળીઆં, ઉકલા કીડીઆની દીકરીની અરજ છે જે ગણ તારીખ ૧લી
આગષ્ટ સન ૧૮૯૨ ને રોજ સવારના આશરે કલાક ૭ ને શુભારે
હું તથા મારી મા, મસીદ આગળ મારી બાબી બેઠેલી હતી, તેને
મળવા ગયાં તે વખતે નીચે લખેલા તહોમતદારોએ એકદમ હુમલો
કરી, મારી માને ડોકણ કહી, દંડુકા તથા લાત મુકીઓથી ઘણો માર
માર્યો. હું મુકાવવા ગયું. તેમાં મને પણ દંડુકા તથા લાત મુકાઓ-
થી ઘણો માર માર્યો. એ મારનાં નિશાન મારા માથામાં તથા શરી-
રના કેટલાએક ભાગ ઉપર મેળાઈ છે. એ મારથો ઘણું દુઃખ થયું.
ગરીબ નિવાજ, મારી માને પરમે દિવસે રાત્રે સખત માર માર્યાની
મારો મા જીવી ફરિયાદ કરશે, મને માર માર્યો તે બાબત પોલીસમાં
જાહેર કરેલું, તેઓ સાહેબે આપ સહેબને ત્યાં ફરિયાદ કરવા
સમજાવતી આપી, માટે આ ફરિયાદ તહોમતદારો ઉપર મને માર
માર્યો તેની કઈ છું: ને ઉમેદવાર છું કે તહોમતદારોને હજુરમાં પ-
કડી મંગારી સાક્ષીઓથી તપાસ કરી કાયદેસર વાજમી દાદ આપો
કે સાહેબના હકમાં ઘણી દુવા માગીશ. એજ અરજ. હું બોલાણામાં
મારા વર સાથે રહું છું, અને છડી નામનો મેળો જેવા સુરતમાં
આવેલી તે જાહેર થાય.

તહોમતદારોનાં નામ,

રહેવાળું ઠેકાણું.

૧ રતના નરોત્તમ.

સુરત પાનપરે.

૨ બાઈ રતન તે રતનાની બેરી

„ „

૩ બાઈ ગીશીઆ રતનાની છોકરી.

„ „

સાક્ષીઓનાં નામ.

૧ ઝીણું ગુલામમહમદ.

રહેવાળી બહેનની અહલે.

- ૨ મહમદ હુસેન જાનમહમદ. „ આસુરખેમને ”
૩ ખાધ શુકલી ઉઠકા કહીઆ. „ નાનપર
ની એરત.

તા. ૧૮ મી અગસ્ટ સન ૧૮૯૨

+ ખાધ. બળીઆં ઉઠકા કીડીઆની દીકરીનું નિજાન,
દા. મનસુખરામ સુર્યરામના છે,

(ગાળ દીધાની માર માર્યા વિષેની માજીસ્ટ્રેટ સાહેબને અરજી.)

મહેરખાન ઓરપાડ તાલુકાના સેકન્ડ ક્લાસ
માજીસ્ટ્રેટ સાહેબ—

સાહેબની જાનાબામાં, કરમે ઓરપાડના રહેનાર મહમદખાં મી.
આખાંની અરજ એ છે જે સાહેબજી, આજરોજ સવારના સાત કલા-
કના શુમારે નીચે લખેલાં તહોમતદારો એકઠા થઈ મારા ઘર આગળ
ચઢી આવ્યા, અને મને કહેવા લાગ્યા કે ઓકરાઓને શું કરવા
ગાળો દીધી, મેં કહ્યું કે મેં ગાળો દીધી નથી; છતાં અદાવતથી એ
તહોમતદારોએ મને મા, બેન, દીકરો સામી નાલાયક ગાળો દઈ
લાત, મુકીઓથી સખત માર માર્યો, તથા નંબર ૧ ના તહોમતદારે
મારો જમણો હાથ હથેલી આગળથી ફરડી ખધો. જેથી લોહી ધણું
નીકળ્યું, અને તે પાખત પોલિસમાં જાહેર કરવાથી ઇસ્પતાલની દવા
કરે છું, તથા મારા ધણીઆણીને પણ ઈટ વગેરેથી માર મારેલો,
પણ ઇસ્પતાલની દવા કરે છે. મરીબ નિવાજ, તહોમતદારોનો જુ-
લમ પાંચ સાત દિવસ થયાં અમારા પર ધણો બુજારે છે. ગેટનો

હવાલદાર મીરજાં નંબર ૨ ના તહોમતદારને કમો થાય છે, મહે નીચે કબેલા તહોમતદારો ઉપર તિરસ્કાર તથા અધાના ગુન્હાની ફરિયાદ કરી દાદ માગું છું કે તહોમતદારોને હજુરમાં ચકડી મંગાવી મારા સાક્ષીથી તપાસ કરી કાયદેસર વાજખી ઇનસાફ કરશે કે સાહેબના હકમાં દુરા માગીશ, મારી માને પણ માર મારશે છે, તે જાહેર થાય.

તહોમતદારનાં નામ.

૧ દાઉદખાં અલીખખાં,	રહેવાશી જોરપાડ, તામવાડ.
૨ ગસુ અગદુત રકીમ,	„ „
૩ નુરખાં સરદારખાં.	„ „
૪ લાલમીઆ હથીખખાંની જોરત નામે નુરખીખી.	„ „

સાક્ષીઓનાં નામ.

૧ સુલતાનખાં ઉરમાનખાં.	„ „ „
૨ બાઇ શકરખીખી ફૂસનખાંની જોરત	„ „ „
૩ હેખનખીખી શતેહમહમદની દોકરી.	„ „ „

તારીખ ૪ થી અક્ટોબર સન ૧૮૯૪

મહમદખાં મીઆખાં સહી દા. પોતે.

(જંગલપાસ મેજવા મામલતદારને ખારવાતી અરજી.)

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરખાન વલસાડ તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની ખીજમતમાં તાલુકે મજદુરનું મામ મોજે દાંતીના

રહેનાર ટુંડેર રાધવા કલ્પીઆની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી, વધારાના ખર્ચની ભરી દીવ બંધે પાંચ નંબર ૧૦૦૦) મારે લઈ જવા છે, માટે મહેરબાની કરી સરકાર ધરા મુજબ શી લાઇ જઈ જલવામ અને કરી અખવસા કે પુરબમાં કોઈ હરકત કરે નહિ. એજ અરજ તારીખ ૩ ઠી માહે એપ્રિલ સન ૧૮૮૨.

અરજદાર રાધવા કલ્પીઆ સહી દા. ચુનીલાલ મોતીભાઈના છે.

(ધર બાંધવા સાર છે પકવવાના કાંકરા કાઢવા પરવાનગીની અરજ)

ગરીબ પરવર સંતામત.

મહેરબાન લગ્ન તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જીનામમાં તાલુકે મજકુરનું ગામ મોજે હીંગલોટના વહોરા પટેલ ઉમ્મર ઇસપની મલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી, મારે ધર બાંધવા સાર છે પકવવાના કાંકરા લગભગ ૧૦૦ ગાદી મજકુર ગામના તળાવ નામે આશાહપુરીના હિગમજે પાસેથી કાઢવા છે, તેની પરવાનગી આપશે. હું ગામ મજકુરમાં ખાતેદાર છું. ખાતેદાર પાસે પશુ શી લેવાનો ધારો હોય તો સરકાર દફતર મુજબ શી આ-મવા હું રાજી છું.

તા. ૧ લી માર્ચ સન ૧૮૮૪.

પટેલ ઉમ્મર ઇસપ સહી દા. દાદા ઉમ્મરના છે.

(ઉપરી અધીકારી, તાપ્તાના મામલતદારને લખે તેનો નમુનો.)

સલામ દીગર, તાલુકે મજકુરનું ગામ મેજે સરખેજમાં આજ-
રોજ અમારું જવું થયેલું, તે વખતે સાપ બરાબર રહે, એવી કાંઈ
વજેરેની કાઠી અમારા જોવામાં આવી. સમગ્ર લખવાનું કે સદરકુ
આડી જળી વજેરે હોય, તે તાકીદે સાફ કરાવવા તબવીજ કરવી.

તા. ૨૪-૧૧-૯૨.

(ઈંગ્લેન્ડ સહી,)

ફર્સ્ટ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર,
અમદાવાદ ડિસ્ટ્રિક્ટ.

(મટોડી મશત લેવા કુંભારની અરજી.

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરબાન જ'બુસર તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જીનાયતમાં તાલુકે મજકુરનું ગામ મેજે કાવીના
નીચે સહી કરનાર રતનજી માધવની સલામ સાથે અરજ એ છે
જે સાહેબજી, હું જાતનો કુંભાર છું, મજકુર ગામનો બહુ વર્ષ થયાં
રહેવાશી છું, સાહેબજી, ધંધામાં કામ સાડ મજકુર ગામના સર્વે નંબર
૧૦૦ના તજાવમાંથી ઇંટ નળીયાં પકવવા સાડ મજકુર નંબરની
ઉગમણી બાજુએ ટેકરા બાવેલો છે, તે ટેકરાપરથી માફીથી મટોડી
કાઠી ઇંટો નળીયાં કંઈ તે સાડ મજકુર ગામના પટેલ તબાટી ઉપર
હુકમ આપવાની મહેરબાની કરશો; કેમકે હું મજકુર ગામમાં બહુ
વર્ષથી રહી, મારા રોજગારના કામ સાડ મટોડી કાઠી ઇંટ નળીયાં

કરી ભટ્ટી પકવી મારા ગરીબનો ગુજારો કરું છું. માટે મારા ગરીબ પર દયા લાવી માફીથી મટાડું કાઢી ભટ્ટી કરવાની રજા આપશો કે હું સાહેબના હક્કમાં દુવા કરું. એજ અરજ છે. તા. ૯-૩-૨૧.

x રતનજી માધવની સહીનું નિશાન.

દા. મનસુખરામ સરજરામના છે.

(ડેપુટિ સેનિટરી કમિશનર મામલતદારને લખે તેનો નમુનો.)

રાવસાહેબ મામલતદાર, તાલુકે ધંધુકા.

અર્જ તરફે ગુજરાત ડિવિઝનના ડેપુટિ સેનિટરી કમિશનરની સલામ દીગર લખવાનું કે ગયા માર્ચ માસનું માસિક પત્રક અમને આજ દિન સુધી આપના તરફથી મળ્યું નથી, માટે હવે તે પત્રક વગતી ટપાલે અત્રે મોકલી આપશો; તથા હવેથી દર માસે એ પત્રકો તારીખ ૧૦ મી ની અંદર અમને મળે એવી જોઈવણ રાખવી આપના કારકુનને સમજાવત આપશો. તા. ૨૦-૪-૯૨.

ધંધેજી સહી.

ડેપુટિ સેનિટરી કમીશનર.

ગુજરાત ડિવિઝન.

(મામલતદારપર વાઠ કરવા બાવળના કાંટા લેવા અરજ.)

મરીબ પરવર સલામત.

મહેરબાન જાલપોર તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જનાબમાં તાલુકે મજકુરના રહેનાર ખાતેદાર લક્ષુબાઈ વસનજીની સલામ દીગર અરજ એ છે કે સાહેબજી, મારા પર પાછ-

જના વાહાને વાડ કરવા સારૂ આવળના કાંટાની જરૂર છે. માટે ઉપરનાં આવેલા આમ જુથાના ખરાબાની જમીન પરના આવળના આડા પરથી આવળને શેર આપી ૮ આડ લેવા પરવાનગી આપશે. દરતુર મુજબ શી લાઇ મજકુર જમીન પટેલ તલાટી હસ્તક કરે નહિ, તેથી હુકમ આપશે. એજ અરજ, તા. ૧-૪-૬૫.

લલુભાઈ વસનજી સહી દા. પોતે.

(પરખ માંડવા બદલ જમીન રોકવા પરવાનગી લેવા વિષેની અરજી.)

મરીબ પરવર સલામત.

મહેશ્વનાન ચોર્યાશી તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જનાબમાં હું નીચે સહી કરનાર પરસોતમ ખુશાલ રહેવાશી અડાજણનાની સલામ સાથે અરજ એ છે જે રાંદેરજી, અડાજણ જવાના રસ્તા પર રાંદેરના પૂતની પાસે મારે ધર્માદા પરખ માંડવી છે માટે પરખ માંડવાની જગ્યાએ માંડવો નાંખી પરખ માંડવા પરવાનગી આપશે. જેઠ માસ સુધી પરખ રહેશે, ત્યાં સુધી માંડવો રહેશે, બાદ તેડી જમીન હતી તેવી અસલ સ્થિતિમાં ખુલ્લી કરી આપીશ. એજ અરજ. તા. ૨૬-૩-૬૧.

+ પરસોતમ ખુશાલનું નિશાન

દા. જગજીવનદાસ મોરારદાસના છે.

(રજા માગવાનો તલાટીનો પોતાના ઉપરી ઉપર રીપોર્ટ.)

મહેશ્વનાન મામલતદાર સાહેબ તાલુકે ચોર્યાશી.

સાહેબની જનાબમાં કચ્છે રાંદેરના તલાટી ગણુપતરામ અંબા.

રામગી સલામ સાથે અરજ એ છે એ સાહેબજી, વાલી રંગીલાદાસ
ભુખણદાસ વિરૂદ્ધ પ્રતિવાદી કેશવરામ હરિશંકરના કબજાં એરખાડના
મહેરખાન રાવસાહેબ સેકન્ડ ક્લાસ સપજડજ સાહેબની કોર્ટમાં
તારીખ ૧૬-૨-૮૪ ને રાજ સાક્ષી પુરવા જવાનો સમન મને પહોં-
ચ્યો છે. માટે નજીકના ગામ જંગીપરાના તલાટી સેવકરામ જમના-
દાસને દફતર સોંપી કામનો બંદોબસ્ત કરી હું ગયો છું. તે સાહેબને
વિદિત થાય. તા. ૧૩-૨-૮૪.

ગણપતરામ અંજારામ સહી. દ. પોતે.
તલાટી કર્મચોરો.

(સરકારી નંબરનું આડ પાડેશીએ કાપી જવાથી તલાટીનો રીપોર્ટ.)

મહેરખાન મામલાતદાર સાહેબ

તાલુકા આનંદ.

જનાબમાં કરમે ઉમરેદાર પટેલ તલાટીની સલામ સાથે અરજ
એ છે કે કચ્છા મજકુરના ખાતેદાર પ્રેમાલાલને નામે સર્વે નંબર
૨૧ ની એકર ૨-૮, આકાર ૧૪-૬ ની જમીન ચાલે છે. એ
સખ્તના એ નંબરની લગોલગની દક્ષિણ બાજુએ સર્વે નંબર ૨૪
ની સરકારી જમીન છે. એ ખંતે નંબરોની વચ્ચે આવળ નંગ ૧
એક, લાકડાં મણુ ૨૫ ના આશરેનો આવેલો હતો; તે આવળ સર-
કારી હતો, છતાં પ્રેમાલાલ મજકુર પોતાની માલોરીનો સમજી કાપી
લઈ ગયો છે, કેમકે હદ નજીકના બાણની કાંચુ નજીકમાં આવેલો
હતો, એ જાડની કિમ્મત આશરે રૂ. ૨-૮ થાય છે; માટે સદ હું

ખાવળની ઉપજ સેવા વિશે ઘટારત થવા અરજ ગુમરી છે. તારીખ
૨૪ મી એપ્રિલ સન ૧૮૯૪.

પટેલ રામદાસ શિવજી સહી દા. પોતે.

તલાટી મુળજી શિવજી સહી દા. પોતે.

કરમે ઉમરેઠ પ્રમથે આનંદ.

(ગામનો હવાડો રીપેર થવા પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ.)

મહેરખાન મામલતદાર સાહેબ.

તાલુકે ચોર્યાશી.

સાહેબની જીનાજમાં ગામ મગદલાના પટેલ તલાટીની સલામ સાથે અરજ છે મજકુર ગામ પાસે કુમસ જવાની સીધી સડક પર વ્રાહ્મણીઆ કુવો આવેલો ત્યાં ઢોરને પાણી પીવાને હવાડો છે; તે હવાડાની આસપાસની જમીન ખોદાઈ જવાથી હવાડાનું તળીયું ઉપર નાકળી આવેલું છે. જેથી ઢોરને પાણી પીવાને હરબત નડે છે. હાલમાં સદરહુ કુવાની નજીક વર્મશાળા છે તે રીપેર થાય છે; માટે તે સાથે હવાડો પણ રીપેર થવો જોઈએ, અને તેની આસપાસની ત્રણે બાજુની જમીનમાં પુરણુ થવું જોઈએ. હવાડો રીપેર કરતાં તથા જમીન પુરાણુ કરતાં રૂ. ૨૦) ની લગભગ ખર્ચ થશે; અને ઢોરની દયા ખાતર તે કરવું ધણું જરૂરનું છે. લોકલ ફંડ ખાતાના જોવરથીઅર સાહેબ ગામમાં પધાર્યા હતા, તેમને સદરહુ હવાડો ને

ફરતી જમીન રૂબરૂ બતાવ્યા છે. માટે એ બાબત આપ સાહેબ
ઘટતો બંદોબસ્ત કરશો. તારીખ ૧ લી ડીસેમ્બર સન ૧૯૨૪.

પટેલ ભીમભાઈ ગોપાળજી સહી દા. પોતે.

તલાટી ભીમભાઈ ગોવંદજી સહી દા. પોતે.

ગામ મગદલા તાલુકે-ચોર્ધાશી.

(પાડોશીએ જમીન દબાવવાથી માપણી કરાવવા કરેલી અરજ)

અરીખ પરવર સત્તામત.

મહેરખાન મામલતદાર સાહેબ, તાલુકે વાગરા.

સાહેબની જીનાબમાં ગામ કેરવાડાની રહેનાર બાઈ કાતમા, હુ-
સેન આદમની વિધવાની અરજ એ છે જે વાગરા તાલુકાનું ગામ
મોજે ટંકારીઆમાં મારી ખેડ ખાતાની જમીન છે, તે જમીન મારા
છોકરા સગીર ઇસ્માઇલ હુસેનને નામે ચાલે છે. અમારી જમીન પેકી
સર્વે નંબર ૨૬૧ ની લગોલગ બાંદાણુ કરણાશંકર વિધનાથની જમીન
છે. એ શખ્સે મારી જમીનમાંથી વીધું ૧ એક આશરે પોતાની જ-
મીનમાં ભેળી દીધી છે. માટે આ અરજ આપી અરજ ગુમરૂં છું કે
મારી જમીનની હદ બરાબર મને કરાવી આપો, કે પાછળથી હું ત્યાં
વાડ કરાવી મજબુત કબજો કરી લઉં. માપણીનો ખરચ થશે, તે
ભરવા કબુલ કરું છું આ બાબત તાકીદે માપણી કરનાર કારકુનને
મોકલશો. એજ અરજ. તા. ૩૧ માર્ચ સન ૧૮૯૫.

અરજદાર બાઈ કાતમા હુસેન આદમની
વિધવા ને સગીર ઇસ્માઇલ હુસેનની વાલીની
સહી દા. સક્ષેમાનજીના છે.

(હરકત કરતું ઝાડ કાપવાની અરજી.)

મહેરબાન કાલોલ તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જીનામમાં ગામ જેત્રાલના રહેનાર વ્યાસ નાથજી પુરષોત્તમની સલામ સાથે અરજ એ છે જે માફ મકાન સોઝાસાલ ગામમાં આવેલું છે કે, જ્યાં ધણીવાર માફ રહેલું થાય છે; સાહેબજી, સદરજી મારા મકાનની પાસે આમલીનું ઝાડ આવેલું છે, તે આમ-લીના ઝાડની ડાળી મારા ધરનાં છાપરાના ઉપલા ભાગે મોતીઆપર આવેલી છે, તે જ્યારે પવન આવે છે, ત્યારે સદરજી ડાળી અમારાં સેંઠડો નળીઆં ભાંગી નાંખે છે; તેમ વખતે ધણીજી જોરથી પવન ફુંકાય તો તેવે પ્રસંગે ડાળી તૂટી પડવાથી અમારાં ધરનાં છાપરાંને મોટું નુકસાન પહોંચવાનો સંભવ માટે આપ સાહેબને અરજી મુજબવાની કે સદરજી સરકારી આમલીનું ડાળું જે મારા છાપરાપર આવેલું છે, તે મજબૂર ગામના પટેલ તલાટીને, લખી કાપી નંખાવવા કુકમ કરમાવશો કે સાહેબ મહેરબાનના હકમાં દુવા માગું. એજ. તારીખ ૨૧ મી માર્ચ સન ૧૮૯૨.

અરજદાર વ્યાસ નાથજી પુરષોત્તમ સહી
દા. પોતે.

(તાડીનો પાસ કરાવવાની અરજી.)

મરીખ પરવર સલામત.

સાહેબ મહેરબાનની ખીજમતમાં મોજે જુડીઆ તાલુકે ચોર્યા-શીના રહેનાર કાલીઆ કાલાનો સલામ સાથે અરજ એ છે જે, સાહેબજી, મારે મારા છોદરાન. લગ્નના કમમાં તારીખ ૫ મી મે સને ૧૮૯૨ ને રોજ તાડી મણ ૫ (પાંચ) નો ખપ છે; તે સુરત

નવસારી બાગળ આગળના લાખસેન્સદાર પરસોતમ ફકીરની દુકાનપરથી લખ જવી છે; સુરતથી બુડીએ જતાં રરતામાં ગોવાળી, ખમનોલી, વડોદ, જીઆવ ગામની હદ આવેલી છે, માટે મહેરબાની કરી પાસ મળવાનો કુકમ ફરમાવશો. તારીખ ૧ લી મે સન ૧૮૯૨.

ક્ષીઆ કોલા સહી દા. બાળમુકુન્દરાય જીવનલાલ.

(પટેલ તલાટી પગાર મળવા મામલતદારને રિપોર્ટ કરે તેનો નમુનો.)
સરકાર મહેરબાન રાવસાહેબ મામલતદાર.

તાલુકે ચીખલી જીલ્લે સુરત.

સાહેબની જીનાખમાં તાલુકા મજકુરનું ગામ મોજે ધેકટાના પટેલ તલાટીની અરજ છે જે મજકુર ગામના નોકરોના નીચેના માસોના પગાર મળવા મહેરબાનીની રાહે બંદોબસ્ત કરશો,

૩. ૧૪—૧૪—૦ માહે ફેબ્રુઆરી માસનો પગાર.

૩, ૧૦—૧૪—૦ તલાટી હરજીવન શીવદાસના.

૧૦—૦—૦ પગાર,

૦—૧૪—૦ કંટીજંટ,

૩. ૪—૦—૦ હવાલદાર હામેદ રસુલનો પગાર.

૩. ૩—૬—૫ માહે માર્ચ સન ૧૮૯૨ ના માસનો પગાર.

૩ ૧—૧૨—૧ તારીખ ૧ લી થી તે તા. ૫ મી માર્ચ

સુધીનો તલાટી હરજીવન શીવદાસનો પગાર

કંટીજંટ સાથે.

૩, ૧—૧૪—૪ હવાલદાર હામેદ રસુલનો પગાર.

અંકે અઢાર રૂપીઆ સાત આના પાંચ પાઇ. તારીખ ૧૮ મી માર્ચ સને ૧૮૯૨.

તલાટી હરજીવનદાસ શીવદાસ સહી ઢા. પોતે.

પટેલ રામજી ઉકા સહી ઢા. પોતે,

એક મામલતદાર એટલે સરખી પંક્તિના નોકરો એક ખીજને શી રીતે લખે તેનો નમુનો.)

યાદી મહેરખાન ચોર્યાશી તાલુકાના રાવસાહેબ મામલતદાર તરફ, પારડીના મામલતદાર તરફથી સલામ સાથે એવી જો.

આ તાલુકે ઇન્કમટેક્સનાં વર્ષવારો હિસાબનાં ફારમો ખીલકુલ નથી; અને તેથી વાર્ષિક હિસાબ મોકલવાને અટકાવ થયો છે. માટે દરેક જાતનાં ફારમોની બબ્બે નકલો મહેરખાની કરી વેળાસર મોકલી આપવા બંદોબસ્ત કરશે. તારીખ ૧-૫-૯૩.

અંગ્રેજી સહી.

મામલતદાર—પારડી.

(ડિસ્ટ્રીક્ટ ફોરેસ્ટ ઓફિસર મામલતદારને લખે તેનો નમુનો,)

મહેરખાન મામલતદાર સાહેબ તાલુકે લેણું.

અર્જ તરફ ડિસ્ટ્રીક્ટ ઓફિસર જલ્દે થાણા તરફથી સલામ દોગર-લખવાનું કે આ સાથે જાહેરનામાની ૨૦ પ્રતો મોકલી તે લાકડાંના વેપારી વગેરે વર્ગોમાં પ્રસિદ્ધ કરાવવાની તમજીજ કરશે. એજ. તારીખ ૧૯ ઓગસ્ટ સને ૧૮૯૨,

અંગ્રેજી સહી.

સુકામ વસિદા,

ડિસ્ટ્રીક્ટ ફોરેસ્ટ ઓફિસર થાણા.

(સ્ટામ્પ ૨૬ પડવાથી તેના પૈમા પાછા મેળવવા વિષે કરેલો અરજી.)
મહેરબાન ચોર્યાસી તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જનામમાં કશ્મે પાટણ તાલુકે પાટણ પ્રાંત કડી તે ગાયકવાડી રાજ્યના રહેનાર લલ્લુ ફતેહચંદની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી, સુરત મહીધરપરાના છાપરી શેરીના રહેનાર મોતીલાલ ગીરધરલાલ પાસે માફ લેણું હતું. તેની ફરિઆદ-અરજી તૈયાર કરવા સારું સુરત બ્રહ્માનપુરી બાગળની પેટીના સ્ટાંપવેન્ડર જગજીવનદાસ ગોપાળદાસ પાસે કોર્ટ શી સ્ટામ્પ રૂ. ૧૫) પંદરનો ખરીદ કરી તે પર ફરિઆદ અરજી તૈયાર કરાવી. બાદ એજ મોતીલાલ ગીરધરલાલ પાસેના લેણા વિષે જે બલા માણસોએ વચ્ચે પડી રૂ. ૧૬૦) શેકડા કલદાર અપાવી ફેંસલો કીધો, કે જે અમો ખતે જણે કયુલ રાખ્યો. તેથી તૈયાર કરાવેલી ફરિઆદ-અરજી ૨૬ પડી માટે સદરહુ સ્ટામ્પ રજી કર્યો છે. તેમાંથી ધારા પ્રમાણે કપાત થઇ બાકીના રૂપિયા મળવા મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબને બલામણુ કરવા વિષે આ મારી અરજ છે તારીખ ૧ લી સને ૧૮૯૪.

શા. લલ્લુ ફતેહચંદ સહી દા. પોતે.

(છ મહિનાની અંદરનો કબજો ગેરવાજબી રીતે કર્યો હોય,
તે લેવાની અરજી.)

મહેરબાન તાલુકાના મામલતદાર સાહેબની કોર્ટમાં.

કબજાની ફરિયાદીનો નંબર

સન ૧૮૯૪

૧. ૧ વાદી

ઉમ્મર આશરે વર્ષ
ધર્મ જૈન.

ધંધો રહેવાનું

વિરુદ્ધ.

વાદી

જાતના પ્રાણી.			
ઉમ્મર આશરે વર્ષ	ની ધંધા	રહેવાશી	} પ્રતિવાદી
જાતના પ્રાણી.			
ઉમ્મર આશરે વર્ષ	ની ધંધા	રહેવાશી	
૩	જાતના		
ઉમ્મર આશરે વર્ષ	ની ધંધા	રહેવાશી	

૩. દાવો કબજા સંબંધીનો કિમત આશરે રૂ. ૧૨૫ ની.

ડિસ્ટ્રિક્ટ સબડિસ્ટ્રિક્ટ મધ્યે તાલુકે નું ગામ કરમે મધ્યે અમારા શ્રાવક લોકોનું મોટું દેરું છે; અને તેને લગતી ખુશી જમીન દેરાને લગતી અમારી માલોકોની છે; જેની અંદર ધણી વરસનાં જીનાં ચાર થાંભલાઓ દોટેલા છે, તે પણ અમારી માલોકોના છે. અમારી ખુદશી જમીન પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબી મજ ૧૪ તથા ઉત્તર દક્ષિણ પહોળી આશરે મજ ૭ છે. એની પૂર્વે અમારી માલોકોના દેરાની પાકી દીવાલ છે, તથા બારણું મૂકેલું છે; તે બારણું હાલમાં તાજું અમે ચણાવી લીધું છે. પશ્ચિમે ગાડાં વગેરેને જવાનો સરિઆમ રસ્તો છે; ઉત્તરે નંબર ૧ ના પ્રતિવાદીનું ઘર છે, દક્ષિણે અમારી માલોકોના દેરાના અંગને પાકો વડો છે, તથા એ વડાની પાસે જીનો અસલ થાંભલો છે.

૪ દાવાનું કારણ તા. ૨૬ મી માહે માર્ચ સન ૧૮૯૪ ને રોજ ઉત્પન્ન થયું છે.

૫ ઉપર લખેલા પ્રતિવાદીઓ મધ્યેના નંબર ૧ ના પ્રતિવાદી માલોકોની જમીનમાંની થોડી જમીન જે પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબી આશરે મજ ૬ તથા ઉત્તર દક્ષિણ પહોળી આશરે મજ ૩ ને

જે પર અમારો જીનો થાંભલો હતો તે કાઢી નાંખી પોતે પોતાનો નવો થાંભલો નાંખી અમારા બંને બાજુના થાંભલા ઉપર અડાળી ઉતારી કબજો કર્યો છે; તથા બાકીની ખુલ્લી રહેલો જમીન ઉપર ઢોર બાંધે છે કે જેથી સરિઆમ રસ્તામાં ગાણં જવાનો અમારો જીનો રસ્તો બંધ થાય છે. હાલમાં એ જમીનને લગતું અમારું ઢોર-સર લગભગ તમામ નવેસરથી પાછું બંધાય છે તેથી અમારી માલીકીની એ જમીનપર પડારી બાંધવાનો અમારો વિચાર હતો, કેમકે સંઘ લોકોને સંકડાથ પડવાને લીધે ખુલ્લી જમીન બાંધવી હતી. પ્રતિવાદી નંબર ૧ ના બાજુવામાં એ વાત આવી, તે પરથી નંબર ૨-૩ ના પ્રતિવાદીઓને ઉશ્કેરણી કરી કબજો કર્યો છે; અમોએ એ પ્રતિવાદીને અટકાવ કર્યો, છતાં માન્યું નહિ, સદરહુ જમીન અમારી માલીકીની કબજા વહીવટની પ્રતિવાદીને કબજો છે; માટે પ્રતિવાદીઓ પાસેથી કબજો કરેલી જમીન અમારે કબજો અપાવો, તથા આ કા-મનો ખર્ચ અપાવશો.

૬. સાક્ષીઓનાં નામ તથા ઠેકાણાં.

નામ

રહેવાનું ઠેકાણું.

૧

૨

૩

૪

૫

તારીખ ૪ થી મે સન ૧૮૯૪.

હું વાદી

એકરાર કરું છું કે આ ખર્ચ

જે મજકુર લખ્યો છે તે મારી માહિતગારી તથા સમજવા પ્રમાણે તદ્દન ખરો છે. તા. સદર.

સહી દા. પોતે.

(મામલતદારના કરેલા હુકમથી નારાજ થઈ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ તરફ કરેલી અપીલની અરજી.)

મરીબ પરવર સલામત.

મહેરબાન ચોર્યાશી ડિવિઝનના ફર્સ્ટ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ. મુ. સુરત યા સ્વારી.

સાહેબ મહેરબાનની ખીજમતમાં તાલુકે મજકુરના ગામ મોજે મગદલાના રહેનાર નીચે સહી કરનારાઓની સલામ સાથે અરજ એ છે જે મજકુર ગામના સર્વે નંબર ૮૩, ૬૭, ૬૧ ની અમારી ખાતાની જમીન છે; અને નંબર ૪૧, ૪૬, ૪૮ ની જમીન ખાતેદાર શુખલા કીડીઆ, રામલા પરશુ અને બીમભાઈ ગોવિંદજીની છે, નંબર ૩૬ના તળાવના કાંસમાંથી પાણીનો વધારો એ પાછલા નંબરે ૪૫-૪૬-૪૮ના કાંસમાં થઈને જાય છે. અસલથી પાણી જવાનો એ માર્ગ છે. નંબર ૪૮ નો ખાતેદાર બીમભાઈ ગોવિંદજી ગામ મજકુરનો મુશ્કી પટેલ જાતે છે, તેથી મામલતદાર સાહેબ આડે રસ્તે દોરવાઈ સદરહુ પાણી જવાનો રસ્તો બંધ છે, જેથી સદરહુ પાણીનો વધારો અમારા નંબરોની જમીન તરફ ફરી વળવાથી, અને ત્યાંથી પાણી જવાનો નિકાસ ન હોવાથી પાણી બરાબ રહી તુલને નુકસાન કરે છે, માટે જાતે પધારી એ નંબરોની જમીન નજરે જોઈ

ધટીત દાદ આપશો. પેસ્તર એક અરજી મામલતદાર સાહેબ મારફત આપને કરી હતી, પણ તેનો જવાબ ન મળવાથી આ આશંકા આપ સાહેબ તરફ ગુજરી છે, માટે આપ સાહેબ બાબતની દાદ જરૂર આપશો. કે અમો ગરીબ માણસો સાહેબના હકમાં દુવા કરીએ. તા. ૨૩ મી એપ્રિલ સન ૧૮૯૨.

૧ વલ્લભ કડવા સહી દા. પોતે.

૨ દામા મીઠા સહી દા. કલા રાસા.

૧ ફુલ્લ ભુદર સહી દા. ગેવિંદ રામજી

૧ જસમ નરસિંહ સહી દા. પોતે.

(જમીન પોતાના નામેથી કમી કરવા વિષે.)

મહેરબાન વલસાડ ડિવીઝનના આર્સિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ.

સાહેબની જાણમાં હું નીચે સહી કરનાર વલસાડ તાલુકાનું ગામ મોળે છરવાડના ખાતેદાર મકના વજીરીઆની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી મજકુર ગામમાં મારું ખેડ ખાતું છે, તે પૈકી સર્વે નંબર ૭૬, ૭૭, ૭૮ એ ત્રણ નંબરોની જમીન યામ ખાડીમાં રેલ આવવાથી ધણે ભાગે ખોદાઇ ગઇ છે, તે થોડી રહી છે. તે ખેડાણમાં આવે એવી નથી, માટે તપાસ કરાવી મારા ખાતામાંથી કમી કરાવશો કે સરકાર હપ્તાના રૂપિયા નાહક ભરવા ન પડે, એજ અરજ. તા, ૧ લી માહે ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૪.

મકના વજીરીઆ સહી દા. લલ્લુભાઇ મોહનભાઇ

(જમીન પોતાના નામ પર ચઢાવવા વિષેની અરજ.)

સરકાર મહેરબાન નેકનામદાર મુરત છટલાના કલેક્ટર
સાહેબ બહાદુર. એફ. એસ. પી. સેલી.

સાહેબની જાનાબમાં અરજદાર જાસઠીઆ છીતાબાવા બગુબાવા તે કસમે જખડીઆ તાબે નાંદોદના રહેનારની સલામ સાથે અરજ એ છે જે મારા બાપ બગુબાવા સંવત ૧૮૪૮ ની સાલમાં હું તથા મારો નાનો બાપ નામે ન્હારસીંગને મૂકી ગુજરી ગયા, પણ મારા બાપના ગુજરી જવા પછી પાંચ છ મહિના વિત્યા બાદ મારો બાપ ન્હારસીંગ ગુજરી ગયો. તેને એક છોકરો નામે તખ્તસીંગ છે. સદરહુ મારા બાપે નીચેના ગામોમાં જમીન ખરીદ કરેલી છે, તેનો પ્રથમ માલીક હું વડિલ પુત્રનો હક છે; તેથી સદરહુ જમીન પ્રગણે ચોર્યા-શીના ગામ મોળે અલથાણા તથા મોળે ભરાટ ગામમાં મળી આ-શરે લગભગ વીધા ૫૦ છે, તે મારે નામે ચઢાવી આપશો, એ જ-મીન મારા મરનાર બાપ ન્હારસીંગને નામે ચાલે છે.

મારા બાપ સાથે ઘણી લાંબી મુદત થયાં મારે અણબનાવ હતો, તે મારે બાપ તેમની સાથે રહેતો, તેથી મારા હકને દબાવવા સાથે મારા બાપએ મારા બાપને ઉંધું સમજાવી એ જમીન પોતાના નામે કરી લીધેલી; પણ તે મારા બાપની કે બીજી હરકોઈ રોતે તેની ખાનગી પેદાશથી ખરીદાએલી નથી. મારા બત્રીજ તખ્તસીંગ મજ-દુરે પોતાને નામે જમીન ચઢાવવા વિષે અરજ કરો છે, પણ હજી સુધી તેના નામ પર ચઢાવી આપવામાં આવી નથી, માટે સદરહુ જમીન કાયદા મુજબ તે અમારા હિંદુઓના રિવાજ મુજબ હું વડિ-

લના નામ પર ચડાવી આપવા આપ ખુદાવંત સાહેબ રહેમ નજરે હુકમ ફરમાવશે કે સાહેબના હકમાં દુવા કરીશ. તારીખ ૧ લી એ સન ૧૮૬૩.

અરજદાર જાસઠીઆ છીનાખાવા બચુખાવા
સહી દા. પોતે.

(આગથી લાચાર થએલાંઓએ આશ્રય મેળવવા કરેલી અરજી.)

સરકાર મહેરખાન સુરત જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબ બહાદુર
મુ. સ્વામી.

સાહેબ મહેરખાનની જીનાખમાં અમે નીચે સડી કરનાર ગામ તલંગપોર તાલુકે ચોર્યાશીના રહેવાશીઓનો સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી, ગઈ તા. ૧૬-૫-૨૩ ને રાજ સાંજના કલાક ચારને શુભારે અમારામાંના નાનીઆ કીડીઆનાં જુવંપડમાંથી આગ શરૂ થતાં અમારૂં તમામ ફળીયું બળી ગયું છે. અમે મરદો તથા બેઠીઓ ખેતરમાં મજૂરીપર ગએલાં, તેથી ફળીઆમાં કોઈ હતાં નહિ, નાનાં છોકરાં તથા અપંગ ધરડાં માણસો હતાં, તેમનાથી કંઈજ નીકળી શક્યું નહિ, ધર અને તેમાંનું તમામ રાયરચીલું બળી ગયું. એટલુંજ નહિ પણ વાડમાં ખેતીનો પાકલો માલ, ઘાસ, કડમ, અને જુનારનાં પાકાં હતાં તે પણ બળી ગયાં. ટુંકામાં સાહેબને અરજ કે અમે છેક લાચાર સ્થિતિમાં આવી પડ્યાં છીએ. ખાવાને અન્ન નથી, પહેરવાને વસ્ત્ર નથી, અને રહેવાને ઘર નથી. માટે સરકાર તરફથી ચાલુ વર્ષના સરકારી ધારાના રૂપીઆ અમારા ખાતાએ જે કંઈ બાકી હોય તે

માફ કરશો; અને જંગલમાંથી મફત કાટ કાપી લાવવા પરવાનગી આપશો; તેમ સુરત, મુંબઈ જેવા મોટા શહેરોમાં આગથી લાચાર થએલા ગરીબોને આશ્રય આપવા ધર્માદા ફંડો હોય છે, તેમાંથી મદદ મળે એવો ધટતો બંદોબસ્ત કરશો કે અમે દીન મુશ્કેલીમાં આવી પડેલાં કેવળ લાચાર, અન્ન ભેગા થઈ સાહેબના હકમાં દુવા માગીએ. એજ અરજ. તા. ૨૧-૫ ૬૩.

નાનીઆ કીડીઆ દા. પોતે

રામલા ઉઠા સહી દા. ગેમા રકીર.

પ્રેમા ફકીર સહી દા. પોતે.

જોમલા રામલા સહી

દા. વસનજી લક્ષુના.

(બંદુક ફાડવાની પરવાનગી માગવા વિષેની અરજ.)

મહેરખાન સુરત સિટિના ચીફ કોન્સ્ટેબલ સાહેબ.

સાહેબની જીનાબમાં હું નીચે સહી કરનાર સમયદપરાની બોરડી શેરીના રહેનાર ઘેલાબાઈ હરિદાસની અરજ કે મારે ઘેર મારા નાના બાઈ અમૃતલાલ હરિબાઈનાં લગ્ન વૈશાખ શુદ્ધ ૩ સોમવારે ઠર્યાં છે, તેનો વરઘોડો સ્વામીનારાયણના મંદિર આગળ થઈ ચાર ખુણાના ચાલાથી હરિપરામાં ધીકાટા આગળ થઈ મોટે રસ્તે બ્રહ્મનપુરી બાગળ આગળ થઈને વાડીફળીઆની પગથીઆ શેરીમાં જવાનો છે. મારે બંદુકના ખાત્રી પ્હાર (અવાજ કરવાની રજા આપશો વરઘોડો સદરહુ દિવસે રાત્રે કલાક ૮ થી ૧૧ વાગતાં સુધીમાં કરશે. એજ અરજ. મિતિ ચૈત્ર વદ ૫ સંવત ૧૯૫૦

અરજદાર ઘેલાબાઈ હરિદાસ સહી દા. પોતે,

(ગામમાં મેળો ભરવાનો હોવાથી પોલીસની મદદ માગવા વિષે
પોલીસ પટેલનો રીપોર્ટ.

મહેરખાન ઓરપાડ તાલુકાના ચીફ કોન્સ્ટેબલ સાહેબ.

સાહેબની જીનાખમાં કરે સરસના પોલિસપટેલની સલામ સાથે
અરજ કે આવતી તારીખ ૫ મી જાન્યુઆરીએ મજકુર ગામમાં
સિદ્ધનાથ મહાદેવની જાત્રા છે, ત્યાં સુમારે દશ હજાર માણસ ભેગા
થશે. તે વખતે ટંટો ફિસાદ થઈ સુલેહનો બંગ ન થાય, માટે પો-
લિસના ૧૫ માણસ અત્રે આગલે દિવસે હાજર થાય એવો અંદાજરત
કરશે. એજ તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૩.

પોલિસ પટેલ ઉત્તમરામ શિવશંકર સહી દા. પોતે,

(કુવામાં પડવાથી થએલા મરણ વિષેની અરજ,)

મહેરખાન વલસાડ તાલુકાના ચીફ કોન્સ્ટેબલ સાહેબ.

સાહેબ મહેરખાનની જીનાખમાં મેળો કુંડીના પોલિસ પટેલ
રહનાથજી ફકીરભાઈની સલામ દીગર અરજ કે સાહેબજી. ગઈ તારીખ
૮—૩—૯૫ ને રોજ સવારમાં કલાક ૭ ને સુમારે ગામ મજકુરના
રહેનાર કાળા મોરારના દીકરા બુલાનો વહુ બાઈ કાળી-ઉમ્મર આ-
શ્વરે વર્ષ ૧૮ ની પોતાના ઘર પાછળના કુવામાંથી પાણી કાઢતાં .
દોરડાની આંટીમાં પગ આવવાથી લપસી પડવાથી મરણ પામી છે.
મને ખબર પડવાથી ત્યાં જઈ લાસને કાઢવી જોતાં કોઈ પણ શખ્સે
દ્વેષ ભાવે ઉંચક્ષી નાખવાથી પડેલી અગર આત્મઘાતના ઇરાદે પડે-
લીનાં કાંઈપણ ચિન્હ જણાયાં નહિ; અને પંચોનો પણ અભિપ્રાય

તેવો પડયો. માટે લાસને અવગ મજલ પહોંચાડવાની રજા આપી,
આપ સાહેબને જાહેર થવા આ રિપોર્ટ કર્યો છે. તા. ૯—૩—૯૫
તલાટી રામપ્રસાદ ઉમેદરામ.

પા. રઘનાથજી ફરીરખાઈ સહી દા. પોતે.

પોલિસ પટેલ—ગામ કુંડી તાલુકો—વસસાડ
(ફાજદારનો પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ તરફ રિપોર્ટ)

સરકાર મહેરબાન સુરત જીલ્લાના પોલિસ
સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર.
સુ. સુરત યા સ્વારી.

સાહેબ મહેરબાનની જાણમાં રોટ સચીનના ફાજદાર જામ-
નદરતખાં મુરદખાંની સલામ સાથે અરજ કે. ગઘ કાલે એટલે
તા. ૩—૬—૯૩ ને રાજ સાંજની પેસેન્જર ટ્રેન કે જે સચીન
સ્ટેશન પર ૩—૪૫ એ આવી પહોંચે છે, તેમાંથી ઉતરી સુરત
જાહેર વાડી ફળીયાં સેરીની રહેવાસી ગોવિંદપ્રસાદ વજુછોડની ધણી-
આણી બાપ ગંગા પોતાના પિયર ગામ પલસાણે બળદની ગાડીમાં
પોતાના લાખ જોડે બેસી જતી હતી. બાપ પાસે લગભગ રૂ. ૧૫૦૦)ની
કિંમતના દાગીના પહેરેલા હતા તે જોવાથી બે દરામખોરો તેની
પાછળ પડ્યા. સાંજના જ કલાકને શુભારે પોપડા ગામની હદમાં
જઘડીયા નામે ખાડી આવે છે, તેમાં તેઓમાંના એકે પાછળથી
ગાડીમાં ચડી બેસી બાપના લાખને માથામાં ચાર પાંચ ડાંગના ઝપા-
ટા મારી પાડી નાંખ્યો, અને તમામ દાગીના બાપ પાસેથી પડાવી
લેધા, અને બીજાએ બળદ છોડી નાખ્યાં. મને મધરાતે બપોર પડવાથી

હું પાંચ સિપાઇઓ લઈ દોડી ગયો. જોતાજ સદરહુ ખાડીમાં બાઈ બિચારી રહી પોતાનો બાઈ જે બેભાન સ્થિતિમાં પડેલો હતો તેની પાસે બેઠેલી જોઈ. સદરહુ શખ્સને ચાર વેઠીઆ પાસે ઉચ્છવી સુરતની પારેખ ડિસ્પેન્સરીમાં મોકલવામાં આવ્યો છે, અને બાઈ મજબૂર તેની ગાડી સાથે હાકનાર નવો મેળવી પોતાના પિયર ગામ પલસાણે રજુછોડ સુંદરજીને ત્યાં ગઈ છે. હરામખોરોની તપાસ તે દવસે આખી રાત ફરતાં ગામોમાં કરી આજે સવારે આઠ વાગ્યા તોપણ પત્તો લાગ્યો નથી; માટે આ અરજ આપ સાહેબ તરફ વધારે બંદોબસ્ત થવા ગુજરી છે. એજ. તા. ૪—૬—૬૩

જખરદસ્તખાં મુરદાખાં સહી દા. પોતે.

ફાજલદાર રટેટ સચીન.

(મિલકતનો કબજો લેવા બાબત દિવાની કોર્ટમાં).

વલસાડના મહેરબાન સેકન્ડ ક્લાસ સેમ જડજ
સાહેબની કોર્ટમાં દાવો.

ફરિઆદી નંબર

સન ૧૮૮૦

હાંસજી રૂઝનાથ પોતે તલા પોતાના મરનાર બાઈ }
શિજલાલ રૂઝનાથના વારસ હાંસજી મજબૂર જાતના } વાદી
લેઉઆ કણખી, ધંધો ખેતીનો, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૪૫ }
ની રહેવાસી ગામ અડદા, તાલુકે વિરૂદ્ધ જલાલપોર.

કેવળરામ ગણેશ જાતના મારવાડી કડીઆ, ધંધો }
ગોઠરીનો, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૪૭ ની; રહેવાસી ગામ } પ્રતિવાદી
અડદા, તાલુકે જલાલપોર.

હું હાંસજી રૂઢનાથ પોતે તથા પોતાના મરનાર ભાષ ધ્વિજ-
લાલ રૂઢનાથના વારસ સદરહુ વાડી નીચે મુજબ જણાવું છું કે—

સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટ સમડિસ્ટ્રિક્ટ જલ્લાલપોરનું ગામ મોળે અડ-
દામાં ઘર ૧ કણુખી વાડામાં કે જેનો માલિક હું વાદી હતો.

સદરહુ મકાન પ્રતિવાદી મજદુરે સંવત ૧૯૪૩ના જેઠ વદ ૮
તારીખ ૮ મી માહે જુલાઈ સન ૧૮૮૭ ને રોજ ગેરકાયદે
કબજો કર્યું છે.

સદરહુ મકાનનો કબજો પ્રતિવાદી મને ન આપતાં પોતે દખાવી
પડ્યો છે, માટે મારી અરજ એ છે જે,

- (૧) નીચે લખેલી વિગતનું ઘર પ્રતિવાદી પાસેથી મારે કબજો અપાવો.
- (૨) હકીકતથી એ સિવાય કોઈને વાજખી અને યોગ્ય જણાય તેવી
દાદ આપો.

દાવો કરવાનું કારણ સંવત ૧૯૪૩ ના જેઠ વદ ૮ તારીખ
૮ મી માહે જુલાઈ સન ૧૮૮૭ ને રોજ ગેરકાયદે કબજો કર્યો
ત્યારથી ઉત્પન્ન થયું છે:—

મકાનની વીગત.

ડિસ્ટ્રિક્ટ સુરત સમડિસ્ટ્રિક્ટ જલ્લાલપોરનું ગામ મોળે અડદામાં
કણુખીવાડામાં છે તે, ઉત્તરે બહેચર હરિભાઈનું ઘર છે, દક્ષિણે મોતી
ગગલનું ઘર છે, પૂર્વે વાડી છે, પશ્ચિમે સરિઆમ રસ્તો છે. કિમ્મત
આશરે રૂ. ૭૫) એજ. તા. ૧ લી માહે માર્ચ સન ૧૮૯૦.

હાંસજી રૂઢનાથ પોતે તથા મરનાર પોતાના ભાષ ધ્વિજલાલ
રૂઢનાથના વારસ હાંસજી રૂઢનાથ સહી દા. પોતે.

હું હાંસજી રૂપનાથ પોતે તથા મરનાર ગોતાના ભાઈ ધિજ-
લાલ રૂપનાથના વારસ હાંસજી એકરાર કરે છું કે અરજીમાં લખેલી
હકીકત સાચી છે.

હાંસજી રૂપનાથ તથા મરનાર પોતાના ભાઈ ધિજલાલ
રૂપનાથના વારસ હાંસજી રૂપનાથ સહી દા. પેતે.

(ભરણ પેપરુ માટે એક ભાઈની નાદારીમાં દિવાની કોર્ટને અરજી)
સુરતમાં રોકેન્ડ કલ્કાશ સમજાવના સાહેબના કોર્ટમાં.

દિવાની કમિશ્નરી નંબર.

સત ૧૮૭૨

પાઈ ગંગા તે બીજા મકનની મોટરી, જતનાં }
ધાંચી, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૩૦ ની, ધંધો વાડામોલો, } વાદી;
રહેવાસી સુરત સરખાવના.

વિરુદ્ધ.

ગોવિંદલાલ જતના ધાંચી, ઉમ્મર આશરે વર્ષ }
૩૦ ની, ધંધો તેજ દાવેજ વેચવો, રહેવાસી મોના } પ્રતિવાદી.
તાલુકે આગેડોલીના.

દાવો. રૂ. ૫૨૪

હું વાદી પાઈ ગંગા મજદુર નાતાર છું, તે આ દવાની અ-
રજીનું કમિશન ભરવાની મારાખા તાકાદ નથી. તે અરજી સાથે રજુ
કરેલી વાદીમાં લખેલાં માત્ર સિવાય મારી પસે કંઈ મિત્રકત નથી,
તેથી આ મારી અરજી નાદારીનાં દાખલ કરવાની કોર્ટે પરવાનગી
આપવી જોઈએ.

હું વાદી મજદુર લખી જણાવું છું કે—

૧. ઉપલો પ્રતિવાદી મારો ધણી થાય છે. તેની સાથે આશરે વર્ષ પંદર ઉપર મેં નાતરું કરેલું, ત્યારબાદ પ્રતિવાદીને ઘેર હું રહેતી હતી, અને મને બે ફરજાંદ પણ થએલાં હતાં.

૨. પ્રતિવાદીએ મને પક્ષાનું જે ધરેણું ચડાવેલું હતું, તે પહેરો એ પ્રતિવાદીને ત્યાં ગએલી ને રહેતી હતી, તે તમામ ધરેણું પ્રતિવાદીએ લઈ સંવત ૧૯૧૩ કારતક માસ યા સન ૧૮૮૬ ના નવેમ્બર માસમાં મને કાઢી મૂકી; તેથી હું મારા બાપના ઘરમાં રહી છું.

૩. પ્રતિવાદીએ કાઢી મૂક્યા પછી ધણીનાર કહ્યા છતાં તથા દહેવડાવ્યા છતાં તેણે મને પોતાને ત્યાં રાખી નહિ, ને રાખતો નથી, તેમ બોરાકી પોશાકી પણ પુરી કરતો નથી.

૪. પ્રતિવાદીએ હિંદુશાસ્ત્ર તથા દેશ રિવાજ તથા અમારી ન્યાતના ધારા પ્રમાણે મને પોતાની સાથે રાખી મારો બોરાક પોશાક પુરો કરવો જોઈએ, તે મુજબ તે કરતો નથી, તેથી બોરાકી પોશાકી વગર હું ધણી ઇબ્ન પામી છું ને પામું છું.

૫. પ્રતિવાદીને તારીખ ૧૬ મી અક્ટોબર સન ૧૮૯૧ ના રોજ એક નોટીસ ટપાલ મારફત આપી, તે તેણે નહિ લેવાથી તેનું પાકીટ પાછું આવેલું છે.

૬. મારે પ્રતિવાદી પાસે મારી ચડેલી બોરાકી પોશાકીના તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૧ થી તે તારીખ ૩૧ મી ડીસેમ્બર સને ૧૮૯૧ સુધી વર્ષ ૧ ના દર માસે રૂ. ૭) સાત લેખે રૂ. ૮૪ લેવા દાવો રહે છે. તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૨ થી દર વર્ષે રૂ. ૬૩) લેખે મારો હયાતી સુધી પ્રતિવાદી પાસેથી લે-

વા સાફ એ રૂ. ૮૪)ના દશ પટને દિસાએ રૂ. ૮૪૦) નો દાવો કરે છે. જુમલે રૂ. ૯૨૪) નો દાવો કરે છે.

૭. મારા દાવાનું કારણ ચરેલી ખોરાકી પોશાકીનું તા. ૩૧ મી રીસેમ્બર સને ૧૮૯૧ ને રોજ તથા ત્યાર પછીની ખોરાકી પોશાકી લેવાને તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૨ થી દર દર વર્ષે ઉત્પન્ન થયું,

માટે હું વાદી નોંચે રુજા દાદ માગું છું કે—

૧; મારી ચરેલી ખોરાકી પોશાકીના ઉપર બતાવ્યા મુજબ વર્ષ ૧ ના રૂ. ૮૪) પ્રતિવાદી પાસે અપાવો.

૨, તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૨ થી દર વર્ષે વરસ એકના રૂ. ૮૪) લેખે મારી ખોરાકી પોશાકીના પ્રતિવાદી મારી હયાતી સુધી દર વર્ષ ચડ્યા ચડ્યા મને આપ્યાં કરે, એવું હુકમનામું કરી આપો,

+

૩ આ દાવાનો ખર્ચ અપાવો.

તારીખ ૫ મી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૨,

બાઈ ગંગા બીખા મકનની છોકરી

સહી દા. બીખા મકનની છે.

હું વાદી બાઈ ગંગા—બીખા મકનની છોકરી એકરારકર્તા છું કે આ અજીમાં લખેલો મજકુર મારા જણ્યા પ્રમાણે સાચો છે. તા. સદર,

૦ બાઈ ગંગા બીખા મકનની છોકરી

સહી દા. બીખા મકનની છે.

(નાદારીની અરજી જોડે પોતાની મિલકતની વાદી આપેલી તે)

સુરતના રોડનું કલાસ સખજડજ સાહેબની કોર્ટમાં.

દિવાની ફરિઆદી નંબર

સન ૧૮૯૨.

વાદી—નાદાર બાઇ ગંગા ભીખા મકનની છોકરી.

પ્રતિવાદી—જે.વિંદ લાલા,

દાવો ૩, ૯૨૪)

હું સહાહુ વાદી બાઇ ગંગા નાદાર છું, મારો પાસે જે માલ-
મતા છે, તેની વાદી નીચે પ્રમાણે:—

૩, ૧—૮—૦ પટેરતાના સંજ્ઞા જે સુતરાઉ,

૩, ૦—૮—૦ હરલી એક સુતરાઉ,

૩, ૦—૮—૦ કાંચળી નંગ જે ,

૩, ૧—૦—૦ ધધરા નંગ જે ,

૩, ૦—૮—૦

એણી વિગતે માલમતા છે; જે ઉપરાંત બીજી કાંઈજ માલ-
મતા નથી,

તા, ૫ મી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૨

૦ બાઇ ગંગા વાદી તે ભીખા મકનની છોકરી

રહી દા, ભીખા મકનના છે,

(જડજ સાહેબની કોર્ટમાંથી સગીરની મીલકતનું
સર્ટીફિકેટ લેવાની અરજી,)

મહેરખાન ભરૂચના હુલ પાવર સિનિયર આસિસ્ટન્ટ જજ સાહેબ બહાદુર.

સાહેબની જીનાયતમાં હું અરજદાર મીર એતે શાખ અલીખાન, રહેવાસી વડોદરાના, જાતના મુસલમાન પદાણ ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૧૫ ની સલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી, મારા બાપ અલીખાન ૧૮૯૦ ના જાન્યુઆરી માસની તારીખ ૧૪ મીને રોજ વડોદરામાં ચુકરી ગયા છે, તેને પેટે મારા ઉપરાંત નીચે લખેલાં સગીર છોકરા છોકરીઓ છે, તેનું સન ૧૮૯૦ ના એક્ટ ૮ મુજબ વાલી પણાનું તથા વહીવટનું સર્ટિફિકેટ મળવું જોઈએ, તે વિષે મારી અરજ છે, તે સગીર છોકરાં:—

૧ મીર મુજદર અલીખાન, ઉમ્મર આશરે જામતિથી જાતના
વર્ષ ૧૭ યાદ નથી મુસલમાન,

૨ મીર નાશીર અલીખાન	૧૫	”	”
૩ મીર મદમદ અલીખાન	૯	”	”
૪ છોકરી શ રાજુલ નીશા બેગમ	૧૨	”	”
૫ સરદાર જુલનીશા બેગમ	૮		

૨ મરનાર મારા બાપના સ્થાવર મિલકત જમીન એકર ૯૭૯—૧૫ જુલે ભરૂચમાં છે તે તે આ કોર્ટની હકુમતમાં છે, તેની અજમાશી કિંમત આશરે રૂ. ૮૬૭૨૫) છે; તેના માધીક હું તથા લખેલાં સગીર છોકરાં છે, ઉપર લખેલી જમીન આમોદ તાલુકાનાં ગામ કેરવાડા, પીપલીઆ તથા આમોદમાં છે.

૩ સદંતુ મિલકત હું અરજદારના કબજામાં હાલ છે; તે સગીર છોકરાંઓ પણ હું અરજદારના કબજામાં.

૪ સગીરનાં સર્ગાઓ નીચે પ્રમણે:—

૧ સગીર છોકરાંની માતી મા બાઈ રાજી બીબી તે મુનશી શેલામ કાદરની વિધવા, રહેનાર વડોદરામાં મીર સાહેબના વાડામાં.

૨ સગીરોની બેન જમીલુન નાશાબેગમ મહમદલુખેન આતાલુ-સેનની ઓરત.

૩ સગીરોનો શાવકો દાકો મીર મહમદલુખેન વસંતે અકબર અલીખાન, સરદારીની નોકરી.

૫ સગીરોનો વાલી તથા વહીવટ કરનાર કોઇ પણ દ્રાઈથી દ્રાઈને નીમવામાં આવેલો નથી.

૬. સગીરોની મિત્રકત હું અરજદારના કબજામાં છે; ને સગીરના વાલી તથા વહીવટપણાની બાબતમાં કંઈ પણ અરજ થઈ નથી.

૭. આ અરજીથી દાદ માગું છું કે સગીરોનું વાલી તથા વહીવટપણાનું સટીફીકેટ મને મળવું જોઈએ.

૮. હું અરજદાર સગીરોનો વાલી તથા વહીવટદાર નીમાવાને સમજી વાતે લાયક છું.

૯ હું અરજદાર સગીરોનો સગો ભાઈ થાઉં છું. તેથી સગીરોનો વાલી તથા વહીવટદાર નીમાવાનો મારો હક છે.

૧૦ આ અરજ થવાનું કારણ એટલુંજ છે કે મરનારનું કરજ છે, ને તેની મિત્રકત ઉપર ફટલાંએક હુકમનામાં થએલાં છે. કરજની વ્યવસ્થા થવા સાડ આ સટીફીકેટની જરૂર છે. તારીખ ૪ થી માહે માચ સને ૧૮૯૧

મીર એતે શાખ અલીખાન વસદ ઇબ્રાહીમ અલીખાનના કુસ-
મુખત્યાર કૃષ્ણરાવ આનંદરાવ સહી દા. પોતે.

હું અરજદાર એકરાર કરું છું કે ઉપર અરજીમાં લખેલો મજ-
દુર મારા જણવા પ્રમાણે સાચો છે. તા. સદર.

કૃષ્ણરાવ આનંદરાવ તે મીર એતે શાખ અલીખાન વસદ
ઇબ્રાહીમ અલીખાનના કુસ મુખત્યાર સહી. દા. પોતે.

(ઇન્કમટેક્સ ઓફીસ કમવવા વિષેની અરજી.)

મહેરખાન ચોરપાડ રિવિઝનના ઇન્કમટેક્સ કલેક્ટર
સાહેબ—

સાહેબની જીનાયમાં મોજે કાસડના રહેનાર હું નીચે સહી
કરનાર હદમા તેમાજીની અરજી નીચે મુજબ:—

(૧) મને ૧૮૮૬ ના ૨ જા એક્ટ મુજબ આ સાલના કરના
૩૫) પાંત્રીસ મેં આપ્યા છે.

(૨) મારો ધંધો બ્યાજ વટાવતો છે; અને પેદાશ આશરે
૭૦૦) ની છે, તેનો દિસાખ છે.

(૩) ઉપલી પેદાસ વરસ એકની છે.

(૪) બીજી પેદાશ નથી.

માટે અરજ કરું છું કે કરના ૩. ૩૫) પાંત્રીસ આપ્યા છે,
તેમાંથી કમી કરી પેદાશના ઉપર કર દેરવશે.

ગઈ સાલ કરના ૩. ૨૮ અઠાવીશ આપ્યા છે.

તારીખ ૧૦ મી આગસ્ટ સન ૧૮૯૨.

હકમા નેમાણ સહી દા. પોતે.

હું હકમા નેમાણ એકરાર કરું છું કે અરજીમાં જે વાત લખી છે તે ખરી છે.

હકમા નેમાણ સહી દા. પોતે.

(સખરજીસદ્દાર એફિસમાંથી દસ્તાવેજની નકલ માગવાની અરજી.)

મહેરખાન જસાસપોર તાલુકાના સખરજીસદ્દાર સાહેબ—

સાહેબની જનાયમાં તાલુકે મજદુરનું ગામ મોતે ખરસાડના રહેનાર દેશાઇ રણછોડજી ગોપાળજીની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી, મેં આપ સાહેબની એફિસમાં ગઈ તા. ૧૭ એપ્રિલ સને ૧૮૯૨ તે રાજ રધા બાળુની જમોનનો વેચાણનો જે દસ્તાવેજ રજીસ્ટર કરાવેલો છે, તેની નકલ આપ સાહેબની સહી ચિકા સાથે દિવાની ઘાટીમાં કામ ચાલે ત્યાં રજુ કરવાની છે, માટે દિ. ૮ માં મળવાનો ચઢતો અદેખરત કરશો. એજ અ.જ. તારીખ ૧૫ મી માર્ચ સન ૧૮૯૫.

અરજદાર દેશાઇ રણછોડ ગોપાળજી સહી. દા. પોતે.

(નોકરી માગવા આવત વેઈસનેશન ખાતામાં અરજી.)

સરકાર મહેરખાન વેઈસનેશન એન્ડ સેનિટરી ડીપાર્ટ-
મેન્ટના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર—
પ્રાંત ગુજરાત.

સાહેબ મહેરબાનની છનાયમાં હું નીચે સહી કરનાર સુરત
 બેગમપરામાં ભુલા મોદીની પોળના રહેનાર ઉમેદવાર મગનલાલ
 પ્રભુદાસની સહાય સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી, મારા સાલગ-
 વામાં આવ્યું છે કે આપ સાહેબના તાબામાં સુરત પારેખ ડિસ્પેન્સ-
 રીના વેડસિનેટરના હાથ હેઠળ રૂ. ૫) પાંચના પગારની ઉમેદવારની
 એક જગ્યા ખાલી પડી છે, તે મહેરબાની કરીને મને આપણા કે
 વેડસિનેશનનું કામ સારી રીતે શીખી સરકારી નોકરી બરાબર બજાવી
 સાહેબ મહેરબાનના હકમાં હુવા માગીશ. હું ગરીબ માણસ છું, મારા
 બાપા ગુજરી ગયેલા છે; અને કુટુંબનો આધાર મારા પર છે. હું ચર્ડ
 ગ્રેડપબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં ગયે વર્ષે પાસ થયેલો છું;
 સર્ટિફિકેટની નકલ આ સાથે સામેલ છે. એજ અરજ. તારીખ ૧૪
 મી માર્ચ સન ૧૮૯૫.

અરજદાર ને ઉમેદવાર મગનલાલ પ્રભુદાસ સહી દા. પોતે.

(મોજબીદારે લાંચ માગી તે નહિ આપવાથી તે જગેએ આણ
 નાંખવા દરાવ કર્યો તે નહિ દરાવના વિષે અરજ.)

મહેરબાન ફોર્મસ સાહેબ બહાદુર આસિસ્ટન્ટ
 સુપરિન્ટેન્ડન્ટ રેવન્યુ સર્વે—પ્રાંત ગુજરાત

સાહેબની છનાયમાં મેં જે મોતા તલુકે ખારડોલી જિલ્લે સુ-
 રતના રહેનાર પટેલ હીરા કરસનની અરજ એ છે જે—મારા ગામમાં
 હાલમાં મોજબીદાર હરિશંકર વિશ્વનાથ રાપણી કરવા આવેલા છે,
 તે ગઈ તારીખ ૨૬ મીને રાજ મારા ખેતર સર્વે નંબર ૨૫ માં

માપવા આવ્યા ત્યારે મારી પાસે રૂ. ૫) પાંચ માગ્યા, તે મેં નહિ
આપ્યા, તેથી મારા ખેતરમાં બાણ પાડ્યું. એ બાણ વાવેતરમાં કરવું
પડશે, તેથી તુઝને નુકસાન થશે, માટે તે બાણ મોજણીદાર છેડાપર
કરાવે એવો હુકમ ફરમાવશો, કે મને ગરીબને નુકસાન થાય નહિ.
એજ અરજ. તા. ૨૫-૫-૯૪

પટેલ હીરા કરસનદાસ સહી દા. પોતે.

(સર્વે ખાતામાં તોફરી મેળવવા સારૂ શરૂઆતમાં કામ શીખવાની
પરવાનગી માગવાની અરજ.)

મહેરખાન ટી. આર. ફરનાન્ડીઝ સાહેબ બહાદુર. ડેપુટી
મુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રેવન્યુ સર્વે—પ્રાંત ગુજરાત.

સાહેબની જીનાખમાં અરજદાર નારણ પુરૂષોત્તમદાસની નમ્રતા-
પૂર્વક અરજ છે જે સાહેબજી હું એકનડ ગ્રેડ પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિ-
ફિકેટ પરીક્ષામાં માપણીના વિષય સાથે પાસ થયેલો છું, તે સર્ટીફી-
કેટની ખરી નકલ જોડે સામેલ છે; મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે
આપને ત્યાં કેટલાક મોજણીદારોની જરૂર છે, માટે મને માપણીનું
કામ શીખવાની પરવાનગી આપશો; કે જેથી તે કામ શીખી કાંઈ
તોફરી મેળવવાને લાયક થાકે; ને ભવિષ્યમાં તે મજવાથી શેર બા-
જરી પેદા કરવાથી સાહેબના હકમાં દુવા માગીશ. એજ અરજ.
તા. ૧૯-૧૧-૯૪.

તાબેદાર નારણ પુરૂષોત્તમદાસ.

ગામ હીંગલોટ તાલુકો ભરૂચ.

(મોજણીદાર પોતાના ઉપરી તરફ દયાવેલી જમીનનો કમળે
છોડાવવા રિપોર્ટ કરે તેનો નમુનો.)

મહેરખાન હેડ સર્વેયર જેઠાલાલ ગુલાબચંદ બી. દરેતર
રેવન્યુ સર્વે—પ્રાંત ગુજરાત.

જીતાબમાં મોજણીદાર ખુશાલ કલ્યાણની સલામ દીગર અરજ
એ છે જે ચોર્ધાસી તાલુકાનું ગમ મોજે તંગપોર માપણી કરવા
સાફ મને નીમ્યો છે. મજકુર ગામમાં નંબર ૨૫૨ ના ખાતેદાર
પીલા રૂપાએ સર્વે નંબર ૨૪૨ ની તબાવતી એકર ૦—૩ ચુંદા
જમીન દયાવી વાવેતર ક્યું છે, તેમાં જુવારનું તુલ છે. તે નંબરમાં
હિરસા માપવા ગયો, તો તે દયાણ માલુમ પડ્યું છે, તે જમીન
છોડવાનું તેને કહ્યું, પણ તે છોડતો નથી. માટે છોડાવવા સાફ મેહે-
રખાન સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબની મારફત તાલુકે લખાશે. તારીખ
૧૮—૧—૯૧

ખુશાલદાસ કલ્યાણદાસ મોજણીદાર

(પોતાની જમીનમાંની રદ થયેલી જમીન—અરખો આદ કરાવવા
વિશેની અરજ.)

મહેરખાન હેડ સર્વેયર બાપાલાલ પુરપોતમદાસ
ઈ. દરેતર રેવન્યુ સર્વે—પ્રાંત ગુજરાત.

સાહેબની જીતાબમાં અરજદાર પટેલ ગીતંબર શામળ રહેવારી
મોજે અરખોધન તાલુકે એરપાડનાની નમ્રતા પૂર્વક અરજ એ છે
જે મજકુર ગામમાં સર્વે નંબર ૧૨૦ એકર ૧-૨૫ આકાર રૂ. ૧૦—૮

ની જમીન મારે નામે ચાલુ છે. તેમાં આશરે વીધા અર્ધાકતે શુભારે પાણીનું વહેણું પડી ગયું છે. માટે તપાસ રતી તે જમીનનો ખરાબો કપાઈ જાય એવો હુકમ કરશે કે તેટલી જમીનના પૈસા ભરવાના મારા ખાતામાંથી કમી થાય. મારે એ જમીન કાંઈ ઉપયોગમાં આવતી નથી. તેના નાશક પૈસા ભરવા પડે છે, એજ અરજ.

તારીખ ૨૬—૨—૨૫

પટેલ ગીરધર શામળભાઈ સહી દા, પોતે.

(જમીન પર ચડેલો પાણીનો દર ઓછો કરવા વિશે.)

મહેરખાન એમ. એમ. હોલન્ડ સાહેબ બહાદુર આસિ-
સ્ટન્ટ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રે. સ. પ્રાં. ગુજરાત.

સાહેબની જીતાબમાં મોજે મણુખર તાલુકે બહુચના રહેનાર આલેદાર ઇસપ આદમ વગેરે લોકોની નમ્રતા પૂર્વક અરજ એ છે જે આ ગામમાં એક તળાવ છે. તેમજ કુત્રા પણ ધણુ છે. આગળ પ્રતવારી થઈ તે વખતે આ તળાવ ઉંડું હોવાથી તેમાંથી આસપાસના ખેતરવાળાઓ પાણી લેતા હતા તેમ કુત્રાઓમાં પણ પાણી પહોંચતું; તેથી પીત કરતા હતા; પણ હાલ તળાવ પુરાઈ ગયું છે, નથી તેમાં પાણી રહી શકતું નથી, તેમ કુત્રા ધણુ ઉંડા જવાથી ખપ જોગું પાણી પુરું ન હોવાથી કોશે પાણી કાઢતાં મજુરનો જાદે ખરચ ગણતાં ફાયદો પડતો નથી, માટે ફક્ત ડાંગરનુંજ તૂક કનીએ છીએ, ને ટાંઈ વરસ પાછલો વરસાદ સારો હોય તેજ રવિમાં વાલતું તૂક થાય છે, તેથી ખાતાના પૈસા પરાણે ભરાય છે. હાલમાં હવે નવી પ્રતવારી થવાની છે, તેમાં અમારો દર ઓછો થાય એવું કરશે.

કે જેરી અમો ગરીબ નાહક માર્યા જઇએ છીએ તેમાંથી અચીએ,
એજ અરજ. તા. ૧૧ મી એપ્રિલ સન ૧૮૯૫

હસપ આદમ ખાતેદાર સહી દા. પોતે.

હસ્માલ સલેમાન સહી દા. પોતે.

ગોદળ કહાના સહી દા. પોતે.

રામા કલ્યાણ સહી દા. પોતે.

(ખાળકુવો કઠાવવા મ્યુનિસિપાલિટીના સેક્રેટરી પર અરજ.)

મહેરખાન સુરત સિટિ મ્યુનિસિપાલિટીના સેક્રેટરી સાહેબ.

સાહેબની જીતાબમાં સુરત વાડીફળીઆના વખલાઈ મકદની
શેરીના રેલેનાર જીવણભાઈ જગન્નાથની સલામ દીગર અરજ કે મં.
જહુર શેરીમાં નં. ૩૪૯ ૬૦ ૪ વાળું માઈ ધર છે, તે ધરના જો.
ટલા પરના જમરનો ખાળકુવો તદ્દન ભરાઈ ગયો છે, અને બહુ બદ.
જો મારે છે, માટે વેળામર કઠાવવા ધરતો અદામસ્ત કરશે. એજ
અરજ. તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૯૫.

જીવણભાઈ જગન્નાથ સહી

દા. ૦ દાકારભાઈ જગન્નાથના છે.

(જમણવાર તથા માંડવો કરવા જમીન રોકવા આપત

પરવાનગી મેળવવાની અરજ.)

મહેરખાન સુરત મ્યુનિસિપાલિટીના સેક્રેટરી સાહેબ.

સાહેબની જીતાબમાં બહાનપુરી ભાગળ આગળ કાટમશીવા

રહેનાર શેઠ નરોત્તમદાસ નાગરદાસની સલામ સાથે અરજ કે મારે ત્યાં ફાગણ વદ ૨ નાં લગ્ન છે, તે પ્રસંગે પારણા આગળ સરિયામ રસ્તાપર માંડવો કરવામાં ૧૪ શીટ પહોળી ને ૨૨ શીટ લાંબી જમીન તારીખ ૮-૩-૯૫ થી તા. ૧૨-૩-૯૫ સુધી દિ. ૫ રોકવાની જરૂર છે, એક બાજુ પર ગાડીઓ જવાનો રસ્તો રહેશે, માટે અરજીમાં જણાવેલા માપની જમીન માંડવો બાંધવા માટે રોકવા પરવાનગી આપશો.

વળી સદરહુ લગ્નના કારણસર તારીખ ૧૦ મી અને ૧૧ મી ની રોજ સાંજના કલાક પાંચથી માત્ર સુધી ૧૨ શીટ પહોળી ને ૮૧ શીટ લાંબી જમીન ન્યાતના જમણુવારમાં રોકાશે, તેની પણ પરવાનગી આપશો. એજ અરજ.

તારીખ ૨૧—૨—૯૫.

અરજદાર, નરોત્તમદાસ નાગરદાસ સહી
દા. ઠાકોરદાસ નરોત્તમદાસના છે.

(રેલવેમાં માલ ગેરવટલે પડ્યા વિષેની અરજ.)

મહેરબાન બી. બી. એન્ડ સી. આઇ. રેલવેના ટ્રાફિક મેને-
જર સાહેબ બહાદુર. મુ. મુંબઈ યા સ્વારી.

સાહેબની જાનાબમાં હું નીચે સહી કરનાર અગ્રામા તાલુકે જલાલપોર જલ્લે સુરતના દેશાઇ દયાલજી ખંડુભાઈની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી ચાલતા માસની ગઇ તા. ૨ જી ને રોજ નાગપુ-
રથી મારા આગીઆ દહાનદાસ મંછરામે સંતરાં (ફળ)નાં પાર-
સલ છે ત્યાંથી રેલવે તુર ભરી અત્રે અમલસાડ રેશન પર મારા

નામની રચીદ કરાવીને રવાને કર્યાની સદરહુ રસીદ તારીખ ૫ મી ને રોજ મને મળી હતી; ત્યારથી આજ દી. ૮ થયાં દરરોજ ભાળ કઢાવતાં સદરહુ પાસેંજ અમલસાડ સ્ટેશને આવેલાં જણાતાં નથી; માટે આપ તરફ અરજ ગુજરવાની કે એ બાબત તપાસ ચલાવી ઘટો બદોબસ્ત કરશો. બરતીઆ મુજબ કી. રૂ. ૨-૧૧-૦ છે. એજ અરજ. તા. ૧૫ જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૫.

દયાલુ ખંડુભાઈ સહી દા. પોતે.

(વર્તમાન પત્રના મેનેજરને અરજ)

મહેરબાન ' પ્રજામત ' ના મેનેજર સાહેબ.

અમદાવાદ.

જનાબમાં હું નીચે સહી કરનાર રંગીલદાસ બુખણદાસની સલામ સાથે અરજ કે ત્રણ વર્ષ થયાં આપનું ન્યુસ મારા પર આવે છે, તેના લવાજમનાં નાણાં દર વર્ષે જુન માસની પંદરમી તારીખે મારા તરફથી ચલેયડયાં મોકલવામાં આવે છે, તેની છેલ્લી રસીદ પણ નંબર ૭૮ તા. ૨૪-૬-૨૫ ની આપનો સહીની આવી છે, છતાં બીજા નંબર ૧૮૧ નું રૂ. ૨-૧૪ લેણાનું મળ્યું એ નવાઈ જેવું છે, માટે તપાસ કરશો મારી પાસે આપના પેપરનું કશું પણ લેણું પાછલા વર્ષનું રહ્યું નથી તે જણવું. એજ. તારીખ ૨૪ મી અક્ટોબર સને ૧૮૯૪.

રંગીલદાસ બુખણદાસ

મુ. નવસારી રૂંધીઆ તગાવનો પોળાં

પ્રકરણ ૮ મું.

દસ્તાવેજો લખવાની સમજૂતી.

(૧) દસ્તાવેજ જે મીતીએ લખાય, તેજ મીતી ગુજગતી તે અંગ્રેજી અને આરંભમાં લખાતી, એટલે સંસ્કૃત તે ઇસ્વીસન અને લખવા.

(૨) દસ્તાવેજ લખવાનો દિવસ અને તેમાં લખ્યા મુજબ અવેજ આપવાનો દિવસ એકજ દિવસ નોંધાશે, ફેર પડે દસ્તાવેજ બનાવતી ઠરાવવાનો અદ્દેશો રહે છે.

(૩) મીતી લખ્યા પછી જેને લેખ કરી આપ્યો હોય તેનું નામ, હામ, ઉમ્મર, ધર્મો તે જાતી લખાય છે.

(૪) લેખ લખાતી લેનારનું નામ લખ્યા પછી નેગ લી. એમ જરૂર લખવું.

(૫) નેગ લી, લખ્યા પછી દસ્તાવેજ લખી આપનારનું નામ, હામ, ઉમ્મર, ધર્મો તે જાતી લખાય છે. છેલ્લે મતુ પશુ એ નામનું થાય છે, તે એકસ યાદ રાખવું. ઉપરનો મધ્યારત હરકોમ દસ્તાવેજનો આરંભ એટલે મધ્યાનાનો ભાગ સમજવો; વેચાણુ ગીરી, વ્યાણુ ચીરી, જ્ઞાનગતી, જ્ઞાન કે ભાડા નામું, યરીશ્વર યા બક્ષીસ નામું વગેરે હરકોમ દસ્તાવેજમાં એક રીતે આરંભનો ભાગ લખાય છે.

૧ મધ્યારત=ગોદવણુ. ૨ ગીરી=મીઠકત મીઠકતે લખી આપી તે પર અવેજ લીધો હોય તે દસ્તાવેજ. ૩ જ્ઞાનગતી=જુદાછેડાનો દસ્તાવેજ. ૪ વિલ=વારસનામું, વારસામાં કોઇને મિલકત આપી દઇ તેનો લેખ લખવો તે

દસ્તાવેજનો વચણો એટલે મુદ્દાનો ભાગ.

એ ભાગમાં ઘણી ઘણી હકીકતો આવે છે; તમામ સરતો એમાં આવી જવી જોઈએ અધુરી રહેલી સરતોએ પાછળથી કોર્ટ ચઢવું પડે ત્યારે આર્ચિસ્ટરની તકરારમાં તે ખમી આડે આવી જાય છે. વાસ્તે દસ્તાવેજ પાકા હોંશીઆર યા નાન દિવસ ઘડાએલા માણસ પાસેજ લખાવવો જોઈએ. “ જત લખી આપવામાં આવે છે કે ” એમ લખી તેની પછી મુખ્ય સાર ને સરત નીચે મુજબ છે.

(૧) અવેજનો આંકડો સ્પષ્ટ શબ્દ સાથે લખવો જોઈએ.

(૨) અવેજના બદલામાં જે મિલકત યા જણુપ અપાઇ હોય તે જોડે લખવું.

(૩) મિલકત સ્થાવર ધર કે વાડી હોય તો તે કમી જગ્યાએ આવેલી છે, તે સ્પષ્ટ દર્શાવવું જોઈએ.

(૪) ધર હોય તો તેની લંબાઇ પહોળાઇ ને ચતુરસીમાં લખવી.

(૫) જમીન ખેડવાની હોય તો તે કયા સર્વે નંબરની કેટલા એકર ને આકારની છે, તે જણાવવું જોઈએ, તેમજ તેની ચતુરસીમાં લખવી.

(૬) ધર હોય તો તેનું ભાડું અને જમીન હોય તો તેનું ગણોત કેટલા રૂપીઆ ઠેરવ્યા છે, તે ને લેવાનો હક કોનો છે તે જણાવવું જોઈએ. તેમજ અવેજ હોય તો, તેના બ્યાજનો દો દર કેવી સરતે છે, તે લખવું જોઈએ. જમીનનો આકાર એટલે સરકાર ધારાના રૂપીઆ કોણે કેટલા ભરવા, તે બરાબર લખવું જોઈએ; ને

૧ આર્ચિસ્ટ-વકીલ કરતાં કાયદાનું વધારે આરીકિયો જ્ઞાન જાણનાર ઈંગ્લાંડ જઈ પાસ થઈ આવેલ કાયદા શાસ્ત્રી. ૨ સર્વે નંબર. પાપણીનો નંબર.

ધર હોય તો તે લાગ્યું તૂટ્યું કાણે સમરાવતું તે લખવું જોઈએ.

(૭) દસ્તાવેજ કેટલી મુદત ૧અંધન કર્તા છે, તે લખવું જોઈએ. છુટી મુદત હોય તો તેમ લખવું સદાને માટે આપ્યું હોય તો યાવત-અંદ્રદિવાકરો એટલે જ્યાં સુધી સૂર્યને અંદ્ર તપે ત્યાં સુધી આપ્યું એમ લખવું.

(૮) કબજો ક્યારે આપ્યો તે જણાવવું જોઈએ.

(૯) ગીરો ભાડે કે ગણોતે મિલકત આપી હોય, તેપર રાખનારનો પછી ગીરો ભાડે કે ગણોતે આપનારનો હક રહે છે કે નહિ, તે લખવું જોઈએ. તેમજ સ્થાવર મિલકત ઝાડ વગેરે હોય, તે પર કાનો હક છે તે જણાવવું જોઈએ.

(૧૦) અવેજ મુદતસર પાકો આપી મિલકત છુટી કરવા સરત છે કે વળતરે અમુક વરસે મિલકત છુટી થાય છે કે શી રીતે તે ગીરો વગેરે દસ્તાવેજમાં આવવું જોઈએ; અવેજ ન અપાય કે મિલકત છુટી ન કરે, ફરિયાદ વગેરે વખતસર કરતાં ખરબ કાને માથે રહે છે તે જણાવવું.

(૧૧) મિલકતની વગત પછી સરતો નીચેજ જુદા પારેઆદમાં જણાવી જોઈએ, તે કયા ડિસ્ટ્રિક્ટમાં કયા તાલુકામાં છે તે લખ્યા પછી તેની લંબાઈ, પહોળાઈ, ચતુરસીમાં, આકર, એકર વગેરે તમામ હકીકત ચોક્કસ આપવી જોઈએ.

(૧૨) વીસ યા બહીસના લેખમાં તમામ મિલકતો વર્ણવવી જોઈએ. તેમજ વેચાણ યા ગીરો દસ્તાવેજમાં પણ જેટલી મિલકત

૧ અંધનકર્તા=અંધણી કરનાર ૨ વળતરે=અમુક મુદતે ફરીઆવણી રહે ને મિલકત આપનાર પછી મળ, તે વળતરે કહેવાય છે.

૩. ડિસ્ટ્રિક્ટ—જિલ્લો કે સંસ્થાન જે હોય તેનું નામ.

જે સરતે કરવામાં આવે તે બરાબર લખવી જોઈએ. કેમકે દસ્તાવેજમાં એજ ખાસ મુદતનો ભાગ છે ઉપર મુજબ મુખ્ય સરતો લખી છે. તેમજ એ ઉપરાંત દસ્તાવેજ જુદી જુદી જે સરતે લખવાનો રથાન પ્રત્યે જે વહીવટ હોય તે મુજબ લખવું જોઈએ. લખતાં કાયદાની ખાગી ન રહે, તેટલા સારૂ જનતાં સુધી ખરડો તૈયાર કરી કાયદા જાણનાર સાગ વકીલ કે મુખતિઆરની તે ખાખત સલાહ લેવી.

(૧૨) દસ્તાવેજ સરકાર ધારા મુજબ યોગ્ય સ્ટામ્પપર કરવો જોઈએ. તેમજ તે રજીસ્ટ્રેશનની જરૂર હોય તો, તે સબરજીસ્ટ્રારની કચેરીમાં નોંધાવવો જોઈએ. ઘણી વખત સ્ટામ્પની ખામી, રજીસ્ટર ન થયો હોય તે, તે મુદતનો ખાધ, એ મુદ્દે દસ્તાવેજ ખોટા થાય છે; સખ્ય તેવી ભૂલ ન થવી જોઈએ. મુદતનો ખાધ એટલે અમુક મુદતે દસ્તાવેજ ફેરવવાનો કાયદાનો આધાર હોય તે નિયમ મુજબ દસ્તાવેજ કરવો જોઈએ, જેમ કાઠ પાસે રૂપીઆ માગતા હોય, તેનું સામા દસ્તાવેજનું ખાતું હોય, તે ત્રણ વરસ સુધીમાં તેના સાથે કાંઈ જમા ન થયું હોય ત્યારે તેના હિસાબ કરી ફરી ખાતુ પડાવવું જોઈએ, નહીંતર મુદતનો ખાધ લાગી તે દસ્તાવેજ રદ થવાનો સંભવ રહે છે.

(૧૪) ઇમારત પુરી થયા પછી છેવટે ‘અક્ષ હોશિઆરીથી

૧. ખરડો-કાચો દસ્તાવેજ, સ્ટામ્પ વગર સાદા કાગળ પર પ્રથમ લખ્યો હોય તે. ૨. સ્ટામ્પ-સરકારી ટિકિટ યા છાપવાળો કાગળ ૩. રજીસ્ટ્રેશન-નોંધણી. ૪ સબરજીસ્ટ્રાર-ફેક તાલુકામાં મામલતદારની કચેરી લગત અકેકો નોંધણી કામદાર હોય ‘તેને સબરજીસ્ટ્રાર કહે છે.’

૧ બિન કેદે તંદુરસ્તથી રાજપુત્રીથી, રૂપીઆ રોકડા લઈ મિલકત કમળમાં આપી તે કબુલ મંજુર ૨ સહી, વગેરે વાક્યો આવે છે.

(૫) દસ્તાવેજ લખનારનું નામ એટલે દસ્કત કોના છે તે છેવટ લખાય છે. બાદ મતુ સાક્ષી થાય છે.

દસ્તાવેજનો છેવટનો ભાગ.

છેવટનો ભાગ તે મતા સાક્ષીનો છે, મતા સાક્ષી થયા સિવાય દસ્તાવેજ લખેલો રદ બાણુબો; અને તેમાં લખ્યા મુજબ અવેજ પ્રત્યક્ષ દઈ કે આપીનેજ મતુ કરવું જોઈએ; તેમજ સાક્ષીઓએ પોતાની રૂબરૂ અવેજ અપાયો કે લેવાયો તેમ મિલકતનો કમળે સોપાયો હોય ત્યારેજ પોતાની સાહેદી કરવી જોઈએ. ઘણી વખત લોકો દસ્તાવેજ લખી રહેવા દે છે તે પાછળથી કોઈ ભળતા માણસની સહી લે છે, પણ ખરૂં એતાં તેવા સત્રજા શખસો જુદા કસમને ૪ પાત્ર છે. એ સમજી એકીવખતે બનવુંજ જોઈએ. મતુ સાક્ષી કરતા પહેલાં દસ્તાવેજમાં નીચે મુજબ લીટી દોરાય છે.

પઅત્ર	મતુ.	ફત્ર.	શાખ
-------	------	-------	-----

આ લીટીમાં મતુ કરનાર જે જોગ આ જગ્યાએ નજરે દસ્તાવેજ લીં છેય છે; તેની સહી પોતાના લખતાં જોનાર તેમજ અવેજ જત દસ્કતથી થવી જોઈએ, તેને તથા કમળે વગેરે અપાતા પ્રત્યક્ષ લખતાં ન આવડતું હોય તો તેની જોયો હોય એવા શખશે શાખ પાસે નિશાની કરાવવી. બાદ બીજા એટલે સાક્ષી કરવી; અને તો

૧ બિનકેદે-કેદ કરી તેના ઘેનમાં નહીં પણ શરીરની સાની સુખાઠારીથી
૨ સહી-નક્કી. ૩ કસમ-સોગન. ૪ પાત્ર-લાયક. ૫ અત્ર અહીં. ૬ તત્ર-તહીં.

પાસે મતુ કરાવવું ધણીના કહેવા- એક સાક્ષી દસ્તાવેજ લખી આ-
થી એમ લખી દરકત કરવા. જોગ પનાર તરફનો જોઇએ. સાક્ષી
લીં એક દરજા વધારે શખ્તો કરનાર શખ્તો બહુલાજ હોવા
હોય તો તે દરેકનું નામવાર જોઇએ.
ઉપરની રીતે મતુ કરાવવું જોઇએ.

પ્રકરણ ૯ મું.

દસ્તાવેજોના નમુના.

(કબજા ગીરો ખત.)

સંવત ૧૯૮૪ ના વર્ષે ચૈત્ર સુદ ૪ તાં ૨૪ મી માર્ચ સન
૧૯૨૮ ને અંગ્રેજી દિને તાલુકે ચોર્યાશીનું ગામ મોળે દેલવાડાના
રહેનાર દેશાઈ હરિભાઈ વસનજી જતના અનાવલા પ્રાણજી ઉમર
આશરે વર્ષ ૨૫ ની ધંધો ખેતી વગેરેનો જોગ. લીં તાલુકે મજ-
કુનું ગામ ડીંગોલીના રહેનાર બાણા લાલા જતના કાળી ઉમર
વરસ ૪૦ ની ધંધો ખેતીનો જત લખી આપું છું કે આજરોજ
તમારી પાસેથી નગદ રોકડા રૂપીઆ ૯૯૯) અંકે નવસો નવાણું
પોળીઆં મારા શાહુકાર સુરત નવાપરાના રહેનાર શ્રી. નેમચંદ અ-
મરચંદને આપવા રૂ. ૫૦૦) તથા બીજા પરચુરણ શાહુકારોને આ-
પવા સારૂ લીધા તે દેવા, દેશ જ્યાં તમે ધણી માગો ત્યાં દેવા, એ
રૂપીઆનું વ્યાજ માસ એકે સેંકડે એકે તેરીખ ટકા ગાં અંકે ૭
આના લેખે દીવાળી બાકીના વ્યાજના વ્યાજ તથા જે વર્ષમાં અધિક
માસ આવે તેના વ્યાજના વ્યાજ સાથે આપવા સહી. એ અરથના
બદલામાં મારી નીચે લખેલ મિલકતો કબજા ગીરો આપી તમામ

કચ્છમાં સોંપી છે. સદરહુ મિલકત પેસ્તરથી તે હાલ સુધી મારા કચ્છમાં ચાલી આવેલી તે ગીરાના હક્કથી તમારા કચ્છમાં આપી છે; માટે તેમાં વસો, વસાવો, ખેડો, ખેડાવો, તમારી નજરમાં આવે તે રીતે વહીવટ કરવાને તમે ગીરાદાર મુખતીઆર છો. સદરહુ 'મિલકતનું' જે ગણોત લાડું ઉત્પન્ન થાય, તે તમારા ઉપર લખેલા રૂપીઆના વ્યાજમાં જમે કરવા, ને ઘટે તો મારે ધર ધરાઉ આપવા સહી. વ્યાજ કરતાં વધે તો મુદ્દતમાં જમે કરવા, સદરહુ રૂપીઆ તમે જ્યારે માગો ત્યારે આપવા; આપતાં દેર કરીએ તો નીચે લખેલી ગીરા વાળી મિલકતથી તથા અમારી જમતથી તથા અમારી સર્વે તરેહની માલ મિલકતથી તથા તમારી નજર પહોંચે ત્યાંથી વસુલ કરવા તમે તથા તમારા વારસો મુખતીઆર છો. સદરહુ ધરને અસ્માની સુલતાની જેખમ લાગે તો તેને જેખમ મારે શિર છે. સદરહુ મિલકતને વ્યાખાદ રાખવાને જે જે મરામત કરાવવી પડે, તે અમારે કરાવવી; અમે નહીં કરાવીએ ને તમે કરાવો તો તેના ખર્ચના રૂપીઆ તમારા હિસાબ મુજબ ઉપર પ્રમાણેના વ્યાજના સાથે સદરહુ ગીરાના રૂપીઆની સાથે વસુલ કરવા તમે તથા તમારા વારસો મુખતીઆર છો.

ગીરા આપેલી મિલકતની વિગત:—ગુલ્લે સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટ સુરત સબડિસ્ટ્રિક્ટ તાલુકે ચોર્યાસીનું ગામ મોજે ડીડોલીમાં છે તે.

ધર ગાળા ૨ જે નાળિયેરી જમીન અમલા તથા વાડા સાથે ઉત્તર દક્ષિણ લાંબુ આશરે ગજ ૭૦ તથા પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળું આશરે ગજ ૧૨ એની ઉત્તરે જસા ઝીણાનું ઘર, દક્ષિણે હરિભાષ મકનજીનું ઘર, પૂર્વે આગણું બારણું સરિઆમ રસ્તામાં છે, ને પશ્ચિમે ગોવીંદ કરસનનું ઘર.

મજુર ગામમાં સરકારી ખેડ ખાતાની જમીન મારે નામે ચાલે છે તે.

સર્વે નંબર ૧૨૫ એકર ૫—૧૦ ચુકા, આકાર ૩. ૨૭—૧૨—૦
 „ ૪૨૦ „ ૩—૭ „ „ „ ૩૩—૧૩—૦
 „ ૧૫૦ „ ૧—૪ „ „ „ ૫—૧૦—૦

એ વિગતની મિલકતો સર્વે જમીન લાગતા વળગતા હંકો તથા ઝાડો તમારા કબજામાં આપી છે. આ કબજા ગીરોતો દસ્તાવેજ મેં મારી રાજખુશીથી તથા અદ્વૈત હોશિઆરથી લખી આપ્યો, તે મારે તથા મારા વારસોને કબજા છે, દા, મોતીબાઈ માણેકચંદના છે.

અત્રે, મતુ. તત્ર. શાખ
 ભાણુ લાલા મતુ ઉપર લખ્યા રામજી બીખા શાખ. દા. પોતે.
 પ્રમાણે સહી દા. પોતે જીવણજી રતનજી શાખ, દા. પોતે.
 વસનજી દલ્યાણજી શાખ, દા, પોતે.

અર્થ અને સુચના—

ચોર્યાશી તાલુકો—સુરત શહેર અને ફરતાં ગામ જે તાલુકામાં આવ્યા છે તે તાલુકો,

જન્મ-ખીનું. પરચુરણ-નાના નાના, અધકમાસ—એકજ વર્ષમાં એકજ નામના બે મહિના આવે ત્યારે એક અધિક ગણાય, તે વરસમાં ૧૩ મહિના ગણાય છે. ગરથ—રૂપીઆ. સદગુ—એ દસ્તાવેજમાં લખી છે તે. પેસ્તરથી—પહેલથી. મુખતિઆર—ધણી. દેર કરીએ—વાર લગાડીએ, ના પાડીએ. અસ્માની—જોખમ=આ કાથી કે ઇશ્વરી આદત, વીજળી પડે કે આગ લાગે તે ધર બળી

જામ વગેરે સુલતાની-સરકાર તરફથી લઈ લેવામાં આવે તે. ડિસ્ટ્રી-કટ-તાલુકો, પ્રગણું. સરીઆમ—લોકોને જવાનો ધોરી રસ્તો.

વેચાણ ખત.

સંવત ૧૯૪૮ ના ચૈત્ર વદ ૧૩ ને વાર ગુરુ તારીખ ૨૫ મી એપ્રિલ સને ૧૮૮૨ ને અંગ્રેજી દિન તાલુકે વલસાડનું ગામ ઉંટડાના રહેનાર શા. હીરાજી ભગવાનજી ઉમ્મર વરસ ૫૫ ની ધંધો વ્યાણનો જાતના મારવાડી વાણીઆ જોગ, લીં તાલુકો મજકુરનું ગામ માલવણનું ફલોડિં દાતીના રહેનાર જુના લીંયા જાતના માછી ઉમ્મર ૫૧ ની ધંધો ખેતી તેમજ વહાણ ફેરવવાનો જત લખી આપું છું કે આજરોજ તમારી પાસેથી નગદ રોકડ રૂ. ૭૧૧) અંકે સાતસે એકાવન પોળીઆ ગણી લીંયા એ ગરથના બદલામાં મારી નીચેની વિગતે મિલકત તમને યાવત્યંદ્રદિવાદરો આકાશથી પાતાળ સુધી સર્વ જાતના લાગતા વળગતા હકો સાથે વેચાણ આપી આજરોજથી તમારા કબજામાં આપી છે, માટે તમારી નજરમાં આવે તે રીતે વહીવટ કરવાને તમે માલીક મુખતિઆર છો. એ મિલકત સંબંધી આજ પછી કાઈ ગીરોદાર દાવેદાર પેદા થઈ દરદાવો કરે તો તેનો જવાબ મારે તથા મારા વારસોએ દેવો સહી. એ મિલકતમાં વસો વસાવો ગીરો વેચાણ કે બક્ષીસ કરો તે સર્વ વાતે તમે માલીક મુખતિઆર છો. એ મિલકત ઉપરથી મારો તથા મારા વારસોનો હક તથા દાવો ઉઠ્યો છે, ને તમારો તથા તમારા વરસોનો હક તથા દાવો થયો છે. સદર્જી મિલકત પેસ્તરથી મારા કબજામાં ચાલી આવેલી તે વેચાણના હકથી તમારા કબજામાં આપી તેની વિગત જલ્દી સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટ વલસાડનું ગામ કરમે ભંડેલીમાં ઘર ગાળા ૪,

ઉત્તર દાક્ષિણ લાંબા આશરે ગજ ૧૦૦ વાડા સાથે, તથા પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળા ત્રણ ગાળા મળી આશરે ગજ ૨૧, એની ઉતરે આગલું ખારણું સરીઆમ સડક પર છે, દક્ષિણે વાડો મૂકી, ગોકળ ઢાકાની જમીન છે, પૂર્વે સ્વામીનારાયણનું મંદિર તથા ખુલ્લી જમીન છે, ને પશ્ચિમે રજપૂત જાદવ જસાનું ઘર છે.

એ વિગતની મિલકતો વેચાણ આપી તમારા કબજામાં સોંપી છે. આ વેચાણનો દસ્તાવેજ મેં મારી રાજ ખુશીથી તથા અક્કલ હોશિઆરીથી તથા ખીનકેફ તનદુસ્તીથી લખી આપ્યો તે મારે તથા મારા વારસોનો કબુલ મંજુર છે.

અત્ર મતુ. તત્ર. શાખ.
માછી ખુદા લીંબા મતુ ઉપર ભાયાભાઇ ગુલાબભાઇ શાખ દા, પો.
લખ્યા પ્રમાણે સહી દા, પોતે, લલ્લુભાઇ મોહનભાઇ શાખ દા, પો.
બીજા જમલ શાખ દા. પોતે.

ફારગતી.

સંવત ૧૮૪૯ ના પોષ સુદ ૨ અગ્રેજ તારીખ ૨૧ ડીસેમ્બર સન ૧૮૬૨ ને વાર ખુરને દીને સુરત નવાપરાના રહેનર હરજીવન માણેકચંદ ગોલા, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૩૦ ધંધો રેશમનો જોગ. લી. સુરત ગોપીપરાના રહેનાર જગજીવન માણેકચંદ ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૨૭ ની ધંધો વેપારનો, જત લખી આપું છું કે તમો તથા અમો સગા ભાઇઓ છીએ. આજ ૭ સાત વર્ષ થયાં તમો તથા હું જુદા રહી ધંધો રોજગાર કરતા આવ્યા છીએ; અને આપણી કેટલીક જંગમ મિલકત હતી, તે આપણે વહેંચી લીધી હતી; પણ આપણું

આપીકું ધર નીચે જણાવેલી વીગતનું છે, તેમાં તમે રહેતા આવ્યા છો, તેમાં મારે નીચે હિસ્સાનો હક રૂ. ૩૦૦) અંક ત્રણમે લઈ ઉઠાવી આ ફારગતી લખી આપી છે, કારણ કે તમે મારા મોટાભાઈ થાઓ છો, ને બહરવાળા છો; તેમ તમેએ મને કેટલીક મદદ કરેલી છે, તે ઉપરથી વિચાર કરી નીચે લખેલી મિલકત ઉપરથી મેં મારે માલીકપણાનો હક ઉઠાવી તમને સ્વતંત્ર માલીક કર્યા છે; માટે તમારી નજરમાં આવે તે રીતે કરવાને તમે તથા તમારા વારસો મુખવિચાર છો. તેમાં મારી તથા મારા વારસોની તકરાર ચાલે નહિ; આજ પછી એ મિલકત ખામત કાઢી પીરોદાર, હીસ્સેદાર, વગેરે પેલા ચક્ર દાવો પુરે તેનો જવાબ મારે તથા મારા વારસોએ દેવો. સહી. મિલકતની વિગત-સુરત ઈન્ડિફિક્ટ સુરત શહેરના નવાપ-શાના ભાતની પીકમાંનું થક એક ગાળા ૨ સર્વેનો નં. ૪૫ ની સં-નંદ નં. ૧૬૫ માં લખ્યા મુજબ સમચોરસ વાર ૧૪૫ એની પૂર્વે બેહેચર નાગરનું ધર, પશ્ચિમે ગાંડા કેસુરનું ધર, ઉત્તરે સરીઆમ સડક દક્ષિણે ગલીનો રસ્તો.

એ વિગતનું ધર આ ફારગતીનો દરતાવેજ ઉપર લખેલા રૂ. લઈ મેં મારી રાજી ખુશી ને બિનકેફ તત્તુરસ્તીથી લખી આપ્યો તે મારે તથા મારા વારસોને કબુલ મંજુર સહી.

અત્ર.	મતુ.	તત્ર.	શાખ.
જગજીવન માણેકચંદ મતુ ઉપર	ફકીરચંદ માણેકચંદ શા.	દા. પોતે.	
લખ્યા પ્રમાણે સહી દા. પોતે.	અબદુલ મહંમદ સાલે મહમંદ		
	શાખ. દા. પોતે ધણી બે હજુર.		
	અમથા લાલચંદ શાખ. દા. પોતે.		

ગણોતપટો.

સંવત ૧૯૪૯ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૩ વાર શુક્ર તા. ૫ મી મે સને ૧૯૯૭ અગ્રેજી દિન તાલુકે ધંધુકાનું ગામ રાણાપોરના રહેનાર શામળ ખેહેચર જાતના અમદાવાદી કડવા કણુખી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૨૫ ની ધંધો વ્યાજનો જોગ, લી., મજકુર ગામના રહેવાશી પુંજ આશારામ જાતના ભાળીઆ ડોળી, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૪૫ ની જાત લખી આપું છું કે, તમેએ ગામ મજકુરના વનમાળી લાધા પાસેથી ગીરો રાખેલી જમીન, નીચેની વીગતે તમારી પાસેથી વર્ષ ૧૦ ને કરારે ગણોતે રાખી છે; તેના ગણોતના વર્ષ ૧ ગોડના રૂ. ૧૦૦) એકે એકસોને ત્રીશ પાળીઆ કર્યા છે તે સરકારની કરાવેલી બંને કિસ્તે નીમો નીમ આપવા; સરકાર ધારાના રૂપીઆ વનમાળી લાધાએ દર વર્ષે ભરવાના છે, એ જમીનનાં બાણ પાળીની સંભાળ અમારે રાખવી, નવાં કરાવવાં પડે તો તે અમારા ખરચથી તમારે કરાવવાં એ જમીનમાં પાકે ન પાકે, ખેડીએ કે નખેડીએ તો પણ તમારા ગણોતના રૂ. ઉપરની મુદતે આપવા; આપતાં કસુર કરીએ તો અધુરી મુદતે એ જમીનનો કબજો લઈ ખીજતે ગણોતે આપવાને મુખતિયાર છે. તેમાં ઉપલી મુદત સુધી જે કમી ગણોત ઉપજે તે મારાથી વસુલ કરી લેવો સહી, ઉપર બતાવેલી મુદત દરમ્યાન ગીરો દાર સદરહું જમીન તમારી પાસેથી ગીરોમાંથી છોડવે તો મારે કબજો સોંપી દેવો, મુદતની તકરાર કરવી નહિ ઉપર લખેલા ગણોતના રૂ. હું ન આપું, ને તમારે ફરિયાદ કરવી પડે તો તેના ખરચ સહિત મારી જાતથી તથા મારી માલખીલકતથી તથા મારા વાલી વારસોથી વસુલ કરી લેવા મુખતિયાર છે.

ગણોતે રાખેત્રી જમીન અમદાવાદ ડિસ્ટ્રીક્ટ-સબડિસ્ટ્રીક્ટ તા-
લુકે ધંધુકાતું ગામ મેળે રાણપેદમાં વનમાળી લાધાના નામની ચાલે
છે, તેની વિગત.

જમીન કિત્તે ૧ સર્વે નં. ૪૪ એકર ૧૦-૪ આકાર રૂ. ૪૦-૮-૦

„ „ „ „ „ ૫૬ „ ૪-૧૦ „ રૂ. ૨૦-૮-૦

ઝેણી વિગતનો ગણોત પટેા મારી રાજી ખુશીથી, અકલ હોં-
શિઆરીથી તથા ખીન કેદ ને તંદુરતીથી લખી આપ્યો તે મારે તથા
મારા વંશ વાનસોને કબુલ મંજુર છે સહી દા. જયરામ રતનજીના છે.

અત્ર. મતુ. તત્ર. શાખ.

ખપુંજ આશારામ મતુ ઉપર લી. ખુશાલ માધવ શાખ. દા. પોતે,

ખ્યાલ પ્રમાણે સહી દા. ગંગારામ

કેવળના. ધણી બે હજુર ધણીના નરભેરામ નરસિંહદાસ શાખ દા.

કહેવાથો ધણીએ નિશાન પોતાને પોતે

દાથે ક્યું છે,

ભાડાચીઠી.

સંવત ૧૯૧૬ ના પોષ સુદ ૨ ને વાર ગુડ તારીખ ૧ લી
જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૦ ના અંગ્રેજી દીને તાલુકે સાવલીનું ગામ
મેળે જરોદના રહેનાર મણીભાઈ ભોળાનાથ ઉમ્મર વર્ષ ૫૦ ની ધંધો
નોકરીનો જાતે નાગર આહલણ જોગ, લી. નરહરીપંથ વિષ્ણુપંથ જાતે
દક્ષિણી દેહરથ આહલણ ધંધો નોકરીનો મૂળ રહેવાશી ગમ જાયબો.
રડી તાલુકે રેણું જલ્સે ચાણુના તે દાલ નોકરી અર્થે કર્યો સાવ-

લીલા જત લખી આપું છું કે નીચેની વીગતનું ઘર તમારી પાસેથી વર્ષ પાંચને કરારે રાખ્યું છે, તેની સરત એ જે વર્ષ ૧ એકના ૩, ૨૪) અંકે ચોવીશ આબાશાહી દર સાક્ષના ચેત્ર મુદ્દ ૨ ને રાજ આપવું; મુદ્દતકર નહિ આપું તો કમળે મારી પાસેથી લઇ ખીજને ભાડે આપવા મુખતિયાર છે, તેમાં સદાહુ મુદ્દત દરમ્યાન મારી ખદી થાય એટલે ધર અધુરી મુદ્દતે અડેનું લડું આપી છોડી જવા મને કશો પ્રતિબંધ નથી. ભાડાના ૩. આપવામાં કમ્બર કર ને ફરી-આદ કરતી પડે તો મારી જતથી, મારી મિત્રકતથી કે મારા વંશ વાન્સેથી તમે કે તમારા વારસો ખરચ સહિત લેવા મુખતિયાર છે. એ ઘરમાં રૂપીઆ એક ઉપરાંતનો સમરાવવાનો ખરચ તમે ધરધણીને માથે છે, ને તેથી કમી ખરચ કામ ચલાકે હોય તે મારે કરી લેવો. ચળામણી તથા દર વર્ષે ચુનો દેવગાવવાનો ખરચ તમે ધરધણીને માથે છે; ને તેથી કમી ખરચ કામ ચલાકે હોય તે મારે કરી લેવો. ચળામણી તથા દર વર્ષે ચુનો દેવગાવવાનો ખરચ તમે ધરધણીને શીર છે. ભાડે રાખેલા ધરની વીગત:-

રોટ વડોદરા પ્રાંત વડોદરા તાલુકે સાવલીનું ગામ કરખે સા-વલીમાં ધર ગાળો ૨, એક ઉત્તર દક્ષિણ લાંબો આશરે ગજ ૧૦ વાડા સાથે, અતે પૂર્વ પશ્ચિમ પડોળો આશરે ગજ ૭, એની પૂર્વે લાલા લખાનું ગર, પશ્ચિમે ઝવેર હીરાનું ધર; ઉત્તરે આગલું બારણું સરિઆમ રસ્તામાં, દક્ષિણે વાડો મુંદ્રી દેશાઇ બહેચર અંબામદાસના વાડાની બનીત છે.

એ વીગતનું ધર વાડા સાથે ભાડે રાખ્યું, તેની આ ભાડાથીઠી મેં મારી રાજી ખુશીથી અક્ષત હાશિઆરી ને ખીતકેશ તનદુરસ્તીથી લખી આપી તે રખુત મંજુર સહી દા. આત્મારામ શીવલાલના છે.

અત્ર

મતુ. તત્ર.

શાખ.

નરહરીપંથ વિષ્ણુપંથ મતુ. માધવપ્રસાદ હરપ્રસાદ શાખ દા.
ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સહી; દા. પોતે.

પોતે. વિનાયક જનાર્ધન શાખ દા. પોતે.

વીલ (વસીયત નામું.)

હું મોહનલાલ પરબુદાસ માટે દશા પોરવાડ વાણીઓ છું, મારી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૬૦ ની છે, મારે રહેવાનું ડેકાણું તાલુકે લાયનું ગામ મોજે ઝાડેશ્વર છે, ધણો વ્યાજ વગેરેનો છે. હું આ લેખથી વીલ યા વસીયતનામાનો દસ્તાવેજ કરું છું કારણ કે મારી જોઈ ઉમ્મર થઇને મરવું જીવવું એ તો પરમેશ્વરના હાથમાં છે, પણ માણસની ક્ષણભંગુર દેહનો ભરોસો નથી તેમ મારી તખીયત સારી રહેતી નથી; માટે મારી પાછળ મારી માલ મિલકત બાબત ટટો શિસાદ ન થાય તે માટે આ વીલપત્ર કરું છું. તે પ્રમાણે વઘીવટ કરવાને માલીક મુખતિવાર છું.

મારે પેટે કંઇજ દુરજન નથી; મારા પિત્રાઇઓ છે, તેઓની આથે ધણી લાંબી મુદત થયાં માલ મિલકતની વહેવણુ થઇ વિકાસ પાડેલા છે તેથી તેઓ જો મારી મિલકત પર કાંઇ હક થા દાવો કરે, તે રદ થાય સહી.

મારી સગી જેતનો હોદ્દો નામે પ્રાણજીવનવાસ વાલદાસ મોજે

કેરવાડા તાલુકે આમોદનો તે મારી સાથે રહી મારી ચાકરી ખરદાસ સારી રીતે કરે છે, તથા હવે પછી પણ કરશે, તથા ખરચ પુરો કરશે, એવો મને સંપૂર્ણ ભરોસો છે, માટે મારા ગુજર્યા બાદ સદરહુ પ્રાણજીવનદાસે મારી સ્થાવર જંગમ માલ મિલકતો પોતાના કમળ-માં લઈ મલીકપણાના હકથી પોતાની ખરજી મુજબ વહીવટ કરવો. તેમાં કોઈથી હરકત થાય નહિ.

મારા ગુજર્યા બાદ મને અવસરમજલ પહોંચાડી મારી ઉત્તર ક્રિયાનો ખર્ચ રૂ. ૪૦૦) સુધી કરવો.

મારી ધણીઆણી લાડોર હાલ હયાત છે, તે જીવતાં સુધી તેની ચાકરી ખરદાસ કરી ગુજરેથી અવસરમજલ પહોંચાડી ઉત્તર ક્રિયાનો ખર્ચ રૂ. ૪૦૦) સુધી કરવો.

અમારા બંનેનું વર્ષ દેવાડા સુધી નાતના રિવાજ મુજબ શ્રાદ્ધ વગેરે માશીઆ, છમાશી, વર્ષી વગેરે કરવું, અતે દર વર્ષ સંવત્સરી તથા શ્રાદ્ધ કરવું.

બીજું મારે નામે ગામને પાદરે પરમ મંડાય છે. તે હમેશાં ચાલુ રાખવી; તેમાં હરકત કરવી નહી, સદરહુ પરમ મંડાવવામાં હરકત થાય તો મારી નીચે લખેલી સર્વે નંબર ૪૦ ની જમીનની ઉપજ જે આવે, તેમાંથી તેનો ખરચ ગામ મજકુરના ગોવિંદજી દરજી તથા પ્રતાપ જોસિંગે ચલાવવો તેમાં પ્રાણજીવન મજકુરથી હરકત થાય નહિ. સદરહુ બંનેની નજરમાં આવે તો જાથુનો ઠરાવ કરી એમની નજરમાં આવે તે માણસને પરખતે નામે-વહીવટદાર તરીકે તે જમીન ચલાવી આપો.

મારી ધણીઆણી લાડકારને હરસાલ વાપરવા સર તેની હયાતી (મુધી રૂ. ૧૦૦) સો આપવા, તથા જત્રા વગેરે જવાની ખરજ થાય તો યથાશક્તિ ખરચ કરી લઇ જવી.

મારી મિલકતો છે, તે ડિપ્ટોકટ ભરૂચ, સમઠિરિકટકટ ભરૂચમાં છે.

ધરગાળા ત્રણ રહેણીના તથા ધરગાળા બે કોઠાઈ. મારે નામે ચાલતી સરકારી ખેડખાતાની જમીન સર્વે નંબર ૪૦, ૫૬, ૬૪, ૬૩ ૫૦૫, ગરાસતી જમીન સર્વે નંબર ૧૨, ૧૭, ૧૯, વજીરાતી જમીન સર્વે નંબર ૭૭.

મારે નામે ચાલતો દેશાધગીરીનો હક રૂ. ૨૮-૧૨-૬ ભરૂચને ચાણેથી રોકડ મળે છે, તે સર્વ મારા ગુજર્યા બાદ પ્રાણજીવનને નામે થાય.

ઉપરની રચાવર મિલકત તેમજ જંગમ મિલકત-ચીઠી તેમજ ખાતાની રકમથી જે કાંઈ ચોપડા મુજબ લેણું ફેણું છે તે સર્વેના વારસ મારા બાણેજ પ્રાણજીવનદાસ લાલદાસને હરાવ્યા છે, અને તે વિષેનો આ વસિયતનામાનો દસ્તાવેજ મેં મારી રાજી ખુશીથી, તથા અક્ષલ હેશિઆરીથી તંદુરસ્તીમાં લખી આપ્યો છે, તે મારે તથા મારા વારસોને કબુલ છે. સંવત ૧૯૪૮ ચૈત્ર શુદ્ધ ૫ ને વાર શનિ તા. ૨૭ એપ્રિલ સન ૧૯૯૨ દા. રામલાલ કરશનદાસ મુખ ત્યાર છે.

મોહનલાલ પરભુદાસ મતુ ઉપર પ્રતાપ જોશીંગ સાખ દા. પોતે લખ્યા પ્રમાણે સહી દા. પોતે, મહેરવાનજી શાપુરજી સાખદા. પોતે

બક્ષીસનામું.

સંવત ૧૯૪૬ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૪ ને વાર શુદ્ધે તા. ૧ લી એપ્રિલ સન ૧૯૮૩ ને અગ્રેજી દિને તાલુકે આણંદનું ગામ મોળે કરમસદના રહેનાર જીભાઈ ઝવેર જાતના લેઉઆ કણ્ઠી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૨૧ની તથા નાથાભાઈ ઝવેર આશરે વર્ષ ૧૯ની જાતના લેઉઆ કણ્ઠી-ધંધો ખેતીનો—થી. એક ગામવાશી વામજી લખાભાઈ જાતના લેઉઆ કણ્ઠી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૬૦ ની ધંધો ખેતીનો—જાત લખી આપું છું કે તમે મારા સગા ભણેજ થાઓ છો; અને આજ પછી વરસ થયાં તમે મારી સાથે રહી મારી આકરી ખરદાસ કરો છો અને હવે પછી પણ કરશો, માટે નીચે લખેલી મિલ્કત તમેને બક્ષીસ આપી તમારા કબજામાં આપી તમેને સ્વતંત્ર માલીક કર્યા છે માટે તમારી નજરમાં આવે તે રીતે વહીવટ કરવાને તમે માલીક મુખતિયાર છો.

મિલ્કતની વિગત:—જીલ્લે ખેડા ડિસ્ટ્રીક્ટ સબડિસ્ટ્રીક્ટ આણંદનું ગામ મોળે કરમસદમાં ધરગાળો ૧ રહેડાણીનું, કીમ્મત આશરે રૂ. ૭૦૦૦)નું તથા મારા નામે સરકારી ખેડખાતાની તથા જાત ધનામની જમીન આલે છે એ જમીન ઉપર તમારે નામે મેં ખરલો કરો આપેલો છે તેની વિગત:—

જાત ધનામની સર્વે નંબર ૪૦ ના એકર ૨-૧ આકાર રૂ. ૧૦-૨ સલામી રૂ. ૨-૮-૬, સરકારી ખાતાની જમીન સર્વે નંબર ૩૦૦૦ એકર ૫-૨ આકાર રૂ. ૨૦-૮-૮ મળી કીમ્મત આશરે ૭૦૦૦).

ઉપર મુજબની મિલકતો તમને બક્ષીસ આપી આ બક્ષીસના-
માનો દરતાવેજ મારી રાજી ખુશીથી અક્ષત હોશિયારોથી તનદુરસ્ત
રિયતિમાં લખી આપ્યો; તે મારે તથા મારા વારસોને કબુલ
મંજુર છે સહી.

સદ્દુર્ બધી મિલકતની કીમત રૂ. ૧૯૦૦૦) તે હાલ પશુ
કીમત કરાવતાં એજ થાય છે. દા. કહાનદાસ હુંગરદાસના છે.

અત્ર.

મતુ. તત્ર.

શાખ.

વાંચજી બખામાઇ મતુ ઉપર લ-

ખ્યા પ્રમાણે સહી દા. પોતે.

શંકર પીતાંબર શાખ દા. પોતે.

પ્રેમાનંદ મહાશંકર શાખ દા. પોતે.

બાઇ સરસ્વતિ તે જીવજીલાલ

અમથાની વિધવા શાખ દા. પોતે.

પાવતી (પહોંચ.)

હું નીચે સહી કરનાર ગાડાવાળા ઉઠડ લલ્લુ મારી રાજી ખુ-
શીથી લખી આપું છું કે ટંકારીઆના સરકારની ઓફિસનો સામાન
વગેરે જાંબુમરંચી દેહેજ સુધી માઇલ ૧૫ લખ જતાં મારી બે ગાડી-
નો ખરચ સરકાર દરતુર મુજબ રૂ. ૧-૬-૬ થયા તે મને રોકડે રોકડા
તે ખાતાના હવાલદાર જમાલસીંગ મારફતે મળ્યા તે લઈ આ પહોંચ
લખી આપી છે તે કબુલ મંજુર સહી. તા. ૪-૧-૧૪.

ગાડાવાળા ઉઠડ લલ્લુ સહી દા. પોતે.

કરજીવિ ખત.

સંવત ૧૮૪૮ ના મહા શુદ્ધ ૨ તારીખ ૨૪ મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૬૨ ને શુદ્ધાર અંગ્રેજી દિને સુરત વાડીઆના રહેનાર શેઠ છોટુભાઈ ચઢુભાઈ ઘાટે મોઢે વાણીઆ ઉમ્મર વર્ષ ૪૫ ની ધંધો વ્યાજીનો જોગ, લી. શહેર મજકુરની કોન્સ્ટીટુશના રહેનાર જમાદાર નશીરુદ્દીન અલાદીન ઉમ્મર વર્ષ ૨૫ ધંધો સરકારો નોકરીના પેનશનનો, જત અમોએ આજરોજ તમારી પાસેથી નગદ રોકડા રૂ. ૫૦૦) અંકે પાંચસે ધર બધાવતું શરૂ થયું તે કામમાં વાપરવા સાફ લીધા તે દેવા, એ જ્યાં તમો ધણી માગો ત્યાં દેવા. એ રૂપીઆનું બ્યાજ માસ સેંકડા ૧ તેરીખ દક્કા રૂ. ૦૧૧ આના બાર લેખે ચડે તેના બ્યાજ સાથે તેમજ જે વર્ષમાં અધિક માસ આવે તેના બ્યાજ સાથે ફેરવણી સહિત દેવા. આ રૂપીઆ મુદ્દલ બ્યાજ સાથે તમો માગો તે વખતે આપતાં હરકત કરીએ, ને તમારે ફરિઆદ કરવી પડે તેના ખરચ સાથે આપવા સહી. આ કરજીવિ ચિઠ્ઠી રૂપીઆ રોકડા લાઇ મારી રાજીખુશીયો પૂર્ણ તંદુરસ્તીમાં લખી આપી છે, તે ખતે મારી જતને તથા તમામ મારી મિલકતને તેમજ મારા વંશ વારસેથી ખરચ સાથે ચુકવી દો ત્યાં સુધી બંધન કરતાં છે. દા. દહાનદાસ મંછારામના છે.

અત્ર.

મતુ.

તત્ર.

શાખ.

જમાદાર નશીરુદ્દીન અલાદીન

જીવરાજ દયાળ શાખ દા. પોતે

મતુ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સહી

જનમહમદજાઇ હુસેનજાઇ શાખ.
દા. પોતે.

ટીકીટવાળું ખાતું.

ગામ કંબોલા તાલુકે માવલીના રહેનાર શામળભાઈ જીભાઈ તથા શંકરભાઈ શામળભાઈનું ખાતું. સંવત ૧૯૪૮ ના પોસ વદ ૩ અંગ્રેજી તારીખ ૨ જી જાનેવારી સન ૧૮૯૨.

જ

ઉ

૧૫૧) નગદ રોકડા રૂ. ૧૫૧) અંકે
એકસો એકાવન ઢલદાર પોળીઆ
દેવા સહી. મીતિ પોસ વદ ૩
સંવત ૧૯૪૮.

ટીકીટ. શામળભાઈ જીભાઈ	સહી
-------------------------	-----

દા. પોતે.

શંકરભાઈ શામળભાઈ સહી
દા. પોતે.

નોટ—(નગદ રોકડા નહિ હોય, ને હિસાબ સમજી ખાતું પાડ્યું હોય, તો બાકી ઉપલા ખાતાનો હિસાબ સમજી કાઢ્યા તે દેવા, એમ લખી એવા ખાતા નીચે એકાદ જણાની સાક્ષી જોડે કરાવવી.

કાંધા ખત.

સંવત ૧૯૪૯ ના પોસ સુદ ૨ અંગ્રેજી તારીખ ૨૧ મી ડીસે-મ્બર સન ૧૮૯૨ ને વાર ભોમે તાલુકે વઘસાડના રહેનાર દેશાઈ લક્ષ્મીભાઈ મોહનભાઈ યાતે અનાવલા આદિથી ઉમ્મર આશરે વર્ષ

૪૮ ની ધંધો વ્યાજીનો ભોગ લી૦ તાલુકે મજબુરનું ગામ મોજે ચીખલીનું ફળઉં કાંપરીના રહેનાર ડોડીઆ નાણીઆ જગલા ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૩૫ ની ધંધો ખેડુતનો, જત તમો મારી પાસે સામા દસ્કતના ખાતાની રૂએ ધણી મુદત ચયા રૂપીઆ માગે છે તે ખાતાનો હિસાબ કરી મારી ખુશીથી નીચે મુજબનો આંકડો રૂ. ૨૬૧) નો કયો તેનાં પાંચ કાંધાં ખાધી આપ્યા છે.

૫૨) સંવત ૧૯૪૯ ના ચૈત્ર સુદ ૨ ને દિને ભરવા.

૫૨) „ ૧૯૫૦ „ „

૫૨) „ ૧૯૫૧ „ „

૫૨) „ ૧૯૫૨ „ „

૫૩) „ ૧૯૫૩ „ „

ઉપરની મુદતસર કાંધા મુજબ રૂપીઆ ભરવા સહી, ને મુદત ચુકું તો ચઢતા મુદલનું માસ ૧ રૂત ૧ તેરીખ ટકા ૧૧૧ દોઢ મુજબ વ્યજ સાથે ભરવા સહી. ફરિઆદ કરવી પડે તો ફરિઆદીના ખરચ સાથે ભરવા સહી તેમ ત્યાર પછીનાં જ કાંધાં કયો હોય તે રદ ચાય, ને સામટા રૂપીઆ તમે એક વખત ચુકવી દેવાને માલીક મુખતિયાર છે, આ કાંધાખત મેં મારી રાજી ખુશીથી અક્ષત હોંશિઆરી ને બિનકેફ તનદુરસ્તીથી લખી આપ્યું તે કબુલ મંજૂર સહી દા. ડીકાભાઈ લલુના છે,

અત્ર	મતુ.	તત્ર	શાખ.
+ડોડીઆ	નાણીઆ	જગલાનું	દેશાઈ લાલદાસ હરજી શાખ
નિશાન—ધણી	રજી	મતુ ઉપર	દા. પોતે.
પ્રમાણે	સહી દા.	રઘુનાથજી પટેલ મકલા	વજીરીઆ શાખ
		નયુભાઈના છે.	દા. પોતે.

આ ચોપડી ગુજરાતી સ્કુલોમાં ચલાવવા માટે મંજૂર થઇ છે.
 ધરખર્ચના હિસાબ શીખવી વ્યવહારમાં પ્રવીણ કરનાર

દેશીનામું.

ઉપજાતિવૃત્ત

લેયા તણી લેખકને પરીક્ષા, અજ્ઞાની તેની ન કરે નરીક્ષા;
 પ્રવીણ જ્યાં ગુર્જર રોજગારી, નામાતણી કીંમત ત્યાજ સારી.

પ્રિય વાંચકો તમારા દરરોજના ચાલુ વ્યવહારમાં પ્રવીણ થવું હોય તો દેશી નામાનું પુસ્તક વાંચી નામામાં પ્રવીણ થાઓ તેમજ ધરના બીજા માણસોને પણ નામામાં પ્રવીણ કરા; મોટા મોટા પેઢીદાર અનુભવી સરકાર તથા વ્યાપારીઓની મદદ લઇ વણો શ્રમ વેઠી આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. આ પુસ્તક બદાર પડેલાં નામાના પુસ્તકમાં સંપૂર્ણ અને શ્રેષ્ઠ મનાયલું છે, પ્રિન્ટિત વર્તમાન પત્રોના અભિપ્રાય તેમજ અસંખ્ય શ્રાહકોના સંતોષદર્શક પત્રો પુષ્કળ ઉપયોગીપણાની ખાત્રી આપે છે, સ્કુલના અધિકારીઓએ મંજૂર કરી દરેક સ્કુલની લાયબ્રેરીમાં તથા ઇનામ આપવામાં મંજૂર રાખ્યું માટે દરેક જણને આ પુસ્તક ખરીદવાની ખાસ બલામણુ છે કીંમત રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

ઇંગ્લીશ ટીચર.

ઘેર બેઠે ઇંગ્લીશ શીખવામાં સૌથી સરસ છે, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ આ છુકની મદદથી ઇંગ્લીશ ભાષાનું સંગીત મેળવી શકે છે તેની કીંમત રૂ. ૧-૮-૦ શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૧-૮-૦ થી ઘેર બેઠા મોકલીશું.

બુકસેલર-જયંતી નારણલાલ મોતીલાલ શાહ.

ઢેકાણું રીચીરોડ—અમદાવાદ.

મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કરેલા
ઉત્તમ પત્રો લખતાં વાંચતાં શીખવનારૂં
તેમજ ધન અને પ્રતિષ્ઠા વધારનારૂં.

પત્રવ્યવહાર અથવા લેખચંદ્રિકા.

પ્રિય વાંચકવર્ગ તમારે પત્ર વહેવારમાં કુશળ થવું હોય તેમજ પત્રને શણગારી સામા માણસના મન પર સારો અસર કરી તમારે ધારેલો ઇરાદો પાર પાડવો હોય તો આ પુસ્તક પાસે રાખવા ચૂકશે નહીં, તેની અંદર કાગળો લખવાના રીઠી, છાના પત્રો ન ફોડવા સંબંધી વપરાતી સંજ્ઞાઓ, કુશળતાના ને નમસ્કારના પત્રો, પત્ર લખવા, વાંચવા અને શીરનામા કરવાની સૂચનાઓ ચીઠ્ઠીઓ કુશળતા, કામકાજ, કંડેાતરી, માઠી ખર્ચ, દીલાસાના પત્રો, અને વર્તમાન પત્રોમાં લખવાની ખર્ચના નમુના સગાં સહોદર, સામાન્ય ગૃહસ્થોને રાજ્યપ્રીય વર્ગને, દેવ અને ધર્માધિકારીઓને લખવાનાં મથાળાં, શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ પ્રમાણે આપ્યાં છે અને ગીરાખત ભાડાચીઠ્ઠી, ગણોત, વેચાણ ખત, ફારગતી, વીમાના કરાર, અંગ ઉત્તરના દસ્તાવેજો, વકીલાતનામા, વીલો, નોટીસો, રાજનામા, વીગેરે ઘણી બાબતો છે. દીવાની, ફેજદારો, અરજીઓના નમુના સમજુતી પ્રકાર સાથે આપેલા છે, આટલી બધી બાબતો છતાં કીંમત જુજ રાખી છે. કીંમત ૧-૦-૦.

બુકસેલર જ્યંતી નારણલાલ મોતીલાલ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

બહાર પડી ચુક્યો છે !]

[બહાર પડી ચુક્યો છે !!

Treasure of Correspondence.

યાને

પત્રવ્યવહારનો ખજાનો.

કદ રોયલ ૧૬ પેજ. લગભગ ૪૦૦ પાનાં.

ઈંગ્લેન્ડનું થેલું યા અધિકચંદ્ર જ્ઞાન ધરાવનારે ખાસ રાખવા લાયક અત્યાર સુધીમાં બહાર પડેલી આવી કામ પત્ર ચોપડી કરતાં તદ્દન જુદીજ દબમાં બાહ્ય અનુભવી શિક્ષકને હાથે લખાયેલું આ પુસ્તક ઈંગ્લેન્ડમાં પત્રવ્યવહાર કરવા માગતા હોય તેને ઉપયોગી થઈ પડેલા વિના રહેશે નહિ આ પુસ્તકમાં દરેક વિષય ઉપર કાગળમાં ચોડી લખવાના નમુના આપ્યા છે.

ભા. ૧ માં સાધારણ ઉપયોગમાં આવતી ચીઠ્ઠી પત્રોઓ આપવામાં આવી છે.

ભા. ૨ માં સ્ટેડીઓએ સગાવહાક્ષાંઓએ ઓળખાણ પીછાણવાળાઓએ તથા બીજાઓએ આપવાના અનુભવોમાં માહિતી મળેલ લખવાના પત્રો આપવામાં આવ્યા છે.

ભા. ૩ માં દરેક જાતની અરજીઓના નમુના રાજીનામાના નમુના વગેરે આપવામાં આવ્યા છે.

ભા. ૪ માં વ્યાપારી પત્રો એકંદરે લગતા કામકાજના પત્રો વિગેરે વ્યાપારને લગતા પત્રો આપવામાં આવ્યા છે.

એક નકલ મંગાવી ખાત્રી કરશો કી. રૂ. ૧-૮-૦.

બુકસેલર જયંતી નારણલાલ મોતાલાલ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

પ્રસિદ્ધ કવીની શાળોપયોગી આવૃત્તિ.

(કવિતામાં)

ઉદય અને કર્મ સંવાદ	૦—૮—૦
કુંવરપાષ્ટનું મામેરું (ટીકા સહીત.)	૦—૬—૦
પદ્માવતીનો વાર્તા („ „)	૦—૪—૬
સુદામા ચરીત્ર („ „)	૦—૧૨—૦
સંપ લક્ષ્મી	૦—૨—૦
સુરેખા હરણ	૦—૧૨—૦
મચ્છવેધ	૦—૧૨—૦
અભેમન્યુનો ચક્રવેલ	૦—૧૨—૦
ઓખાહરણ (ટીકા સહીત તથા ચિત્રો ચાર અને તેની નોટસ સાથે	૧—૪—૦
નળાખ્યાન ૧ થી ૬૪ કડવાં સંપૂર્ણ ટ્રાન્સલેશન, સમજુતીસાથે	૧—૪—૦
પ્રેમાનંદનાં કાવ્યો ટેક્સ શુદ્ધ ૧૯૨૪ની	૦—૮—૦

આ સીવાય અમારે લાંથી રકુણમાં ચાલતી ઈંગ્લીશ શુદ્ધ તથા ગુજરાતી શુદ્ધ તથા ઈંગ્લીશ-ગુજરાતી નાની મોટી સાપ્તજની ડીક્ષનેરીઓ તથા ગુજરાતી-ઈંગ્લીશ નાની મોટી ડીક્ષનેરીઓ તથા નોવેલો તથા ખીજા પુસ્તકો છુટક તથા જથ્થાબંધ મળશે.

બુક્સેલર જયંતી નારણલાલ મોતીલાલ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

એંગ્લોવર્નાક્યુલર સ્કુલો માટે ટેકસ બુક છે.

સાહિત્યાદર્શ.

પ્રાચીન તથા અર્વાચીન ગુજરાતી લેખકોના મધ્યમ
ઉત્તમોત્તમ લેખોના સંગ્રહ છે.

કી. રૂ. ૧-૧૨-૦ પાનાં ૪૦૦.

બંગ-ભાષો પદેશીકા.

ધેર બેઠાં વગર ભારતરે થોડી મહેનતે થોડા વખતમાં સહે-
લાઈથી બંગાળી ભાષા શીખી શકાય છે.

બંગ ભાષોપદેશીકા ભાગ ૧ ભાગ ૨ બે.

બંને ભાગ સાથે મંગાવનારને (ઉંચા કાગળ) ૨-૦-૦

જેમાં બંગાલા વ્યાકરણ, બંગાલા ગદ્યાનુવાદ શિક્ષા બંગાલા પત્ર-
લેખન પ્રણાલી અમુક સ્થળે ફેરલાક બંગાલા શબ્દોમાં ચતી હાસવદ્ધીતું
જ્ઞાન બંગાલા પદ્યાનુવાદ શિક્ષા ઇત્યાદિ ધણાના અપૂર્વ વિષયોનો
સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૦૦ બે ભાગ
સાથે લેનારના ૨-૦-૦ લેવામાં આવશે.

બુકસેલર જયંતી નારણલાલ મોતીલાલ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

આખા ગુજરાતમાં પ્રખ્યાત થયેલા વલ્લભ વ્યાસની છટાદાર
કલમથી રચાયેલું રાગરાગણીમાં ઉત્તમ-
સુંદર રંબખેરંગી ચિત્રો સાથે હમણાં તૈયાર થયું છે.

માહાભારત

આવૃત્તિ ૯ મી.

કીમત ૬-૦-૦

વલ્લભવ્યાસના ફોટોગ્રાફ સાથે વહેશે તે પહેલેા સુત્ર માહકો
માહાભારત એ શબ્દ કાને પડતાં આપને હર્ષ ઉપજ્યા વિના રહેશે
નહી; તેમજ તે કથા સમનાર વલ્લભવ્યાસથી પણ ભાગ્યેજ અગણ્યા
હશે. આ બાસે આખા ગુજરાતમાં ભારતના ગુણુ ગાઢ કીર્તી મે-
ળવી છે. તેમની વાણી રસીક હોવાથી કથા લોક પ્રિય થઈ પડે છે.
આ ગ્રંથથી મનુષ્ય ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ
સદ્ભ સંપાદન કરી શકે છે. નીતિનું શિક્ષણ મળે છે. જીવન સાધ્મ્ય
આય છે. તે ઉપરાંત આ ગ્રંથ સત્ય, દયા, સંપ, ધૈર્યતા શરાતન,
અને ધર્મોન્નય પાપે ક્ષય વિગેરે ઘણી બાબતો શીખવે છે. માટે
દરેક સ્ત્રી પુરુષે નીતિથી ભરેલો આ ઉત્તમ ગ્રંથ ખરીદી કરવાથી
તે ઇતી સુધી વાંચી જવાની ખામ ભગમણુ છે. આ ભારત ઉપરથી
અનેક બીજાઓએ તો બનાવડી ભારત રચ્યાં છે; પરંતુ લોકોમાં પ-
સંદ નહિ પડવાથી સસ્તી કીમતે પણ કાઢ ખરીદતું નથી માટે તેવા
ભારત નહી ખરીદતાં વલ્લભવ્યાસનું ભારત ખરીદશે.

બુકસેલર જયંતી નારણલાલ મોતીલાલ.

રીચીરોડ--અમદાવાદ.

ન્યુ પોકેટ

ઈંગ્રેજી-ગુજરાતી ડિક્શનેરી.

આ ડિક્શનેરી હાલમાંજ તૈયાર થઈ છે તેમાં તમામ ઉપયોગી અંગ્રેજી શબ્દો (૨૫૦૦૦) પચીસ હજાર તેના ગુજરાતી ઉચ્ચાર, વ્યાકરણ અને અંદેશો ગુજરાતી અર્થ આપવામાં આવ્યા છે. આવી જાતની કોઈ પણ ડિક્શનેરી અત્યાર સુધીમાં બહાર પડી નથી, દરેક વર્તમાન પત્ર કે અંગ્રેજી પુસ્તકો વાંચનારને, હમેશાં ઉપયોગમાં આવતાં ફ્રીઝ વગેરેનો ઉપયોગી બે પુરવણીઓ પણ આ ડિક્શનેરીમાં આપવામાં આવી છે. ટુંકામાં દરેક વિદ્યાર્થી, ગૃહસ્થ કે અંગ્રેજી જાણનારે આ ડિક્શનેરી અવશ્ય રાખવી જોઈએ, ઉંચા કાગળો છતાં કીમત માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ રાખ્યા છે.

લખો:—

બુકસેલર જયંતી નારણલાલ મોતીલાલ.

રીપ્રિન્ટ—અમદાવાદ.

ન્યુ પોકેટ

ગુજરાતી-ઇંગ્લીશ ડિક્શનેરી.

ડિક્શનેરી એટલે કાષ-ખજનો-અંડાર એમાં જેટલો સમાવેશ કરીએ એટલો આછો, મારે આવા શબ્દકોષો જેટલા થાય તેટલા થોડાજ, આ ત્રીજી આવૃત્તિમાં ઘણાજ સુધારો કર્યો છે. સોનેરી નામ વાળા કપડાંથી બંધાવી છે છતાં બધાને સરલ પડે તેથી તેની કીમત માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ રાખી છે.

૧૫૦ વર્ષનું પંચાગ.

(સંવત ૧૮૭૧ થી સંવત ૨૦૨૦ સુધી.)

દરેક ઓશીસો, વડીલો, કારખાનાવાળાઓ, સ્કુલના હેડમાસ્ટરો, વગેરે દરેકને ખાસ રાખવાલાયક દરેક વાર અને હિંદુતિથી માસની સાથેજ ખ્રીસ્તી તારીખ માસ એવી ગોઠવણથી બતાવામાં આવેલ છે કે અમુક હિંદુ તિથીએ કયો ખ્રીસ્તી માસ તારીખ હતી ને અમુક ખ્રીસ્તી તારીખે કયો હિંદુ મહિનો તીથી હતી તે ઘણીજ સરલતાથી બહુ સ્પષ્ટ થાય છે. તેમજ આ ઉપરાંત દિવસ રાત્રીના ચોપડીઆં પગાર ગણવાનો કોડો વગેરે ઘણીજ બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કી. રૂ. ૩-૦-૦.

બુકસેલર જયંતી નારણલાલ મોતીલાલ.

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

તૈયાર છે. ફક્ત થોડી નક્કોજ શિલીક છે. જ્ઞાન સાથે ગમ્મત.
અદ્ભુત હૃદયગ્રાહી મનોરંજક અને આશ્ચર્યજનક
પ્રસંગોથી પરીપૂર્ણ મનહર નવલકથા

ચંદ્રકળા અને બહુરૂપીઓનું બજાર.

ભા. ૧ લો તથા ભા. ૨ જો.

આ નવલકથા એટલી બધી લોકપ્રિય થઈ પડી છે કે તેનું
વધારે વિવેચન કરવું તે હવે યોગ્ય ગણાય નહિ, હુંકાણુમાં આ વીર,
ચુંગાર, પ્રેમ, કરુણ વગેરે રસથી આકર્ષક થએલી આ નવલકથા
અવશ્ય સૌએ વાંચવી જોઈએ, કે જે વાંચતાં કંઈ નવુંજ જાણવાનું
મળી આવે છે. જ્ઞાન, ગમ્મત, સાહસ, વીરતા વગેરે જોવું હોય તો
આ પુસ્તકના તાકીદે ગ્રાહક થાઓ, હિંચા બ્લેજ કાગળો, લાયબ્રેરીને
શોભાવે તેવા સોનેરી બાઈન્ડીંગના બન્ને ભાગ જુદા જુદા બાંધેલા
હોવા છતાં દરેક ભાગનું મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ બન્ને સાથે ભાગ રૂ.
૩-૦-૦ ત્રણ પૌરટેજ જુદું.

લખો:—

બુકસેલર જયંતી નારણલાલ મોતીલાલ.

રીટીરોડ — અમદાવાદ.

નિરૂઢમીને ઉઘમ અને નિર્ધનને ધન

આપનાર

હુન્નર પ્રકાશ.

પ્રિય વાંચકવર્ગ આ પુસ્તકની અંદર ૨૦૦૦) હુન્નરોનો મોટો સંગ્રહ આપ્યો છે. આપણો દેશ હુન્નરમાં સાંપ્રતકાળમાં પછાત પડવાથી અધમાવસ્થા ભોગવે છે. આપણા દેશમાં હુન્નરોનો પ્રચાર થાય અને પરદેશી મોહક વસ્તુઓ પરથી મન ઉતરી જાય તે હેતુથી ધણે શ્રમ વેઠી આ પુસ્તક છપાવવામાં આવ્યું છે. આધુનિક સમયમાં ધણીજનો નોકરી માટે ફાફાં મારે છે. તેવાં જનોએ તેમજ ધંધાદારીઓએ પોત પોતાના ધંધાને ઉત્તમ રીતે ફળવરા સાર આ પુસ્તકનો ખતથી અભ્યાસ કરી ઉપયોગી હુન્નર ગ્રહણ કરવો. આ પુસ્તક દરેક સ્વદેશાભિમાની દેશીએ દેશની આબાદી ધન્યવા સાઈ ખરીદવું એ ધણુંજ સાઈ છે. તેનો બહોળો ફેલાવો થાય તે દરેક જણુ લાભ લઈ શકે તેટલા માટે દાલ કી. ૨-૮-૦ રાખી છે.

લખો:—

જયંતી નારણલાલ મોતીલાલ શાહ.

બુકસેલર પબ્લીશર,

ચીચીરાડ—અમદાવાદ.

આ શું ખર્ચા નવીન ચમત્કાર શાનો પૈસા કમાઈ
ધનવાન બનાવનાર પુસ્તક.

પૈસા કેમ કમાવવા.

આ પુસ્તકના વધુ વિવેચનની જરૂર નથી તેમાં નામ પ્રમા-
ણે જ ગુણુ રહેલા છે. દુકાણમાં આ પુસ્તક ગુજરાતી ભણનાર વે-
પારી પ્રજાને અને વેપારી થયાની ઇચ્છા રાખનાર ઉમેદવારને તથા
આ દેશની નિર્ધન સ્થિતિમાં સુધારો થએલો જોવાની જીજ્ઞાસા રા-
ખનાર દેશહિતેચ્છુઓને અપૂર્વ ઉપયોગી થઈ પડશે, આમાંથી વ્યા-
પાર વટ, વ્યવહાર, ધન સંચય વગેરેનું અમુલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે.
આ પુસ્તક દળદાર એક જ કાગળોવાળું હોવા છતાં કીંમત
૧-૮-૦ દાદ.

આર્ય બાળાઓના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધી કરનાર,
અને

સંસાર સુવર્ણ સમાન શોભાવનાર રસમય નવલકથા.

સતી લોલાવતી

આ પુસ્તકના વાંચનથી કુલીન બાળાઓને ધર્મના જ્ઞાન સાથે
અમુલ્ય શીયળનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે; અને જેથી સંસાર સુખમય બનશે,
ધર્મ, નીતિ, જ્ઞાન વગેરેના દાખલા દ્રષ્ટાંતોથી કુમળા મગજમાં સારી
છાપ પાડનાર આ પુસ્તકનો દરેક લાભ લઈ શકે આ હેતુથી હંચા કા-
મળો અને મમ્મયુત આઈ-ડીંગ હોવા છતાં કીમત રૂ. ૨-૦-૦.

બુકસેલર જયંતી નારાયણભાઈ મોતીલાલ.

રી.ચીરોડ—અમદાવાદ.

જાહેર ખબર.

અમારે ત્યાંથી નવા ધોરણને અનુસરીને તમામ વિષયો સાથે તૈયાર કરેલી પહેલેથી સાતમા ધોરણ સુધીની નોટો નવીન પદ્ધતિ મુજબ, તૈયાર કરવામાં આવેલા લાલશંકર કૃત ભોગાં ગણીતનો તાણા ગોખલે કૃત ગણીતનો ખુલાસો, કિન્ડરગાર્ટનની નવીન પદ્ધતિ સાથે નો દેશી હીસાબ ભા. ૧ લો મુખ્યગણિત સચિત્ર પ્રાથમીક ધોરણને માટે કોરી ડાઈંગ બુક તથા ત્રીજેકી ડાઈંગ બુકો નવા ધોરણ મુજબ શિશુઓને ત્રણતાં કિન્ડરગાર્ટનનાં સાહિત્યો વીગેરે તથા ગુજરાતી અને ઇંગ્રેજી સ્કૂલોમાં જાણત અને ઇનામ તથા લાભોની તમામ પુરાકો ઇંગ્લીશ અને ગુજરાતી ડીકનેરીઓ પાઠમાળા તથા જ્યોત્સોફી તથા રીડર ગાઈડો નાની મોટી સુંદર નવા વરસની ફ્રેન્ચી ડાયરીઓ અને રંગબર પેન્સીલ વીગેરે રોશનરી સામાન વીગેરે ફીક્ષયત ભાવે મળશે વેપારીઓ તથા મારતરોને સાડાં કમીશન આપવામાં આવશે.

પત્ર વ્યવહાર કરવાનું ઉકાણું :—

જયન્તીલાલ નારણલાલ મોતીલાલ શાહ.

મુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

રીચીરોડ-અમદાવાદ

